

Walter Burley
Expositio et quaestiones
omnium librorum Physicorum Aristotelis

Edited by

Michiel Streijger

Preface to the first version

This PDF contains a critical edition of the beginning of book I of Walter Burley's *Expositio et quaestiones omnium librorum Physicorum Aristotelis*. The text is based on the single witness Cambridge, Gonville and Caius College, ms. 448/409, ff. 172a–209a (G). Whenever I have corrected the text of the manuscript, I have mentioned its reading in the critical apparatus. Small corrections go unreported. In the text angle brackets (< >) indicate words or letters that should be added, square brackets ([]) words or letters that should be omitted. Corrupt passages are written between cruces (†) and illegible words are rendered as <...>.

Michiel Streijger

Preface to the second version

In the second version I have added the critical edition of the second part of Book I. I have retained the text of the first part of book I unchanged.

Michiel Streijger, April 11, 2023

Preface to the third version

In the third version, I added the first part of book II.

Michiel Streijger, May 2, 2023

In the fourth version, I added the second part of book II and the first part of Book III.

Michiel Streijger, May 17, 2023

LIBER I

LECTIO 1

PARS PROOEMIALIS

184a10 Quoniam autem intelligere et scire contingit.

- 5 1. Iste liber habet duas partes principales, scilicet partem prooemiale
miale et exsecutivam. Pars prooemialis continet duas partes princi-
pales. In prima parte ponit Philosophus intentionem suam. In secunda
parte ponit ordines doctrinae et modum procedendi.
- 10 2. Intellectus Philosophi est determinare de causis rerum natura-
lium. Unde prima conclusio quam Philosophus intendit est quod oportet
naturalem determinare de principiis et causis et elementis rerum
naturalium.
- 15 3. Ista conclusio probatur sic: habentia principia, causas et ele-
menta non cognoscuntur nisi ex cognitione principiorum, causarum et
elementorum; sed res naturales habent principia, causas et elementa;
igitur etc. Et per consequens oportet naturalem largiri cognitionem
causarum et elementorum rerum naturalium. Minor huius rationis non
ponitur in littera, sed primo ponitur maior, secundo probatio maioris
(ibi:¹ ‘**tunc enim**’) et tertio infert conclusionem (ibi:² ‘**manifestum**
20 **est**’).
- 25 4. Intelligendum per Commentatorem³ quod Philosophus per
‘intelligere’ et ‘scire’ non intelligit nomina synonyma, quoniam no-
mina synonyma non usitantur in arte demonstrativa, sed intelligere est
communius quam scire. Per ‘scire’ intelligit scientiam perfectam.
Scientia enim alia est perfecta, alia imperfecta. Scientia perfecta est
quae est per causam; scientia imperfecta est quae est sine causa. Et
maior debet intelligi de scientia perfecta.
- 30 5. Expositores dicunt quod per ‘scire’ intelligit secundam opera-
tionem intellectus, quae est componere et dividere, et per ‘intelligere’
intelligit primam operationem intellectus, quae est apprehensio simpli-
cium, secundum quam informatur definitio. Per ‘intelligere’ intelligit
cognitionem principiorum et per ‘scire’ cognitionem conclusionum.

¹ Arist., *Phys.* I, 1, 184a13 | ² Ibid., 184a15 | ³ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 1, ff. 5M–6A

Quaedam enim principia habent principia priora eis et ista non intelliguntur sine cognitione suorum principiorum; et conclusiones habent causas et principia et non cognoscuntur sine eorum cognitione.

6. Intelligendum secundum Commentatorem¹ quod Philosophus dicit ‘principia, causas et elementa’ propter diversitatem modorum 5
causarum. Et intendebat per hunc sermonem, ubi enumerat omnia genera causarum, docere quod non omnes artes considerant de omnibus causis, sed quaedam de causa formali tantum, ut mathematica, et quaedam de tribus causis, ut de forma, fine et efficiente, ut metaphysica, et quaedam de quattuor, ut scientia naturalis. Et quia scientia 10
naturalis considerat de omnibus causis, ideo post hoc enumerat omnia causarum genera. Et per Commentatorem² per ‘principia’ intelligit causas moventes et per ‘causas’ intelligit causas finales et per ‘elementa’ intelligit principia intrinseca rerum, scilicet materiam et formam. 15

7. Intelligendum est quod ‘principium’ et ‘causa’ possunt accipi communiter vel proprie. Si communiter, sic sunt nomina synonyma, ut dicit Commentator;³ si proprie, non sunt nomina synonyma. Unde Commentator⁴ duodecimo *Metaphysicae* ponit differentiam inter ‘principium’, ‘causam’ et ‘elementum’ secundum quod proprie accipiuntur. Et est haec differentia: ‘principium’ proprie loquendo solum dicitur de causis extrinsecis et ‘elementum’ dicitur de causis intrinsecis, scilicet de materia et forma, sed ‘causa’ dicitur indifferenter de causis intrinsecis et extrinsecis. 20

8. Intelligendum quod maior non debet intelligi collective, scilicet quod non contingit habere scientiam perfectam nisi per omnes causas; nam scientia perfecta invenitur in rebus habentibus quasdam causas et non omnes. Unde si sit res habens omnes causas, non cognoscitur perfecte nisi ex cognitione omnium causarum, et si habeat 25
quasdam causas et non omnes, perfecte potest cognosci per illas et sine illarum cognitione non potest cognosci perfecte. 30

184a13 Tunc enim arbitramur.

8–11 sed...causis] *in marg.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 1, f. 6B–C | ² Cf. *ibid.*, f. 6B | ³ *Ibid.* | ⁴ Cf. Averr., *In Metaph.* XII, comm. 23, f. 308K

9. In ista parte probat Philosophus per quoddam signum maiorem huius rationis. Et est quod tunc opinamur cognoscere unumquodque, cum primas causas cognoscimus et principia prima usque ad elementa, nec opinamur nos cognoscere nisi cum causas credimus
5 cognoscere. Et hoc est signum quod res habens causas etc. non cognoscitur nisi per eorum cognitionem.

10. Intelligendum secundum Commentatorem¹ quod Philosophus in ista littera ‘**tunc enim**’ etc. utitur istis nominibus ‘principio’, ‘causa’ alio modo quam prius, quia non habet sollicitudinem de nominibus. Per ‘causas primas’ intelligit hic primas causas intrinsecas existentes in re, scilicet primam materiam et ultimam formam naturalem; quae enim sunt praeter primam materiam et ultimam formam quarumlibet rerum naturalium sunt materiae compositae et formae compositae. Et per ‘prima principia’ intelligit primas causas quae sunt
15 extra rem, scilicet primum agens et ultimum finem. Per ‘elementa’ intelligit causas propinquas existentes in re.

11. Intelligendum est quod pro dicto Commentatoris, quando dicit² ‘quae sunt praeter primam materiam et ultimam formam sunt materiae compositae et formae compositae’, quod per ‘materiam primam’ intelligit materiam simplicem non compositam ex materia et forma. Ad talem enim materiam contingit devenire in omni composito ex materia et forma, quia si detur aliqua materia composita ex materia et forma, quaerendum est de sua materia aut est composita ex materia et forma aut non. Si non, habetur propositum. Si sit composita ex
20 materia et forma, quaero de sua forma sicut prius. Et cum non sit procedere in infinitum, est devenire ad materiam quae non est composita ex materia et forma, et ista est materia prima. Materia composita est composita ex materia et forma, sicut elementa, ut ignis et aqua, sunt materia mixti et sunt composita ex materia et forma; et caro et os sunt
25 materia hominis et sunt composita ex materia et forma. Forma ultima rei naturalis est forma quae non est resolubilis in priorem formam nec includit priorem formam in virtute, cuiusmodi est forma elementi, ut forma ignis et aquae. Forma composita est forma includens in virtute formam priorem, cuiusmodi est forma mixti resultans ex commixtione
30 elementorum, ut forma carnis et sanguinis, in quibus formae elementorum manent in virtute.

33 virtute] veritate G 36 virtute] veritate G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 1, f. 6E–F | ² Ibid., f. 6E

12. Intelligendum secundum Commentatorem¹ quod ipse dicit quod est procedendum usque ad elementa, quia doctrina ordinata est incipere a cognitione primarum causarum rei cognoscendae, deinde intendere ad cognitionem aliarum causarum remotarum secundum ordinem, donec venit ad causas propinquas. Verbi gratia primo oportet cognoscere materiam primam, deinde materias compositas, cuiusmodi sunt elementa, deinde materiam propinquam, cuiusmodi est caro et os. Et iste est processus in scientia perfecta. 5

G 173a 13. Intelligendum secundum Commentatorem² quod omnis qui dicit se aliquid scire, non dicit hoc nisi quando scivit illud per omnes suas causas propinquas et remotas, et hoc invenitur in omni eo qui aliquid scit in veritate aut secundum aestimationem. In hoc etiam conveniunt sophistae. 10

14. Dubitatio est hic de conclusione quam Philosophus intendit, quia non videtur incipiendum esse a cognitione causarum, quia Philosophus dicit hic quod est incipiendum a nobis magis notis; nunc autem causae non sunt nobis magis notae, sed effectus rerum naturalium sunt nobis notiores quam causae; igitur non est incipiendum a cognitione <causarum> rerum naturalium. 15

15. Dicendum est quod in scientia naturali est duplex processus: unus ab effectibus ad causas, et ille est in principio doctrinae; alius est processus a causa ad effectus. In primo processu est incipiendum a cognitione causarum, tradendo et investigando cognitionem causarum per effectus, qui sunt nobis notiores. Non tamen est <incipiendum> in primo processu a causis supponendo eas tamquam notas procedendo ad effectus, sed incipiendum est ab effectibus procedendo ab ipsis ad cognitionem causarum. Et intelligit Philosophus quod est incipiendum a cognitione causarum, quia primo est tradenda cognitio causarum. Unde in primo processu est in principio quaerenda et tradenda cognitio causarum; in secundo processu est tradenda cognitio effectuum procedendo a causis notis ad effectus ignotos. 20 25 30

16. Aliud dubium est de dicto Commentatoris,³ qui dicit quod omnis qui dicit se scire aliquid, non dicit hoc nisi quando sciverit illud per omnes suas causas propinquas et remotas. Quod non videtur verum, quia non contingeret scire minimam rem naturalem, quia cognitio cuiuslibet rei naturalis depende[re]t ex prima causa; sed prima 35

30–31 in... ignotos] *in marg.* G 34–36 quod...cognitio] *in marg.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 1, f. 6F | ² Cf. *ibid.*, f. 6D–E | ³ Cf. *ibid.*, f. 6D

causa non est a nobis perfecte cognoscibilis, igitur nec aliqua res naturalis, cuius cognitio dependet a cognitione primae causae.

17. Iterum cognitio completa cuiuslibet rei naturalis exprimitur complete per definitionem; sed definitio solum exprimit duo genera
5 causarum, scilicet genus et differentiam; igitur perfecta cognitio non dependet ex omni genere causae.

18. Et similiter nos possumus habere perfectam cognitionem domus, etsi non cognoscimus artificem; igitur cognitio <perfecta> rei non dependet ex cognitione causae efficientis.

19. Dicendum quod cognitio perfecta rei dependet ex cognitione
10 omnium causarum propin quarum et remotarum. Et quod dependeat ex cognitione causae remotissimae patet, quia sit causa remotissima A et causa propinqua B et causa propinquissima C et effectus cognoscendi D. Si D cognoscitur perfecte, oportet quod cognoscitur sua causa propinquissima, scilicet C. Sed cognitio C dependet ex cognitione B; et
15 cognitio ipsius B dependet ex cognitione ipsius A, sicut cognitio ipsius D ex cognitione ipsius C. Igitur cognitio perfecta ipsius D dependet ex cognitione ipsius A.

20. Sed propter responsionem est intelligendum quod cognitio perfecta est duplex: una in genere et alia extra genus. Cognitio perfecta in genere est cognitio perfecta rei intra limites unius generis. Unde perfectus est faber in cognoscendo ferrum, qui cognoscit ferrum sufficienter secundum quod est subiectum suae actionis. Unde faber
25 cognoscens ferrum sufficienter, secundum quod est subiectum suae actionis, habet de ferro perfectam cognitionem in genere. Isto modo ad cognitionem perfectam rei naturalis sufficit cognoscere omnia genera causarum, secundum quod non excedunt genus considerationis naturalis. Verbi gratia ad perfectam cognitionem in genere rei naturalis sufficit cognitio primae causae efficientis in quantum est primum movens,
30 nec requiritur cognitio perfecta eius in se; et sic est de aliis causis. Cognitio perfecta rei extra genus est cognitio rei secundum omnem rationem secundum quam est cognoscibilis. Et ad cognitionem rei naturalis extra genus requiritur cognitio primae causae secundum se. Sed forte talis cognitio non est possibilis in hac vita, vel si sit homini
35 possibilis, hoc erit in postremo vitae, quia non in principio. Et nota quod ad cognitionem perfectam rei naturalis requiritur cognitio om-

G 173b

4 definitionem] genus et differentiam G 27 excedunt] extendunt G

nium causarum per se ordinarum, sed cognitio causarum accidentaliter ordinarum non requiritur.

21. Ad primum argumentum¹ dicendum concedendo quod ad cognitionem perfectam rei requiritur cognitio primae causae. Sed perfecta cognitio primae causae non requiritur ad cognitionem perfectam in genere rei naturalis, sed imperfecta cognitio primae causae sufficit ad perfectam cognitionem in genere rerum naturalium. 5

22. Ad aliud² dicendum quod definitio completa et perfectissima debet dari per omnes causas rei. Unde haec definitio '<homo est> animal rationale' non est perfecta definitio hominis, sed ista 'homo est animal rationale productum ab homine et sole propter felicitatem', in qua exprimuntur omnes causas. 10

23. Ad aliud³ dicendum quod carpentator est causa domus accidentaliter ordinata, et ideo ad cognoscendum domum non oportet cognoscere carpentarium. 15

24. Construe litteram sic: **quoniam autem circa omnes scientias quarum sunt principia**, id est causae efficientes, **aut causae**, id est causae finales, **aut elementa**, id est principia intrinseca, scilicet materia et forma, **contingit intelligere et scire** scientiam perfectam **ex cognitione horum** principiorum, causarum et elementorum. Cuius probatio est: **tunc enim opinamur cognoscere unumquodque principiatum, cum cognoscimus primas causas**, id est primas causas intrinsecas existentes in re non compositas, scilicet primam materiam et formam ultimam, **et principia prima**, id est primas causas quae sunt extra rem, scilicet primum agens et ultimum finem, **usque ad elementa**, scilicet quousque devenitur ad causas propinquas et elementares existentes in re, quae sunt materia propinqua et forma propinqua. Et quia ita est, **manifestum est quod scientiae de natura considerandum est prius**, id est in principio, **determinare ea quae sunt circa principia.** 20 25 30

184a16 Innata est nobis.

25. Haec est secunda pars huius capituli, in qua Philosophus declarat viam inducentem ad cognitionem rerum naturalium, et in hoc ponit modum procedendi in ista scientia.

16 autem] pro quia quia G 21 tunc enim] *inv.* G 26 elementa] elementum G

¹ Cf. supra, 6, 32–7, 2 | ² Cf. supra, 7, 3–6 | ³ Cf. *ibid.*, 7–9

26. Et vult primo probare illam conclusionem quod ad cognitionem causarum rerum naturalium est deveniendum procedendo a propositionibus acceptis a rebus posterioribus in esse, quae sunt notiores et manifestiores apud nos, ad conclusiones priores in esse, quae sunt notiores et manifestiores secundum naturam et latentiores apud nos. Unde haec est conclusio quod procedendum est a rebus posterioribus in esse ad res priores in esse, ut ab effectibus ad causas et ab accidentibus ad substantias.

27. Ista conclusio probatur sic: innata est nobis via procedere ex nobis notioribus usque ad notiora naturae et certiora; sed res posteriores in esse sunt nobis notiores et res priores sunt naturae notiores; igitur debemus procedere in hac scientia ex rebus posterioribus in esse ad res priores in esse. Minor patet, quia non sunt eadem nobis nota et nota naturae; sed priores in esse sunt magis notae naturae; et sic res priores in esse non sunt nobis magis notae, sed posteriores in esse sunt nobis magis notae. Et hoc est verum in naturalibus et non in mathematicis; in mathematicis enim sunt eadem nobis magis nota et magis nota naturae.

28. Intelligendum quod aliquid dicitur notum naturae tripliciter. Uno modo dicitur istud magis notum naturae quod secundum suam naturam est magis cognoscibile. Et sic loquitur Philosophus¹ secundo *Metaphysicae*, ubi dicit quod intellectus noster se habet ad ea quae sunt manifestissima in natura, sicut oculus nycticoracis ad lumen solis. Unde per ‘manifestissima’ in natura intelligit Philosophus ibi illa quae secundum se sunt magis cognoscibilia, cuiusmodi sunt substantiae separatae perfectae. Secundo modo dicitur illud esse magis notum naturae quod prius intenditur a natura. Et isto modo loquitur Avicenna² primo suae *Physicae* capitulo primo, <ubi> dicit quod species specialissima est magis nota naturae quam genus vel individuum, quia natura intendit speciem specialissimam et nec intendit genus nec individuum. Tertio modo dicitur istud magis notum naturae a quo natura incipit operari, quasi natura cognosceret illa ex quibus facit res naturales. Unde natura procedit a magis notis ad minus nota, sicut artifex faciendo domum vel artificialia. Et sic loquitur Commentator³ commento tertio primi *huius*, ubi dicit quod causae rerum naturalium sunt

23 nycticoracis] noctue mittig^{ns} G 32 incipit] intendit G

¹ Cf. Arist., *Metaph.* II, 1, 993b9–11; cf. AA, 1: 35 | ² Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 8–9) | ³ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 3, f. 7D

notiores apud naturam, quia natura facit composita ex causis. Unde si nos faceremus res naturales, causae rerum naturalium essent notiores nobis quam causata.

29. Dico tunc: cum dicit Aristoteles quod non sunt eadem nobis magis nota et nota naturae, per ‘magis nota naturae’ intelligit illud quod secundum naturam est magis cognoscibile. Unde in naturalibus ista quae secundum se sunt magis cognoscibilia, sunt minus nota nobis. Causae enim rerum naturalium sunt secundum se magis cognoscibiles quam effectus et minus notae nobis. Ideo verum est quod in naturalibus non sunt eadem nobis magis nota et nota naturae. Similiter loquendo de notis naturae, quod ideo dicitur notum naturae, quia est intentum a natura, adhuc illo modo non sunt eadem magis nota nobis et magis nota naturae, quia species illo modo est magis nota naturae quam genus; genus autem est magis notum nobis quam species specialissima. Sed loquendo de notis naturae tertio modo dictis, quod ideo dicitur notum naturae, quia natura ab eo incipit operari, adhuc isto modo non sunt eadem magis nota nobis et magis nota naturae, quia causae rerum naturalium sunt isto modo magis notae naturae quam effectus; sed effectus naturales sunt magis noti nobis quam suae causae.

G 174b

30. Intelligendum quod non dicitur aliquid notum naturae, quia natura cognoscit illud, sed quia secundum suam naturam est magis cognoscibilis, aut quia, posito quod natura cognosceret, istud dicitur magis notum naturae, quia natura tunc magis cognosceret.

184a21 Sunt autem nobis.

31. Quia dictum est quod incipiendum est a nobis notioribus procedendo ad notiora naturae, ne Philosophus procedat ex ignotis, ipse docet hic quae sunt nobis magis nota. Et dicit quod confusa sunt nobis prius nota quam distincta. Et per ‘confusa’ secundum expositionem Commentatoris intelligit Philosophus composita causata ab elementis. Et dicit quod ista quae sunt cognita apud nos primo de rebus naturalibus sunt composita causata ab elementis et illa quae sunt ignota apud nos naturaliter sunt causae compositorum. Causae enim naturalium sunt notiores apud naturam, quia natura facit composita ex causis, et ideo causae sunt notiores apud naturam, sicut est dispositio

13 illo] primo G 15 dictis] dicta G

de rebus artificialibus cum artifice: quia artifex facit res artificiales ex suis causis, ideo causae rerum artificialium sunt notiores apud artificem quam res artificialis. Si igitur nos ageremus res naturales, essent causae notiores apud nos; sed quia non habemus agere eas, ideo dispositiones in eis apud nos sunt contrariae dispositioni in rebus artificialibus.

32. Intelligendum est quod confusa sunt notiora apud nos intelligendo per ‘confusa’ omnia quae comprehendunt aliqua indistincte, sive sit totum universale sive totum integrale. Unde totum universale et totum integrale conveniunt in hoc quod, sicut totum universale includit partes subiectivas indistincte et modo confuso, sic totum integrale includit partes integrales indistincte et modo confuso. Et ideo, sicut totum integrale est notius apud sensum (prius enim videt aliquis <in>distincte domum quam partes integrales domus), sic totum universale est notius apud intellectum quam suae partes subiectivae. Unde Philosophus per ‘confusa’ intelligit indifferenter totum universale et totum integrale.

184a23 Unde in universalibus.

33. Quia procedendum est ex nobis magis notis usque ad nobis minus nota, ideo Philosophus concludit hic quod via doctrinae in hac scientia est procedendum ab universalibus ad particularia, quia universale est notius particulari. Et intelligit per ‘universalia’ universalissima quae possunt inveniri in istis rationibus rerum naturalium individua, et per ‘particularia’ non intelligit individua, sed species ultimas aut illa quae sunt quasi ultima species.

34. Deinde assignat causam propter quam universale est notius apud intellectum quam particulare, scilicet species, quia universale assimilatur composito; et compositum notius est apud sensum; sed individuum compositum est notius apud sensum quam suae partes integrales; ideo universale est notius apud intellectum quam suae partes subiectivae. Unde universale se habet ad intellectum, sicut individuum compositum se habet ad sensum. Sicut igitur individuum compositum est notius apud sensum quam suae partes integrales, ita universale est notius apud intellectum quam suae partes subiectivae.

11 sic] sicut G 27 universale] universalis G 33–34 integrales...partes] *in marg.* G

G 175a 35. Deinde dat modum similitudinis inter totum universale et individuum compositum. Et est quod, sicut individuum compositum continet multas partes integrales indistincte, sic totum universale continet sub se multas partes subiectivas indistincte.

184b10 Sustinent autem.

5

36. Cum Philosophus declaravit causam propter quam universale est notius particulari quod est sub eo, hic docet quod propter eandem causam illud quod significat nomen est notius apud nos quam illud quod significat definitio. Et causa est, quia nomen speciei significat aliquid totum non distinctum, ut hoc nomen ‘circulus’; sed definitio circuli, quae est ‘figura circularis intra quam est punctus a quo omnes lineae exeuntes ad circumferentiam sunt aequales’, est totum distinctum determinatum per elementa. Unde quia nomen specierum significat rem non ut distincte continet partes quidditativas, scilicet genus et differentiam, et definitio significat semper prout continet partes distincte, ideo illud quod significat nomen speciei est notius apud nos quam istud quod significat definitio. Sed hoc est intelligendum in cognitione imperfecta. Puer enim prius tempore cognoscit rem significatam per speciem quam rem prout significatur per definitionem. Unde si nomen specierum, ut nomen hominis vel equi, exprimatur, puer intelligit quod nomen significat, sed definitio hominis vel equi non intelligit. In cognitione tamen perfecta istud quod significatur per definitionem est prius et magis notum quam istud quod significatur per nomen definiti.

10

15

20

37. Commentator¹ movet hic unam dubitationem. Nam prius dixit Philosophus quod individua mixta composita sunt nobis magis nota, et nunc dicit quod illud quod significatur per nomen est notius quam istud quod significatur per definitionem. Quaerit igitur utrum prima auctoritas debet exponi quod per ‘res mixtas’ intelligit individua, quia ex individuis non proceditur in doctrina ad elementa (non enim sunt partes syllogismi), sed ex specie composita proceditur ad elementa et non ex individuo. Igitur intellectus illius primae auctoritatis est quod species compositae erunt notiores apud nos quam sua principia. Et per consequens Philosophus nihil novum dicit in ista

25

30

19 quam... significatur] *in marg.* G 21–22 quod... intelligit] *in marg.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 5, f. 8C–D

auctoritate, quando dicit quod illud quod significat nomen est notius apud nos quam quod significat definitio, quia istud quod significat nomen est species.

38. Ad istud respondet Commentator¹ quod istud dictum Philosophi, videlicet quod mixta composita sunt notiora apud nos, potest intelligi tam de speciebus compositis quam de individuis.

39. Et quando dicitur quod individuum non est principium in doctrina, respondet² quod, licet individuum compositum non sit principium in doctrina demonstrativa, tamen est principium inquisitionis universalis, quod est principium doctrinae demonstrativae.

40. Et quando dicitur quod, si prima auctoritas intelligitur de speciebus compositis, tunc Aristoteles nihil novum dicit in secunda auctoritate, respondet³ intelligendo utramque auctoritatem de speciebus compositis respectu suarum causarum et dicit quod in prima auctoritate fecit comparisonem inter species et suas causas secundum fidem, et in secunda auctoritate fecit comparisonem inter species et suas causas secundum imaginationem, quando dicit quod ista quae significant nomina sunt notiora apud nos quam ista quae significant definitiones. Et dicit⁴ quod sunt tres modi compositionis, scilicet compositio speciei ex suis causis et compositio generis ex suis speciebus (et utraque illarum compositionum est notior apud intellectum quam partes) et tertia est compositio individui ex suis partibus (et ista compositio est notior apud sensum). Et quia ista compositio est notior apud sensum, ideo alii duo modi compositionis sunt notiores apud intellectum.

G 175b

41. Intelligendum quod Commentator per ‘causas secundum fidem’ intelligit causas naturales, scilicet materiam et formam; nam compositum ex materia et forma est notius apud nos quam materia et forma. Et per ‘causas secundum imaginationem’ intelligit genus vel differentiam. Vel ‘causas secundum fidem’ appella[n]t genus et differentiam, quae secundum veritatem sunt partes speciei, et ‘causas secundum imaginationem’ vocat conceptus et nomina, quae sunt partes definitionis. Primo modo loquitur, cum dicit <quod> species compositae sunt notiores quam suae causae, secundo modo, cum dicit quod

4 dictum] dubium G 12 secunda] prima G 21 est] sunt G 32 imaginationem] magnitudinem G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 5, f. 8F | ² Cf. *ibid.*, f. 8F–G | ³ Cf. *ibid.*, f. 8D–E

⁴ Cf. *ibid.*, f. 8E–F

nomen est notius quam definitio. Conceptus enim et nomina, quae sunt partes definitionis, formantur per imaginationem, et ideo appellantur ‘causae secundum imaginationem’, quia non sunt verae causae speciei, sed secundum imaginationem.

42. Et intelligendum est quod genus et differentia, quae sunt 5
causae speciei absolute consideratae, sunt notiora apud nos quam species, cum sint magis confusa. Secundum tamen quod sunt partes definitionis, sic species est nobis magis nota quam genus vel differentia. Unde licet prius cognoscam animal quam hominem, tamen prius 10
cognosco hominem quam cognosco quod animal est pars quiditatis hominis. Unde quando dicitur quod definitum est notius quam partes definitionis, iste est intellectus, quod definitum est prius nobis notum quam quae sunt partes quiditatis definiti.

43. Deinde, cum dicit¹ ‘**et pueri primum**’, cum declaratum sit 15
quod commune est notius proprio apud nos, dat testimonium super hoc. Signum enim est quod commune est notius apud nos naturaliter, quia nos videmus in pueris comprehensionem communem praecedere comprehensionem propriam. Puer enim in principio comprehensionis aestimat omnem virum esse patrem et omnem mulierem esse matrem, 20
et quando vigoratur suus intellectus, cognoscit patrem inter ceteros viros et matrem inter ceteras mulieres. Unde puer in principio suae cognitionis cognoscit quod vir est suus pater, sed non cognoscit quis vir, et ita cognoscit primo modo confuso virum esse patrem suum et postea distincte cognoscit illum virum esse suum patrem. Et hoc est 25
signum quod cognitio confusa in nobis naturaliter praecedit cognitionem distinctam, et ita commune est prius nobis notum quam proprium.

44. Expositor² exponit aliter et dicit quod Philosophus hic³ — 30
‘**innata est**’ — <demonstrat> quod inter principia oportet primo determinare de principiis universalibus, et primo per rationem et secundo per signa.

45. Per rationem sic: innata est nobis via, ut procedamus cognoscendo ab his quae sunt nobis magis nota ad magis nota naturae; sed confusa sunt magis nobis nota et distincta sunt magis nota naturae; igitur debemus procedere in cognoscendo a confusis in distincta. Ad

14 et pueri] vel principium G 27 expositor exponit] exposi^{re} exponunt (?) G
29 universalibus] naturalibus G | primo] postea G

¹ Arist., *Phys.* I, 1, 184b13 | ² Cf. Th. Aq., *In Phys.* I, lect. 1, nn. 6–11 (ed. Maggiolo, 4–6) | ³ Arist., *Phys.* I, 1, 184a16

manifestationem maioris inducit unam propositionem, videlicet quod non sunt eadem nobis nota et naturae, sed eadem quae sunt nobis magis nota sunt secundum naturam minus nota; et quia debemus incipere a nobis magis notis, ideo debemus procedere in cognoscendo a nobis magis notis usque ad notiora naturae.

G 176a

5 46. Unde cum dicit¹ **‘totum enim’**, demonstrat per tria signa quod confusa sunt nobis magis nota. Primum signum est: nam totum integrale est notius apud sensum quam suae partes. Et hoc est signum quod totum universale est notius apud intellectum quam suae partes
 10 subiectivae; nam sicut totum integrale se habet ad sensum, sic totum universale se habet ad intellectum. Secundum signum ibi:² **‘sustinent autem’**. Et est quod istud quod significat nomen definiti est notius apud nos quam istud quod significat definitio; sed totum definitum includit indistincte et modo confuso genus et differentiam, quae inclu-
 15 duntur in definitione expresse et distincte; signum est igitur quod confusa sunt nobis magis nota. Tertium signum ibi:³ **‘et pueri primum’**. Et est quod pueri in principio cognitionis appellant omnes viros patres et omnes feminas matres et postea distinguunt patrem a non patre et matrem a non matre. Et hoc signum est quod confusa sunt nobis magis
 20 nota, quia pueri primo cognoscunt patrem et matrem indistincte et postea distincte.

¹ Arist., *Phys.* I, 1, 184a25 | ² Ibid., 184b10 | ³ Ibid., 184b13

QUAESTIO 1

QUID SIT SUBIECTUM SCIENTIAE NATURALIS

1. Quaerantur primo quaestiones generales, et primo quid sit hic subiectum.
2. Videtur quod corpus sensibile sit hic subiectum, quia Avicenna¹ primo suae *Physicae* capitulo primo dicit quod subiectum scientiae naturalis est corpus sensibile secundum quod subiacet permutationi; igitur corpus sensibile est hic subiectum. 5
3. Secundo videtur quod ens mobile sit hic subiectum, quia per Philosophum² sexto *Metaphysicae* prima scientia est de ente in communi et quaelibet alia scientia est de ente contracto; igitur ista scientia est de ente contracto, sed non de ente contracto ad aliud quam ad motum; igitur ista scientia est de ente contracto ad motum et per consequens de ente mobili. 10
4. Tertio videtur quod mobile sit hic subiectum: nam motus est prima passio in ista scientia; igitur primum subiectum motus est primum subiectum de quo est ista scientia; sed mobile est primum subiectum motus; igitur haec scientia est de mobili tamquam de primo subiecto. 15
5. Quarto videtur quod ista scientia sit de causis rerum naturalium tamquam de subiecto, quia in primo commento *huius* dicit Commentator³ quod in principio ponit Philosophus causam propter quam vult determinare de principiis rerum naturalium. Et super istam litteram ‘necesse autem principium esse unum aut plura’ dicit Commentator⁴ quod finito prologo Aristoteles incipit perscrutari de principiis communibus omnium quae constituuntur. Igitur ista scientia est de principiis rerum naturalium tamquam de subiecto. 20 25
6. Quinto videtur quod natura est hic subiectum: nam per Commentatorem⁵ secundo *huius* commento tertio natura est subiectum huius scientiae. 30

29 tertio] octogesimo G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 5) | ² Cf. Arist., *Metaph.* VI, 1, 1025b19–1026a32 | ³ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 1, f. 5M | ⁴ Cf. *ibid.*, I, comm. 6, f. 8L | ⁵ Cf. *ibid.*, II, comm. 3, f. 49I–K

7. Ad idem: Philosophus¹ in principio *huius* dicit quod manifestum est quod in scientia quae est de natura prius est temptandum determinare ea quae sunt circa principia; et loquitur ibi Philosophus de ista scientia; igitur haec scientia est de natura.

5 8. Iterum in principio tertii *Physicorum* dicit Philosophus² quod oportet quod ignorato motu ignoratur et natura, et ideo oportet determinare de motu in ista scientia, quia ista scientia est de natura, cum natura sit principium motus. Ista igitur scientia est de natura et per consequens natura est hic subiectum.

G 176b

10 9. Ad oppositum videtur primo quod corpus mobile non sit subiectum hic, quia mobile est passio corporis naturalis, igitur non est pars corporis naturalis nec ratio formalis eius. Vel sic: mobile est passio subiecti huius scientiae, igitur non est pars subiecti huius scientiae nec ratio formalis subiecti; sed ‘mobile’ est pars huius totius quod
15 dico ‘corpus mobile’; igitur istud totum ‘corpus mobile’ non est hic subiectum. Quod autem mobile sit passio corporis naturalis declaratur, quia mobile habet principia in corpore naturali per quae potest ostendi de corpore naturali; nam corpus naturale includit naturam et natura est principium motus. Unde hic est demonstratio propter quid: omne habens naturam est mobile; omne corpus naturale est habens naturam;
20 igitur etc. Et sic patet quod mobile est passio corporis naturalis.

10. Iterum de ente per accidens non est scientia per Philosophum³ sexto *Metaphysicae*; sed corpus mobile est ens per accidens; igitur etc. Probatio minoris: nam corpus est de genere substantiae et
25 mobile importat rem de genere accidentis; igitur corpus mobile est aggregatum ex rebus diversorum generum et per consequens est ens per accidens.

11. Item omnis scientia est de immobili, quia omnis scientia est de universali et omne universale est immobile. Si igitur ista scientia
30 esset de corpore mobili, sequitur quod corpus mobile esset immobile et mobile esset immobile.

12. Item si corpus mobile esset hic subiectum, ista scientia esset subalternata metaphysicae, quia subiectum huius scientiae esset inferius ad subiectum metaphysicae; et tunc est una scientia subalternata

2–3 temptandum determinare] determinandum G 6 quod] et G 30 mobili] immobili G

¹ Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a14–16 | ² Cf. *ibid.*, III, 1, 200b14–15 | ³ Cf. Arist., *Metaph.* VI, 2, 1026b3–4

alteri, quando subiectum huius continetur sub subiecto alterius. Sed quod ista scientia non sit subalternata metaphysicae patet, quia physica et metaphysica et mathematica sunt primae partes philosophiae ex opposito distinguentes philosophiam et per consequens nullum illorum subalternatur alteri.

5

13. Ad quaestionem dicitur communiter quod corpus secundum quod est mobile, est subiectum huius scientiae, quia istud est subiectum scientiae de cuius proprietatibus et principiis determinatur in scientia; sed in ista determinatur de proprietatibus et de principiis corporis secundum quod est mobile; ideo dicitur quod corpus secundum quod est mobile, est hic subiectum.

10

14. Sed intelligendum secundum istam viam quod, cum dicitur 'corpus secundum quod est mobile, est hic subiectum', li 'mobile' non est pars subiecti nec hoc quod dico 'secundum quod', sed dicit modum sub quo corpus est subiectum. Et ideo, si quaeratur de subiecto et non de modo, sufficit dicere quod corpus est subiectum. Unde cum dicitur 'corpus mobile est subiectum hic', li 'mobile' non contrahit corpus ad rem, sed ad modum considerandi ita quod denotatur quod corpus consideratum secundum quod est mobile, est hic subiectum.

15

15. Sustinendo istam viam dicendum est ad primam rationem¹ concedendo quod mobile non est pars subiecti huius scientiae, cum sit passio subiecti. Nec est mobile pars illius quod denotatur esse subiectum, sic dicendo 'corpus secundum quod est mobile, est hic subiectum', quia per istam solum denotatur <quod> corpus est subiectum (corpus, dico, consideratum sub ratione mobilis).

20

25

16. Ad aliud² dicendum eodem modo quod, cum dicitur 'corpus secundum quod est mobile, est subiectum', non denotatur quod aggregatum ex corpore et mobili sit subiectum, sed solum denotatur quod corpus est subiectum; et corpus non est aggregatum per accidens; unde non sequitur 'corpus in quantum mobile est subiectum, igitur ens per accidens est subiectum'. Distinguendum est tamen de 'ente per accidens' nec est omnimodo negandum quin de ente per accidens est scientia. Nam 'ens per accidens' dicitur uno modo illud quod non habet determinatam causam, cuiusmodi sunt propositiones de futuro in materia contingenti; et de tali per accidens non est scientia. Alio modo dicitur 'ens per accidens' illud quod est aggregatum ex rebus diverso-

30

35

G 177a

27 denotatur] denominatur G

¹ Cf. supra, 17, 10–21 | ² Cf. ibid., 22–27

rum generum, ut ex subiecto et accidente. Et tale est duplex, quia aliquod est aggregatum ex subiecto et accidente communi et aliquod est aggregatum ex subiecto et accidente proprio. Exemplum primi sicut homo albus; et de tali ente per accidens non est scientia. Tamen
 5 de ente per accidens quod est aggregatum ex subiecto et accidente proprio, bene potest esse scientia. Unde Commentator¹ septimo *Meta-*
physicae dicit quod compositum ex subiecto et accidente proprio ha-
 bet definitionem et tale dicitur esse compositum essentialiter; sed
 10 compositum ex subiecto et accidente communi dicitur compositum
 accidentaliter et tale non habet definitionem. Cum igitur de isto quod
 habet definitionem sit scientia, patet quod scientia potest esse de com-
 posito ex subiecto et accidente proprio.

17. Ad aliud argumentum² dicendum concedendo quod ista
 scientia est de immobili tamquam de subiecto, cum sit de universali, et
 15 quod haec est distinguenda, quod corpus secundum quod est [im]mo-
 bile, est hic subiectum, ex eo quod li ‘corpus’ potest habere supposi-
 tionem simplicem vel personalem. Si simplicem, sic <haec> est vera,
 quod corpus secundum quod est mobile, est hic subiectum, quia hoc
 commune ‘corpus’ consideratum sub ratione mobilis est subiectum; et
 20 certum est quod commune est immobile per se. Nec valet illo sensu
 ‘corpus mobile est immobile, igitur mobile est immobile’. Verumta-
 men accepto subiecto consequentis ut supponit personaliter, sic est
 consequens verum; unde haec est vera ‘mobile est immobile’.

18. Si dicatur secundum istud quod tota scientia naturalis esset
 25 de immobilibus, quod non est verum, cum Philosophus³ dicat in littera
 ‘subiciantur nobis omnia naturalia aut quaedam moveri’, dicendum est
 quod scientia naturalis dicitur esse de mobilibus, quia de illis quae
 solum sunt communia ad mobilia. Unde hoc commune ‘corpus mo-
 bile’, quamvis sit immobile, est tamen commune solum ad mobilia.
 30 Unde concedo quod tota scientia naturalis est de immobilibus primo,
 quae immobilia sunt solum communia ad mobilia.

19. Ad aliud argumentum⁴ dicendum secundum istam viam quod
 non sequitur, quamvis subiectum huius scientiae contineatur sub sub-
 iecto metaphysicae, quod propter hoc ista scientia subalternatur meta-

6 septimo] octavo G 22 personaliter] simpliciter G 26 aut quaedam] autem quod G
 29 est... mobilia] *in marg.* G

¹ Cf. Averr., *In Metaph.* VII, comm. 18, f. 167C–D | ² Cf. supra, 17, 28–31

³ Arist., *Phys.* I, 2, 185a12–13 | ⁴ Cf. supra, 17, 32–18, 5

physicae. Nec ad <sub>alternationem scientiae sufficit quod subiectum scientiae continetur sub subiecto alterius, sed requiritur quod subiectum scientiae subalternatae addat aliquam differentiam extraneam supra subiectum scientiae <sub>alternantis. Requiritur etiam quod scientia subalternans habeat propria principia scientiae subalternatae. Et quia illud quod subiectum huius scientiae addit supra ens, quod est subiectum metaphysicae, non est extraneum enti, sed includit ens, ideo ista scientia non subalternatur metaphysicae. 5

20. Et si dicatur contra: omne corpus est mobile et omne mobile est corpus, igitur hic est nugatio, sic dicto ‘corpus mobile est hic subiectum’, dicendum quod, si mobile esset pars subiecti ita quod illud totum ‘corpus mobile’ esset unum extremum, tunc hic esset nugatio ‘corpus mobile est subiectum’, sed quia mobile non et pars subiecti, sed una determinatio corporis determinans corpus ad certum modum considerandi, ideo non est nugatio dicendum quod corpus mobile est subiectum. 15

21. Aliter potest dici ad quaestionem quod subiectum totius scientiae naturalis est res naturalis, sed subiectum huius libri est principium rei naturalis.

22. Primum patet, quia illud est subiectum in tota scientia naturali quod est commune ad omnia de quibus determinatur in illa scientia; sed res naturalis est huiusmodi, et hoc accipiendo ‘rem naturalem’ indifferenter pro eo quod est naturale secundum veritatem et secundum opinionem. Unde infinitum et vacuum sunt res naturales secundum opinionem et non secundum veritatem. Ideo dico quod, accipiendo ‘rem naturalem’ communiter pro re naturali secundum veritatem et opinionem, dico quod res naturalis est subiectum in tota scientia naturali. 20 25

23. Secundum patet, scilicet quod principium rei naturalis est subiectum huius libri, quia in isto libro determinatur de quattuor generibus principiorum rei naturalis, videlicet de materia et forma, fine et de efficiente rerum naturalium. Et ista quattuor sunt per se subiecta huius libri, sed primum subiectum huius libri est unum commune ad ista, scilicet hoc commune ‘principium rei naturalis’. Unde principaliter determinatur hic de principiis rerum naturalium. Unde Philosophus¹ in principio huius libri dicit quod oportet naturalem determinare 30 35

33 libri¹] scientiae G | libri²] scientiae G 36–21, 1 libri...naturalium] *in marg.* G

¹ Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a14–16

de principiis rerum naturalium. Sed res naturalis est communis ad omnia de quibus determinatur in scientia naturali. Quia illa scientia de re <naturali> habente causas non habetur nisi per cognitionem causarum, et ideo Aristoteles in primo libro scientiae naturalis, scilicet in

5 libro *Physicorum*, determinat de principiis rerum naturalium propter cognitionem ipsius compositi ex causis. Et compositum naturale est primum intentum in scientia naturali et subiectum principale in tota scientia naturali, sed res naturalis est subiectum contentivum et sub-

10 24. Ad primum argumentum¹ dicendum secundum istam viam quod corpus secundum quod sensibile vel secundum quod mobile sit, est subiectum principale in tota scientia naturali. Unde Avicenna, quando dicit quod subiectum istius scientiae est corpus secundum quod est sensibile, loquitur de tota scientia naturali.

15 25. Ad aliud² concedo quod ista scientia est de ente contracto, quia est de aliquo speciali ente, scilicet de principio rei naturalis.

26. Ad aliud³ dico quod motus est prima passio in tota scientia naturali, et ideo subiectum motus, quod est corpus compositum, est principale subiectum de quo est tota scientia naturalis, sed res natura-

20 lis est subiectum commune et contentivum in tota scientia naturali.

27. Ad aliud⁴ concedendum est quod ista scientia est sic de causis rerum naturalium tamquam de subiecto.

28. Ad aliud⁵ quod Commentator dicit naturam esse subiectum, quia est suppositum in hac scientia; ista enim scientia supponit natura-

25 ram esse subiectum. Vel dicit naturam esse subiectum, quia materia et forma sunt subiectum et natura dicitur de materia et forma.

29. Ad aliud⁶ per idem, quod ista scientia dicitur esse de natura, quia est de materia rei naturalis et de forma rei naturalis et utrumque est natura. Dicitur etiam scientia naturalis esse de natura non tamquam

30 de subiecto, sed tamquam de principali in subiecto. Unde res naturalis est subiectum in tota scientia naturali et natura est principale in re naturali, a qua res denominatur naturalis.

30. Si dicatur contra istam viam: si res naturalis esset subiectum in scientia naturali, tunc in aliqua parte scientiae naturalis ostendetur

35 aliqua passio de re naturali, quod non est verum; similiter si princi-

G 178a

12 est] *sup. lin.* G

¹ Cf. supra, 16, 5–8 | ² Cf. *ibid.*, 9–14 | ³ Cf. *ibid.*, 15–19 | ⁴ Cf. *ibid.*, 20–27
⁵ Cf. *ibid.*, 28–30 | ⁶ Cf. supra, 17, 1–9

pium rei naturalis sit subiectum in hac scientia, aliqua passio ostenditur in ista scientia de principio rei naturalis, quod non est verum — ad istam dicendum quod non oportet quod in scientia ostendatur aliqua passio de primo subiecto scientiae, sed sufficit quod ostendantur passionibus contentorum sub primo subiecto et investigentur proprietates primi subiecti, sicut patet: ens est subiectum metaphysicae et nulla passio ostenditur de ente in metaphysica, sed quia in metaphysica investigantur passionibus et proprietates specialium entium, ideo ens dicitur esse subiectum in metaphysica; et eodem modo est ex parte ista; igitur etc.

5

10

QUAESTIO 2

UTRUM NATURALIS POSSET DEMONSTRARE PER CAUSAS

1. Quaeratur utrum naturalis posset demonstrare per causas.

2. Videtur quod non, quia per Philosophum¹ in ista scientia est
5 procedendum ex nobis notioribus usque ad notiora naturae; sed effectus rerum naturalium sunt nobis notiores quam suae causae; igitur in ista scientia debemus procedere ab effectibus rerum naturalium ad suas causas. Et dicit Commentator² quod alia via in hac scientia impossibilis est; igitur non est procedendum in ista scientia a causis ad
10 effectus.

3. Si dicatur quod in aliquibus naturalibus sunt causae notiores quam effectus et in aliquibus effectus notiores quam causae, contra: si hoc esset verum, ita bene posset Aristoteles probare quod in naturalibus esset procedendum a prioribus ad posteriora, sicut probat quod in
15 naturalibus est procedendum ex posterioribus ad priora, quia quaedam causae naturales sunt notiores nobis quam quidam effectus et quidam effectus sunt notiores quam causae.

4. Item Commentator³ dicit quod causae rerum naturalium sunt notiores naturae quam effectus, quia natura facit rem naturalem compositam ex suis causis. Cum igitur in omnibus sit verum quod natura facit rem naturalem compositam ex suis causis et nos non facimus aliquam rem naturalem ex suis causis, videtur quod in omnibus rebus naturalibus causae sint notiores quam effectus apud naturam et in nullis sunt causae notiores <nobis> quam effectus. Hoc potest argui
20 sub hac forma: in nullis rebus naturalibus sunt eadem magis notiora nobis et magis notiora naturae; sed in omnibus rebus naturalibus sunt causae notiores naturae quam effectus; igitur in nullis rebus naturalibus sunt causae notiores nobis quam effectus.

5. Ad oppositum per Commentatorem⁴ in primo commento huius
30 libri. Dicit quod oportet naturalem determinare de causis rerum naturalium propter scientiam perfectam habendam de rebus naturalibus. Naturalis igitur potest habere scientiam perfectam de rebus naturalibus; sed scientia perfecta non habetur nisi per causam, quia aliter non posset habere scientiam perfectam de rebus naturalibus.

¹ Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a16–18 | ² Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 2, f. 7A | ³ Cf. *ibid.*, comm. 1, f. 7D | ⁴ Cf. *ibid.*, f. 6G

6. Ad quaestionem dicendum quod naturalis potest demonstrare per causam, quia aliter non posset habere scientiam perfectam de rebus naturalibus. Similiter Aristoteles¹ dicit et etiam Commentator² in fine secundi *Physicorum* quod naturalis ad quaestionem factam per ‘quare’ potest respondere per omne genus causae. Naturalis igitur potest terminare quaestionem per omne genus causae et per consequens potest per omne genus causae demonstrare. 5

7. Unde intelligendum est, secundum quod prius³ dictum est, quod in scientia naturali est duplex processus: unus ab effectibus ad causam (et ille est in principio doctrinae) et alius a causa ad effectum, secundum quod vult Commentator⁴ octavo *huius*. Unde habita cognitione causae per effectus potest naturalis per istas causas investigare alios effectus et ita procedere a causa ad effectum. 10

8. Intelligendum tamen quod in omnibus rebus naturalibus composita ex causis sunt nobis notiora quam suae causae; verumtamen causae possunt esse notiores quam aliqui effectus consequentes compositum. Unde Avicenna⁵ primo suae *Physicae* capitulo primo dicit quod causa quandoque est nobis prius nota quam effectus, ut quandoque percipimus humorem putrefactivum in humano corpore, quae est causa febris, et ex hoc concludimus febrem esse futuram, et ita arguimus a causa ad effectum. Unde humor putrefact<iv>us potest esse prius notus nobis quam febris futura, quae est quidam effectus consequens compositum naturale. Tamen causae compositi non sunt notiores nobis quam compositum. 15 20

9. Ad primum⁶ Philosophi dicendum quod non semper est procedendum ab effectibus ad causas in ista scientia, sed quandoque e converso, nec sunt semper effectus notiores nobis quam causae. Verumtamen omnes demonstrationes ducentes in cognitionem causarum rerum naturalium sunt ex posterioribus ad priora, ut ab effectibus ad causas. Unde Philosophus in ista parte⁷ ‘innata autem’ non intendit quod semper in naturalibus sit procedere a posterioribus ad priora, sed quod demonstrationes naturales inducentes in cognitionem <causarum> rerum naturalium sunt ex posterioribus ad priora; cum quo tamen stat quod aliae demonstrationes naturales sunt a prioribus ad posteriora. 25 30

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 7, 198a14–21 | ² Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 68, f. 73E–G

³ Cf. supra, 6, 20–31 | ⁴ Cf. Averr., *In Phys.* VIII, comm. 53, f. 394A | ⁵ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 15) | ⁶ Cf. supra, 23, 4–10 | ⁷ Arist., *Phys.* I, 1, 184a16

10. Et quando arguitur in contrarium¹ quod tunc Aristoteles ita bene posset probare quod in ista scientia esset procedendum a prioribus ad posteriora sicut e converso, dicendum est quod Philosophus non declarat quod sit universaliter procedendum de posterioribus ad
5 priora in hac scientia, sed quod in acquirendo cognitionem causarum rerum naturalium est procedendum a posterioribus ad priora.

11. Ad aliud² dicendum concedendo quod causae rerum naturalium sunt notiores naturae quam composita ex causis et minus notae nobis. Tamen aliqui effectus rerum naturalium sunt minus noti nobis
10 quam causae rerum naturalium, quamvis composita ex causis non sunt minus nota nobis quam suae causae. Vel potest dici quod composita ex causis ante doctrinam sunt notiora nobis quam causae; tamen post scientiam acquisitam sunt causae notiores nobis quam compositum ex
15 tionem compositi.

5–6 in¹ ... priora] *in marg.* G

¹ Cf. supra, 23, 11–17 | ² Cf. ibid., 18–28

QUAESTIO 3

UTRUM SINT EADEM NOBIS MAGIS NOTA ET NATURAE MAGIS NOTA

1. Quaeratur utrum sint eadem nobis <magis> nota et naturae <magis> nota.

G 179a 2. Videtur quod sic: ipsa composita ex causis sunt magis nota 5
nobis quam causae per Philosophum et Commentatorem¹ in prooemio
huius libri; et composita ex causis sunt magis nota naturae quam cau-
sae; igitur eadem sunt nobis magis nota et naturae magis nota. Quod
autem composita ex causis sint notiora naturae quam causae probo,
quia compositum ex causis est perfectius quam sua causa ex qua com- 10
ponitur, quia includit perfectionem causae ex qua componitur cum
addito; sed quanto aliquid est perfectius, tanto magis notum naturae;
igitur compositum ex causis est magis notum naturae quam aliqua
causa ex qua componitur.

3. Iterum si causae essent notiores naturae quam compositum ex 15
causis, igitur elementa essent notiora naturae quam mixtum, cum mix-
tum componitur ex elementis. Et cum elementa componuntur ex mate-
ria et forma, sequitur quod materia prima, ex qua componitur elemen-
tum, esset magis notum naturae quam elementum. Et sic materia
prima esset magis nota naturae quam elementum vel mixtum, quod est 20
inconueniens, quia materia prima est ens in potentia solum et elemen-
tum et mixtum sunt entia in actu et per consequens sunt perfectiora et
magis nota naturae quam materia prima.

4. Iterum genus et differentia sunt nobis magis nota quam spe- 25
cies composita; sed genus et differentia sunt causae speciei; igitur
causae sunt nobis magis notae quam compositum ex causis; et causae
sunt notiores naturae quam compositum; igitur eadem sunt nobis ma-
gis nota et naturae magis nota. Quod autem genus et differentia sint
nobis magis nota quam species patet, quia genus et differentia sunt
magis confusa quam species et magis confusa sunt nobis magis nota. 30

5. Ad principale: per Commentatorem² primo *huius* (in princi-
pio) in mathematicis illa quae sunt primo nota apud nos sunt causae

11–14 quia ... componitur] *in marg.* G

¹ Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a21–22; Averr., *In Phys.* I, comm. 3, f. 7C | ² Cf. Averr.,
In Phys. I, comm. 2, f. 6M

priores in esse; sed causae priores in esse sunt magis notae apud naturam; igitur eadem sunt magis nota nobis et magis nota naturae.

6. Iterum nos non cognoscimus compositum nisi per causas; igitur causae sunt nobis magis notae quam compositum; et causae sunt
5 magis notae naturae; igitur eadem sunt nobis magis nota <et> magis nota naturae.

7. Iterum per Avicennam¹ primo suae *Physicae* capitulo primo, quantum ad intellectum, communia sunt nobis <magis> nota quam propria et simplicia quam composita; igitur causae sunt nobis magis
10 notae; et causae sunt magis notae naturae; igitur eadem sunt magis nota nobis et magis nota naturae.

8. Iterum per Philosophum² communia sunt nobis magis nota quam propria; et communia sunt magis nota naturae quam propria; igitur eadem sunt nobis etc. Quod autem communia sint magis nota
15 naturae quam propria patet, quia communia sunt simpliciora quam propria et per Philosophum³ simpliciora sunt magis nota naturae quam composita.

9. Item Avicenna⁴ primo suae *Physicae* capitulo primo dicit quod species est magis nota naturae quam genus vel individuum, quia
20 natura intendit speciem et nec intendit genus nec individuum; species igitur est magis nota naturae quam individuum; et species est magis nota nobis quam individuum, quia magis confusa sunt nobis magis nota; igitur eadem sunt magis nota nobis et magis nota naturae.

10. Ad oppositum est Aristoteles,⁵ qui dicit quod non sunt eadem
25 nobis nota et naturae.

11. Ad quaestionem dicendum quod aliquid dicitur esse magis notum naturae tripliciter. Uno modo illud est magis notum naturae quod secundum suam naturam est cognoscibile magis. Et isto modo loquitur Aristoteles⁶ secundo *Metaphysicae*, ubi dicit quod intellectus
30 noster se habet ad ea quae sunt manifestissima in natura, sicut oculus nycticoracis ad lumen solis. Per ‘manifestissima naturae’ intelligit Philosophus illa quae secundum suas naturas sint magis cognoscibilia,

G 179b

4–5 et...naturae] *in marg.* G 14 communia] simpliciora G 29 secundo] sexto G
31 nycticoracis] noctu^{ce} G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 17) | ² Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a21–26 | ³ Cf. *ibid.*, 184a16–26 | ⁴ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 8–9) | ⁵ Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a18 | ⁶ Cf. Arist., *Metaph.* II, 1, 993b9–11; cf. AA, 1: 35

cuiusmodi sunt substantiae separatae a materia. Secundo modo dicitur istud esse magis notum naturae quod est magis intentum a natura. Et sic loquitur Avicenna¹ primo suae *Physicae* capitulo primo, ubi dicit quod species specialissima est magis nota naturae quam genus vel individuum, quia natura intendit speciem specialissimam et nec intendit genus nec individuum. Tertio modo dicitur illud esse magis <notum> naturae a quo natura incipit operari. Isto modo loquitur Commentator² primo *huius* commento tertio, ubi dicit quod causae sunt notiores quam composita, quia natura facit compositum ex suis causis. Unde quia natura incipit operari a causis rerum naturalium, ideo causae rerum naturalium sunt notiores naturae quam composita naturalia. Adhuc potest alio modo aliquid dici magis notum <naturae> quod potest perfecte cognosci sine alio et aliud non sine eo. Et sic loquitur Commentator³ octavo *Physicorum* commento quinquagesimo sexto, ubi dicit quod prius secundum naturam est illud quo posito non ponitur alterum, sed altero posito ponitur ipsum, vel quo remoto removetur alterum et illo posito non ponitur alterum, sicut motus localis est prior aliis motibus, quia posito quocumque alio motu ponitur motus localis, sed posito motu locali non oportet alios motus poni. Et sic potest illud dici prius notum secundum naturam, quo non cognito non cognoscitur<ur> reliquum, sed ipso cognito non oportet reliquum cognosci. Et isto modo principia rei naturalis sunt magis nota secundum naturam quam compositum naturale, quia possunt cognosci absque hoc quod compositum naturale cognoscitur, sed compositum naturale non potest perfecte cognosci absque hoc quod suae causae cognoscuntur.

12. Visa ista distinctione dicendum est [aliter] ad quaestionem quod eadem esse nota nobis et naturae potest intelligi dupliciter: vel simpliciter vel in genere determinato. Loquendo de noto simpliciter et de <magis> noto naturae primo modo, secundum quem illud dicitur esse magis notum naturae quod secundum suam naturam est magis cognoscibile, sic dico quod non sunt eadem magis nota nobis et magis nota naturae, quia prima causa est primo nota naturae, quia est secundum suam naturam maxime cognoscibilis, sed non est magis nota nobis.

15 ubi dicit] *sup. lin.* G 29 noto] nota G | quem] quod G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 8–9) | ² Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 3, f. 7D | ³ Cf. Averr., *In Metaph.* VIII, comm. 56, f. 397E

13. Sed loquendo de noto in genere determinato et de noto naturae primo modo, sic in aliquo genere sunt eadem primo nota nobis et primo nota naturae, sicut in mathematicis eadem sunt nobis primo nota et naturae primo nota. Et hoc vult Commentator¹ septimo *Meta-*
 5 *physicae* commento decimo, quod in nullo alio genere quam in mathematicis sunt eadem primo nota nobis et nota naturae. Unde dicit quod processus doctrinae in omnibus scientiis praeterquam in mathematicis est ex magis notis apud nos et minus notis apud naturam.

14. Si loquimur de <magis> noto naturae secundo modo, secundum quem illud dicitur esse magis notum naturae, quia est magis intentum a natura, sic dico quod non sunt eadem magis nota nobis et naturae, quia species specialissima magis intenditur a natura quam genus secundum Avicennam² primo suae *Physicae* capitulo primo; species igitur specialissima est magis nota naturae quam genus, et
 15 genus est magis notum nobis quam species specialissima. Loquendo ideo de <magis> noto naturae secundo modo non sunt eadem magis nota nobis et magis nota naturae.

G 180a

15. Si loquamur de <magis> noto naturae tertio modo, secundum quem illud dicitur esse magis notum naturae a quo natura incipit operari, sic dico quod non sunt eadem magis nota nobis et magis nota naturae, quia natura incipit <in> operando a causis rerum naturalium procedendo a causis ad rerum naturalium compositionem; causae igitur rerum naturalium sunt notiores naturae tertio modo quam compositum naturale; sed compositum naturale est magis notum nobis
 20 quam suae causae; igitur etc.

16. Similiter loquendo de magis noto naturae quarto modo, secundum quem illud dicitur magis notum naturae quod potest perfecte cognosci sine alio et aliud non sine eo, sic dico quod causae rerum naturalium sunt notiores nobis quam compositum naturale.

17. Intelligendum quod non dicitur aliquid esse magis notum naturae, quia natura illud cognoscat, sed istud dicitur esse magis notum naturae quod secundum suam naturam est magis cognoscibile, vel istud dicitur esse magis notum naturae quod magis cognoscitur a natura posito quod natura habeat cognitionem. Unde natura facit res

1 noto¹] nota G | noto²] nota G 11–12 natura...naturae] *in marg.* G 18 loquamur] loquatur G 22 procedendo...naturalium] *in marg.* G 26 quarto modo] *sup. lin.* G

¹ Averr., *In Metaph.* VII, comm. 10, f. 160I–K | ² Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 8–9)

naturales, ac si haberet cognitionem, et procedit in operando, sicut procederet, si haberet cognitionem. Avicenna¹ primo suae *Physicae* capitulo quarto decimo dicit quod, licet natura non habeat discretionem, tamen opus suum facit, ac si haberet discretionem, et ideo illud dicitur esse magis notum naturae quod foret magis notum naturae posito quod natura haberet discretionem. 5

18. Intelligendum etiam quod Philosophus, cum dicit² quod non sunt eadem nobis nota et naturae, non intelligit hoc universaliter, sed loquitur ibi de compositis et de causis compositorum. Loquendo enim de compositis et causis compositorum verum est quod non sunt eadem magis nota nobis et magis nota naturae, quia composita sunt magis nota nobis et causae compositorum sunt magis notae naturae. 10

19. Ad primum³ Philosophi dicendum quod composita uno modo sunt magis nota naturae quam causae compositorum et alio modo non. Accipiendo ‘<magis> notum naturae’ pro eo quod secundum suam naturam est magis cognoscibile, sic composita sunt [nobis] magis nota naturae quam suae causae. Accipiendo tamen ‘magis notum naturae’ pro eo quod potest cognosci sine alio et aliud non sine illo, sic causae naturales sunt magis notae naturae quam composita naturalia. Vel potest dici quod non quaelibet causa rei naturalis est magis nota naturae quam compositum, sed causa completa et adaequata quae comprehendit omnes causas partiales; unde talis causa est magis nota naturae quam compositum et est ens perfectius. Causa tamen partialis, puta materia prima vel aliqua consimilis, non est notior naturae quam compositum nec perfectius ens. 20 25

20. Ad aliud⁴ dicendum quod accipiendo ‘magis notum naturae’ pro eo <a> quo[d] natura incipit operari aut pro eo quod potest cognosci sine alio et aliud non sine illo, sic dico quod elementa sunt notiora naturae quam mixtum et materia prima quam ipsa elementa. 30

21. Ad aliud⁵ dicendum quod genus et differentia non sunt notiora naturae quam species nec sunt quaecumque causae notiores naturae quam compositum, sed causae naturales a quibus natura incipit in operando, cuiusmodi sunt materia et forma. Unde causae indicantes quidditates specierum non sunt notiores naturae quam species, sed causae naturales, ut materia et forma, sunt notiores naturae quam compositum ex causis. 35

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 14 (ed. Van Riet, 129) | ² Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a18 | ³ Cf. supra, 26, 5–14 | ⁴ Cf. *ibid.*, 15–23 | ⁵ Cf. *ibid.*, 24–30

22. Si dicitur quod genus et differentia sunt simpliciora quam species, igitur sunt perfectiora quam species, quia quanto aliquid est simplicius, tanto est perfectius, et per consequens genus et differentia sunt magis nota naturae quam species, cum sint perfectiora, dicendum
 5 quod non sequitur ‘genus et differentia sunt simpliciora quam species, igitur sunt perfectiora’. Nec est verum quod, quanto aliquid est simplicius, tanto est perfectius. Verum est tamen quod, quanto aliquid est simplicius, tanto est perfectius ceteris condicionibus existentibus paribus. Unde si aliquid sit simplicius alio et includat tot perfectiones,
 10 quot includit aliud, sequitur quod est perfectius alio. Nunc autem nec genus nec differentia includit tot perfectiones, quot includit species; ideo etc.

23. Ad aliud¹ dicendum concedendo quod in mathematicis sunt eadem magis nota nobis et magis nota naturae, secundum quod dictum
 15 est in positione. Et propter hoc demonstrationes mathematicae dicuntur demonstrationes simpliciter, quia procedunt a notioribus nobis et naturae ad minus nota nobis et naturae.

24. Ad aliud,² cum dicitur quod nos non cognoscimus compositum nisi per causas, dicendum est quod cognitione perfecta nos non
 20 cognoscimus compositum nisi per causas. In principio tamen doctrinae cognoscimus compositum cognitione imperfecta et non per causas. Et ideo potest dici quod in principio doctrinae composita sunt nobis magis nota quam causae, sed postea sunt causae notiores nobis quam compositum. Et ideo in principio scientiae non sunt eadem <magis>
 25 <nota <nobis> et naturae; post tamen cognitionem causarum acquisitam sunt eadem magis nota nobis et naturae magis nota.

25. Ad aliud³ dicendum concedendo quod simplicia et communia sunt nobis magis nota quam propria, sed non sunt magis nota naturae, nec sunt quaecumque causae notiores naturae quam compositum
 30 ex causis, sicut dictum est prius.

26. Ad aliud⁴ dicendum quod species est magis nota naturae quam individuum et est minus nota nobis.

27. Et quando dicitur quod confusa sunt magis nota nobis, dicendum quod inter communia ad invicem ordinata illa quae sunt magis
 35 communia sunt magis nobis nota. Comparando tamen commune ad

7 quanto aliquid] quamvis ad G

¹ Cf. supra, 26, 31–27, 2 | ² Cf. supra, 27, 3–6 | ³ Cf. ibid., 7–17 | ⁴ Cf. ibid., 18–23

singulare non oportet quod illud quod est magis confusum sit magis nobis notum, et ideo non oportet quod species sit magis nota nobis quam individuum, quamvis sit magis confusa.

QUAESTIO 4

UTRUM CONFUSA SINT NOBIS MAGIS NOTA

1. Quaeratur utrum confusa sint nobis magis nota.

2. Videtur quod non: nam per Philosophum¹ secundo *Posteriorum* difficilius est cognoscere universale quam singulare; sed universale est magis confusum quam singulare; igitur magis confusa sunt minus nota nobis, cum sint difficiliora ad cognoscendum.

3. Item primo *Posteriorum* dicit Philosophus² quod particularia sunt magis nota nobis quam universalia; et particularia sunt minus confusa; igitur minus confusa sunt nobis magis nota.

4. Item Philosophus³ in prooemio *huius* dicit quod definitum est notius quam definitio vel partes definitionis; et tamen definitum est minus confusum quam partes definitionis vel definitio; igitur minus confusa sunt nobis magis nota. Non igitur magis confusa sunt nobis magis nota.

G 181a

5. Item per Philosophum et Commentatorem⁴ composita sunt nobis magis nota quam simplicia; sed quanto aliquid est magis confusum, tanto est simplicius; igitur cum simplicia magis sint minus nota nobis, sequitur quod magis confusa sint minus nota nobis.

6. Similiter magis confusa sunt causae minus confusi, ut genus et differentia, quae sunt magis confusa quam species, sunt causae speciei; sed causae rerum naturalium sunt minus notae nobis quam ipsae res naturales quarum sunt causae; igitur magis confusa sunt minus nobis nota.

7. Iterum si magis confusa essent magis nobis nota, tunc scientia quae esset de maxime confusis esset facillima, et sic metaphysica, quae est de ente et de uno et de maxime confusis, esset facillima et per consequens ordine doctrinae esset prima. Cuius oppositum vult Avicenna⁵ primo suae *Metaphysicae* capitulo tertio, ubi dicit quod metaphysica est ultima ordine doctrinae.

8. Iterum si oporteret magis confusa esse prius nota, igitur ad hoc quod intellectus intelligat speciem specialissimam, ut hanc speciem 'homo', oporteret quod prius intelligeret ens, deinde substantiam, quae

¹ Cf. Arist., *Anal. Post.* II, 13, 97b28 | ² Cf. *ibid.*, I, 2, 72a1–5 | ³ Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184b10–12 | ⁴ Cf. *ibid.*, 184a21–b14; Averr., *In Phys.* I, comm. 3–5, ff. 7C–8H

⁵ Cf. Avic., *Metaph.*, tract. 1, cap. 3 (ed. Van Riet, 20–24)

est genus generalissimum, et omnia genera intermedia per ordinem, quousque devenitur ad speciem specialissimam. Et sic non possumus intelligere hominem, cum volumus, nec esset actus intelligendi in potestate nostra.

9. Iterum intellectus est aequaliter dispositus ad recipiendum speciem magis confuse et minus confuse; igitur non est maior ratio quare intellectus debet primo recipere speciem magis confuse quam minus confuse. Sed istud intelligit intellectus primo cuius speciem primo recipit. Igitur intellectus non prius intelligit magis commune quam minus commune, quia non prius recipit speciem magis confuse quam minus confuse. 5 10

10. Iterum confusa sunt prius nota naturae quam distincta; igitur confusa non sunt prius nota nobis quam distincta. Consequentia patet, quia non sunt eadem prius nota nobis et prius nota naturae. Antecedens patet, quia per Commentatorem¹ octavo *Physicorum* commento quinquagesimo sexto illud est prius secundum naturam quo posito non oportet aliud poni et alio posito oportet ipsum poni; sed posito magis confuso non oportet minus confusum poni, sed posito minus confuso oportet magis confusum poni; igitur magis confusum est magis notum naturae quam minus confusum. 15 20

11. Ad oppositum est Aristoteles² hic.

12. Ad quaestionem dicendum distinguendo de cognitione: nam quaedam est cognitio intellectiva et quaedam est cognitio sensitiva. Et similiter confusa sunt nobis dupla: quaedam sunt singularia confusa et quaedam universalia confusa. Singularia confusa dicuntur singularia magis communium respectu singularium minus communium. Et sic hoc corpus dicitur singulare confusum respectu huius quod est hoc animal, et hoc animal dicitur confusum respectu huius hominis. 25

13. Et dico tunc: loquendo de cognitione intellectiva, universalia confusa sunt prius nota distincte quam specialia distincte; tamen confusa non sunt prius nota distincte quam specialia indistincte. Quod patet sic: nam idem est cognoscere confusum distincte et cognoscere speciale indistincte; sed prius cognoscitur speciale indistincte quam confusum distincte; igitur prius cognoscitur confusum distincte quam cognoscitur speciale distincte. 30 35

9 non] *sup. lin.* G 32 confusum] distinctum G 34 confusum¹] *in marg.* G
distincte²] distinctum G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* VIII, comm. 56, f. 397E | ² Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a21–22

14. Quod autem minus confusum prius cognoscitur <in>distincte quam [in]distincte patet. Nam cognitio confusa de aliqua re est medium inter puram ignorantiam et scientiam distinctam; sed illud quod procedit ab extremo ad extremum prius pervenit ad medium quam ad extremum; et ideo intellectus procedens ab ignorantia alicuius rei ad scientiam distinctam eiusdem prius habet cognitionem confusam quam cognitionem distinctam illius rei. Et sic patet quod per prius cognoscitur aliquid indistincte quam illud idem cognoscitur distincte.

G 181b

15. Quod autem non per prius cognoscitur magis confusum distincte quam minus confusum indistincte patet. Nam idem est cognoscere magis confusum distincte et cognoscere minus confusum indistincte; cognitio enim confusa de aliqua re est cognitio eius in universalibus. Quando enim de Socrate cognosco quod est animal et non cognosco utrum sit homo vel asinus, tunc habeo cognitionem confusam de Socrate et cognitionem distinctam de animali, et ita simul habeo cognitionem distinctam de magis confuso et cognitionem indistinctam de minus confuso. Et quia cognoscere aliquid modo confuso est cognoscere illud in suo communi, ideo de isto quod non habet superius se non potest haberi cognitio confusa. Unde quia ens non habet aliquid superius eo, ideo non potest cognosci nisi distincte. Unde cognoscere ens est cognoscere aliquid confusum; sed cognoscere ens non est cognoscere aliquid modo confuso, quia ens non potest cognosci modo confuso, cum non sit resolubile in priores conceptus in quibus potest cognosci confuse.

16. Sic igitur patet quod loquendo de cognitione intellectiva et de universalibus confusis magis confusa sunt per prius nota nobis distincte quam minus confusa [sint minus] nota sunt nobis distincte; tamen magis confusa non sunt per prius nota nobis distincte quam minus confusa indistincte.

17. Adhuc quod magis confusa sunt per prius nota intellectui distincte quam minus confusa patet, quia ens quod est communissimum est primo notum intellectui per Avicennam¹ primo *Metaphysicae* suae capitulo quinto. Nunc per Philosophum² quinto *Metaphysicae* illud est prius quod est primo propinquius. Quanto igitur aliquid est propinquius communissimo, tanto est magis notum. Sed quanto aliqua sunt

¹ Cf. Avic., *Metaph.*, tract. 1, cap. 5 (ed. Van Riet, 31–32) | ² Cf. Arist., *Metaph.* V, 11, 1018b10–11; cf. AA, 1: 136

magis confusa, tanto sunt propinquiora enti quod est communissimum. Et ideo quanto aliqua sunt magis confusa, tanto sunt a nobis per prius nota intellectui.

18. Loquendo tamen de cognitione sensitiva, sic dico quod singularia magis confusa sunt prius nobis nota quam singularia minus confusa. Nam singularia magis communium sunt per prius nobis nota quam singularia minus communium, sicut patet per Avicennam¹ primo suae *Physicae* capitulo primo. Dicit enim quod, si videamus hominem a remoto, prius cognoscimus quod est hoc corpus quam quod est animal, et prius quod est animal quam quod est hic homo. Singularia igitur magis communium sunt magis nota sensui quam singularia minus communium.

19. Sed intelligendum est quod in quolibet sensu sunt duo, scilicet apprehensio et iudicium, ut patet per Avicennam² sexto *Naturalium* parte quinta capitulo primo. Dico tunc quod, quantum ad iudicium sensus, singularia magis communium sunt prius nota quam singularia minus communium, quia de homine veniente a remoto prius iudico quod est hoc animal quam quod est hic homo. Non tamen prius video hoc animal quam hunc hominem. Et ideo quantum ad iudicium sensus singularia magis confusa sunt prius nota quam singularia minus confusa; quantum tamen ad apprehensionem non. Sic igitur patet quod loquendo tam de cognitione sensitiva quam de cognitione intellectiva, loquendo etiam tam de universalibus magis confusis quam de singularibus magis confusis, magis confusa sunt nobis prius nota et universalia confusa sunt nobis prius nota quam universalia distincta.

20. Declarat Commentator³ in prooemio huius libri [dicens] quod, quia individuum compositum est notius sensui quam suae partes, ideo universale intelligibile est notius intellectui quam suae partes.

21. Ad primum principale⁴ dicendum, quando dicitur quod difficilius est cognoscere magis universale quam minus universale, dicendum quod universale potest cognosci dupliciter: uno modo secundum quod abstrahitur ab omnibus suis suppositis (et notitiam qua universale sic cognoscitur voco ‘cognitionem respectivam’); alio modo pot-

5–6 quam...confusa] *sup. lin.* G 7 quam] quod G 18 hic] hoc G 19 hunc] habuit G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 11) | ² Cf. Avic., *De an.*, pars 5, cap. 1 (ed. Van Riet, 76–81) | ³ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 4, f. 7H–I

⁴ Cf. supra, 33, 4–7

est universale cognosci absolute, secundum quod abstrahitur ab uno
 singulare indifferenter vel a pluribus. Loquendo de cognitione primo
 modo dicta dico quod difficilius est magis universale cognoscere
 quam minus universale, quia ad hoc quod cognoscitur universale cog-
 5 nitione respectiva, quae est cognitio universalis per comparisonem ad
 omnia eius supposita, oportet cognoscere omnia supposita illius uni-
 versalis; et quia difficilius est cognoscere plura quam pauca, ideo
 difficilius est cognoscere magis universale cognitione respectiva quam
 minus universale. Loquendo tamen de cognitione absoluta universali,
 10 sic est facilius cognoscere magis universale quam minus universale, et
 sic loquitur Aristoteles, cum dicit quod magis confusa sunt nobis ma-
 gis nota.

22. Ad aliud¹ dicendum quod particularia sunt nobis magis nota
 quantum ad cognitionem sensitivam quam universalia quantum ad
 15 cognitionem intellectivam, quia singularia cognoscuntur sensu et uni-
 versalia intellectu et cognitio sensitiva in nobis praecedit cognitionem
 intellectivam; et ideo singularia sunt nobis prius nota quam universa-
 lia. Unde non est dicendum absolute quod magis universalia sunt no-
 bis prius nota, sed quod magis universalia sunt prius nobis nota quan-
 20 tum ad cognitionem intellectivam quam minus universalia. Unde sin-
 gularia absolute loquendo sunt magis et prius nobis nota quam univer-
 salia.

23. Ad aliud² dicendum quod definitum non est notius quam
 suae partes vel quam partes definitionis. Tamen definitum est magis
 25 notum quam est notum quod tales partes sunt partes definitionis. Unde
 haec species homo non est magis nota quam animal, quod est pars
 definitionis hominis, sed absolute loquendo animal est magis notum
 quam homo. Tamen haec species homo prius est nota quam est notum
 quod animal est pars quiditatis hominis. Unde breviter partes definitio-
 30 nis absolute consideratae prius sunt notae quam definitum; tamen
 definitum prius est notum quam partes definitionis secundum quod
 comparantur ad definitum.

24. Ad aliud³ dicendum quod compositum ex causis particulari-
 bus est magis notum nobis quam simplicia ex quibus componitur, ut
 35 quam haec materia et haec forma. Tamen compositum non est prius
 notum quam simplicia declarantia quiditatem compositi, cuiusmodi

¹ Cf. supra, 33, 8–10 | ² Cf. ibid., 11–15 | ³ Cf. ibid., 16–19

sunt genus et differentia. Compositum tamen est prius notum quam est notum quod tales partes sunt partes quidditatis, sicut dictum est prius. Unde breviter compositum est magis nobis notum quam causae particulares ex quibus componitur; tamen compositum non est magis notum nobis quam causae universales declarantes quidditatem compositi. 5

G 182b 25. Ad aliud¹ dicendum quod non omnes causae rerum naturalium sunt magis nota<e> naturae quam res naturales quorum sunt causae, sed causae particulares ex quibus componitur compositum naturale sunt notiores naturae quam compositum ex causis. Causae tamen declarantes quidditatem sunt notiores nobis quam compositum et minus notae naturae. Unde non omnes causae sunt notiores naturae quam causata. Pro quo est sciendum quod quaedam sunt causae extrinsecae et quaedam sunt causae intrinsecae; quaedam etiam est cognitio sensitiva et quaedam intellectiva. Loquendo de cognitione sensitiva dico quod, si causae sint sensibiles et causatum sensibile, sic causatum est notius quam suae causae, quia per Philosophum² totum est notius secundum sensum quam suae partes. Si autem causae non sunt sensibiles vel si causatum non sit sensibile, tunc nullum eorum habet comparisonem ad cognitionem sensitivam. Loquendo de causis extrinsecis et de cognitione intellectiva, sic contingit quandoque quod 20 causae extrinsecae sint prius notae quam causatum et quandoque e converso. Nam per Avicennam³ primo suae *Physicae* capitulo primo quandoque causa est prius nobis nota quam effectus, et tunc procedimus a causa ad effectum. Nam quandoque praescimus humorem putrefact<iv>um in humano corpore, quae est causa febris, et ex hoc 25 concludimus febrem esse futuram; et quandoque ex hoc quod febris est, concludimus <humorem> putrefact<iv>um esse. Sic igitur loquendo de cognitione intellectiva et de causis extrinsecis, quandoque causa est notior nobis quam effectus et quandoque e converso. Sed si loquimur de causis intrinsecis, distinguendum est, quia aut sunt causae 30 rei naturalis aut causae rei artificialis. Si sint causae rei artificialis, sic dico quod causae sunt notiores nobis quam sunt effectus, quia nos facimus res artificiales ex suis causis, et ideo oportet quod causae rei artificialis sint notiores nobis quam res artificiales. Si sint causae rei naturalis, distinguendum est, quia aut sunt causae particulares, sicut 35

1–2 notum...prius] *in marg.* G 7 quorum] cuius G 17 quam] quod G

¹ Cf. supra, 33, 20–24 | ² Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a24–25; cf. AA, 2: 4 | ³ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 15)

haec materia et haec forma sunt causae huius compositi, aut sunt causae declarantes quiditatem, cuiusmodi sunt genus et differentia, quae declarant quiditatem speciei. Si sint causae particulares, sic dico quod compositum est notius apud nos quam suae causae. Si autem sint causae declarantes quiditatem, sic dico quod causae sunt notiores apud nos quam compositum ex causis, quia causae declarantes quiditatem sunt magis confusa quam compositum ex causis et magis confusa sunt nobis magis nota.

26. Ad aliud¹ dicendum quod, quia <magis> confusa sunt nobis magis nota, ideo si esset aliqua scientia quae solum esset de magis confusis, ut de transcendentibus, ista esset prima ordine doctrinae. Nunc autem metaphysica non solum est de transcendentibus, sed etiam de substantiis separatis a materia, quae sunt difficillime ad cognoscendum. Et ideo non oportet quod metaphysica sit prima ordine doctrinae, quia quamvis sit de maxime confusis, tamen non est tantum de maxime confusis.

27. Ad aliud² dicendum concedendo quod ad hoc quod intellectus intelligit speciem specialissimam distincte, oportet quod prius intelligat genera superiora. Unde intellectus, quando primo acquirit cognitionem speciei specialissimae, acquirit cognitionem eius acquirendo prius cognitionem generum superiorum. Quando tamen habet cognitionem de specie specialissima et de generibus superioribus, potest intelligere indifferenter speciem specialissimam vel genus superius. Unde in acquirendo cognitionem primo non est in potestate nostra intelligere quod volumus; ideo oportet necessario prius intelligere superius quam inferius. Sed post cognitionem acquisitam possumus intelligere, cum volumus et quod volumus. Unde habita notitia speciei et generis possumus intelligere indifferenter speciem vel genus post nec oportet prius intelligere genus quam speciem.

28. Ad aliud³ argumentum dicendum quod, quamvis intellectus sit aequaliter dispositus ad recipiendum speciem magis universalis et minus universalis, tamen prius recipit speciem magis universalis quam speciem minus universalis, quia illud quod imprimit speciem in intellectum est natum per prius imprimere speciem magis universalis quam minus universalis.

G 183a

26 possumus] possumus G 28 possumus] possumus G 31 universalis] universale G
(et sic in lineis sequentibus)

¹ Cf. supra, 33, 25–30 | ² Cf. supra, 33, 31–34, 4 | ³ Cf. supra, 34, 5–11

29. Ad aliud¹ dicendum <quod> isto modo loquendo de noto naturae secundum quod illud dicitur esse magis notum naturae quod potest cognosci sine alio et aliud non sine eo, sic confusa sunt magis nota naturae quam distincta. Et isto modo loquendo de noto naturae possunt esse eadem magis nota nobis et magis nota naturae.

5

1 isto] uno G

¹ Cf. *ibid.*, 12–20

LECTIO 2

DE PRINCIPIIS RERUM NATURALIUM SECUNDUM OPINIONEM ALIORUM

184b15 Necesse est igitur unum.

1. Et est pars exsecutiva huius libri, in qua Aristoteles incipit
5 perscrutari de principiis omnium rerum naturalium, et primo de princi-
piis rerum naturalium secundum opinionem aliorum, secundo secun-
dum opinionem propriam.

2. In determinando de principiis rerum naturalium secundum
opinionem aliorum inducit primo modos secundum quos possunt poni
10 plura principia vel unum tantum. Et ponit talem divisionem: aut est
unum principium tantum aut sunt principia <plura>. Si sit unum prin-
cipium tantum, aut illud est immobile, sicut dixerunt Parmenides et
Melissus, aut est mobile, sicut dixerunt physici, quorum quidam dixe-
runt illum esse aerem, quidam aquam et quidam ignem. Si principia
15 sint plura, aut sunt finita aut infinita. Si sint finita, aut sunt duo aut tria
aut quattuor et sic de aliis. Et si sint infinita, aut sunt <diversorum
generum aut> eiusdem generis et differentia secundum speciem et
figuram, sicut posuit Democritus, qui posuit atomos infinita principia
rerum, quas dixit convenire in genere et differre in specie et in figuris,
20 quoniam quosdam atomos posuit rotundae figurae et quosdam quadra-
tae figurae et sic de aliis figuris. Posuit etiam eas differre in specie,
quia posuit quosdam calidos et quosdam frigidos, quosdam graves et
quosdam leves.

3. Sunt igitur hic quinque quaestiones de principiis rerum. Qua-
25 rum prima est utrum est tantum unum principium aut sunt plura prin-
cipia. Secunda quaestio est, supposito quod sit unum principium,
utrum illud sit immobile aut mobile. Tertia quaestio est, supposito
quod sint plura principia, aut sunt principia finita aut sunt principia
infinita. Quarta quaestio, supposito quod sint principia finita, utrum
30 sint tantum duo principia aut sint tria vel quattuor et sic de aliis.
Quinta quaestio, supposito quod principia sint infinita, utrum sint
eiusdem generis aut differentia secundum genus.

184b22 Similiter qui quaerunt.

4. In ista parte dicit quod eadem quaestiones et eadem opiniones quae sunt de principio, eadem sunt de ente, quia quidam utebantur hoc nomine ‘ens’ pro hoc nomine ‘principio’. Sunt igitur eadem quaestiones de ente et quae de principio. Prima quaestio est utrum est tantum unum ens. Secunda quaestio est, supposito quod sit tantum
 G 183b unum ens, utrum illud est mobile vel immobile. Tertia quaestio, posito quod sint plura entia, aut ista sunt finita aut infinita. Quarta quaestio, supposito quod sunt entia finita, aut sunt duo aut tria et sic de aliis. Quinta quaestio, posito quod sint entia infinita, aut sunt eiusdem generis aut diversorum generum.

184b25-26 Istud quidem igitur.

5. In ista parte declarat Aristoteles quod ad naturalem non pertinet improbare opinionem Parmenidis et Melissi, qui posuerunt tantum unum ens esse et illud esse immobile, et post declarat quod ad naturalem non pertinet solvere rationes eorum.

6. Quod autem ad naturalem non pertineat arguere contra opinionem Parmenidis et Melissi probat Aristoteles per duas rationes. Prima ratio est ista: ad naturalem non pertinet arguere contra negantes sua principia; sed Parmenides et Melissus negaverant principia scientiae naturalis; igitur ad naturalem non pertinet arguere contra opiniones eorum.

7. Maior patet, quia nulla scientia specialis habet probare sua principia, sed probare principia scientiae specialis pertinet vel ad scientiam communem, ut ad logicam vel ad metaphysicam, vel ad scientiam superiorem, scilicet ad scientiam subalternantem, quia scientia specialis non habet aliqua priora suis principiis per quae potest probare sua principia, et propter hoc non habet arguere contra negantes sua principia.

8. Minor rationis principalis patet, scilicet quod Parmenides et Melissus negaverant principia scientiae naturalis, quia ipsi dixerunt unum tantum esse ita quod unum ens est et nullum aliud; modo si unum esset et nullum aliud, sequitur quod nullum principium est, ut patet ex opposito, quia si principium est, principiatum est, quia principium dicitur respectu alicuius vel aliquorum; et si principium est et principiatum est, sequitur quod multa sunt. Modo sequitur ulterius: si

5–6 est...ens] *in marg.* G 25 quia] unde G 34–35 et¹...est] *in marg.* G

nullum principium est, nullum principi[at]um scientiae naturalis est. Qui igitur habet concedere antecedens, habet concedere consequens. Isti igitur qui dicunt tantum unum esse habent dicere quod nullum principium scientiae naturalis est, et ita habent destruere principia
 5 scientiae naturalis; et ideo naturalis non habet arguere contra negantes sua principia.

185a5 Simul igitur.

9. Hic ponitur secunda ratio ad probandum quod naturalis non habet arguere contra Parmenidem et Melissum. Et est haec ratio: ad
 10 naturalem non pertinet arguere contra quamcumque opinionem fatuam et manifeste falsam, cuiusmodi fuit opinio Heracliti, qui ponit omnia esse in continuo motu aut omnia esse unum hominem; sed opinio Parmenidis et Melissi ponens omnia esse unum est fatua et manifeste falsa; igitur ad naturalem non pertinet improbare opinionem eorum.

15 **185a7–8 Oportet autem solvere.**

10. In ista parte determinat Philosophus quod non oportet solvere rationes Parmenidis et Melissi. Et hoc declarat per duas rationes. Primo sic: ad naturalem non oportet solvere rationem litigiosam et peccantem in materia et forma; sed rationes illorum manifeste peccant
 20 in materia et forma; igitur etc. Peccant enim rationes illorum in materia, quia recipiunt falsa, et in forma, quia non sunt syllogizatae. Magis tamen onerosa, id est magis vana, est ratio Melissi quam ratio Parmenidis et non habens defectum, id est non inducens dubitationem.

11. Qualiter autem ratio Melissi sit magis vana declarat Commentator.¹ Haec enim fuit ratio Melissi: si ens generatur, habet principium, et si non generatur, non habet principium; et ex hoc quod non habet, concludit ipsum esse unum et immobile, quia si non habet principium, est infinitum, et si est infinitum, est unum tantum, quia non permittit se cum alio, et est immobile, quia occupat omnem locum et
 30 non habet locum extra ad quem potest moveri; et ita est unum et immobile. Ratio Parmenidis fuit ista: quidquid est praeter ens, est non est; non ens est nihil; igitur, quidquid est praeter ens, est nihil; si ens et

G 184a

26 et¹ ... principium] *sup. lin.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 10, f. 10F–G

unum sint idem, igitur quidquid est praeter unum, est nihil; igitur unum tantum est. Prima illarum rationum est magis vana, quia concessit hanc propositionem falsam ‘quod non generatur, non habet principium’; instantia enim est in corpore caelesti. Similiter arguit a[d] destructione[m] antecedentis ad destructionem consequentis et ita peccat in forma. Sed ratio Parmenidis, quamvis sit mala etiam ex materia et forma, tamen est minus vana, quia minor non est negativa, sicut in ratione Melissi, cuius argumentum fuit illud in forma ‘omne quod generatur habet principium; ens non generatur; igitur ens non habet principium’, ubi minor est negativa. Similiter ratio Parmenidis bene concludit unam conclusionem, scilicet istam ‘tantum unum est’, sicut videtur postea; verumtamen conclusionem quam intendebat Parmenides, non concludit. Sed ratio Melissi nec concludit conclusionem quam intendit Melissus nec aliam, cum minor sit negativa in prima figura, et ideo ratio Melissi est magis vana.

185a12–13 Subicitur autem.

12. Hic ponit Philosophus secundam rationem propter quam naturalis non debet solvere rationes Parmenidis et Melissi, quia naturalis non debet solvere nisi rationes supponentium sua principia quae concludunt falsum suppositis principiis scientiae naturalis; sed Parmenides et Melissus non supponunt principia scientiae naturalis; igitur etc. Minor patet, nam hoc est principium apud naturalem: omnia aut quaedam moveri; sed ipsi non hoc supponebant, quia dixerunt tantum unum esse et illud esse immobile; igitur etc. Commentator¹ dicit quod Aristoteles dicit ‘quaedam’ propter formas naturales, de quibus est dubium an moventur, et propter partes terrae iuxta centrum vel totam terram.

13. Sed dubium est utrum naturalis debeat supponere motum esse.

14. Videtur quod non, quia motus est passio mobilis et habet causam in mobili per quam potest probari de mobili; naturalis igitur potest probare motum inesse mobili; sed motum inesse mobili est

7 minus] magis G 8 cuius] unde G 23 moveri] movere G 31 naturalis] naturaliter G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 11, f. 11C–F

motum esse, cum accidentis esse sit inesse subiecto; igitur naturalis potest probare motum esse.

15 15. Dicendum quod motum esse potest probari a naturali et motum esse est suppositum a naturali, sed diversimode. Nam motum esse
 5 <est> suppositum a naturali, <quia> est manifestum sensui, et potest
 probari a naturali per suas causas. Unde motum esse est suppositum a
 naturali tamquam sensui manifestum et est probatum a naturali tam-
 quam aliquid per causas investigatum. Primo enim sensibiliter cognos-
 10 cimus motum esse et quaerimus causas motus, et cum habeamus cog-
 nitionem causarum motus, possumus demonstrative probare motum
 esse per suas causas. Verbi gratia in simili: physici, qui investigabant
 causam eclipsis, primo videbant sensibiliter eclipsim esse et quaere-
 bant causas et cognitis causis eclipsis demonstrative probabant eclip-
 15 sim esse; et ita prius supponebant eclipsim esse, quia fuit notum sen-
 sui, et postea probabant eclipsim esse per causas eclipsis. Et ita potest
 idem esse suppositum et probatum diversimode. Et ita, quamvis natu-
 ralis habeat supponere motum esse in principio doctrinae, tamen pot-
 est postea probare motum esse.

20 16. Vel potest dici, sustinendo quod naturalis non potest probare
 motum esse, quod, quamvis motum esse habeat causam, tamen non
 potest probari, et hoc quia motum esse est manifestum. Unde non
 omne habens causam potest probari, sed omne quod non est manifestum
 et habet causam potest probari per suam causam.

185a18 Sed quoniam de natura.

25 17. In ista parte assignat Aristoteles causam propter quam oportet
 loqui de opinionibus illorum hominum et improbare eorum opinio-
 nes, sed hoc pertinet ad metaphysicum, non ad naturalem. Causa propter
 quam oportet improbare opiniones illorum hominum est, quia isti
 viri loquuntur de naturis, ut de vacuo et de infinitis et sic de aliis; et
 30 ideo rectum est cum eis disputare propter utilitatem ex hoc venientem.

18. In disputando contra eos primo disputat contra conclusionem
 eorum, quae fuit quod ens est tantum unum. Et primo destruit eam
 dividendo omnes intentiones de quibus dicitur 'ens', quod est subiec-
 tum propositionis; deinde destruit eam dividendo intentiones de qui-
 35 bus dicitur 'unum', quod est praedicatum propositionis.

13 probabant] cognoscebant G 34 destruit] destruunt G

19. Dividit igitur primo omnes intentiones de quibus dicitur 'ens' secundum famositatem et arguit per divisionem destruendo membra. Dicit igitur primo quod principium magis proprium et notum est omnibus quoniam 'quod est', id est 'ens', dicitur multipliciter, scilicet de decem praedicamentis. Si igitur omnia si<n>t unum ens, ut ipsi dixerunt, aut igitur omnia sint una substantia aut una quantitas et sic de aliis praedicamentis. Et iterum quaerit, ex quo 'ens' dicitur de universalis et particulari, utrum intelligunt quod omnia sunt unum individuum, ut unus homo aut unus equus et sic de aliis. Et, ut probatur, impossibile est quod conclusio eorum sit vera in aliquo membro istarum divisionum. 5
10

20. Sed dubium est de hoc quod Aristoteles dicit, quod principium est contra eos quia 'ens' dicitur multipliciter. Nam si ipse accipiat contra eos quod 'esse' dicitur multipliciter, scilicet de decem praedicamentis, ipse supponit multa esse et ita supponit quod intendit probare et erit petitio principii. 15

21. Dicendum quod Philosophus non supponit contra eos quod 'ens' dicitur multipliciter, sed si sit unum ens tantum, quaerit ab eis utrum illud ens de quo loquuntur sit substantia vel quantitas vel qualitas et sic de aliis membris famosae divisionis ipsius entis. Unde hoc supponit contra eos, quod si ens sit tantum unum, quod illud esset substantia vel qualitas etc., vel universalis vel particularis. Et non supponit contra eos quod 'ens' dicitur multipliciter, sed supposito, quod sit famosum apud alios, quod 'ens' dicitur multipliciter, et non apud eos, quaerit quid est illud ens de quo loquuntur et sub quo membro famosae divisionis entis illud ens continetur. 20
25
G 185a

185a27 Si quidem enim.

22. In ista parte arguit Philosophus contra Parmenidem et Melisum ex divisione entis probando quod conclusio quam concesserunt non est vera secundum aliquam praedictarum divisionum, quia aut oportet concludere quod multa praedicamenta essent tantum unum, et si tantum unum, aut tantum substantia aut tantum accidens. Ista membra improbat per ordinem. Primo probat quod non possunt concludere esse plura praedicamenta quam unum, quia sive ista praedicamenta 30

2 secundum famositatem] secundo facilitatem G 13 eos] ens G 15 quod intendit] multa G 20 famosae divisionis] factis divisionum G 25 quid] quod G

sint separata ab invicem sive non (sed quaedam existunt in quibusdam), contingit eis quod sint plura entia. Si etiam probant tantum unum praedicamentum, scilicet accidens, accidit quod accidens existat praeter substantiam, quod est impossibile, quia nullum aliorum a
 5 substantia est separabilis a substantia. Istud argumentum fit sub tali forma: si accidens sit, aut igitur est substantia aut non; si substantia est, igitur sunt plura entia, quia substantia et accidens; si substantia non est, tunc accidens est separatum a substantia, quod est impossibile.

10 **185a32 Melissus autem.**

23. In ista parte probat Aristoteles quod haec est falsa ‘una substantia tantum est’. Et ista contradictio non est secundum rem, sed secundum sermonem. Et sermo eorum destruitur ex hoc, quoniam alter illorum dicit istud ens esse infinitum, sicut Melissus, et Parmenides posuit illud ens esse finitum. Uterque igitur posuit finitum vel
 15 infinitum esse. Sed finitum et infinitum sunt proprietates quantitatis, quia insunt quantitati per se et nulli alii nisi per accidens. Si igitur finitum vel infinitum est, quantitas est, et si quantitas est, non tantum una substantia est. Ipsi igitur non possunt ponere unum ens tantum
 20 esse et istud esse substantia, quia ex quo possit idem ens esse finitum et infinitum, oportet quod ponant quantitatem esse et ita quod non tantum una substantia est.

185b2 Infiniti autem.

24. Hic declarat Philosophus per definitiones finiti et infiniti
 25 quod finitum et infinitum quanti<tati> congruunt. Nam finitum et infinitum definiuntur per quantitatem: nam infinitum est quantum non terminatum et finitum est quantum terminatum.

185b5–6 Amplius quoniam per ipsum.

25. Postquam Aristoteles destruxit opinionem Parmenidis et
 30 Melissi dividendo omnes intentiones de quibus dicitur ‘ens’ secundum famositatem, in ista parte destruit eandem conclusionem dividendo

3–4 existat] exeat G 20 quia] quod G

intentiones de quibus dicitur ‘unum’. Et primo <dicit> de quibus dicitur ‘unum’; deinde destruit membra divisionis dividendo unum in membra. Nam ‘unum’ dicitur de uno continuo et de uno indivisibili et de uno secundum definitionem. Philosophus igitur probat quod non possunt dicere unum ens tantum esse accipiendo ‘unum’ pro uno continuo. Nam continuum est divisibile <in> infinitum; si igitur unum continuum tantum est, igitur sequitur quod partes illius continui in quas continuum dividitur sunt, ita quod multa sunt, et per consequens accepto ‘uno’ pro uno continuo hoc est falsum ‘unum ens tantum est’, quia hoc infert suum oppositum.

26. Deinde ibi¹ — **‘habet autem’** — inducit Philosophus unam dubitationem. Nam in omni habente partes praeter multitudinem et diversitatem partium est diversitas partium a toto. Incipit igitur Philosophus inquirere hanc diversitatem et est haec quaestio: utrum pars et totum sunt idem an diversa? Et probat Philosophus quod pars et totum non sint idem, quia si quaelibet pars totius esset eadem toti, partes esse<n>t eadem inter se, quia quaecumque sunt eadem <uni et eadem> numero, sunt eadem inter se, et per consequens manus esset eadem pedi et caput tibiae et sic de aliis, quod est impossibile. Propter istam rationem vult Philosophus quod pars et totum non sint idem.

27. Commentator² dicit quod ratio ad oppositum non exprimitur propter suam famositatem. Et ponit Commentator³ rationem ad oppositum. Quae est ista: si omnis pars est alia a toto et totum nihil aliud est quam congregatio partium, igitur totum est aliud a se, quod est impossibile. Commentator⁴ dicit quod istud est sophisma compositionis et divisionis, quoniam unaquaeque partium dicitur aliud a toto, sed omnes partes non possunt dici aliud a toto.

28. Intelligendum quod haec est multiplex <secundum> compositionem et divisionem ‘manus et pes et caput et sic de aliis partibus sunt aliud a toto’, et ista similiter ‘manus et caput etc. sunt idem toti’ (et haec est falsa in sensu divisionis et vera in sensu compositionis). Et quando Commentator⁵ dicit quod partes simul sumptae non sunt aliud a toto, potest dici quod per ‘partes simul sumptas’ intelligit aggregatum ex partibus simul sumptis. Vel potest dici quod haec est vera ‘partes simul sumptae non sunt aliud a toto’, quia haec est falsa ‘partes

¹ Arist., *Phys.* I, 2, 185b11 | ² Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 17, f. 13M | ³ Cf. *ibid.*, ff. 13M–14A | ⁴ Cf. *ibid.*, f. 14A | ⁵ Cf. *ibid.*; cf. AA, 2: 43

simul sumptae sunt idem toti'. Unde nec partes simul sumptae sunt idem toti nec aliud a toto.

185b16 At vero si est.

29. In ista parte probat Philosophus quod conclusio Parmenidis
5 et Melissi est falsa loquendo de uno indivisibili, quia si omne ens sit
unum indivisibile, nullum est quantum neque quale. Et addit Com-
mentator¹ dicens: 'nec substantia neque aliquod aliud praedicamentor-
um, quoniam omnia illa sunt divisibilia aut per se, sicut quantum, aut
per accidens, sicut cetera praedicamenta'.

10 30. Deinde declarat Philosophus impossibile quod contingit istis
duobus viris secundum hoc quod ponunt non secundum rem, sed se-
cundum sermonem. Unde ponit rationem contra eos non secundum
rem, sed secundum sermonem. Et haec est ratio: si omne ens sit indi-
visibile sicut punctus, non potest dici quod illud sit finitum nec infini-
15 tum; nam indivisibile nec est finitum nec infinitum (nam finitum et
infinitum secundum Commentatorem² non dicuntur nisi de quanto et
non de termino quanti).

31. Intelligendum <quod>, quando Commentator³ dicit quod
omne praedicamentum est divisibile per se vel per accidens, ipse lo-
20 quitur de divisione quantitativa. Verum est enim quod in quolibet
praedicamento est aliqua species illius praedicamenti divisibilis divi-
sione quantitativa. Modo si species alicuius praedicamenti deficiat,
non erit illud praedicamentum, quia essentialis est ordo generis ad
suas species, et si ab isto ordine deficiat una species, non manebit illud
25 genus. Et ideo, si omne ens esset indivisibile, tunc a quolibet praedica-
mento deficit aliqua species illius praedicamenti, et si hoc, nullum
praedicamentum est.

185b19 At vero si rationes.

32. In ista parte improbat Philosophus conclusionem Parmenidis
30 et Melissi accipiendo 'unum' pro uno secundum definitionem. Si
omne ens est unum secundum definitionem, ergo bonum et malum
sunt unum secundum definitionem, et bonum et non bonum; nunc

G 186a

11 ponunt] ponit G 20–22 verum...quantitativa] *in marg.* G 21 species] res G

¹ Averr., *In Phys.* I, comm. 18, f. 14B–C | ² Cf. *ibid.*, f. 14D | ³ Cf. *ibid.*, f. 14C

autem, quorum definitiones sunt eadem, ipsa inter se sunt eadem; igitur bonum et malum essent idem et bonum et non bonum essent idem, et sic contraria et etiam contradictoria praedicantur de eodem. Sic enim bonum et non bonum essent idem et homo et equus et ens et non ens, quod est inconueniens. 5

185b25–26 Conturbati autem.

33. In ista parte Philosophus ponit inconueniens quod accidit antiquis consentientibus Parmenidi et Melisso, et declarat illud non esse inconueniens quod ipsi reputabant esse inconueniens. Dicit igitur quod posteriores antiqui consentientes Parmenidi et Melisso, ne con- 10
tingeret eis dicere idem esse unum et multa, auferebant hoc verbum ‘est’ a propositionibus, sicut Lycofron. Ipse ponit tantum unum esse. Et hoc verbum ‘est’ videtur copulare inter diversa, et ideo, si hoc ver-
bum ‘est’ ponitur in propositionibus, denotatur aliquid esse aliud a se et ita quod unum esset multa, ut si dicatur ‘homo est albus’, per illam 15
denotatur quod homo sit aliud a se, quia tunc hoc verbum ‘est’ copulet inter diversa. Et ideo dixit quod non est dicendum ‘homo est albus’, sed auferendum est hoc verbum ‘est’ et est dicendum ‘homo albus’. Sed quia illud est imperfectum et non generat intellectum perfectum, ideo alii mutabant dictionem et non est dicendum ‘homo est albus’, 20
sed quod homo albetur. Et hoc faciebant, ne addendo hoc verbum ‘est’ fatentur unum esse multa.

34. Deinde ostendit Philosophus quod istud non est inconueniens quod ipsi volunt vitare, scilicet quod unum est multa. Nam hoc nomen ‘unum’ dicitur de uno secundum rem et deinde de uno quod est simp- 25
pliciter indivisibile; similiter de uno in actu et uno in potentia. Unum in actu potest esse multa in potentia et unum secundum subiectum est multa secundum definitionem, et sic unum est unum uno modo et multa alio modo.

35. Commentator¹ dicit quod sermo eorum fundatur super hoc 30
quod hoc nomen ‘unum’ et hoc nomen ‘ens’ semper significant idem; quod non est verum. Sed illud dictum est sic intelligendum quod non oportet quod ens semper sit idem quod unum quocumque modo accep-
tum. ‘Unum’ enim dicitur de uno secundum rationem et de uno quod

14 denotatur] denominatur G 16 denotatur] denominatur G 20 alii] aliter G

¹ Cf. Averr, *In Phys.* I, comm. 21, f. 15B

est indivisibile; modo non oportet quod ens quocumque modo acceptum sit idem quod illud quod est unum secundum rationem, nec oportet semper quod ens sit idem quod unum quod est simpliciter indivisibile. Unde 'unum' dicitur multis modis et 'multum' similiter, et non
 5 est inconueniens quod unum uno modo sit multa, alio modo non, quia unum et multa non sunt opposita quocumque modo; nam unum in actu et multa in potentia non sunt opposita. Et propter hoc potest concedi quod unum in actu est multa in potentia.

36. Intelligendum est quod illa est de virtute sermonis omni
 10 sensu falsa 'unum est multa' et omnis propositio est falsa in qua affirmatur aliquid in numero plurali de aliquo in numero singulari, et hoc si tam subiectum quam praedicatum supponat personaliter. Unde intellectus Aristotelis non est quod haec sit vera 'unum est multa', sed quod haec sit vera 'unum est multum'. Vel potest dici quod per hoc
 15 quod dicit, quod unum est multa, intelligit quod multa praedicantur de uno. G 186b

186a5 Ex quibus debeat.

37. Postquam Aristoteles contradixit conclusioni Parmenidis et
 20 Melissi, in ista parte contradicit argumentis eorum. Et primo contradicit argumento Melissi et secundo argumento Parmenidis et tertio contradicit ambobus simul. Et dicit quod faciliter contradicitur syllogismis eorum, quia sunt sophistici peccantes in materia et in forma.

38. Primo igitur contradicit argumento Melissi declarans quod
 25 peccat in forma. Argumentum suum fuit illud: si aliquid generatur, habet principium; igitur si non generatur, non habet principium; sed ens non generatur; igitur ens non habet principium, et si non habet principium, est infinitum et immobile, et per consequens est unum tantum. Istud argumentum peccat in forma. Nam hic est fallacia consequentis 'si aliquid generatur, habet principium; igitur si non generatur, non habet principium', quia arguitur a destructione antecedentis
 30 ad destructionem consequentis.

39. Deinde declarat quod iste syllogismus peccat in materia et dicit quod inconueniens est quod hoc nomen 'principium' dicitur tantum uno modo, ita scilicet quod principium sit omnis rei, id est sub-

6 opposita] o^a G 7 opposita] omnia G 9 de...sermonis] *in marg.* G 11 de...singulari] *in marg.* G

stantiae, et quod non sit principium temporis nec generationis non momentaneae, sed successivae. Ex quo igitur principium non dicitur uno tantum modo, sequitur quod ambae propositiones in syllogismo Melissi falsae sunt, illae scilicet ‘omne quod est factum habet principium’ et ‘omne quod non est factum non habet principium’.

5

40. Et hoc declarat Commentator¹ sic: nam si utatur hoc nomine ‘principium’ pro principio temporis, tunc haec [non] est vera ‘quidquid non generatur, non habet principium’, <sed> non est utile ad conclusionem quam concludere intendit, scilicet quod ens sit unum, immobile et infinitum. [Nam] Si <autem> utatur eo pro principio alterationis, tunc haec affirmativa non est vera ‘omne quod generatur habet principium’; nam alteratio subita non habet principium alterationis et tamen generatur, quia ‘generari’ accipitur hic large pro omni eo quod est factum de novo. Si autem loquamur de principio magnitudinis, non est necesse quod omne quod non generatur non habet principium; nam corpus caeleste non generatur et tamen habet principium magnitudinis et principium in substantia.

10

15

41. Intelligendum quod ista tria sunt eadem secundum quod Philosophus et Commentator hic loquuntur: principium in substantia, principium rei et principium magnitudinis.

20

42. Deinde ibi² — **‘propter quid’** — hic improbat Philosophus Melissum ex hoc quod ponit, quod si ens est tantum unum et infinitum, quod propter hoc est immobile. Et probat Philosophus dupliciter quod non sequitur ‘ens est tantum unum et infinitum, igitur ens est immobile’. Haec consequentia non valet, quia aliqua aqua tota potest esse immobilis et tamen partes <possunt> moveri in toto, toto permanente in eodem loco; igitur etsi ponatur ens esse infinitum, adhuc posset moveri secundum partes, quamvis totum non moveatur. Unde partes possunt moveri, quamvis totum non exeat locum suum.

25

43. Secundo probat quod, quamvis ens sit infinitum, quod ex hoc non sequitur quod sit immobile, quia quamvis ens esset infinitum, tamen posset habere motum alterationis, quia non est possibile quod omnia sint unum in forma, quia manifestum est quod formae rerum sint contrariae et diversae, quamvis res sint unum secundum materiam; nunc autem, si entia sint diversa et contraria in formis, possunt alterari ad invicem. Igitur licet totum ens sit unum, non sequitur quod

30

35

G 187a

19 hic] hoc G 29 quamvis] quando G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 23, f. 16B–C | ² Arist., *Phys.* I, 3, 186a16

sit omnino immobile, quia quamvis ponatur totum ens esse unum, adhuc est alterabile, cum formae rerum sint contrariae, et contrarietas formarum sufficit ad alterationem.

186a22 Et ad Parmenidem.

5 44. Postquam Aristoteles contradixit Melisso, in ista parte revertitur ad contradicendum Parmenidi et primo contradicit syllogismo suo et deinde conclusioni. Et narrat primo quod Parmenides et Melissus conveniunt in hoc quod syllogismi sui peccant in materia et in forma. Tamen, ut dicit, aliqui sunt modi proprii disputandi contra Parmenidem, quia in contradicendo Parmenidi est utendum aliqua propositione
10 quam ipse ponit in suo argumento, sed in contradicendo Melisso non est utendum aliqua propositione quam ipse ponit in suo syllogismo.

 45. Primo igitur Aristoteles contradicit Parmenidi, quia suus syllogismus peccat in materia. Ipse enim false accepit, quia accepit
15 ‘ens’ tamquam esset simpliciter et uno modo dictum, cum tamen dicitur multis modis. Nam hoc nomen ‘ens’ et etiam ‘non ens’ dicuntur de decem praedicamentis, ut dicit Commentator.¹ Si igitur per hoc nomen ‘ens’ intelligit aliquod decem praedicamentorum, ut substantiam aut qualitatem aut quantitatem etc., erit illa falsa ‘quidquid est praeter ens, est non ens’. Haec enim est falsa ‘quidquid est praeter substantiam, est non ens’, et haec similiter ‘quidquid est praeter qualitatem, est non ens’ et sic de aliis. Similiter pro quocumque decem praedicamentorum accipitur ‘ens’, illa est falsa ‘quod est non ens, est nihil’. Illa enim est
20 falsa ‘quod est praeter substantiam, est nihil’, et haec similiter ‘quod est non quantitas, est nihil’ et sic de aliis. Et dicit Commentator² quod haec non est vera ‘quidquid est non ens, est nihil’, nisi cum intelligit omnia decem praedicamenta, sed tunc non concludit illud quod intendebat concludere, scilicet quod ens est tantum unum. Et tamen, si omnes propositiones quas accipit sumuntur eodem modo quo sunt
30 verae, non sequitur quod sit unum ens tantum et non plura entia.

 46. Intelligendum est quod argumentum Parmenidis vere concludit illam conclusionem ‘tantum unum est’ accipiendo praemissas ita quod sint verae. Accipiendo enim ‘ens’ in sua communitate, sic est illa vera ‘quidquid est praeter ens, est non ens’. Nec est ista categorica,

34 categorica] extra G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 25, f. 17C | ² Cf. *ibid.*, f. 17C–D

sed condicionalis, et est iste intellectus: si aliquid sit extra generalem rationem entis, illud est non ens. Et haec est vera ‘quidquid est non ens, est nihil’ accipiendo ‘non ens’ in sua communitate; et ideo haec est vera ‘quidquid est praeter unum, est nihil’ accipiendo ‘unum’ ut est transcendens. Et conclusio quae sequitur ex istis praemissis est vera, quae est ista ‘tantum unum est’. Tamen si accipiuntur praemissae secundum quod sunt ad propositum Parmenidis, oportet quod aliqua istarum sit falsa, quia Parmenides voluit concludere quod una res numero est et nihil aliud sub ista re. Et haec conclusio non sequitur, nisi ‘ens’ in praemissis accipitur pro aliqua una re numero, ut pro una substantia vel uno accidente, et sic accipiendo ‘ens’ necesse est quod altera praemissarum sit falsa. Et hoc est quod vult Commentator,¹ quod accipiendo praemissas secundum quod sunt verae, non sequitur conclusio Parmenidis; si tamen accipiantur praemissae ut inferunt conclusionem Parmenidis, sic non sunt praemissae verae.

47. Deinde ibi² — **‘non concluditur’** — declarat Aristoteles quod syllogismus Parmenidis deficit in forma. Nam omnis syllogismus concludens per se debet concludere in omni materia; sed sic non est in proposito, quia ponatur loco huius nominis ‘ens’ hoc nomen ‘album’ et ponitur quod omnia entia sunt alba et quod ‘album’ significet tantum unum, sicut Parmenides accepit quod hoc nomen ‘ens’ dictum de entibus significat unum. Et componitur syllogismus sic: ‘quidquid est praeter album, est non album; et quidquid est non album, est nihil; igitur quidquid est praeter album, est nihil’. Et ulterius: ‘quidquid est praeter quod nihil est, illud solum est ens; igitur solum album est ens’. Ex istis non sequitur quod album est tantum unum numero, sed stant simul quod solum album sit et quod multa alba sint et non unum tantum, quia nec sequitur quod sit unum album tantum ratione nec secundum continuationem. Non sequitur quod sit tantum unum album secundum rationem; nam alia est definitio albedinis et subiecti albedinis. Dicit enim Commentator³ quod illud quod significat hoc nomen ‘album’ non est unum secundum definitionem, quia ‘album’ significat albedinem et recipiens albedinem. Sed quamvis alia sit definitio accidentis et alia subiecti recipientis accidens, tamen accidens non est separatum a subiecto, secundum quod dicit Philosophus.⁴

33 recipiens] recipientis G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 25, f. 17D | ² Arist., *Phys.* I, 3, 186a24 | ³ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 25, f. 17G–H | ⁴ Cf. Arist., *Phys.* I, 3, 186a29–31

48. Intelligendum est quod bene sequitur ‘quidquid est praeter album, est non album; sed non album est nihil; igitur quidquid est praeter album, est nihil’. Et ulterius: ‘igitur tantum [unum] album est’. Nec istam consequentiam negat Aristoteles, sed ista est neganda
5 ‘quidquid est praeter album, est nihil; igitur unum album tantum est’.

49. Intelligendum quod album supponat disiunctive pro suppositis. Unde sciendum quod dictio exclusiva praecedens subiectum facit ipsum supponere confuse tantum, sed dictio exclusiva sequens subiectum non facit ipsum supponere confuse tantum, immo si dictio
10 exclusiva sequens subiectum excludat circa subiectum, tunc subiectum exclusive supponit [disiunctive]. Et ideo illa est falsa ‘unum tantum est’ secundum quod fuit exclusio circa subiectum, quia debet sic exponi: unum est et nihil aliud ab uno est.

186a32 Necessesse est igitur.

15 50. In ista parte contradicit conclusioni Parmenidis ex propositionibus quas ipse accipit in syllogismo suo. Ipse enim accipit illam ‘quidquid est praeter ens, est non ens’. Cum igitur ‘ens’ significet aut substantiam aut accidens, est conclusio falsa. Et primo declarat quod, si ‘ens’ significet unum quod est accidens, quod conclusio est falsa.
20 Nam accidens dicitur de subiectis. Si igitur, quidquid est praeter ens quod est accidens, sit non ens, sequitur quod substantia est non ens. Et accidens vere praedicatur de substantia, sic dicendo ‘homo est albus’. Igitur ens vere praedicatur de non ente.

51. Intelligendum est quod ens quod solum est commune ad
25 existentia, cuiusmodi est accidens concretum, sicut album vel musicum, non potest vere praedicari de non ente; unde de nullo non ente vere praedicatur album vel musicum. Tamen ens quod est commune existenti et non existenti vere affirmatur de non existente, cuiusmodi est hoc commune ‘ens’ vel ‘non ens’. Illud enim commune est ex-
30 sistens, cum aliquod eius suppositum existat, et illud commune vere praedicatur de ente et non ente.

G 188a

186b4 Si igitur autem vere est.

52. In ista parte Aristoteles arguit contra Parmenidem, si posuerit
35 quod ‘ens’ significat substantiam tantum, et ita arguit contra conclusionem Parmenidis intelligendo per ‘ens’ substantiam. Et ita improbat

illam ‘tantum substantia est’, et hoc sic: si tantum substantia est, igitur accidens non est; et substantia est ens et accidens vere praedicatur de substantia; igitur non ens vere praedicatur de ente, quod est inconueniens. Unde dicit sic, quod si illud quod vere est, scilicet substantia, nulli accidit, sed illi accidit aliquid, tunc magis proprie ‘quod est’ 5 significat quod vere est, id est substantiam, quam quod non est. Sed si ens non sit accidens, sed illud cui omnia accidunt, tunc ‘ens’ significabat ens in veritate et non ens.

53. Deinde ibi¹ — ‘**si igitur**’ — incipit declarare hanc consequentiam. Si illud quod vere est sit album, esse autem albo non est quod vere est — id est definitio albi est alia quam definitio eius quod vere est (non enim est possibile quod ens quod ponatur esse substantia accidat sibi ipsi; sed si album esset illud ens et album accidit illi, illud accidit sibi ipsi [esse]) —, et quia nihil est illud quod non vere est et quod non est substantia, quae est subiecta accidenti, ideo sequitur 15 quod album est et quod non est, et ideo, cum album praedicatur de substantia, sequitur quod non ens praedicatur de ente.

186b12 Neque igitur magnitudo.

54. Postquam Philosophus improbavit Parmenidem et Melissum [et] divisim, in ista parte improbat simul eos. Primo, qui<a> dicunt 20 unum ens tantum esse et illud esse corpus, quia si corpus sit, habet partes; et partes corporis sunt diversae et multae; et ita, si ponant unum ens tantum esse et illud esse corpus, sequitur quod multa sunt, et ita non possunt ponere unum ens tantum esse et illud esse corpus.

186b14 Quod autem dividitur. 25

55. In ista parte improbat eos, si non ponunt illud ens esse corpus, quia quamvis illud ens quod ipsi ponunt esse non sit corpus, tamen habet definitionem ex qua intelligitur eius substantia, et ita habebit aliquid quasi genus et aliquid quasi differentiam, et ita sequitur quod multa sunt, quia si definitum sit, partes definitionis sunt. Verbi 30 gratia, si homo est aliquid quod vere est, necesse est animal, quod est genus hominis, esse aliquid quod vere est et etiam bipedem, quod est eius differentia. Et Commentator² addit causam dicens quod partes

¹ Arist., *Phys.* I, 3, 186b6 | ² Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 28, f. 19B–C

definitionis praecedunt rem in esse, et ita si definitum sit verum ens, oportet quod partes definitionis sint vere entia.

56. Et deinde ibi¹ — ‘**si enim non**’ — probat Aristoteles per rationem quod, si definitum sit verum ens, quod partes definitionis sint
 5 vera entia. Et hoc est probare quod, si definitum sit substantia, oportet quod partes definitionis sint substantiae. Et hoc probat per divisionem accidentium sic: sit ita quod homo definitur per animal et bipes. Si tunc homo sit substantia, oportet quod animal sit substantia et bipes substantia. Et hoc probatur sic, quia detur oppositum, quod animal et
 10 bipes non sint substantiae. Tunc erunt accidentia: aut igitur accidentia homini[s] aut alii ab homine. Si accidunt homini, aut igitur sunt accidentia separabilia aut inseparabilia. Et exponit quid intelligit per ‘accidens inseparabile’ dicens quod intelligit per ‘accidens inseparabile’ illud in cuius definitione <accipitur> eius subiectum. Verbi gratia
 15 ‘nasmus’ accipitur in definitione simitatis; ideo simitas est accidens inseparabile a naso.

G 188b

57. Deinde destruit omnes modos secundum quos est possibile dicere quod partes definitionis substantiae sunt accidentia. Partes enim definitionis substantiae non sunt accidentia inseparabilia ab illa substantia, quia sic substantia definita caderet in definitionibus partium
 20 suae definitionis, et ita aliquid caderet in definitione alicuius et definitur per ipsum, et sic idem respectu eiusdem esset magis notum et minus notum. Unde in definitione partium definitionis non debet poni definitum, quoniam partes definitionis praecedunt definitum et non e
 25 converso; si enim definitum praecederet partes definitionis, tunc causatum praecederet suam causam. Illud igitur quod cadit in definitione substantiae, non est accidens illi substantiae inseparabile ab ea. Nec est dicere quod est accidens separabile. Si enim animal et bipes essent accidentia homini et separabilia ab homine, tunc homo posset esse et
 30 nec animal nec bipes, quod est inconueniens.

58. Deinde probat quod partes definitionis non accidentant alii ab homine, quia si animal et bipes, quae sunt partes definitionis hominis, sint accidentia alii quam homini, tunc homo esset accidens alii quam homo, quod falsum est, quia illud quod vere est nulli accidit.

35 59. Deinde, cum dicit² ‘**sed quod vere**’, ponit Aristoteles secundam rationem Parmenidis per quam probat quod ens est tantum unum.

11 accidunt] accidit G 33–34 tunc ... homo] *in marg.* G 34 quia] quod G

¹ Arist., *Phys.* I, 3, 186b17 | ² *ibid.*, 186b33

Ipsa enim supponit quod 'ens' significat unum quod vere est, scilicet substantiam, ita quod non accidens. Illa autem substantia non est divisibilis, quia tunc suae medietates essent divisibiles, et per consequens haec divisio procedit quousque dividetur secundum se totum et secundum quodlibet signum, et sic dissolveretur in puncta, et sic corpus est compositum ex non corpore, quod est impossibile. Relinquitur igitur quod substantia, quae designatur per 'ens', est indivisibile. Igitur ens est tantum unum indivisibile. 5

187a1 Quidem autem rationibus.

60. In ista parte Aristotelis ponit opiniones quorundam qui concesserunt quod omnia essent unum propter primam rationem Parmenidis, quae fuit ista 'quidquid est praeter ens, est non ens' etc. Et quidam propter secundam rationem Parmenidis concesserunt quod corpus dividitur in magnitudines indivisibiles et ita quod corpus componitur ex indivisibilibus. 10 15

61. Deinde Aristoteles increpat consentientes primam rationem, qui ponunt quod 'ens' significat tantum unum, scilicet substantiam, et aestimant quod ens quod non est illud unum quod non habet essentiam. Et dicit Aristoteles quod, si 'ens' significet unum tantum, et non est possibile contradictoria esse simul vera, non sequitur ex hoc quod illud nullo modo sit ens quod non est illud unum; nam quamvis accidens non sit substantia quod est unum ens, tamen accidens aliquo modo est ens. 20

62. Alios qui ponunt corpus componi ex indivisibilibus non increpat Aristoteles hic, sed alibi,¹ videlicet sexto *huius* et tertio *Caeli* <et> *mundi* et primo *De generatione*. 25

187a12 Sicut autem physici.

63. Cum Aristoteles contradixit loquentibus non naturaliter, in ista parte reversus est ad contradicendum opinionibus naturalibus dictis ab eis qui concedunt principia esse. Et primo incipit ab opinione quae ponit principium esse unum et narrat duas sectas. Deinde osten- 30

17 ponunt] ponit G 20 non] nam G

¹ Cf. Arist., *Phys.* VI, 1, 231a21–b18; *De caelo* III, 1, 299a6–11; *De gen. et corr.* I, 2, 316b18–317a31

dit in quo conveniunt dicentes principium esse unum cum dicentibus principia esse plura. Deinde ponit duas differentias inter Anaxagoram et Empedoclem et ponit motiva eorum.

64. Prima igitur opinio ponentium tantum unum principium esse
 5 est quod unum trium elementorum, scilicet aer aut ignis aut aqua, vel
 aliquod medium sublimius aere et densius igne est principium rerum
 naturalium. Sed in modo generandi rerum ex hoc principio differunt,
 quia quidam dicunt res generari ex illo principio per raritatem et den-
 sitatem, ut ignem generari ex hoc quod illud principium rarefit et ter-
 10 ram generari ex hoc quod illud principium condensatur. Et universaliter
 per excellentiam et defectum et per additionem et diminutionem
 posuerunt res generari, sicut Plato ponit magnum et parvum esse prin-
 cipia. In hoc tamen est differentia inter Platonem et alios, quod Plato
 ponit magnum et parvum, quae sunt contraria, esse materiam et sub-
 15 iectum contrariorum esse formam, sed alii ponunt e converso, scilicet
 contraria esse ex parte formae et subiectum ex parte materiae.

65. Alia fuit sententia aliorum ponentium unum principium, qui
 ponunt omnia contraria et omnes res quae generentur existere in isto
 principio et res generantur ex hoc quod segregantur ex illo principio.
 20 Unde dixerunt quod generatio nihil aliud est quam segregatio rerum ex
 isto uno principio. Et opinionem hanc ponunt Anaxagoras et sui se-
 quaces.

66. Unde breviter opiniones ponentium unum principium tantum
 differunt in hoc quod quaedam opinio ponit res generari ex isto prin-
 25 cipio per raritatem et densitatem et quaedam ponit res generari ex illo
 principio per segregationem rerum ex isto principio. Et sic differunt
 istae opiniones in modo generationis rerum ex illo principio et conve-
 niunt in numero principiorum.

67. Deinde ponit Aristoteles convenientiam inter ponentes unum
 30 principium et ponentes plura principia. Et est haec convenientia, quod
 sicut ponentes unum principium ponunt principium unum confusum et
 res generari ex isto principio, sic ponentes quodam modo unum prin-
 cipium et quodam modo plura, sicut Empedocles et Anaxagoras, ponunt
 primo unum principium confusum et ponunt <res> generari per segre-
 35 gationem aliorum principiorum ab isto principio confuso. Unde Empe-
 docles et Anaxagoras ponunt unum principium per confusionem et
 plura per resolutionem.

68. Deinde ibi¹ — ‘**differunt autem**’ — ponit Aristoteles duas differentias inter opinionem Anaxagorae et opinionem Empedoclis. Una differentia est quod Empedocles ponit res generari ex isto principio per circulationem, ita quod ponit mundum infinities generari ex isto principio et infinities corrumpi, sed Anaxagoras ponit mundum semel generari ex isto principio et semper postea durare. 5

G 189b 69. Alia differentia est inter opinionem Anaxagorae et Empedoclis. Nam Empedocles ponit quattuor elementa, scilicet ignem et aera et terram et aquam, esse principia rerum naturalium, ut carnis et ossis et sic de aliis corporibus consimilium partium, sed Anaxagoras posuit infinita corpora consimilium partium esse principia, ut infinitas partes carnis et ossis. Unde Anaxagoras ponit quod corpora consimilium partium, ut caro et os et sic de aliis, sunt principia elementorum et priora eis, sed Empedocles ponit quod elementa sunt principia corporum consimilium partium et eis priora. 15

187a26–27 Videtur Anaxagoras autem.

70. In ista parte ponit Aristoteles duo motiva Anaxagorae propter quae ponit infinita esse principia et quodlibet esse in quolibet. Primum motivum est: nam secundum communem opinionem philosophorum ex non ente non fit aliquid et per consequens ex non aere non fit aer nec ex non igne [non] fit ignis et sic de aliis; cum igitur aer fiat ex igne, sequitur quod in igne sit aer. Et eadem ratione in igne[m] est aqua et sic de aliis omnibus. Unde quia quidlibet fit ex quolibet et ex non ente non fit aliquid, igitur quidlibet est in quolibet. Et ideo Anaxagoras et sui sequaces dixerunt quod omnia fuerunt primo in uno chaos confuso; et dixerunt quod fieri idem est quod alterari et ita quod generatio non differt ab alteratione. Sed alii dixerunt generationem et corruptionem nihil aliud esse quam congregationem et segregationem. 25

187a31 Amplius autem ex eo.

71. Aliud motivum Anaxagorae fuit, quod ipse ponit quodlibet esse in quolibet et omnia exsistere primo in uno principio: nam unum contrariorum est in reliquo; et magis potest esse res in quocumque alio 30

5 ponit] ponunt G 17 ista] prima G

¹ Arist., *Phys.* I, 4, 187a23–24

quam in suo contrario; igitur quidlibet est <in> quolibet et omnia simul in eodem. Probatio quod unum contrariorum sit in alio: nam contraria fiunt ex se invicem; et illud quod fit est in eo ex quo fit (aliter fieret ex nihilo); igitur unum contrariorum est in alio. Et sic omnia
5 possunt esse simul.

72. Deinde format Aristoteles rationem per quam probat quod quidlibet est in quolibet. Et format sic: omne quod fit, aut fit ex ente aut ex non ente; sed ex non ente nihil fit; igitur quod fit, fit ex ente, et ita aer fit ex aere et ignis ex igne. Cum igitur quidlibet fit ex quolibet,
10 sequitur quod quidlibet est in quolibet.

187a37 Sed propter parvitatem magnitudinum.

73. In ista parte ponit Aristoteles duas evasiones per quas Anaxagoras evasit quaedam quae videntur esse contra eum. Nam non videtur quod aer semper generatur ex aere et ignis ex igne. Et quantum ad hoc
15 quod quidlibet sit in quolibet, apparet etiam ad sensum quod in aere nec est caro nec os et sic de aliis. Ad illud dixit Anaxagoras quod quidlibet est in quolibet, sed propter parvitatem partium sensum latet. Unde in aere sunt partes carnis ita parvae quod sensus non percipit eas. Unde quando aer generatur, tunc generatur ex parvis partibus
20 aeris quae propter sui parvitatem late<n>t sensum.

74. Alia cavillatio Anaxagorae fuit <illa>. Potuit enim aliquis dicere quod, si infinitae partes carnis et ossis sint in aere et infinitae
25 partes cuiuslibet in quolibet, quare igitur dicitur aliquid magis caro quam os et qualiter differunt res ab invicem. Ad illud dicit Anaxagoras quod denominatio fit a superabundantia. Unde quia in aliqua sunt plures partes carnis quam ossis, ideo [non] dicitur magis caro quam os, quia denominatio fit a superabundanti. Unde ponitur secundum istam viam quod nihil est, quod totum sit album purum aut nigrum purum aut caro pura aut os purum, sed quaelibet res aestimatur esse de
30 natura illius quod magis est in eo.

G 190a

187b7 Si igitur infinitum.

75. In ista parte improbat Aristoteles opinionem Anaxagorae per quinque rationes. Ponit enim Anaxagoras in qualibet re naturali princi-

14 quantum ad] propter G

pia infinita et ponit quidlibet esse in quo[d]libet et quod quidlibet posset segregari ex quolibet. Prima ratio contra Anaxagoram est illa: infinitum in quantum est infinitum, est ignotum; si igitur principia rerum naturalium sint infinita, sunt ignota; et si hoc sit verum, igitur naturales res sunt ignotae, quia nos non cognoscimus res naturales nisi per causas suas; et ita nulla scientia haberetur de rebus naturalibus. 5

187b13 Amplius autem si necesse.

76. In ista parte ponitur secunda ratio contra Anaxagoram. Et est haec ratio: totum et pars consequuntur se in magnitudine et parvitate, in finitate et in infinitate, in terminatione et in interminatione. Unde in his tribus consequuntur se totum et pars. Tunc arguitur sic: nullum compositum naturale est infinitum; igitur nullius compositi naturalis sunt infinitae partes et infinita principia. Antecedens patet inductive, quia non est accipere unum animal magis alio et aliud magis isto et sic in infinitum; et ita est de plantis et de omnibus rebus naturalibus. Consequentia patet, scilicet ista ‘nullum compositum naturale est infinitum, igitur nullius compositi naturalis’ etc., quia, ut praetactum est, totum et pars consequuntur se in finitate et in infinitate et universaliter <in> terminatione et in interminatione. 10

77. Sed dubium <est>: nam in quolibet <continuo> sunt infinitae partes, cum continuum sit divisibile in infinitum; in continuo igitur finito sunt infinitae partes; igitur haec consequentia non valet ‘totum est finitum, igitur partes eius non sunt infinitae’. 15

78. Ad illud dicendum quod partes sunt duplices: quaedam eiusdem quantitatis et quaedam eiusdem proportionis. Dico tunc quod in continuo finito non sunt partes infinitae quantitatis eiusdem quarum quaelibet est totaliter extra aliam, immo si totum sit finitum, oportet quod partes eiusdem quantitatis sint finitae. Sed loquendo de partibus eiusdem proportionis sic in continuo finito sunt partes infinitae. Unde haec consequentia non valet ‘totum est finitum, igitur partes sunt finitae’ nisi loquendo de partibus eiusdem quantitatis. Sed antiqui ponentes quidlibet esse in quolibet haberent ponere quod in continuo finito sunt infinitae partes eiusdem quantitatis quarum quaelibet est totaliter extra aliam. Quod patet: nam si in aqua si<n>t infinitae partes carnis et infinitae partes ossis et sic de aliis, cum contingat accipere mini- 25 30 35

27 quaelibet] quilibet G 31 sed] unde G

mum corpus quod est in aqua vel saltem aliquod corpus quo non est
 corpus minus in aqua, sequitur quod in aqua sunt infinitae partes tan-
 tae quantitatis, quanta est illud corpus minimum seu illud quo non est
 corpus minus in aqua, quarum quaelibet est totaliter extra aliam. Nam
 5 si caro sit minimum principium ex quo componitur aqua vel princi-
 pium quo non est aliquod principium minus ex quo componitur aqua,
 sequitur quod sint infinitae partes tantae quantitatis, quanta est illa
 caro in aqua, quarum quaelibet est extra aliam. Unde Aristoteles¹ dicit
 in littera sic: ‘dico autem aliquam talium partium in quam cum insit
 10 dividitur totum’. Et Commentator² dicit: ‘intelligo per “partem in
 quam dividitur” partem secundum quantitatem, non secundum qualita-
 tem, sicut corpus dividitur in materiam et formam, neque partes quae
 sunt in toto in potentia, sed partes in quas totum dividitur, et sunt illae
 quae sunt in toto in actu’. Haec Commentator. Per ‘partes in quas
 15 totum dividitur’ possunt intelligi partes quae possunt dividi a toto et
 habere esse separatum a toto. Totum enim sequitur tales partes in
 magnitudine et parvitate. Unde intelligendum est quod in nullo con-
 tinuo finito sunt infinitae partes quarum quaelibet est totaliter extra
 aliam, quae possunt habere esse separatum a toto.

20 79. Intelligendum etiam quod illa est distinguenda, quod infini-
 tae partes eiusdem quantitatis quarum quaelibet est totaliter extra
 aliam, sunt in continuo, ex hoc quod hoc signum ‘infinite’ potest
 teneri categorematice vel syncategorematicae. Si tenetur syncategore-
 maticae, sic est concedendum quod infinitae partes eiusdem quantita-
 25 quarum quaelibet est ex<tra> alia<m>, sunt in quolibet continuo, quia
 quodcumque continuum demonstratur, non habet tot partes aequales in
 eo quarum quaelibet est totaliter extra aliam, quin plures partes eius-
 dem quantitatis sunt in eo. Unde si aliquot partes aequales sint in ali-
 quo continuo, earundem medietates sunt in isto continuo. Si autem hoc
 30 signum ‘infinite’ tenetur categorematice, sic est illa falsa ‘infinite
 partes aequales quarum quaelibet est totaliter extra aliam, sunt in ali-
 quo continuo’, quia ex hac sequitur quod aliquae partes eiusdem quan-
 titatis et infinitae quarum quaelibet est totaliter extra aliam, sunt in
 aliquo continuo; quod falsum est, quia si demonstratur aliqua pars
 35 quamcumque parvae quantitatis, in isto continuo non sunt infinitae

1 quod] quae G 8 aliam] a natura G 26 aequales] essentiales G 28 aequales]
 essentiales G 31 aequales quarum] essentiales qualibet G

¹ Arist., *Phys.* I, 4, 187b15–16 | ² Averr., *In Phys.* I, comm. 36, f. 24D

partes tantae quantitatis quarum quaelibet etc.; nam omne finitum potest consumi per ablationem partium aequalium finities acceptarum ab eo. Et ideo data quacumque certa quantitate non sunt in aliquo continuo infinitae partes tantae quantitatis quarum quaelibet est totaliter extra aliam.

5

187b22 Amplius si omnia.

80. In ista parte ponit Aristoteles tertiam rationem contra Anaxagoram. Sed primo recitat in brevi totam opinionem Anaxagorae dicens quod, si quidlibet est in quolibet et generatio sit secundum exitum et omnia corpora consimilium partium sint in unoquoque et res non fiant de novo, sed segregantur, ea quae sunt in actu denominantur a plurimo.

10

81. Isto supposito, sicut supponit Anaxagoras, arguitur sic: omne finitum consumitur per ablationem corporis finiti ab eo multotiens. Haec enim est regula, ut dicit Commentator,¹ ex qua sequitur quod unumquodque non contingit esse in unoquoque, quoniam recepta carne ex aqua et iterum alia caro segregata ex illa aqua, quamvis semper segregetur caro minor, tamen est una magnitudo carnis quae non excellitur in parvitate. Caro enim habet in parvitate magnitudinem terminatam quam non pertransit ita quod non invenitur caro habens magnitudinem minorem illa. Igitur si segregatio stabit, non est quidlibet in quolibet, quia cum deventum sit ad aquam ex qua non potest segregari carnem, oportet dicere quod in illa aqua non est caro, et ita non quidlibet est in quolibet. Si autem segregatio non stabit in magnitudine finita, essent corpora finita aequalia secundum magnitudinem et infinita secundum multitudinem, quod est impossibile. Relinquitur igitur quod ista segregatio stabit ad aquam in qua non est caro.

15

20

25

82. Illa ratio potest in brevi formari sic: si quidlibet est in quo[d]libet et qui<d>libet posset segregari a quolibet, tunc ab aqua posset segregari caro et iterum ab illa aqua alia caro. Quaero tunc, aut segregatio ista stabit aut non. Si sic, igitur tandem in illa aqua non erit aliqua caro, et sic non quidlibet est in quo[d]libet. Si autem illa segregatio non stabit, cum autem sit devenire ad carnem minimam per segregationem, qua carne non potest caro per se minor existere, post

30

14 consumitur] constituitur G 19 excellitur in] extollitur a G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 37, ff. 24L–25A

segregationem illius carnis non segregabitur caro minor, et cum illa segregatio procedat in infinitum, in ista aqua esse<n>t infinitae partes carnis aequales vel maiores quam est caro minima; igitur in magnitudine finita sunt infinitae partes eiusdem quantitatis, quod est inconueniens.

187b25 Adhuc autem.

83. In ista parte ponit Aristoteles quartam rationem contra Anaxagoram. Quae est ista: si quilibet possit segregari ex quolibet, sicut dixit Anaxagoras, tunc ex carne potest segregari aqua et iterum aqua; sed quidlibet finitum per ablationem alicuius corporis ab eo fit minus; igitur per segregationem continuam aquae a carne, cum caro semper fiat minor, est devenire ad carnem minimam. Et ab illa carne non contingit aquam segregari, quia si sic, per illam segregationem fieret caro minor et esset dare minus minimo. A carne igitur minima non contingit quidlibet segregari et per consequens non quilibet potest segregari a quolibet.

84. Illa ratio formatur in brevi <sic>: si quilibet posset segregari a quolibet, tunc a carne minima posset segregari aqua; et per illam segregationem fit caro minor; igitur posset esse caro minor carne minima, quod est impossibile. Ista conclusio probat quod non quilibet potest separari a quolibet.

188a2 Amplius infinitum.

85. In ista parte ponit Aristoteles quintam rationem contra Anaxagoram per quam probat quod non quidlibet est in quolibet. Et est haec ratio: si quilibet est in quolibet, igitur in corpore infinito est infinita caro et infinitus sanguis et infinitum cerebrum. Et illa sunt separabilia ad invicem. Cum igitur unum infinitum non sit minus alio infinito, sequitur quod pars non est minus toto, quia pars est infinita sicut et totum. Sed hoc est irrationale dicere, quod pars non est minor suo toto.

3 aequales] aequalis G 18 aqua] caro G

86. Et Commentator¹ deducit ad hoc inconueniens, quod infinita essent in infinitis infinities, quod est contra rationem, scilicet infinita multiplicari per infinita.

G 191b 87. Intelligendum est quod, si esset aliquod corpus infinitum et
 qui<d>libet esset in quolibet, in isto corpore esset infinita caro et infi- 5
 nita sanguis et sic de aliis. Cum igitur corpus infinitum, si ponatur,
 occupet omnem locum, sequitur quod caro infinita, quae est pars cor-
 poris infiniti, occupat totum locum quem occupat suum totum, et sic
 pars corporis existentis in corpore non esset minor suo toto, quod est
 inconueniens, quia si pars occupet totum locum quem occupat suum 10
 totum, non esset maior ratio quare hoc est pars et illud totum quam e
 converso. Unde de parte et toto quae occupant locum est inconueniens
 quod pars non est minor suo toto. De aliis tamen quae non occupant
 locum non est inconueniens; aliqua enim pars temporis aeterni est
 infinita, sicut et tempus aeternum, et ibi pars non est minor suo toto. 15
 Loquendo etiam de corporibus est illud inconueniens ad quod deducit
 Commentator, scilicet quod infinita sint in infinitis infinities.

188a5 Nequaquam autem.

88. Postquam Aristoteles improbavit Anaxagoram et notificavit
 quid collocetur in opinione sua de falso, in ista parte declarat Aris- 20
 toteles quid est in opinione Anaxagorae de veritate. Et dicit quod opi-
 nio sua est vera secundum partem et non secundum totum. In hoc
 quod Anaxagoras dixit res esse mixtas ad invicem, in hoc bene dixit,
 quia passiones, id est accidentia, sunt mixta [scilicet] cum suis subiec-
 tis, quia accidentia sunt continuata et coniuncta cum corporibus in 25
 quibus sunt. Accipiendo igitur ‘mixtione<m>’ pro coniunctione est
 verum quod accidentia sunt mixta cum suis subiectis. Et ita bene dixit
 Anaxagoras. Et hoc quod dixit, quod omnes res mixtae ad invicem
 possunt segregari ab invicem, in hoc male dixit, quia si esset verum,
 accidentia possent segregari a suis subiectis, et ita posset esse album et 30
 musicum et tamen non esse subiectum in quo est albedo vel musica,
 quod est impossibile. In hoc igitur bene posuit Anaxagoras, quod po-
 suit accidentia esse mixta cum subiectis suis; sed in hoc quod posuit,

2 in infinitis] infinita G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 38, f. 25I

quod omne quod est mixtum cum subiecto potest segregari ab eo, male posuit.

89. Deinde improbat Anaxagoram, qui dixit quod intellectus segregat res ab invicem et quod intellectus potest segregare quidlibet a quolibet, quia cum hoc esset verum, ille intellectus esse vanus, quia si hoc esset verum, ille intellectus numquam complere posset actionem suam; et illud agens est vile quod nititur agere quod numquam potest compleri. Nunc ille intellectus numquam potest complere illam segregationem, quia quaero, aut illa segregatio stabit aut numquam stabit. Si numquam stabit, igitur numquam complebitur et per consequens intellectus est vilis. Si autem illa segregatio stabit, tunc quando segregatio stat, non est verum quod quidlibet est in quolibet. Si enim caro segregetur ab aqua et iterum segregetur ab aqua caro, si illa segregatio stabit, tunc tandem est devenire ad aquam in qua non est caro. Et in-
 15 nuit Aristoteles segregationem esse duplicem: quaedam est segregatio
 secundum quantitatem, ut illa qua corpus segregatur a corpore; alia est
 segregatio secundum qualitatem secundum quam accidens <segrega-
 20 tur> a subiecto. Sed neutram illarum segregationum potest ille intel-
 lectus complere et ideo ille intellectus est vilis quem posuit Anaxago-
 ras.

90. Intelligendum est quod, si agens nitatur aliquid complere quod non potest complere, tunc otiose agit. Nunc ille intellectus nitebatur complere illam actionem quae est segregatio, et non potuit illam complere; ideo ille intellectus est otiosus.

25 **188a13** Non recte autem.

91. In ista parte improbat Aristoteles Anaxagoram, quia dixit quod solum simile fit a simili suo; posuit enim generationem ex elementis convenientibus in forma cum re generata, ut quod caro fiat ex multis carnibus et os ex multis ossibus. Verum autem est quod simile
 30 aliquando fit ex suo simili, sed hoc non est verum in omnibus. Nam lateres fiunt ex luto et idolum ex cupro et domus ex lapidibus et lignis. Et quia Anaxagoras dixit hoc esse in omnibus, quod simile fit a simili, ideo male dixit.

7 vile] *corr. in invile* G 22–23 nitebatur] intelligebatur G 29 autem] enim G

92. Istud capitulum continet duas partes principales. Prima continet opiniones non naturaliter loquentium. Secunda continet opiniones naturaliter loquentium.

QUAESTIO 5

UTRUM 'ENS' SIT AEQUIVOCUM AD DECEM PRAEDICAMENTA

1. Circa primam partem huius capituli quaeratur utrum 'ens' sit
aequivocum ad decem praedicamenta.

5 2. Videtur quod sic, quia Philosophus¹ dicit in littera quod prin-
cipium contra Parmenidem et Melissum est accipere quod 'ens' dicitur
multis modis. Igitur 'ens' dicitur multipliciter et per consequens est
aequivocum.

3. Item Commentator² super istam litteram 'principium autem'³
10 dicit quod notorium est quod 'ens' dicitur multis modis. Igitur 'ens'
dicitur multipliciter.

4. Item Commentator⁴ decimo *Metaphysicae* commento octavo
dicit quod 'ens' significat quodlibet praedicamentorum prima signifi-
catione et sine medio, non sicut genus significat suas species. Igitur
15 'ens' est aequivocum.

5. Item si 'ens' non esset aequivocum ad decem praedicamenta,
sed univocum vel analogum, tunc decem praedicamenta haberent
aliquod commune in quo conveniunt; sed illud est falsum, quia decem
praedicamenta sunt primo diversa et illa quae sunt primo diversa non
20 conveniunt in aliquo.

6. Item si 'ens' esset univocum vel analogum ad substantiam,
tunc ens descenderet in substantiam per aliquid additum; et tunc sub-
stantia esse<t> composita ex ente et addito aliquo, et sic substantia
non esset simplex.

25 7. Sed quaero de isto addito per quod ens descendit in substan-
tiam, aut illud additum est inferius ad ens vel convertibile cum ente. Si
sit convertibile cum ente, tunc illud additum descendit in substantiam
per aliquid additum, et quaerendum est de isto sicut prius, et erit pro-
cessus in infinitum. Si dicatur quod illud additum descendit in sub-
stantiam per illud quod est inferius ad ens, igitur descendit in illud per
30 aliquam differentiam, et quaerendum est de illa differentia sicut prius,
aut est convertibile cum ente aut est inferius ad ens, et erit processus
in infinitum.

G 192b

¹ Cf. Arist., *Phys.* I, 2, 185a20–21 | ² Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 13, f. 12I

³ Arist., *Phys.* I, 2, 185a20–21 | ⁴ Cf. Averr., *In Metaph.* X, comm. 8, f. 257G–H

8. Si dicatur quod ens descendit in substantiam per se ipsum et non per aliquam differentiam superadditam, contra: si ens per se ipsum descendit in substantiam, igitur ens de se esset substantia. Et ultra: igitur ens non esset quantitas. Consequens falsum, igitur antecedens. 5

9. Item illud per quod ens descendit in substantiam, est principium distinguendi substantiam ab accidentibus [per hoc commune ens]; igitur ens non descendit in substantiam per hoc commune 'ens'. 10

10. Item substantia includit ens; sed non solum ens, quia si sic, esset convertibilis cum ente; igitur substantia includit ens cum aliquo addito. Quod additum non est hoc commune 'ens', sed est inferius ad ens. Sed <si> per illud descendit ens in substantiam, quia substantia addit supra ens aliquid quod est inferius ad ens, igitur ens descendit in substantiam per aliquid inferius ad ens et non per se ipsum. 15

11. Item si esset univocum vel analogum ad decem praedicamenta, 'ens' esset commune univocum vel analogum primae causae et causato; sed hoc est falsum, quia si prima causa includeret ens, aut solum includit ens aut ens cum addito. Non est dicere quod solum includit ens, quia si sic, tota essentia primae causae esset in quolibet causato et praedicatur de quolibet causato, sicut ens praedicatur de quolibet causato. Si autem prima causa includit ens et aliquid additum, tunc in prima causa esset compositio ex ente et aliquo addito. 20

12. Si dicatur quod prima causa non includit ens tamquam partem sui, sed tamquam aliquid concomitans essentiam suam, contra: ille terminus 'Deus' et ille terminus 'ens Deus' idem significant; nam per Philosophum¹ quarto *Metaphysicae* ens additum cuicumque non infert aliquam diversitatem. 25

13. Quod ens non sit commune primae causae et causato, proba, quia quaero utrum significatum per 'ens commune primae causae <et causato>' aut est prima causa aut causatum. Certum est quod non est prima causa; et si sit causatum, tunc non est commune primae causae et causato, quia nullum causatum est commune primae causae. 30

14. Item si 'ens' esset univocum vel analogum, tunc esset commune ultimis differentiis; igitur ultimae differentiae convenirent in aliquo et per consequens non essent primo diversa, sed differentia haberet differentiam et ista aliam et sic in infinitum. 35

9–12 sed...ens¹] *in marg.* G 17 causato] tanto G

¹ Cf. Arist., *Metaph.* IV, 2, 1003b26–29

15. Ad oppositum: si ‘ens’ esset aequivocum, ista esset omnimodo falsa ‘substantia est magis ens quam accidens’. Si enim ‘ens’ accipiatur pro substantia, falsa est; ista enim est falsa ‘substantia est magis substantia quam accidens’, quia implicat substantiam esse acci-

5 dens. Similiter si accipiatur pro accidente, adhuc est falsa; illa enim est falsa ‘substantia est magis accidens quam accidens’.

16. Item aliquid commune est primae causae et causato; igitur a multo fortiori potest aliquid esse commune univocum vel analogum substantiae et accidenti. <Quod aliquid commune est primae causae et

10 causato probo>, quia aliter non possumus intelligere primam causam, quia si causatum in nullo conveniret cum prima causa, non possumus ex cognitione causati devenire in cognitionem primae causae.

17. Item Avicenna¹ primo *Metaphysicae* suae capitulo quinto dicit: qui dicit ens, non dicit substantiam nec accidens. Igitur ens im-

15 portat intellectum communem substantiae et accidenti.

18. Similiter ens est subiectum in metaphysica; igitur non est aequivocum. Consequentia patet, quia scientia capit unitatem a subiec-

to; igitur si scientia sit una, oportet quod subiectum sit unum.

19. Item unius potentiae unum est obiectum primum; sed intel-

20 lectus est una potentia, igitur habet unum obiectum primum. Sed primum obiectum intellectus nec est substantia nec accidens, quia intellectus intelligit tam substantiam quam accidens; sed si substantia esset primum obiectum intellectus, nihil intelligeretur ab intellectu nisi substantia, et si accidens, nihil nisi accidens. Igitur nec substantia nec

25 accidens est primum obiectum intellectus, sed aliquod commune substantiae et accidenti. Ens igitur, quod est obiectum primum intellectus, est commune substantiae et accidenti et per consequens non est aequivocum.

20. Item quod ens importet intellectum communem substantiae

30 et accidenti probo: nam aliqui dubitant de numero utrum sit substantia vel accidens rei, et bene sciunt numerum esse ens; igitur ens importat alium conceptum a conceptu substantiae et a conceptu accidentis, quia aliter idem conceptus esset certus et dubius, cum aliqui sint certi de conceptu entis et tamen sunt incerti tam de conceptu substantiae quam

35 accidentis.

16–72, 11 similiter...accidenti] *in marg.* G 29 communem] correspondens G

¹ Avic., *Metaph.*, tract. 1, cap. 5 (ed. Van Riet, 40); cap. 2 (13)

21. Item aliquid est commune univocum vel analogum novem praedicamentis, ut non substantia; igitur eadem ratione potest aliquid esse commune decem praedicamentis. Probatio antecedentis, quia aliter esset haec vera aliquo sensu ‘omnis non substantia est qualitas’, quia cum non substantia sit aequivocum ad qualitatem et quantitatem, haec est vera uno sensu ‘non substantia est qualitas’.

22. Item Avicenna¹ primo <Meta>*physicae* suae capitulo quinto dicit quod ens in sua communitate, hoc est secundum quod est commune substantiae et accidenti, imprimitur in intellectu in prima impressione. Igitur ens importat intellectum commune substantiae et accidenti.

G 193a 23. Ad quaestionem dicendum quod ‘ens’ nec est pure univocum nec pure aequivocum, sed analogum. Quod non sit pure aequivocum patet, quia, ut praeargutum est, haec esset omnimodo falsa ‘substantia est perfectius ens quam accidens’, sive ‘ens’ accipitur pro substantia sive pro accidente. Nec est pure univocum, quia si sic, aequaliter competeret substantiae et accidenti, et ita substantia non esset magis ens quam accidens. Et ideo est analogum medium inter pure univocum et pure aequivocum.

24. Sed sciendum quod analogia est triplex: quaedam est analogia secundum magis perfectum et minus perfectum; et sic genus est analogum respectu suarum specierum, quia una species est magis perfecta et alia est minus perfecta. Alia est analogia secundum similitudinem naturae. Et tali analogia est homo analogum ad hominem verum et hominem pictum; nam hoc nomen ‘homo’ imponitur ad significandum hominem verum et per similitudinem inter hominem verum et hominem pictum transumitur ad significandum hominem pictum. Et de tali analogia haec vera est ‘analogum per se positum stat pro modo famosiori’. Tertia est analogia secundum attributionem, et illa est tribus modis, quia quaedam est analogia per attributionem ad significatum. Urina enim dicitur sana, quia est signum sanitatis, et medicina dicitur sana, quia est effectiva sanitatis, et animal dicitur sanum, quia est subiectum sanitatis, et sanum per prius dicitur de animali quam de urina vel de medicina, quia in animali formaliter est sanitas. Secundo modo dicitur aliquid analogum per attributionem ad

27 transumitur] transmutatur G 30 quia] quod G 31 significatum] signum factum G

¹ Avic., *Metaph.*, tract. 1, cap. 5 (ed. Van Riet, 31)

unum agens, et sic medicinale dicitur de medicina et de potione et de cibo; unde cibus et potio dicuntur medicinalia secundum attributionem ad unum agens, scilicet ad medicinam. Tertio modo dicitur analogia per attributionem ad substantiam. Substantia enim est ens per se, non
 5 dependens ab alia, et accidentia sunt entia, quia sunt in substantia, quae est causa entitatis eorum et subiectum eorum. Unde accidentia non dicuntur entia nisi per attributionem ad substantiam in qua sunt.

25. Intelligendum tamen quod nos possumus cognoscere quod ens est univocum aliquo modo. Unde univocatio est duplex: quaedam
 10 est univocatio vocis ad significatum et tale univocum est omnis terminus tantum unum significans univocum. Alia est univocatio significatorum ad appellativa et tale univocum est omnis terminus univocus cuius significatum aequaliter competit suis contentis ita quod non per prius uni contento quam reliquo. Primo modo est ‘ens’ univocum, quia
 15 tantum unum significat. Secundo modo non est ‘ens’ univocum, sed analogum, quia per prius competit substantiae quam accidenti. Et sic potest concedi quod ‘ens’ aliquo modo est univocum et alio modo est analogum loquendo de illis diversimode.

26. Adhuc est alia distinctio de analogia. Nam quaedam est analogia ex parte vocis, et est quando vox significat plura et unum per prius et reliquum per posterius. Et isto modo est hoc nomen ‘homo’ analogum, quia significat hominem verum et hominem pictum, sed per prius significat hominem verum, ut ab impositione, et per posterius hominem pictum ex transumptione. Alia est analogia ex parte rei,
 25 et est quando vox significat tantum unum et significatum illius competit pluribus secundum prius et posterius. Et isto modo est hoc nomen ‘ens’ analogum, quia hoc nomen ‘ens’ non significat nisi unum, sed significatum entis per prius competit substantiae quam accidenti.

G 193b

27. Ad primum argumentum¹ dicendum <quod>, quando Aristoteles dicit quod principium ad arguendum contra Parmenidem est accipere quod ‘ens’ dicitur multipliciter, [et] ipse intelligit: principium famosum est accipere quod ‘ens’ dicitur de multis. Unde per ‘dici multipliciter’ intelligit Aristoteles dici de multis.

28. Ad argumentum Commentatoris²: quando dicit quod propositiones acceptae in argumento Parmenidis non sunt verae, sed multiplices, ipse intelligit quod, secundum quod praecise acceptae in argu-

1 medicinale] medicamen G 3 scilicet] sicut G 8–9 nos...unde] *in marg.* G

¹ Cf. supra, 69, 5–8 | ² Argumentum ad quod haec responsio spectat deest.

mento Parmenidis sunt ad propositum suum, sic sunt multiplices. Parmenides enim voluit probare quod unum tantum est, ut quod tantum una substantia est et tantum una quantitas est et sic de aliis. Et ad hoc quod Parmenides illam conclusionem concedat, oportet quod ‘ens’ in praemissis accipitur pro substantia vel pro accidente, quia si ‘ens’ in praemissis accipitur in sua communitate, sic non sequitur conclusio quod unum ens tantum est, sed ista conclusio sequitur ‘tantum unum ens est’ et illa sunt diversa, ut visum est supra. Unde ad hoc quod conclusio quam Parmenides facit sequeretur ex praemissis, oportet quod ‘ens’ sit aequivocum. Si enim ‘ens’ importet unum intellectum communem, tunc conclusio Parmenidis non sequitur.

29. Ad aliud:¹ quando Commentator dicit quod notorium est quod ‘ens’ dicatur multipliciter, ipse intelligit quod notorium sit quod ‘ens’ dicitur de multis.

30. Ad aliud² dicendum quod, quando dicitur quod Commentator dicit quod ‘ens’ significat decem praedicamenta prima significatione et sine medio, dicendum quod Commentator per ‘significare’ intelligit appellare. ‘Ens’ enim appellat decem praedicamenta prima significatione, quia suum primum significatum est commune decem praedicamentis et appellat ista sine medio, quia ens non descendit in decem praedicamenta mediantibus differentiis mediis inter ens et praedicamenta, immo in descensu entis in decem praedicamenta idem est in quod est descensus et per quod est descensus. Ens enim descendit in substantiam per substantiam et in quantitatem per quantitatem et sic de aliis. Et propter hoc ens non est genus ad decem praedicamenta, quia genus descendit in suas species per differentias, et sic non descendit ens in decem praedicamenta.

31. Ad aliud argumentum³ dicendum quod decem praedicamenta conveniunt in ente et tamen sunt primo diversa. Et quando dicitur quod ista quae conveniunt in aliquo non sunt primo diversa, dicendum quod illa quae conveniunt in aliquo quod est de quiditate illorum non sunt primo diversa. Illa tamen quae conveniunt in aliquo concomitante quiditatem illorum bene possunt esse primo diversa. Et quia ens non est de quiditate decem praedicamentorum, sed est quaedam concomitans quiditatem praedicamentorum, ideo non obstante quod decem praedicamenta conveniant in ente, possunt esse primo diversa.

¹ Cf. supra, 69, 9–11 | ² Cf. ibid., 12–15 | ³ Cf. ibid., 16–20

32. Ad aliud argumentum¹ dicendum quod ens descendit in substantiam et in alia praedicamenta per substantiam et per alia praedicamenta ita quod idem est in quod ens descendit et per quod ens descendit, nec descendit ens per se ipsum in substantiam nec per aliquid additum substantiae, sed ens per substantiam descendit in substantiam.

33. Multa argumenta sequentia non sunt contra illam viam.

34. Sed quando ulterius² dicitur ‘si esset commune substantiae et accidenti, tunc substantia includeret ens et aliquid additum’, dicendum quod substantia includit ens non tamquam partem sui, sed tamquam concomitans eius essentiam, et ideo substantia non est composita ex ente et aliquo alio.

35. Ad aliud argumentum³ dicendum quod ens est commune primae causae et causato; tamen ens nec est pars primae causae nec alicuius entis causati. Et quando dicitur ‘aut igitur prima causa includit ens solum aut ens cum addito’, dico quod prima causa includit ens et non solum includit ens, nec sequitur ex hoc quod prima causa sit composita, quia non includit ens tamquam partem sui.

36. Ad aliud argumentum in contrarium⁴ dicendum quod hoc nomen ‘Deus’ et hoc nomen ‘ens Deus’ non significant idem, tamen supponunt pro eodem. Et propter hoc dicit Aristoteles quod ‘ens’ additum alicui nullam infert diversitatem, quia pro eodem supponit terminus cui additur hoc nomen ‘ens’, pro quo supponit si ‘ens’ non addatur.

37. Ad aliud⁵ dico quod res significata per hoc nomen ‘ens’ est quoddam causatum accipiendo ‘causatum’ largo modo pro quolibet quod non est prima causa. Et quando dicitur quod nullum causatum vere praedicatur de prima causa, illud est negandum. Et si dicatur <quod> tunc haec esset vera ‘prima causa est causatum’, dico quod consequentia non valet. Nam hoc commune ‘causatum’ non vere praedicatur de prima causa, unum tamen. Sic enim dicto ‘prima causa est ens’ praedicatur aliquod causatum de prima causa.

38. Ad aliud argumentum⁶ dicendum quod ens est commune ultimis differentiis. Nec ex hoc sequitur quod ultimae differentiae non sunt primo diversae; illa enim quae sunt primo diversa possunt convenire in aliquo, dummodo illud non sit de quiditate illorum. Si dicatur:

22 ens!] Deus G

¹ Cf. supra, 69, 21–24 | ² Cf. supra, 70, 9–14 | ³ Cf. ibid., 15–22 | ⁴ Cf. ibid., 23–27 | ⁵ Cf. ibid., 28–32 | ⁶ Cf. ibid., 33–36

illa quae ex se ipsis differunt non conveniunt in aliquo; igitur si differentiae ultimae differunt ex se ipsis, differentiae ultimae non conveniunt in aliquo; sed differentiae ultimae se ipsis differunt, quia aliter differentia habere[n]t differentiam et illa aliam et sic in infinitum — dicendum est quod illa quae se ipsis differunt non conveniunt in aliquo quod est de quiditate illorum; illa tamen quae se ipsis differunt possunt convenire in aliquo concomitante quiditatem illorum. 5

QUAESTIO 6

UTRUM MOTUM ESSE SIT SUPPONENDUM IN SCIENTIA NATURALI

1. Quaeritur utrum motum esse sit supponendum in scientia naturali.

5 2. Videtur quod non. Nam naturalis potest probare motum esse; igitur naturalis non debet supponere motum esse. Consequentia patet de se. Et probatio antecedentis: nam omne habens causam per se in primo subiecto scientiae naturalis potest de isto subiecto per principia naturalia sciri et concludi, et hoc demonstratione pertinente ad natura-

10 lem; sed in corpore naturali, quod est primum subiectum scientiae naturalis, sunt principia et causae motus (nam natura est per se principium motus corporis naturalis); ergo motus potest concludi de corpore naturali per principia naturalia et per principium naturale potest probari motum esse.

G 194b

15 3. Similiter haec propositio potest demonstrari ‘omne corpus est mobile’ a naturali; igitur naturalis non debet supponere <motum esse>. Assumptum patet. Nam hic est demonstratio: omne habens in se principium motus per se et primo et non secundum accidens est mobile; omne corpus naturalis est huiusmodi; igitur etc.

20 4. Iterum si quaeratur propter quid caelum movetur continue, ad istam quaestionem contingit respondere; sed quaestio propter quid quaerit causam; igitur ad istam quaestionem contingit respondere per causam. Et per consequens motum esse habet causam; sed tale non debet supponi.

25 5. Iterum primo *Posteriorum* dicit Aristoteles¹ quod de passione non est supponendum quia est, sed quid est; sed motus est passio subiecti scientiae naturalis; igitur in scientia naturali non est supponendum motum esse; igitur naturalis non debet supponere motum esse.

30 6. Ad oppositum est Philosophus² in littera dicens ‘nobis autem subici<an>tur omnia aut quaedam moveri’.

7. Ad quaestionem dicendum est [uno modo] quod uno modo motum esse est supponendum in scientia naturali et alio modo motum esse est probandum.

¹ Cf. Arist., *Anal. Post.* I, 1, 71a11–16; 10, 76a31–36; cf. AA, 35: 5 | ² Arist., *Phys.* I, 2, 185a12–13

8. Pro quo est intelligendum quod in scientia naturali et in omnibus in quibus non sunt eadem nobis nota et nota naturae est procedendum duplici processu, quia in principio est procedendum ab effectu ad causam et postea a causa ad effectum. Verbi gratia antiqui qui investigabant causam eclipsis, primo percipiebant eclipsim esse et postea inquirebant causam eclipsis, et investigata causa eclipsis probabant eclipsim esse per causam. In primo processu, quando investigabant causam eclipsis, processerunt ab effectu ad causam, sed in secundo processu processerunt a causa ad effectum. Unde illud idem quod fuit suppositum in primo processu fuit conclusum in secundo processu et ita illud quod est suppositum uno modo est conclusum alio modo. Nam illud idem quod est suppositum primo modo, quod est notum sensui, est postea conclusum in secundo processu via rationis. Et ita est de motu. Nam motum esse est manifestum sensui primo, sed quae sit causa motus, hoc non est manifestum; et ideo in principio supponit naturalis motum esse tamquam notum sensui et postea potest per causam probare motum esse.

9. Dicendum igitur ad quaestionem quod motum esse est supponendum apud naturalem tamquam aliquid notum sensui, et motum esse est probandum a naturali per causam. Unde ista stant simul, quod aliquid sit supponendum a naturali uno modo et tamen quod illud idem sit probandum a naturali alio modo. Unde in demonstratione quia, quae est ab effectu ad causam, est supponendum motum esse.

10. Rationes pro prima parte probant quod naturalis potest probare motum esse demonstratione propter quid. Et ratio in oppositum probat quod in demonstratione quia debet naturalis supponere motum esse; in demonstratione enim quia debemus supponere omnia aut quaedam moveri.

11. Aliter potest dici ad quaestionem quod naturalis habet supponere motum esse et nullo modo habet probare motum esse, quia motum esse est per se manifestum et ideo non indiget probatione, et ideo motum esse est principium apud naturalem. Et hoc vult Philosophus et Commentator, quia volunt quod Parmenides et Melissus negabant principia naturalia ex hoc quod posuerunt principium unum tantum esse et illud esse immobile, quia motum esse est principium apud

12 quod²] quae G 23 motum] modum G 24 rationes...probant] ratio pro prima parte probat G 26 motum] modum G 30 motum²] modum G

naturalem. Unde secundum quod dicit Commentator,¹ ipsi negant entia esse plura et entia mobilia et naturalia habere principia motus, et illa sunt principia ad naturalem, et duo prima sunt principia cognitionis tantum et tertium est principium cognitionis et esse. Motum igitur
 5 esse <est> supponendum a naturali, quia in scientia naturali nihil est notius nobis quam motum esse; nam motum esse est notum sensui.

12. Ad primum argumentum² dicendum secundum illam viam quod non sequitur ‘motum esse habet causam, igitur motum esse potest probari’, nec est verum quod omne habens causam potest demonstrari, sed omne habens causam quod non est de se manifestum potest
 10 probari per suam causam.

13. Ad aliud sequens³ patet per idem.

14. Ad aliud⁴ dicendum est concedendo quod ad quaestionem quae quaerit propter quid caelum movetur, est respondendum per causam, et ideo caelum moveri habet causam. Verumtamen per illam
 15 causam non potest probari caelum moveri, quia illa causa non est notior quam suus effectus.

4 tertium] secundum G 8 motum²] modum G 9 nec] ut G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 8, f. 9L–M | ² Cf. supra, 77, 5–14 | ³ Cf. ibid., 15–19 | ⁴ Cf. ibid., 20–24

QUAESTIO 7

UTRUM SUBSTANTIA SIT DIVISIBILIS SOLUM PER QUANTITATEM

1. Quaeritur utrum substantia sit divisibilis solum per quantitatem.
2. Videtur quod non, quia si sic, tunc una substantia non distinguitur ab alia nisi per quantitatem. Consequens falsum, quia si consequens esset verum, tunc circumscripta quantitate et aliis accidentibus una substantia esset alia. Si enim Socrates non distinguitur a Platone nisi per quantitatem, tunc circumscripta quantitate a Socrate et a Platone tota substantia quae est in Socrate esset in Platone et per consequens Socrates esset Plato.
3. Item aliae sunt partes substantiae quam partes quantitatis; sed substantia de se habet suas partes; ergo substantia <non solum> per quantitatem est divisibilis in suas partes.
4. Item species de genere substantiae est divisibilis in genus et differentiam; et illa divisio non est per quantitatem; igitur etc.
5. Similiter genus de genere substantiae dividitur in suas species per suas differentias; quae differentiae non sunt quantitates; igitur substantia non est divisibilis solum per quantitatem.
6. Ad oppositum est Aristoteles dicens quantitatem per se esse divisibilem et quod alia praedicamenta non sunt divisibilia nisi per accidens nec <nisi> per quantitatem.
7. Item quantitas est primo divisibilis; sed in unoquoque genere primum est causa posteriorum; igitur quantitas est causa quare substantia et alia praedicamenta sunt divisibilia; substantia igitur non est divisibilis nisi per quantitatem.
8. Ad quaestionem dicendum quod divisio substantiae est quadruplex: una est divisio substantiae in partes quantitativas, alia in partes subiectivas, tertia in partes essentielles, ut in materiam et formam, quarta [ut] in partes quiditativas, cuiusmodi est divisio speciei in genus et differentiam.
9. Si loquamur de divisione quae est in partes essentielles vel quiditativas, dico quod talis divisio non est a quantitate. Nam divisio substantiae in materiam et formam est prior omni divisione quantitativa. Similiter divisio speciei in genus et differentiam et etiam divisio

generis per differentias est prior omni divisione quantitativa. Et ideo quantum ad istas differentias non est difficultas in quaestione illa nisi quantum ad divisionem in partes quantita<tiva>s et quantum ad divisionem in partes subiectivas.

5 10. Et si loquamur de divisione in partes quantitativas, sic dico G 195b
quod divisio substantiae in tales partes est a quantitate formaliter, sicut
aliquid est album ab albedine formaliter. Sicut enim nihil est album
nisi per albedinem, ita nihil est quantum formaliter nisi per quantita-
tem, nec habet aliqua substantia partes extra partes nisi per quantita-
10 tem. Si enim a substantia circumscribitur quantitas, substantia non erit
quanta nec habebit unam partem ex<tra> aliam. Unde divisio in partes
quantitativas primo competit quantitati, et ideo talis divisio non com-
petit alicui nisi ratione quantitatis. Quantitas igitur est una forma per
quam substantia habet partes extra partes, et ista divisibilitas substan-
15 tiae est formaliter a quantitate, <et> hoc loquendo de divisibilitate
quantitativa. Divisibilitas tamen substantiae in partes quantitativas [non]
est effective a producente substantiam quanta<m> in esse.

 11. Si autem loquamur de divisibilitate in partes subiectivas, dico
quod talis divisibilitas non est per se a quantitate, quia si sic, species
20 de genere substantiae descenderet in individua per quantitatem; sed
illud idem per quod species descendit in individua est principium
distinguendi unum individuum ab alio; si ergo species de genere sub-
stantiae descenderet in individua per quantitatem, tunc quantitas esset
principium per se distinguendi unum individuum de genere substan-
25 tiae ab alio; sed hoc est falsum, quia unum individuum de genere sub-
stantiae distinguitur ab alio essentialiter per aliquid quod est de sua
essentia et non distinguitur per quantitatem nisi accidentaliter.

 12. Similiter illud per quod species descendit in individuum est
principium formale constituens individuum in esse et est illud per
30 quod individuum est in se unum et ab alio distinctum; sed individuum
non est unum numero per aliquod accidens in eo, quia si sic, illa unitas
per quam individuum est unum esset accidens, et sic unitas rei non
esset in eodem genere cum illa re, quod est contra Commentatorem
quarto *Metaphysicae* commento quinto.

35 13. Similiter septimo *Metaphysicae* dicit Commentator quod
individuum substantiae est prius individuis accidentium; igitur indivi-
duum substantiae prius est unum quam individuum alicuius accidentis

7 nihil] vel G 9 per] secundum G

et per consequens individuum substantiae non est unum per aliquam quantitatem nec per aliquod accidens. Similiter si individuum substantiae esset unum per quantitatem, tunc variata quantitate variatur individuum. Cum ergo Socrates aliam quantitatem habeat in senectute quam in iuventute, sequitur quod Socrates in senectute esset aliud individuum quam sit in iuventute, quod non est verum. 5

14. Dico igitur quod divisio substantiae in partes subiectivas est a quantitate per accidens et tamquam a causa sine qua non dividitur substantia in partes subiectivas, quia nisi esset quantitas in materia, ex omnibus materialibus generabilium et corruptibilium fieret una materia et illa consisteret in indivisibili et non haberet diversas formas numero nec eiusdem speciei nec diversarum specierum, et sic non essent plura individua generabilia et corruptibilia in eadem specie nec etiam in diversis speciebus. Et ita quantitas est causa sine qua substantia generabilis et corruptibilis non dividitur in partes subiectivas. 15

G 196a 15. Ad primum argumentum,¹ quod prima parte probat quod substantia non est divisibilis per se in partes subiectivas per quantitatem, quia si sic, unum individuum de genere substantiae non distinguitur ab alio nisi per quantitatem, quod non est verum. Concedo tamen quod unum individuum distinguitur ab alio per quantitatem accidentis et per materiam suam materialiter et per formam suam formaliter. 20

16. Ad aliud² dicendum quod, quamvis partes quantitativae substantiae sint aliae a partibus quantitatis, tamen substantia illas partes quantitativas non habet formaliter nisi a quantitate.

17. Rationes sequentes probant quod substantia non est divisibilis in partes quiditativa^s et in partes subiectivas per se per quantitatem, et hoc est conclusum. 25

18. Rationes in oppositum probant quod substantia non est divisibilis in partes quantitativas nisi per quantitatem.

19. Contra praedicta arguitur probando quod unum individuum non distinguitur ab alio per aliquid de genere substantiae, sed solum per aliquid de genere accidentis, quia Boethius³ supra Porphyrium dicit quod species dicit totam substantiam individui; cum ergo unum individuum non distinguitur ab alio per speciem, sequitur quod unum individuum non distinguitur ab alio per aliquid de genere substantiae. 30 35

¹ Cf. supra, 80, 5–11 | ² Cf. ibid., 12–14 | ³ Cf. Boethius, *In Isag. Porph. comm. sec.*, III, cap. 5 (CSEL 48, 215)

20. Dicendum quod Boethius sic intelligit quod species dicit totam quiditatem individui, quia individuum non habet aliam definitionem quam est definitio speciei, et ita non habe[n]t aliam quiditatem quam quiditatem speciei; et ideo species dicit totam quiditatem individui. Vel potest dici quod ipse intelligit quod species dicit totum esse
5 specificum individui; tamen individuum habet esse individuale et substantiam individualement per quam distinguitur ab alio individuo.

QUAESTIO 8

UTRUM IN MATERIA PRIMA SINT DIMENSIONES INTERMINATAE PRAE- DENTES INDUCTIONEM FORMAE SUBSTANTIALIS

1. Quaeritur utrum in materia prima sint dimensiones interminatae praecedentes inductionem formae substantialis. 5

2. Videtur quod non, quia per Commentatorem¹ in *De substantia orbis* quantitas terminata sequitur inductionem formae substantialis in materia. Si ergo in materia esset aliqua quantitas praecedens inductionem formae substantialis in materia, sequitur quod in materia essent duae quantitates simul, quod est inconueniens. 10

3. Si dicatur quod quantitas terminata et quantitas interminata non sunt diversae quantitates, <contra>: si quantitas terminata et quantitas interminata sint eadem quantitates, cum quantitas terminata non praecedat formam substantialem in materia, sequitur quod quantitas interminata non praecedat formam substantialem in materia. 15

4. Si dicatur aliter quod quantitas terminata et quantitas interminata sunt diversae quantitates, sed non sunt <simul> in materia, quia quantitas interminata praecedit inductionem formae substantialis et quantitas terminata sequitur inductionem formae substantialis, contra: per Commentatorem² in *De substantia orbis* quantitas interminata est inseparabilis a materia; si ergo quantitas interminata sit alia a quantitate terminata et quantitas interminata semper est in materia, sequitur quod, quando quantitas terminata est in materia, quod tunc quantitas interminata sit in materia, et per consequens duae quantitates simul in materia. 20 25

G 196b 5. Item materia numquam est sine forma substantiali; sed formam substantialem sequitur quantitas terminata; igitur semper in materia est aliqua quantitas terminata; et semper in materia est aliqua quantitas interminata; igitur duae quantitates diversae in eodem, quod est inconueniens. 30

6. Ad principale: si quantitas interminata praecederet inductionem formae substantialis in materia, tunc forma substantialis adveniret materiae actuae per quantitatem; igitur forma substantialis adveniret enti in actu; et omne tale est accidens; igitur forma substantialis esset accidens. 35

¹ Cf. Averr., *De subst. orb.*, cap. 1, f. 4A; cf. AA, 10: 11 | ² Cf. *ibid.*, f. 4B

7. Iterum ex unione formae cum materia resultat omne accidens, ut potest haberi ex primo *Physicorum*; igitur quantitas interminata resultat ex unione formae substantialis cum materia et per consequens quantitas interminata non praecedit inductionem formae substantialis in materia.

8. Iterum si quantitas interminata praecederet formam substantialem in materia, quantitas posset migrare a subiecto in subiectum, quia semper est in materia, et materia nunc est sub una forma substantiali et iam sub alia, et ita accidens migraret a subiecto in subiectum.

9. Ad oppositum est Commentator in *De substantia orbis* et super primum *Physicorum*.¹

10. Ad quaestionem dicendum quod quantitas interminata praecedit inductionem huius formae substantialis et illius in materia, sed inductionem formae substantialis simpliciter non praecedit quantitas interminata, cum materia numquam sit absque omni forma substantiali.

11. Sed intelligendum est primo quid intelligitur per ‘quantitatem interminatam’. Per ‘quantitatem interminatam’ intelligo quantitatem indifferentem ad diversos terminos. Eadem enim quantitas potest habere nunc unum terminum et iam alium, sicut si aliquis accipiat ceram figuratam una figura et faceret eam alia figura, eadem quantitas cerae manet quae prius, sed non manet idem terminus quantitatis, quia non manet eadem figura. Similiter si aliquis condenset ceram, manebit eadem quantitas quae prius, sed non manebit idem terminus quantitatis.

12. Sed intelligendum est quod quantitas habet duplicem terminum, scilicet terminum naturalem et terminum mathematicum. Terminus mathematicus est de genere quantitatis. Isto modo linea est terminus superficiei et superficies est terminus corporis, et talis terminus non est a forma substantiali. Terminus naturalis est de genere qualitatis. Figura enim, quae est de quarta specie qualitatis, et similiter raritas et densitas sunt termini naturales quanti, et tales termini sunt a forma substantiali. Cum autem loquamur de quantitate interminata vel terminata, loquimur de terminis naturalibus quantitatis et non de terminis mathematicis. Quantitas enim dicitur esse interminata, quia est indiffe-

21 faceret] fieret G 32–33 a...substantiali] ad formam substantialem G 35 quia] quod G

¹ Cf. Averr., *De subst. orb.*, cap. 1, ff. 2M–3C

rens ad diversos terminos naturales, et dicitur esse quantitas terminata secundum quod habet certum terminum naturalem. Unde aggregatum ex quantitate et ex termino naturali, quae est de genere qualitatis, potest dici quantitas terminata. Unde illud aggregatum dicitur esse quantitas terminata, sed illud aggregatum non est quantitas. 5

13. Intelligendum quod Commentator¹ libro *De substantia orbis* probat istas tres propositiones, quod dimensiones interminatae praecedunt formam substantialem in materia, et quod dimensiones terminatae sequuntur formam substantialem in materia et quod dimensiones interminatae numquam separantur a materia. 10

G 197a 14. Primum ostendit² per hoc quod forma non dividitur nisi ad divisionem materiae, et materia non dividitur nisi per dimensiones. Ad hoc igitur quod forma recipitur in materia, praesupponitur quod dimensiones sint in materia per quas materia est extensa, et ita dimensiones interminatae praecedunt formam substantialem in materia. 15

15. Quod autem dimensiones terminatae sequantur formam substantialem in materia, probat Commentator³ per duas rationes et per unum signum. Prima ratio est haec: quaelibet forma substantialis habet quantitatem terminatam propriam; ergo dimensiones terminatae sequuntur formam substantialem. Nec possunt exsistere in materia in actu ultimo, nisi postquam forma substantialis fuerit in ea, quia terminus quantitatis est a forma substantiali. Nos enim videmus quod manente eadem materia et variata forma variatur terminus quantitatis, sicut patet: nam aliam extensionem habet materia, quando est sub forma terrae et quando est sub forma ignis. Ex quo ergo terminatio quantitatis est a forma substantiali, patet quod forma substantialis praecedit in materia quantitatem terminatam. 20 25

16. Secunda ratio est ista: subiectum est prius naturaliter suo accidente; sed omnia accidentia sunt in substantia composita sicut in subiecto; igitur substantia composita est prior naturaliter quam quantitas terminata. 30

17. Tertia ratio est confirmatio in praecedentem, quia probat quod subiectum quantitatis terminatae est substantia composita, et est ratio a signo. Et est haec ratio: illud quod est subiectum quantitatis terminatae recipit accidentia contraria ita quod quandoque unum, 35

8–9 et ... materia] *in marg.* G 22–23 manente] mathematice G

¹ Cf. Averr., *De subst. orb.*, cap. 1, ff. 2M–3C | ² Cf. *ibid.*, ff. 2M–3A | ³ Cf. *ibid.*, f. 3A–B

quandoque aliud. Sed illud quod recipit accidentia contraria non est subiectum simplex existens in actu; nam illud quod est subiectum simplex existens in actu est impassibile, quia pati est contrarium actui. Illud ergo quod est subiectum quantitatum terminatarum est
 5 compositum ex materia et forma substantiali in materia, quia si substantia composita praecedat dimensiones terminatas, igitur forma substantialis praecedat dimensiones terminatas.

18. Tertiam conclusionem, scilicet quod dimensiones interminatae sunt inseparabiles a materia, probat Commentator¹ dupliciter.
 10 Prima ratio est haec: forma extensa non inducitur in materia, nisi prius fuerit in materia alia forma extensa, quia nisi sic esset, corpus fieret ex non corpore subito et dimensio ex non dimensione. Et si hoc sit verum, sequitur quod materia prima numquam dividatur a quantitate interminata, quia si aliquando dividitur a quantitate interminata, cum
 15 in materia prima postea inducitur forma extensa, quae forma habet quantitatem, sequitur quod corpus fieret ex non corpore et dimensio ex non dimensione, quia si forma inducitur in materia non dimensionata, tunc corpus fit ex non corpore et dimensio ex non dimensione.

19. Secunda ratio est ista: si materia prima denudatur a dimensionibus interminatis, tunc formae corporales essent sibi invicem contrariae et succedentes sibi invicem in eodem subiecto, et ita corporeitas esset contraria corporeitati; sed hoc est falsum, nam quantitati nihil est contrarium. Unde breviter, si quantitas expellatur a materia, hoc
 20 esset per suum contrarium; sed quantitati nihil est contrarium; igitur quantitas numquam expelletur a materia.

20. Ad primum principale² dicendum quod quantitas terminata et quantitas interminata non sunt diversae quantitates, quia quantitas terminata, secundum quod modo loquimur, est unum aggregatum ex
 25 quantitate et ex termino quantitatis qui est de genere qualitatis, et illud aggregatum non est quantitas, et ideo quantitas terminata et quantitas interminata nec sunt eadem quantitates nec diversae quantitates, quia quantitas terminata non est quantitas. Intelligendum tamen quod per
 30 'quantitatem terminatam' possumus tria intelligere: vel quantitatem habentem certum terminum, et isto modo omnis quantitas est terminata, vel quantitatem terminatam ad certum terminum ita quod non
 35 potest habere alium terminum, et sic quantitas caeli est quantitas ter-

G 197b

21 ita] ista G 22 contraria] contrarii G

¹ Cf. Averr., *De subst. orb.*, cap. 1, f. 3B–C | ² Cf. supra, 84, 6–10

minata; vel per ‘quantitatem terminatam’ possumus intelligere aggregatum ex quantitate et ex certo termino de genere qualitatis, et illo modo loquimur hic de terminata quantitate. Sed accipiendo ‘quantitatem terminatam’ primo modo vel secundo sic dico quod quantitas terminata est quantitas. Et accipiendo ‘quantitatem terminatam’ pro quantitate habente terminum sic concedo quod quantitas terminata est quantitas interminata, quia illa eadem quantitas quae habet certum terminum est indifferens ad certos terminos. 5

21. Ad aliud¹ dicendum concedendo quod materia numquam est sine forma substantiali, et ideo nulla quantitas interminata praecedit formam substantialem simpliciter, hoc est omnem formam substantialem; tamen quantitas interminata praecedit hanc formam substantialem et illam. Intelligendum tamen est quod quantitas interminata praecedit in materia tempore quamlibet formam substantialem individua- 15 lem, et <forma substantialis> praecedit quantitatem terminatam natura, non tempore. Unde aliter praecedit forma substantialis quantitatem terminatam et aliter quantitas interminata praecedit formam substantialem, quia forma substantialis praecedit terminatam quantitatem natura, non tempore, sed quantitas interminata praecedit formam substantialem tempore. 20

22. Ad aliud argumentum² dicendum quod forma substantialis advenit materiae actuatae per quantitatem interminatam; tamen forma substantialis non perficit aggregatum ex materia et ex quantitate interminata, sed immediate perficit materiam primam. Et quando dicitur ‘omne adveniens enti in actu est accidens’, dicendum quod omne adveniens enti in actu, scilicet aggregato ex potentia et actu, perficiens aggregatum ex potentia et actu, omne tale est accidens; nunc autem forma substantialis non addit aggregato ex materia et quantitate interminata ita quod perficiat illud totum, immo forma substantialis solum perficit materiam primam et non perficit aggregatum ex materia prima et quantitate interminata. 25 30

23. Ad aliud argumentum³ dicendum quod quantitas interminata est in materia prima tamquam in subiecto, et ideo manente materia prima eadem non mutatur quantitas interminata a subiecto in subiectum. Unde quantitas interminata non est in substantia composita tamquam in subiecto, sed est in materia prima tamquam in subiecto. Intel- 35

11–12 hoc ... substantialem²] *in marg.* G

¹ Cf. supra, 84, 26–30 | ² Cf. *ibid.*, 31–35 | ³ Cf. supra, 85, 6–9

ligendum tamen est, secundum quod vult Philosophus primo *De generatione* et etiam Commentator in *De substantia orbis*, quod accidens commune duobus subiectis potest esse aliquando in uno subiecto et aliquando in alio, nec ex hoc sequitur migratio accidentis, quia migratio proprie est, quando aliquid transit de subiecto in subiectum utroque subiecto manente. Unde eadem diaphaneitas numero quae est in aere potest esse in igne.

24. Intelligendum est quod controversia fuit inter Commentatorem et Avicennam in hac <quaestione> de dimensionibus interminatis, quia Avicenna¹ posuit quod forma corporeitatis, quae praecedit inductionem cuiuslibet alterius formae et quae est inseparabilis a materia, est forma substantialis ita quod materia per ipsam esset extensa et divisa in partes, et quod dimensiones interminatae consequuntur ad formam corporeitatis, quae est forma substantialis communis, sicut ad formam substantialem specialem consequuntur dimensiones terminatae. Sed Commentator² non posuit formam corporeitatis esse formam substantialem nec posuit aliquam formam substantialem inseparabilem a materia generabilium et corruptibilium, immo in *De substantia orbis* excludit illam opinionem Avicennae ponendo quattuor inconvenientia quae consequuntur ad illam opinionem. Primum inconveniens est quod illa forma quae praecedit dimensiones non dividitur ad divisionem materiae et ita nullo modo dividitur. Quod illud sequitur patet: nam divisio quantitativa non contingit alicui nisi per quantitatem; si igitur forma substantialis praecedat quantitatem, illa forma non dividitur. Secundum inconveniens est quod illa forma corporeitatis esset aeterna. Et quod illud sequitur patet, quia forma quae non extenditur ad extensionem subiecti non corrumpitur, quia non patitur secundum subiectum. Tertium inconveniens est quod illa forma corporeitatis non haberet contrarium succedens sibi in subiecto. Quartum inconveniens est quod materia nullam aliam formam reciperet praeter illam sibi propriam, scilicet praeter formam corporeitatis.

23 contingit] dividitur G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 2, cap. 2 (ed. Van Riet, 69–82) | ² Cf. Averr., *De subst. orb.*, cap. 1, f. 4K–L

LECTIO 3

DE CONTRARIETATE ET PLURALITATE PRINCIPIORUM

1. Postquam Aristoteles probavit principia non esse infinita, in ista parte ponit principia esse finita. Et declarat quod non solummodo est <verum> ponere principia esse finita, sed illa positio est melior quae ponit principia esse finita. Nam si principia ponuntur esse infinita, tunc nullus potest complere naturam omnium entium quae sunt ex principiis, et nihil coget ut sint infinita, et dare causas entium secundum veritatem est melius, sicut fecit Empedocles, cum posuit sex principia, scilicet quattuor elementa <et amicitiam et litem>. Unde breviter potest haec esse ratio: principia [in]finita possunt dare causas entium et salvare omnia naturalia melius quam ponendo omnia principia infinita (nam Empedocles per principia finita componit naturam omnium entium quae sunt ex principiis melius quam ponentes principia infinita); igitur principia sunt finita et <non> infinita.

188a19 Omnis igitur.

2. In ista parte inquit Philosophus quot sunt principia. Et ad principia declaranda declarat Philosophus quod sunt principia contraria, et hoc declarat per tres opiniones antiquorum. Illi enim qui dixerunt unum tantum esse et immobile, ponunt principia esse contraria. Parmenides enim ponit calidum et frigidum esse principia, et certum est quod calidum et frigidum sunt contraria. Commentator¹ dicit quod Parmenides opinabatur quod entia sunt duobis modis, scilicet entia vera et entia aestimabilia; ens verum est tantum unum secundum ipsum, sed entia aestimabilia sunt plura. Unde ipse posuit principia entium aestimabilium esse contraria, scilicet ignem et terram. Quidam autem ponunt rarum et densum esse principia; et ista sunt contraria; igitur etc. Tertia opinio est Democriti, qui posuit firmum et inane, id est vacuum et plenum, esse principia rerum; vacuum et plenum sunt contraria; igitur etc. Adhuc autem posuit Democritus omnia fieri ex

4 ista] illa G | solummodo] solum modus G 8 et nihil] tantum G 9 cum posuit] composuit G 14–15 principia] principium G 18 quod] quot G 26 quidam] quaedam G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 41, f. 27B

corporibus indivisibilibus quae contrariantur positione, figura et ordine: positione sicut sursum et deorsum, figura sicut habens angulos et carens angulis. Et dicit Commentator¹ quod figura dividitur in differentias contrarias secundum famositatem, scilicet in rectum et rotundum, sed rectum non est contrarium rotundo in veritate, sed in primo aspectu, et similiter ordo <dividitur> in duas differentias, scilicet prius et posterius. Et dicit Commentator:² ‘et notandum est quod hoc nomine “contrarium” utitur hic large pro contrario et privatione et habitu, sive sit in rei veritate sive secundum famam’.

10 **188a26 Quod quidem igitur totum.**

3. Hic concludit Aristoteles ex dictis quod manifestum est quod omnes ponunt principia esse contraria aliquo modo per qualitatem.

4. Deinde ibi³ — ‘**rationabiliter**’ — declarat Aristoteles quod antiqui in hoc bene fecerunt, et ponit rationem quae movit antiquos ad ponendum principia esse contraria. Primo tamen ponit tres proprietates principiorum, scilicet quod principia non sunt ex alterutris nec ex aliis, sed omnia alia sunt ex his. Quia enim principia sunt prima, non sunt ex aliis, et quia sunt contraria, non sunt ex alterutris, et quia sunt communia omnibus aliis, ideo omnia alia fiunt ex his. Istam conditionem ‘contraria non fiunt ex alterutris’ glossat Commentator⁴ sic: ‘contrarium non generatur ex contrario, id est non mutatur in suum contrarium’.

5. Intelligendum quod contrarium fieri ex contrario potest esse duobus modis: vel secundum subiectum vel secundum formam. Contrarium fit ex contrario secundum subiectum, quando idem subiectum primo manet sub uno contrariorum, deinde sub reliquo; et isto modo album fit ex nigro. Sed contrarium fit ex contrario secundum formam, si forma unius contrarii foret forma alterius contrarii. Unde si illud idem quod est albedo postea foret nigredo, tunc nigrum fieret ex albo secundum formam. Et isto modo non fit unum contrarium ex reliquo nec isto modo fiunt principia ex alterutris, quia illud quod primo est forma non est postea privatio nec e converso. Principia fiunt ex alteru-

1 figura] fi^{ta} G 1–2 et... positione] *sup. lin.* G 6 aspectu] affectu G 8 et¹] in G 9 famam] formam G 15–16 proprietates] positiones G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 41, f. 27E–F | ² Ibid., f. 27F | ³ Arist., *Phys.* I, 5, 188a27 | ⁴ Averr., *In Phys.* I, comm. 42, f. 27L

tris secundum subiectum, quia illud idem subiectum quod primo est sub forma postea est sub privatione formae.

188a28–29 Contrariis autem.

6. In ista parte declarat tres praedictas proprietates esse in principiis. Duae primae proprietates competunt primis contrariis, et hoc est manifestum. Manifestum enim est quod prima contraria ex hoc quod sunt prima, non fiunt ex aliis, sed ex hoc quod sunt contraria, non fiunt ex alterutris; ideo istas proprietates non declarat Philosophus. Sed tertiam proprietatem, <quia> non est per se manifesta, declarat Philosophus per inductionem, scilicet quod omnia fiant ex contrariis, sic dicendo quod unum contrariorum fit ex alio. Et hoc declarat de ista tam in contrariis veris quam in contrariis large dictis secundum privationem et habitum, scilicet quod omne quod generatur generatur a suo contrario. Et dicit quod primum est accipiendum quod eorum omnium quae sunt nihil est aptum natum facere neque pati contingens a contingenti et quodcumque indeterminatum a quocumque. Non enim potest quidlibet fieri ex quolibet, sicut dixit Anaxagoras, sed determinatum [est quod] ex determinato. Album enim non fit ex musico nisi per accidens, inquantum musico accidat nigredo aut albedo, sed album fit per se ex non albo, sed non fit per se ex quocumque non albo, sed ex non albo quod est nigrum vel ex non albo quod est medium inter album et nigrum, et musicus fit ex non musico et non ex omni non musico, sed ex immusico aut ex medio inter musicum et immusicum.

188b3 Neque igitur corrumpitur.

7. Hic determinat de his quae corrumpuntur, scilicet quod omne quod corrumpitur corrumpitur in suum contrarium vel in medium. Album enim corrumpitur in non album et non in quodcumque non album indifferenter, sed in non album quod est nigrum aut medium. Similiter musicum corrumpitur in non musico, et non in quodcumque, sed in immusicum aut medium.

4–5 proprietates...principiis] contrarietates esse contrarias G 5 proprietates] contrarietates G 9 tertiam] illam G | per...manifesta] pars emat^a G 26 in¹... contrarium] a suo contrario G

8. Intelligendum est hic per Commentatorem¹ quod aliquid cor-
rumpitur per se et principaliter in unum, sed non est inconveniens
quod aliquid corrumpitur in plura per accidens. Et dicit quod de nu-
mero eorum in quae fit corruptio aliud est primum et aliud est secun-
5 darium. Secundarium est illud in quo<d> fit corruptio mediante primo.
Verbi gratia album corrumpitur in non albo mediante nigro vel cor-
rumpitur <in> medio. Et est aliud per accidens et est quodlibet indiffe-
renter in quod res corrumpitur. Illud quod est per accidens differt a
10 secundario, quoniam secundarium quocumque modo est terminatum et
illud quod est per accidens non est terminatum.

188b8 Similiter autem.

9. Cum declaravit quod in generatione simplici, in qua unum fit
ex uno, [et quod] omne quod corrumpitur corrumpitur a suo contrario,
in ista parte notificat hoc in generatione composita, in qua unum fit ex
15 pluribus. Et dicit quod similiter est de omnibus speciebus generabi-
lium et corruptibilium, quoniam non solum simplicia, sed composita,
quae generantur ex pluribus uno, generantur ex contrariis, sed hoc
latet propter hoc quod dispositiones oppositae in rebus naturalibus
compositis non habent nomina. Si autem nomina imponantur disposi-
20 tionibus oppositis in rebus compositis, et erit manifestum quod in illis
contrarii generantur ex contrario; nam consonans fit ex <non> conso-
nanti et compositum ex non composito, et non ex quocumque non
composito, sed ex non composito terminato, scilicet ex illo in quo est
25 propria privatio illius compositi. Eodem modo est de corpore, quod
compositum corrumpitur in suum contrarium.

188b15 Differt autem.

10. In ista parte declarat Aristoteles hoc esse generaliter verum
quantum ad omnia composita, [et] quod compositum fit ex suo contra-
rio. Et dicit quod non differt dicere tale generatum esse ex pluribus
30 secundum compositionem aut secundum ordinem aut secundum figu-
ram aut secundum quoscumque alios modos. Unde quoddam est com-

2 in] est G 4 quae] quod G 12 generatione] demonstratione G 17 uno] *corr. in*
immo G 31 quoscumque...modos] quibuscumque aliis modis G

¹ Cf. Averr., *In Phys. I*, comm. 44, f. 28I

positum ex pluribus secundum compositionem, sicut domus; et tale compositum fit ex divisis et ex non compositis. Aliud est compositum ex pluribus, cuius generatio est in figura, cuiusmodi sunt aliquae res artificiales sicut statua et huiusmodi; et tale generatur ex non habente talem figuram. Aliud est compositum ex pluribus per ordinem et sic <fit> civitas; et tale compositum generatur ex non habente talem ordinem. 5

188b21 Si ergo.

11. In ista parte concludit ex illa inductione, scilicet quod omne quod generatur generatur ex contrariis aut ex eis quae sunt inter contraria, et omne quod corrumpitur corrumpitur in contrarium aut in illa quae sunt inter contraria, [ex quo concludit] quod omne quod generatur generatur ex contrario, et omne quod corrumpitur corrumpitur in contrarium, quod omne quod fit et corrumpitur, fit ex contrariis aut ex mediis et corrumpitur in contraria aut in media; igitur omne quod generatur generatur ex contrariis, et omne quod corrumpitur corrumpitur in contrariis. 10
G 199b 15

188b26 Usque quidem ad.

12. In ista parte declarat Philosophus qualiter antiqui conveniunt quodam modo in ponendo principia esse contraria et alio modo differunt. Conveniunt in hoc quod ponunt principia esse contraria, sed hoc ponunt sine ratione, coacti ipsa veritate. Differunt autem ab invicem secundum tres modos prioritatis secundum quos dicunt principium esse illud quod est prius. Quidam enim accipiunt illud quod est prius in cognitione per argumentationem, et quidam accipiunt prius illud quod est notius apud intellectum, et quidam accipiunt prius apud sensum. Unde quidam ponunt quod principium est illud quod est prius apud sensum, et quidam ponunt quod principium est illud quod est prius apud intellectum. Illud autem quod est prius apud intellectum est magis universale. Unde quidam ponunt concordiam et discordiam esse principia et ipsi posuerunt quod illud est prius quod est notiora per argumentationem. Et quidam posuerunt calidum et frigidum esse prin- 20
25 30

2 ex non] *inv.* G 3 in figura] infinita G 14 contrarium] contrario G 15 media] medio G 25 argumentationem] augmentationem G

cipia et ipsi posuerunt illud esse prius quod est notius apud sensum. Alii posuerunt parem et imparem esse principia rerum et isti posuerunt illud esse prius quod est notius apud intellectum. Unde Platonici posuerunt parem et imparem esse principia, quia posuerunt res esse ex
5 numeris.

188b36 Quare etiam.

13. In ista parte Aristoteles enumerat modos in quibus antiqui
conveniunt et in quibus differunt in ponendo principia esse contraria.
Dicit quod differunt famosa diversitate et conveniunt secundum analo-
10 giam, id est secundum proportionem, et hoc quia accipiunt principia
ex eadem coordinatione, quia posuerunt quod principiorum contrario-
rum quaedam sunt communia et quaedam minus communia. Secun-
dum igitur istum modum conveniunt quod utuntur eadem argumenta-
tione. Omnes enim per inductionem reducunt posteriora contraria ad
15 prima contraria, ut ad principia contraria. Unde quidam dicunt quod
calidum et frigidum, humidum et siccum sunt prima contraria <et>
ipsi reducunt omnia contraria ad illa. Secundo conveniunt in hoc quod
ponentes principia esse contraria posuerunt unum esse peius et
a<liu>d melius, ut calidum et concordia sunt meliora quam frigidum
20 et discordia. Tertio conveniebant in hoc quod dixerunt principia esse
proportionalia. Quidam enim dixerunt notiora secundum sensum esse
principia et quidam dixerunt notiora secundum intellectum esse princi-
pia.

14. Deinde ostendit quid est notius apud sensum et quid notius
25 apud intellectum. Et dicit quod universale est notius apud intellectum
et particulare est notius apud sensum. Nam ratio est universalis et
sensus est ipsius particularis, ut magnum et parvum secundum ratio-
nem sunt, sed rarum et densum secundum sensum. Et dicit Commen-
tator¹ quod magnum et parvum sunt magis universalia quam rarum et
30 densum, quia rarum solum reperitur in rebus naturalibus sensibilibus,
sed magnum et parvum reperiuntur in rebus sensibilibus et mathemati-
cis, et ideo magnum et parvum magis attribuuntur intellectui quam
rarum et densum.

7 modos] modum G 14 omnes] non G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 49, f. 30L

15. Deinde concludit dicens:¹ ‘quod oportet principia esse contraria, ex hoc manifestum est’.

2 ex] et G

¹ Arist. *Phys.* I, 5, 189a10

QUAESTIO 9

UTRUM PRINCIPIA SINT CONTRARIA

1. Quaeritur utrum principia sint contraria.

2. Videtur quod non, quia contraria fiunt ex alterutris; sed principia non fiunt ex alterutris; igitur principia non sunt contraria. Maior patet; nam album fit ex nigro et sanum ex aegro. Minor patet, quia haec est una proprietas principiorum, quod non fiunt ex alterutris.

3. Iterum Philosophus in textu dicit quod principia debent manere; sed contraria non manent, nam in omni generatione corrumpitur unum contrariorum et generatur reliquum.

4. Iterum substantia non contrariatur substantiae; sed principia substantiae sunt substantiae (aliter substantia componitur ex non substantia); igitur principia substantiae non sunt contraria.

5. Iterum contraria dicuntur de subiecto, principia non; igitur etc. Probatio minoris, quia si principium diceretur de subiecto, cum subiectum sit prius praedicato, sequitur quod aliquid est prius quam primum principium.

6. Iterum principiatum componitur ex principiis. Si ergo principia sunt contraria, sequitur quod principium componitur ex contrariis et ita contraria sunt simul in eodem.

7. Ad oppositum est Aristoteles.¹

8. Ad quaestionem dicendum quod contrarietas duplex est: quaedam est contrarietas inter formas positivas et quaedam inter privationem et habitum, secundum quod patet per Commentatorem² commento vicesimo secundo huius libri et in commento nono. Unde huiusmodi contrarietas quae est inter formas positivas est vera contrarietas. Et ad hoc quod aliqua sint contraria tali contrarietate requiruntur tres condiciones, scilicet quod sint posita sub eodem genere et quod maxime distent in isto genere et quod sint nata inesse eidem substantiae compositae vicissim. Contrarietas quae est oppositio inter privationem et habitum non est oppositio vera.

9. Dico tunc ad quaestionem quod quaedam principia sunt contraria contrarietate quae est oppositio inter privationem et habitum, quia forma et privatio opponuntur oppositione privativa, verumtamen

¹ Cf. Arist., *Phys.* I, 5, 188a19–189a10 | ² Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 41, f. 27F; comm. 43, f. 28D; X, comm. 9, f. 258D

non omnia principia, quia materia et forma non contrariantur nec materia et privatio.

10. Ad argumentum Philosophi¹ dicendum quod unum contrariorum fieri ex alio potest intelligi dupliciter, vel secundum formam vel secundum materiam. Unum contrariorum non fit ex alio secundum formam, quia unum contrariorum non mutatur in formam sui contrarii. Et isto modo est verum quod contraria non fiunt ex alterutris. Unum enim contrariorum non mutatur in suum contrarium; albedo enim non mutatur in nigredinem nec e converso. Unum tamen contrariorum fit ex alio secundum materiam sive secundum subiectum, quia illud quod est subiectum unius contrarii potest esse subiectum alterius. Vel potest dici quod prima principia in genere substantiae non fiunt ex aliis nec ex alterutris, sed omnia fiunt ex his. Et hoc est verum de prima materia et de prima forma. Similiter prima forma et privatio non fiunt ex alterutris.

11. Ad aliud argumentum² dicendum quod principia in genere substantiae quae sunt per se et prima principia, cuiusmodi sunt materia prima et forma prima, debent manere. Nam materia prima est ingenerabilis et <in>corruptibilis et prima forma, quae est prima causa omnium etc. Aliqua tamen forma est generabilis et corruptibilis, sed nec prima forma nec prima materia.

12. Ad aliud³ dicendum concedendo quod substantia non contrariatur substantiae; forma tamen de genere substantiae non est substantia. Si dicatur <quod>, si privatio contrariatur substantiae, tunc aliquid esset substantiae contrarium, quod est contra Philosophum⁴ in *Praedicamentis*, dicendum quod loquendo de vera contrarietate sic nihil est contrarium substantiae; loquendo tamen de contrarietate quae est oppositio inter privationem et habitum, sic substantiae est aliquid contrarium.

13. Ad aliud argumentum⁵ dicendum concedendo quod contraria dicuntur de subiecto et quod principia contraria habent aliquid prius eis, in alio tamen genere, principium. Unde materia prima praesupponitur formae et privationi in materia et ita materia est prior quam forma vel privatio. Unde aliquid quod est primum in uno genere principiandi potest habere aliquid prius eo in alio genere.

¹ Cf. supra, 97, 4–7 | ² Cf. ibid., 8–10 | ³ Cf. ibid., 11–13 | ⁴ Cf. Arist., *Cat.*, 5, 3b24–25 | ⁵ Cf. supra, 97, 14–17

14. Ad aliud¹ dicendum quod principiatum non componitur ex
principiis contrariis, sed componitur ex materia et forma, et illa non
contrariantur. Unde privatio, quae contrariatur formae, non est pars rei
naturalis compositae ex materia et forma. Si dicatur: forma et privatio
5 simul sunt in materia; si igitur forma et privatio sint contraria, sequitur
quod contraria simul sunt in materia — dicendum quod non quaecum-
que privatio contrariatur cuicumque formae, sed determinata privatio
determinatae formae. Unde forma contrariatur privationi illius formae
et una forma non contrariatur privationi alterius formae. Nunc autem
10 forma et privatio illius formae non sunt simul in materia. Si dicatur:
forma in communi et privatio in communi sunt simul in materia et illa
sunt contraria, igitur etc. — dicendum quod forma in communi et
privatio in communi non sunt contraria, sed forma et privatio in com-
muni sunt genera contrariorum.

¹ Cf. supra, 97, 18–20

LECTIO 4

DE NUMERO PRINCIPIORUM

189a11 Convenientius.

1. Postquam declaratum est quod principia sunt contraria, in ista parte inquit quot sunt principia, utrum sunt tria vel plura tribus. Et primo probat quod non est tantum unum principium, deinde probat quod non sunt infinita principia, deinde probat quod sint plura principia duobus et postea probat quod non sint plura principia tribus. Ex quibus sequitur quod sunt tantum tria principia. 5

2. Quod non sit tantum unum principium, probatur sic: principia sunt contraria; et non est tantum unum contrarium; igitur non est tantum unum principium. Quod non sit tantum unum contrarium patet; nam si tantum esset unum contrarium, idem esset sibi ipsi contrarium. 10

3. Et quod non sint infinita principia, probat sic: si principia esse<n>t infinita, esse<n>t ignota et per consequens omnia principia esse<n>t ignota; et tunc arbitramur cognoscere rem, cum noscamus causas et principia eius; si igitur principia essent infinita, nihil esset notum, quia nec principiata essent nota nec principia. 15

4. Secundo probat quod principia non sunt infinita: nam in omni genere est una prima contrarietas; substantia est unum genus; igitur in genere substantiae est una prima contrarietas [prima]; sed unius contrarietatis sunt tantum duo extrema contraria; igitur in genere substantiae sunt tantum duo contraria prima. Cum igitur prima contraria sunt prima principia, sequitur quod non sunt infinita principia prima. Et addit Commentator¹ dicens quod contrarietas existens in substantia est principium ali<qu>orum entium. 20

5. Intelligendum quod, si contraria principia non sunt infinita, tunc non sunt infinita principia, quia idem est subiectum contrariorum; et ideo, si principia contraria sunt finita, subiecta eorum erunt finita, et ita ex hoc quod probat, quod principia contraria sunt finita, satis probatur quod omnia sunt finita. 30

G 201a 6. Intelligendum etiam quod contraria in genere substantiae sunt principia omnium aliorum principiorum in aliis generibus; et ideo, si

16 arbitramur] arbitratur G 30 contraria ... finita] finita sunt contraria G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 50, f. 31E

principia contraria in genere substantiae sint finita, sequitur quod non sunt infinita principia contraria.

7. Tertio probatur quod non sunt infinita principia. Et est haec ratio: ratio et natura omnium rerum quae sunt aequalium possunt compleri per principia finita sicut per principia infinita, sicut patet: Empedocles ponens principia finita ita bene salvavit naturas rerum sicut Democritus et alii, qui posuerunt principia infinita; igitur ponere principia infinita est otiosum, quia frustra ponitur fieri per plura, quod potest fieri per pauciora. Unde ars faciens aliquid de pluribus actibus, quod potest fieri unica actione, otiose agit; et sicut est de arte, sic est de natura; sed natura nihil otiose agit; igitur non sunt principia infinita naturalia.

8. Quarto probat quod non sunt principia infinita, quia non omnia contraria sunt principia, sed solum prima contraria; sed prima contraria non sunt infinita; igitur etc. Quod autem non omnia contraria sunt principia declaratur dupliciter. Primo sic: principia non generantur ex aliquibus prioribus; sed aliqua contraria generantur ex aliquibus prioribus substantiae, sicut album et nigrum, dulce et amarum; igitur aliqua contraria non sunt principia. Secundo probatur idem sic: principia non sunt ex alterutris; sed aliqua contraria sunt ex alterutris; igitur aliqua contraria non sunt principia. Maior patet, quia principia debent manere, non transmutabilia, ut dicit Commentator¹. Minor patet, quia ex albo fit nigrum et ex dulci amarum.

189a20 Quod igitur.

11 natura¹] arte (et natura *sup. lin.*) G 21 contraria... principia] principia non sunt contraria G 22 transmutabilia] transibilia G

¹ Averr., *In Phys.* I, comm. 50, f. 31G

9. Postquam dictum est quod principia sunt finita, in ista parte incipit Philosophus perscrutari utrum principia sunt duo tantum aut plura duobus. Et probat Philosophus quod non sunt tantum duo principia, quia principia sunt contraria; sed unum contrariorum non recipit suum contrarium, scilicet non alteratur in forma<m> sui contrarii, nec facit unum contrariorum aliquid ex reliquo (concordia enim non inducit indiscordiam nec facit aliquid ex ipsa nec e converso, sed utrumque contrariorum transmutat quodcumque quod est subiectum utriusque contrariorum); igitur praeter principia contraria oportet ponere tertium principium, quod est subiectum utriusque contrariorum. 5 10

10. Intelligendum quod in omni transmutatione oportet quod aliquid maneat sub utroque terminorum transmutationis, quia transmutari est aliter se habere quam prius et illud quod se habet aliter debet manere; sed unum contrariorum non manet sub reliquo; ideo cum contraria transmutantur ad invicem, oportet quod sit aliquid manens successive sub utroque terminorum; et illud non est alterum contrariorum; et ideo praeter contraria duo oportet ponere tertium principium. 15

11. Et addit Commentator¹ quod, si tantum duo essent principia, scilicet duo contraria, tunc generatum esset simplex et non compositum, quia duo contraria non sunt simul in eodem; si tamen duo principia essent contraria, tunc in re generata nihil foret nisi unum illorum principiorum contrariorum et tunc generatum esset simplex et non compositum. 20

189a27 Adhuc autem.

12. In ista parte inducit Aristoteles sermones disputativos contradicentes sermoni dicenti principia esse contraria, ut per contradictionem illorum sermonum cogamur ponere tertium principium <aliud> a contrariis. Probatum enim est prius quod aliqua principia sunt contraria. Si igitur nunc probetur quod aliqua principia non sunt contraria, sequitur quod sint plura principia quam duo et sic ad minus quod sint tria principia. Et inducit Aristoteles duas rationes probantes principia non esse contraria. 25 30

13. Prima ratio est ista: principia substantiae sunt substantiae; sed contraria non sunt substantiae, quia contraria dicuntur de subiecto

1 ista] illa G 25 disputativos] disputationis G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 51, f. 31M

et substantiae non dicuntur de subiecto; igitur principia substantiae non sunt contraria. Sed dicit Commentator¹ quod illa consecutio non est recta, cum apparet quod prima contraria sunt forma et privatio.

14. Et deinde inducit quandam rationem, quae est illa: substantia
5 non contrariatur substantiae; sed principia substantiae sunt substantiae; igitur principia substantiae non sunt contraria. Si enim principia substantiae ex principiis contrariis, substantia ex non substantia esset et non substantia esset prior quam substantia.

15. Commentator ponit solutionem illarum rationum ad arguendum
10 qualiter principia sunt contraria et qualiter substantia non contrariatur substantiae. Quando tamen posuimus duo contraria, scilicet formam et privationem, et tertiam, scilicet materiam, videtur quod quaedam principia sunt contraria et quaedam non, et similiter quod substantia non contrariatur substantiae secundum subiectum, substantia
15 tamen contrariatur substantiae secundum formam, scilicet secundum qualitatem. Et hoc innuit Alexander, cum dixit quod in substantiis simplicibus potest esse contrarietas, non in compositis. Tamen Aristoteles in *Praedicamentis* dicit quod substantiae nihil est contrarium. Unde Alexander intelligit hoc de simplicibus et non de substantiis
20 compositis.

16. Deinde [dicit ibi], cum dicit² ‘unde tamen aliis’, ex contradictione illorum sermonum duorum, qui nec sunt in toto falsi nec sunt in toto veri, concludit quod oportet ponere tertium principium.

2 contraria] substantiae G 6 enim] igitur G 7 substantia²] substantiis G
15–16 scilicet... qualitatem] *sup. lin.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 52, f. 32D | ² Arist., *Phys.* I, 6, 189a34

QUAESTIO 10

UTRUM MATERIA PRIMA DE SE SIT ENS IN ACTU

1. Quaeratur utrum materia prima de se sit ens in actu.

2. Videtur quod non, quia omne adveniens enti in actu est accidens per Commentatorem¹ secundo *De anima*. Si igitur materia prima esset de se ens in actu, omnis forma adveniens materiae primae esset forma accidentalis et ita forma substantialis esset accidens. 5

3. Iterum per Commentatorem² in *De substantia orbis* et etiam primo *Physicorum* variata forma substantiali materia mutat nomen et nominis definitionem. Si tamen materia ens esset de se in actu variata forma substantiali maneret materia eadem secundum nomen et nominis definitionem. 10

4. Iterum per Philosophum et etiam Commentatorem multis locis materia non habet esse nisi per formam; et per consequens materia non est ens in actu de se. 15

5. Item privatio est de essentia materiae; igitur materia non est de se ens in actu. Quod privatio sit de essentia materiae probatio, quia illud est de essentia materiae quod inest materiae circumscripto quolibet a materia quod non est de essentia materiae; sed privatio sic inest materiae; igitur est de essentia materiae. Maior est manifesta. Probatio minoris, quia circumscripto quolibet quod non est de essentia materiae, quaero aut materia est formata aut non formata. Non est dicere quod est formata, quia si sic, forma esset de essentia materiae; quod non est verum. Si detur quod non est formata, et certum est quod aptum natum est formari, igitur est privata; igitur privatio inest materiae. Igitur circumscripto quolibet a materia quod non est de essentia materiae, adhuc privatio inest materiae, et per consequens privatio est de essentia materiae. 20 25

G 202a 6. Ad oppositum: materia prima est ingenerata et incorruptibilis; per hoc igitur materia est perpetua; sed omne perpetuum de se habet esse, quia per Commentatorem duodecimo *Metaphysicae* et per Commentatorem³ in *De substantia orbis* illud quod de se est corruptibile 30

9 variata] absoluta G

¹ Cf. Averr., *In De an.* II, comm. 4 (ed. Crawford, 133–134); cf. AA, 6: 114 | ² Cf. Averr., *De subst. orb.*, cap. 1, f. 3H; *In Phys.* I, comm. 63, ff. 37M–38A; cf. AA, 2: 45 | ³ Cf. Averr., *De subst. orb.*, cap. 1, f. 5K; cf. AA, 10: 18

non potest aliunde perpetuari; igitur cum materia sit perpetua, oportet quod de se habeat esse.

7. Iterum materia manet eadem numero omnium generabilium et corruptibilium, nunc sub una forma, iam sub alia; sed manente eadem materia manet idem esse materiae, quia idem ens non habet plura esse; igitur idem esse materiae manet, quando materia est sub una forma et quando sub alia. Si tamen materia non haberet esse de se, sed totum esse suum caperet a forma, tunc variata forma variatur esse materiae et sic non maneret eadem materia nec idem esse materiae sub diversis formis successive.

8. Circa istam quaestionem est intelligendum quod actus et potentia quantum ad propositum dicuntur duplicibus modis. Nam potentia uno modo est differentia entis. Et sic dicimus quod ens dividitur in actum et potentiam, quia omne ens vel est ens in actu vel est ens in potentia, et illo modo est Antichristus ens in potentia. Unde accipiendo 'potentiam' et 'actum' secundum quod sunt differentiae entis, sic omne existens est ens in actu, et omne quod est in potentia ante actum ad existendum est ens in potentia et solum tale. Alio modo accipiuntur 'actus' et 'potentia' secundum quod sunt principia entium. Et sic dicimus quod, si ex aliquibus duobus fiat unum, oportet quod alterum sit ut actus, reliquum ut potentia.

9. Per hoc dico ad quaestionem quod accipiendo 'actum' secundum quod est principium entis, sic materia non est de se ens in actu, quia si materia de se ut sic esset ens in actu, tunc materia de se haberet formam; sed hoc est falsum, quia si materia de se haberet formam aliquam, nullam aliam reciperet. Loquendo tamen de actu secundum quod est differentia entis, sic est verum quod materia est ens in actu, quia materia habet formam, sed non est de se ens in actu, quia non habet formam de se, sed ab agente. Unde loquendo de actu et de potentia secundum quod sunt principia entis, sic materia est de se ens in potentia, quia de se habet quod ex ea et forma fiat unum, sed non est de se ens in actu, quia non habet de se aliquam formam.

10. Sed si loquamur de actu et potentia secundum quod sunt differentiae entis, sic materia non est ens in potentia, quia illud quod est ens in potentia non existit, accipiendo 'potentiam' ut est differentia entis. Et ideo, si materia hoc modo esset ens in potentia, omne compositum ex materia et forma componeretur ex ente et non ente.

33 loquamur] loquantur G 37 componeretur] compararetur G

Sed accipiendo ‘actum’ et ‘potentiam’ secundum quod sunt differentiae entis, sic est dicendum quod materia de se est ens in actu, quia de se est sic in actu quod non est in potentia ad existendum sicut Antichristus vel aliquod aliud futurum. Et quod materia illo modo sit de se ens in actu patet, quia materia de se est incorruptibilis, quia si esset corruptibilis de se, non posset aliunde perpetuari, et ideo materia de se habet actum, quia de se habet esse. Et quod materia talem entitatem habeat de se, patet ex his quae Philosophus dicit de materia. Dicit enim quod materia est per se principium, ut patet in primo libro. Et similiter primo *De generatione* dicit¹ quod est per se subiectum generationum. Et similiter septimo *Metaphysicae* dicit quod materia per se est pars compositi. Et primo *Physicorum* dicit Philosophus² quod materia per se appetit formam. Et Commentator³ dicit quod materia sustentat formam. Sed illae condiciones non inessent materiae, nisi materia de se haberet aliquem actum et aliquam entitatem aliam quam haberet materia, si adhuc esset de se futura.

11. Intelligendum quod materia habet duplex esse, scilicet esse proprium materiae, quod est potentiale, et illud esse inest materiae ex se, non ex forma quam recipit, quia sicut materia manet eadem numero nunc sub una forma et iam sub alia, ita manet idem esse materiae sub diversis formis successive. Nisi enim esse proprium materiae maneret idem successive sub diversis formis, non maneret materia eadem sub diversis formis successive. Si enim materia sit idem ens sub diversis formis, oportet quod habeat idem esse proprium sub diversis formis. Nam non est idem ens, nisi maneat idem esse. Aliud esse habet materia a forma quam recipit, et illud est esse formae seu esse compositi. Sicut enim materia habet formam, ita habet esse formae. Et quia forma est actus, ideo esse formae dicitur esse in actu. Et quia materia non habet esse formae nisi a forma, ideo dicitur quod materia non habet esse in actu nisi a forma. Unde esse in actu, scilicet esse formae, recipit materia de novo, sed esse proprium materiae non recipit materia de novo, sed esse proprium materiae conservatur et continuatur per successionem formarum.

12. Si dicatur quod, sicut materia capit esse formae et esse compositi, ita forma capit esse materiae et esse compositi; igitur non magis esset dicendum quod materia capit esse a forma quam e converso —

¹ Cf. Arist., *De gen. et corr.* I, 4, 320a2–3 | ² Cf. Arist., *Phys.* I, 9, 192a22–23; cf. AA, 2: 32 | ³ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 70, f. 41D–E

huic dicendum est concedendo quod forma capit esse compositi sicut et materia. Tamen forma non capit esse compositi per materiam, sed materia capit esse compositi per formam, quia forma dat esse in actu composito et materia non. Materia etiam dicitur magis habere esse a
 5 forma quam e converso, quia esse formae est esse in actu, et ideo materia capit a forma esse in actu.

13. Si dicitur ‘materia est de se solum ens in potentia, igitur de se nullum esse habet’, dicendum quod materia dicitur esse ens in potentia secundum quod potentia est principium entis. Illud enim quod sic est
 10 ens in potentia de se est aliquod ens et est in potentia ad recipiendum aliam formam perfectiorem, sicut superficies, quae de se est ens, dicitur ens in potentia, quia est in potentia ad recipiendum colorem. Similiter materia dicitur esse ens in potentia, quia ratione materiae est compositum in potentia ad esse. Unde ad esse materiae non sequitur esse
 15 compositi, sed quia in materia potest induci forma, ideo compositum dicitur esse ens in potentia. Unde Antichristus dicitur esse ens in potentia. Sed forma dicitur esse ens in actu, quia ad esse formae sequitur compositum esse ens in actu. Unde quia materia non facit compositum esse nisi in potentia et forma facit compositum esse in actu, ideo materia dicitur esse ens in potentia et forma dicitur esse ens in actu. Et hoc
 20 videtur Avicenna¹ dicere <sexto> suae *Metaphysicae* capitulo primo, ubi dicit quod materia prima est pars intra essentiam rei, cuius esse solum non facit rem debere esse in effectum, sed tantum ut sit in potentia, sed forma est pars cuius esse facit rem esse in effectum. Et hoc idem vult Commentator septimo *Metaphysicae* tricesimo capitulo, scilicet
 25 ubi dicit quod materia est pars rei, quae cum fuerit, non sequitur ut sit res, sed forma est pars, quae cum fuerit, est res.

G 203a

14. Ad primum principale² dicendum quod illa propositio ‘omne adveniens enti in actu’ etc. est intelligendum de ente in actu, cuiusmodi est compositum ex materia et forma substantiali. Unde omne adveniens enti in actu composito ex materia et forma substantiali, omne tale est accidens.

15. Ad aliud argumentum³ dicendum quod variata forma substantiali amittit materia nomen formae quae denominative praedicatur de materia et etiam definitionem datam per formam. Et hoc intelligit
 35

25 Commentator] *sup. lin.* G 33 variata] absoluta G

¹ Cf. Avic., *Metaph.*, tract. 6, cap. 1 (ed. Van Riet, 292) | ² Cf. *supra*, 104, 4–7

³ Cf. *ibid.*, 8–12

Commentator. Tamen in transmutatione non amittit materia proprium nomen materiae nec propriam definitionem materiae.

16. Ad <aliud> argumentum,¹ quando dicitur quod materia non habet esse nisi per formam, dicendum quod non habet esse in actu nisi per formam quod est esse formae; tamen materia habet suum proprium esse, sed non a forma. 5

17. Ad aliud argumentum² dicendum quod privatio non est de essentia materiae. Ad probationem dicendum quod circumscriptio duplex habet esse, secundum intellectum et secundum rem. Dico tunc quod circumscripto quolibet a materia quod non est de essentia materiae secundum intellectum, adhuc materia est formata in re, sed non secundum intellectum, quia intellectus non intelligit eam ut formatam. Et quando arguitur ‘si non est formata, et apta nata est formari secundum intellectum, igitur est privata secundum intellectum’, dico quod facta tali circumscriptioe secundum intellectum materia secundum intellectum non est apta nata formari, quia aptitudo ad formam est unum accidens materiae et quodlibet quod non est de essentia materiae est circumscriptum secundum intellectum. Si autem loquamur de circumscriptioe secundum rem, sic dico quod, si secundum rem circumscriberetur a materia quodlibet quod non est de essentia materiae, materia nec esset formata nec apta nata formari, quia nec forma nec aptitudo ad formam est de essentia materiae. 10 15 20

18. Si dicitur ‘Commentator dicit quod materia est de se privata et per consequens privatio est de essentia materiae’, dico quod aliquid inesse alicui de se potest intelligi dupliciter: aut quia est de eius essentia, aut quia inest sibi non per actionem agentis extrinseci. Primo modo non est verum quod materia de se est privata, sed secundo modo est materia de se privata, quia privatio inest materiae non per actionem agentis extrinseci. Et illo modo loquitur Avicenna³ <primo> suae *Physicae* capitulo primo, ubi dicit quod quodlibet causatum de se habet non esse et nullum causatum de se habet esse. Et hoc est, quia esse non inest causato nisi per actionem agentis extrinseci, sed circumscripta quacumque actione agentis extrinseci tunc non esse inest causato, et ideo causatum dicitur habere non esse de se. Unde non esse 25 30

16 apta nata] aptum natum G 18 loquamur] loquatur G 21 apta nata] aptum natum G

¹ Cf. supra, 104, 13–15 | ² Cf. ibid., 16–28 | ³ Cf. Avic., *Phys.*, tract. 1, cap. 6 (ed. Van Riet, 44)

inest <illo> modo Antichristo de se, non per actionem alicuius agentis extrinseci, sed ex hoc non sequitur quod non esse sit de essentia Antichristi.

QUAESTIO 11

UTRUM MATERIA PRIMA SIT UNA NUMERO OMNIUM GENERABILIVM ET CORRUPTIBILIVM

1. Quaeritur utrum materia prima sit una numero omnium generabilium et corruptibilium. 5
- G 203b 2. Et probo primo quod sic per auctoritates: nam per Philosophum¹ primo *Metaphysicae* in fundamento naturae nihil est distinctum, et per consequens in materia generabilium et corruptibilium non invenitur distinctio, et per consequens materia est una numero omnium generabilium et corruptibilium. 10
3. Iterum Commentator² septimo *Metaphysicae* dicit quod materia est una numero in pluribus, quia caret differentiis in quibus invenitur pluralitas in numero. Unde materia est una numero omnium in omnibus per privationem formarum individualium et non per aliquam differentiam positivam. 15
4. Iterum primo *Physicorum* dicit Philosophus³ quod unum est sufficiens ad patiendum; et certum est quod loquitur ibi de materia.
5. Et primo *De generatione* dicit⁴ quod una est materia omnium.
6. Iterum tantum est una forma prima, scilicet prima causa; igitur tantum est una prima materia. 20
7. Iterum primum dicitur per superabundantiam; sed quod dicitur per superabundantiam, uni soli convenit; igitur est tantum una prima materia.
8. Iterum Aristoteles⁵ primo *Physicorum* in fine probat quod materia prima est ingenerabilis, quia si generetur, sequitur quod generatur ex materia prima, et ita eadem materia prima esset, antequam esset. Si tamen essent plures materiae primae, haec consequentia non valeret ‘materia prima generatur ex materia prima, igitur aliquid esset, antequam esset’, quia posset esse alia materia generata quam illa ex qua generatur. 25 30
9. Ad oppositum: si materia prima esset una numero omnium generabilium et corruptibilium, sequeretur quod eadem materia

7 primo] secundo G 21–22 sed ...superabundantiam] *in marg.* G

¹ Cf. Arist., *Phys.* I, 8, 989b6–7; cf. AA, 1: 31 | ² Cf. Averr., *In Metaph.* XII, comm. 14, f. 300L–M | ³ Cf. Arist., *Phys.* I, 6, 189b18–19 | ⁴ Cf. Arist., *De gen. et corr.*, I, 1, 314b29–315a2; cf. AA, 4: 1 | ⁵ Cf. Arist., *Phys.* I, 9, 192a27–31

simul esset secundum se totam sub forma ignis et aquae et ita simul et semel idem esset sub formis contrariis.

10. Iterum eadem materia numero simul esset in corpore moto et in corpore quiescente et per consequens eadem materia numero simul
5 movetur et quiescit, quia moto aliquo corpore movetur quodlibet quod est in eo et quiescente aliquo corpore quiescit quodlibet quod est in eo.

11. Sequeretur etiam quod eadem materia simul esset sub forma ignis et transmutaretur ad formam ignis, et ita aliquid mutatur ad illam formam quam habet, quod est inconveniens. Si dicitur quod materia
10 est sub forma ignis et non transmutatur ad eandem formam specie, contra: illud non solvit, quia facio argumentum in augmentatione: alimentum in augmentatione transmutatur, et materia alimenti transmutatur ut sit sub forma rei augendae, et sic sequeretur quod materia transmutatur ad eandem formam numero quam habet.

12. Ad quaestionem dicendum quod materiam esse unam numero omnium generabilium et corruptibilium potest intelligi duobus
15 modis: uno modo quod eadem materia numero quae est in hoc sit in illo et in quocumque alio habente materiam; alio modo quod eadem materia numero sit successive in diversis. Et hoc potest intelligi dupliciter: uno modo quod eadem materia numero quae nunc est sub forma
20 unius individui possit esse iam sub forma cuiuslibet alterius individui habentis materiam; alio modo quod eadem materia successive sit omnium specierum quarum individua sunt transmutabilia ad invicem.

13. Primo modo intelligendo quod eadem materia numero sit
25 simul in omnibus habentibus materiam, sic dico quod non est eadem materia numero omnium generabilium et corruptibilium, quia si sic, tota materia quae est sub una forma esset sub alia, et tota materia quae esset sub alia forma, tota esset sub qualibet parte istius formae; et sic
30 nulla materia est indivisibilis per dimensiones, quia esset tota in toto et tota in qualibet parte. Sequitur etiam quod aut nullae formae essent contrariae aut quod contraria esse non est in eodem simul. Sequeretur etiam quod nulla privatio esset in materia et sic non esset generatio nec corruptio. Sequeretur etiam quod idem numero simul movetur et
35 quiesceret. Sequeretur etiam quod materia transmutatur ad illam eandem formam quam habet, secundum quod argutum est supra.

14. Si autem intelligatur quod eadem materia numero sit successive in omnibus formis individuorum habentium materiam, adhuc dico

G 204a

quod sic intelligendo non est eadem materia numero omnium generabilium et corruptibilium, quia illa materia quae est nunc sub forma huius aeris, numquam potest esse sub forma huius ignis praesentis, quia nulla forma alicuius inanimati potest esse in diversis materialibus successive, quamvis forma animata posset. Similiter tunc illa materia quae nunc est sub forma leonis, numquam potest esse sub forma muscae. 5

15. Sed si intelligitur tertio modo, scilicet quod eadem materia numero sit successive omnium specierum quarum individua sunt transmutabilia ad invicem, sic dico quod est eadem materia numero omnium generabilium et corruptibilium. Quod patet: si ex aere generetur ignis, in illa transmutatione est unum subiectum numero quod nunc est sub una forma et iam sub alia, quia ex quo transmutari est aliter se habere nunc quam prius, oportet quod in omni transmutatione [quod] sit aliquid aliter se habens in fine transmutationis [aliter] quam in principio et illud oportet manere, et illud quod manet sub utroque terminorum transmutationis dicitur esse subiectum et materia. Et ita omnium transmutabilium ad invicem est eadem materia numero successive, verumtamen non omnium specierum quarum individua habent materiam et tamen individua illarum specierum non sunt ad invicem transmutabilia, sicut patet de leone et musca. Unde talium specierum nec est eadem materia numero simul nec successive, sed omnium specierum quarum individua sunt ad invicem transmutabilia habent eandem materiam successive. 10 15 20

16. Verumtamen intelligendum quod illa materia quae nunc est sub una forma et iam sub alia, non est una numero per aliquam formam individualem, quae forma sit intra essentiam materiae, nec est una numero per aliquod principium individuationis, quod sit a forma <in>dividuali, sed sicut vult Commentator duodecimo *Metaphysicae* materia est una numero, quia caret differentiis formarum individualium in forma individuali. 25 30

17. Intelligendum etiam quod illa propositio ‘materia est una numero omnium transmutabilium’ est falsa de virtute sermonis; tamen secundum intellectum Aristotelis vera est. Et secundum istum intellectum oportet quod fiat distributio pro speciebus, ita quod ille sit intellectus: omnium specierum quarum individua sunt transmutabilia ad 35

30 quia] quod G 33 virtute] veritate G

invicem est eadem materia numero successive; et ille intellectus est verus.

18. Intelligendum est etiam quod materia est magis una numero omnium generabilium et corruptibilium quam forma, quia omnes
 5 materiae totius mundi sunt natae ad invicem continuari ita quod ex eis nata est fieri una materia continua quantum est ex parte materiae. Unde si nulla forma esset in materia et omnis materia poneretur sine forma ita quod non esset in materia nisi quantitas, tunc tota materia
 10 totius mundi fieret una materia continua et eiusdem rationis in omnibus suis partibus. Quod autem materiae modo sint discontinuatae, hoc est per formas. Unde maior est unitas materiarum quam formarum, quia omnes materiae primae sunt eiusdem rationis et sunt natae ad
 15 invicem continuari, sicut omnes aquae sunt natae ad invicem continuari. Sicut enim omnes aquae, si non esset prohibens, concurrerent ad invicem et facerent unam aquam, sic omnes materiae, si non esset forma prohibens, concurrerent ad invicem. Sed sic non est de formis, quia multae sunt formae discontinuae secundum speciem ex quibus non est natum unum fieri. Et ideo magis dicendum quod est una materia in omnibus generabilibus et corruptibilibus quam quod sit una
 20 forma in omnibus generabilibus et corruptibilibus.

19. Ad primum argumentum¹ dicendum quod pro tanto dicitur quod in fundamento naturae non est distinctum, quia eadem materia numero est communis ad omnem speciem generabilium et corruptibilium, et ita quaelibet species talis convenit cum alia in hoc quod eadem materia potest esse sub forma cuiuslibet illarum. Et ita in hoc non
 25 distinguitur quod eadem materia sit ita unius quod non posset esse[t] alterius. Est igitur ille intellectus propositionis: nihil est distinctum in fundamento naturae, hoc est: nulla species generabilium et corruptibilium distinguitur ab alia in hoc quod habeat aliquam materiam appropriatam suae formae quae non posset esse sub alia forma.

20. Ad aliud argumentum² dicendum quod materia dicitur esse una numero per privationem formarum individualium, quia si omnes formae individuales essent privatae a materia, ex omnibus materialibus fieret una materia. Unde intelligit sic quod omnes materiae facerent unam materiam, si omnes formae essent privatae a materiebus, et
 35 non intelligit quod materia sit una materia omnium per privationem

25 illarum] illorum G

¹ Cf. supra, 110, 6–10 | ² Cf. ibid., 11–15

formarum sic quod omnes formae sint modo privatae a materia. Si dicitur quod Commentator ostendit ibi qualiter eadem materia numero est simul sub diversis formis, quia illud quod est in potentia potest esse simul in multis, dicendum quod Commentator non vult quod illud quod est in potentia posset esse simul sub multis formis, sed quod si omnes formae sint privatae a materia, ex omnibus materialibus quae sunt in potentia fieret una materia. 5

21. Ad aliud argumentum¹ dicendum quod, <quando> Aristoteles dicit quod unum sufficit ad patiendum, dicendum quod hoc est verum in una transmutatione ita quod <in una> transmutatione sufficit quod sit unum subiectum. Unde in una transmutatione est unum subiectum sufficiens ad patiendum. 10

22. Et quando Aristoteles dicit² primo *De generatione* quod materia est una numero omnium, intelligit sic quod omnium specierum quarum individua sunt ad invicem transmutabilia est eadem materia numero successive. 15

23. Ad aliud³ dicendum quod non sequitur ‘tantum est una prima forma, igitur non est nisi una materia prima’. Nam materia est divisibilis per dimensiones et forma prima non; et ideo possent esse plures materiae primae, quamvis non sint plures formae primae. 20

G 205a 24. Ad aliud argumentum⁴ dicendum quod multae sunt materiae primae, quia in quolibet composito ex materia contingit devenire ad aliquam materiam quae non est ulterius resolubilis in materiam et formam, et illa est materia prima.

25. Et quando dicitur⁵ quod primum dicitur per superabundantiam, dicendum quod ‘primum’ potest exponi dupliciter: uno modo negative et alio modo positive. Secundum quod exponitur negative, sic dicitur illud primum quo nihil est prius, sed secundum quod exponitur affirmative, sic dicitur illud esse primum quod est prius quocumque alio. Dico tunc quod, secundum quod ‘primum’ exponitur negative, sic sunt multae materiae primae; multae enim materiae sunt quarum nulla habet materiam priorem se. Sed accipiendo ‘primum’ secundum quod exponitur affirmative, sic non est aliqua materia prima, quia nulla est materia prior qualibet alia materia. Cum igitur dicitur ‘illud quod dicitur per superabundantiam uni soli convenit’, dico quod ve- 30 35

27 secundum] sed G

¹ Cf. supra, 110, 16 | ² Cf. ibid., 18 | ³ Cf. ibid., 19 | ⁴ Cf. ibid., 21–23 | ⁵ Cf. ibid., 21

rum est secundum quod illud quod dicitur per superabundantiam exponitur affirmative.

26. Ad aliud argumentum¹ dicendum concedendo quod, si materia prima generetur, quod ipsa esset, antequam esset, quia si materia
5 prima generatur, hoc erit ex materia prima, et non ex aliqua alia a se ipsa, quia nulla alia materia est prior; ideo materia prima non potest generari ex alia materia prima, et ideo, si generatur, oportet quod generaretur ex se ipsa, et tunc sequitur quod aliquid sit, antequam generatur, quia illud ex quo aliquid generatur est prior quam illud quod
10 generatur.

¹ Cf. supra, 110, 24–30

QUAESTIO 12

UTRUM POTENTIA SIT DE ESSENTIA MATERIAE

1. Quaeratur utrum potentia sit de essentia materiae.

2. Et videtur quod sic, quia per Commentatorem¹ in *De substantia orbis* materia substantiatur per posse. Et si hoc sit verum, igitur potentia est de essentia materiae. 5

3. Iterum potentia inest materiae. Quaero tunc: aut materia de se est in potentia aut per aliquid additum? Sit sit de se in potentia, igitur potentia est de essentia materiae. Si materia non sit de se in potentia, igitur est in potentia per aliquid additum, et illud additum inest materiae. Aut igitur inest materiae de se aut per additum. Si de se, habetur propositum, scilicet quod potentia est de esse materiae. Si per additum, tunc materia est in potentia ad illud additum, sicut prius, et quaeritur de illa potentia sicut prius. Quae si sit de essentia materiae, habetur propositum, et si non, erit processes <in> infinitum. 10 15

4. Ad oppositum: potentia corrumpitur in adventu formae et materia manet; igitur potentia non est de essentia materiae.

5. Ad illam quaestionem dicendum quod potentia duplex est: quaedam est potentia quae est receptiva actus, et quaedam est potentia quae est respectus ad actum. Potentia receptiva actus manet sub actu, sed potentia quae est respectus ad actum corrumpitur in adventu formae. Potentia receptiva actus est duplex, quia quaedam est receptiva formae substantialis et alia est receptiva formae accidentalis. Potentia quae est receptiva actus est principium entis; potentia quae est respectus ad actum est differentia entis. Potentia receptiva formae substantialis est materia prima, et proprie loquendo illa potentia non est de essentia materiae, quia idem non est de essentia sui ipsius. Nec potentia receptiva formae accidentalis est de essentia materiae, quia potentia receptiva formae accidentalis est substantia composita, sed substantia composita non est de essentia materiae. Et ita loquendo de <potentia> receptiva actus non est concedendum quia potentia est de essentia materiae. Concedendum est tamen quod <improprie loquendo> potentia receptiva formae substantialis est de essentia materiae vel ipsa essentia materiae primae. 20 25 30

17 materia] forma G 25 formae] actus G

¹ Cf. Averr., *De subst. orb.*, cap. 1, f. 3L; cf. AA, 10: 7

6. Si loquamur de potentia quae est respectus ad actum, dico quod ista potentia non est de essentia materiae. Et hoc probat Commentator¹ primo *Physicorum* commento septuagesimo per duo media. Primum medium est illud: potentia ad formam destruitur in adventu
5 formae et materia manet; igitur materia non est potentia ad formam. Secundum est illud: materia est in praedicamento substantiae et potentia est in praedicamento relationis; igitur potentia non est de essentia materiae.

7. Contra illam positionem arguitur et probatur quod in materia
10 non sit talis potentia quae est respectus ad formam, quia si sic, cum diversae materiae sint in potentia ad eandem formam, sequitur quod inducta forma in una materia adhuc manet in alia materia potentia, quia ex hoc quod forma inducitur in unam materiam non fuit aliqua transmutatio circa aliam materiam; igitur eadem forma quae est in-
15 ducta in unam materiam potest induci in aliam, et ita in eadem materia possunt esse diversae formae simul.

8. Iterum si in materia esset potentia quae est respectus ad formam, cum eadem materia sit in potentia ad formas contrarias, sequitur quod potentiae ad formas contrarias essent simul in eodem; sed per
20 Philosophum primo *De caelo* potentiae contrariorum sunt contrariae, et per Philosophum² tertio *huius*, si posse laborare et posse sanari essent idem, labor et sanitas essent idem; igitur si potentiae ad formas contrarias essent simul in eodem, formae contrariae essent simul in eodem.

9. Ad primum illorum dicendum quod potentia quae est respectus ad formam est de genere relationis et ideo potest corrumpi per mutationem factam circa aliud. Et ideo dico quod inducta forma in una materia corrumpitur quaelibet potentia ad eandem formam in qualibet alia materia nec oportet per hoc quod transmutatio fiat circa alias ma-
25 terias.
30

10. Si dicatur contra illud: si duae materiae essent in potentia ad eandem formam, et possibile est quod duo agentes inducant illam formam, volo tunc quod unum agens approximetur uni materiae et aliud alteri materiae. Et sint agentes aequalis virtutis et sic utrumque
35 potens inducere illam. Si tunc unum illorum agentium inducat illam formam, oportet quod utrumque illorum inducat illam formam et ita

¹ loquamur] loquatur G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 70, f. 41E–F | ² Cf. Arist., *Phys.* III, 1, 201a35–b2

eadem forma numero erit simul in diversis materiebus — ad illud dico quod non est possibile duas materias esse simul aequaliter dispositas ad eandem formam, quia dispositio materiae ad formam non est solum ab agente communicante in materia cum passo, sed etiam dispositio materiae ad formam est a corpore caelesti. Unde secundum quod materia alium et alium respectum habet ad aliam et aliam stellam in caelo seu ad constellationem, secundum hoc habet diversam et diversam dispositionem ad formam. Et quia non est possibile duas materias habere eandem respectum ad eandem stellam in caelo, nisi essent in eodem loco, ideo non est possibile quod duae materiae sint simul aequaliter dispositae ad eandem formam, nisi esset possibile quod duae materiae esse simul in eodem situ.

G 206a 11. Ad aliud argumentum dicendum: quando dicitur quod potentiae contrariorum sunt contrariae, dico quod potentiae ante actum contrariorum immediatorum circa aliquod subiectum sunt contrariae respectu eiusdem subiecti, quia si sint immediata quae habent fieri circa aliquod subiectum, oportet quod alterum illorum sit in isto subiecto. Et ideo numquam est subiectum in potentia ante actum ad duo contraria immediata; potentiae tamen ad contraria media bene possunt simul esse in eodem.

12. Ad primum principale¹ dicendum quod Commentator, quando dicit quod materia substantiatur per posse, non intelligit quod illa potentia de qua loquitur sit de essentia materiae, sed quod sit necessario concomitans et quod sine ipsa non cognoscitur nec definitur materia. Materia enim non cognoscitur nisi per comparisonem ad formam, et ideo per comparisonem seu potentiam ad formam definitur materia.

13. Ad aliud argumentum² dicendum quod potentia ad formam est in materia. Et quando dicitur quod tunc materia est in potentia ad illam potentiam, dicendum quod materia est in potentia ad potentiam existentem in ea non per aliam potentiam, sed per illam eandem potentiam, et ideo non sequitur quod sit processus in infinitum nec quod potentia sit de essentia materiae.

10–11 aequaliter] essentialiter G

¹ Cf. supra, 116, 4–6 | ² Cf. ibid., 7–15

QUAESTIO 13

UTRUM SIT ALIA EXTENSIO MATERIAE QUAM EXTENSIO QUANTITATIS

1. Quaeritur utrum sit alia extensio materiae quam extensio
quantitatis.

5 2. Videtur quod sic: nam materia habet alias partes quam partes
quantitatis; igitur habet aliam partibilitatem a partibilitate quantitatis,
et per consequens habet aliam extensionem ab extensione quantitatis.

3. Iterum nisi esset alia extensio materiae quam quantitatis, ma-
teria non esset magis divisibilis quam albedo; nam albedo extenditur
10 ad extensionem quantitatis sicut materia.

4. Ad oppositum: si esset alia extensio materiae quam quantita-
tis, tunc aliae essent dimensiones materiae quam quantitatis. Cum ergo
quantitas sit materia, sequitur quod diversae dimensiones essent simul
et penetrarent se.

15 5. Ad quaestionem dicendum quod non est alia extensio materiae
quam quae est extensio quantitatis, quia materia non extenditur nisi
per quantitatem; igitur non est alia extensio materiae quam quantitatis.

6. Similiter si esset alia extensio materiae quam quantitatis, se-
quitur quod diversae dimensiones esse<n>t simul et penetrarent se.

20 7. Iterum si materia haberet aliam extensionem quam extensio-
nem quantitatis, tunc posito quod esset sine quantitate, adhuc haberet
extensionem; sed omne extensum est quantum; igitur materia esset
quanta sine quantitate. Sed hoc esset impossibile. Igitur impossibile
es[se]t quod materia habeat extensionem aliam ab extensione quantita-
25 tis.

8. Dico tamen quod in materia est quaedam habitualitas ad ha-
bendum partem extra partem. Quae habitualitas non est a quantitate,
sed praesupponitur omni quantitati. Sicut enim intelligentiae ex natura
sua repugnat quod habeat partem extra partem, sic materiae ex natura
30 sua inest quaedam habitualitas habendi partem extra partem. Quae
habitualitas inest materiae per se et non a quantitate. Et appellando
talem habitualitatem 'extensionem' potest dici quod alia est extensio
materiae ab extensione quantitatis.

21 sine] simul cum G 27 quae] quia G

9. Ad primum argumentum¹ dicendum concedendo quod partibilitas materiae est alia a partibilitate quantitatis, sed ex hoc non sequitur quod sit alia extensio materiae ab extensione quantitatis.

10. Ad aliud argumentum² dicendum quod, quamvis materia non habeat aliam extensionem ab extensione quantitatis, tamen quia quantitas immediate consequitur materiam et fundatur in materia, ideo materia est magis divisibilis quam albedo. 5

¹ Cf. supra, 119, 5–7 | ² Cf. ibid., 8–10

QUAESTIO 14

UTRUM SINT TANTUM TRIA PRINCIPIA

1. Quaeritur utrum sint tantum tria principia.

2. Videtur primo quod non sint tria principia, quia principium est
5 primum; sed tantum est unum primum; igitur tantum est unum princi- G 206b
pium. Quod tantum sit unum primum probo: nam primum dicitur per
superabundantiam; et illud quod dicitur per superabundantiam uni soli
convenit.

3. Iterum quod sint plura principia quam tria probo, quia decem
10 sunt praedicamenta; et in quolibet sunt tria principia; igitur sunt tri-
ginta principia.

4. Iterum quaelibet causa est principium; sed quattuor sunt cau-
sae; igitur quattuor sunt principia.

5. Item principium et principiatum sunt relativa; sed plura sunt
15 principia quam tria; igitur etc.

6. Ad oppositum est Philosophus.¹

7. Ad quaestionem dicendum quod genera principiorum sunt
tantum tria, scilicet materia et forma et privatio. Forma enim est unum
genus principii commune ad omnes formas, et materia est unum genus
20 commune ad omnes materias, et privatio est aliud genus commune ad
omnes privationes. Plura tamen sunt principia quam tria. Et hoc patet,
quia quodlibet generatum habet principia tria numero distincta a prin-
cipio alterius generati, ut hanc materiam et hanc formam et hanc pri-
vationem, et ideo, cum res generatae plura sint quam tria, multo for-
25 tius sunt plura principia.

8. Quod autem genera principiorum sunt tantum tria, patet per
rationes Philosophi.² Una est haec: in omni actione duo contraria suf-
ficiunt ad agendum et tertium ad patiendum; sed non debent plura
poni quam sufficiunt; igitur sunt tantum tria genera principiorum. Alia
30 ratio Philosophi est: in omni genere primo est una contrarietas et per
consequens duo prima contraria, et duobus primis contrariis corruptis
est unum primum subiectum; igitur sunt tantum tria genera principio-
rum, scilicet duo contraria et unum subiectum. Nec oportet poni alia
contraria nec aliud subiectum, quia si ponerentur plura contraria duo-
35 bus, illa esse<n>t superflua, et natura nihil facit superfluum. Assump-

¹ Cf. Arist., *Phys.* I, 7, 189b30–191a22 | ² Cf. *ibid.*, I, 6, 189b18–29

tum patet, quia duo prima contraria in genere substantiae vel duo prima genera contrariorum sufficiunt, ubicumque inveniuntur, et inveniuntur in omni genere, quia sunt contraria <in> omnibus generibus. Et per illud patet quod non oportet ponere aliud subiectum, quia si sic, illud esset superfluum.

5

9. Intelligendum est quod Philosophus determinat hic de principiis transmutationis et principiis rerum transmutabilium. Nunc autem transmutari est aliter se habere quam prius. Ideo in omni transmutatione est aliquid aliter se habens quam prius et illud oportet manere. Et illud quod se habet aliter quam prius et manet est materia sive subiectum. Et ita in omni transmutatione oportet quod sit aliquod subiectum. Similiter ex quo subiectum manens in transmutatione se habet aliter in fine transmutationis quam in principio, oportet quod unum subiectum aliquam formam habeat in fine transmutationis quam non habeat in principio, et oportet quod privatio illius formae praefuit in subiecto. Et ideo ad omnem transmutationem requiruntur tria principia, scilicet subiectum quod manet idem sub utroque terminorum transmutationis, forma quae de novo sibi acquiritur, ratione cuius subiectum se habet aliter quam prius, et privatio illius formae quae infuit subiecto in principio transmutationis.

10

15

20

10. Intelligendum est quod subiectum de quo Philosophus hic loquitur est commune ad subiecta in omni transmutatione, quia Philosophus loquitur hic de principiis communibus omni transmutationi, et ideo subiectum de quo hic loquitur est commune subiecto generationis et subiecto alterationis et cuilibet subiecto transmutationis. Ex quo patet quod materia, quae est unum principium, non est materia prima, sed est commune ad materiam primam et ad subiectum cuiuslibet transmutationis. Similiter forma de qua Philosophus hic loquitur est communis ad omnem formam quae potest acquiri per motum et privatio est communis ad privationem cuiuslibet talis formae.

25

30

G 207a

11. Intelligendum est etiam quod, cum Philosophus dicit quod principia sunt contraria et quod unius generis est una prima contrarietas, non loquitur de contrarietate quae est inter differentias dividentes genus, sed loquitur de contrariis quae habent fieri circa subiectum transmutationis. Unde duo differentiae dividentes genus sunt prima contraria respectu generis praedicamentalis, sed prima contraria de

35

7 transmutabilium] transibulum G 8 transmutari] transiri G

quibus hic loquitur sunt contraria respectu generis subiecti in transmutatione.

12. Intelligendum est etiam quod Philosophus solum hic loquitur de generibus principiorum intrinsecorum. Sed loquendo de generibus
 5 tam principiorum intrinsecorum quam extrinsecorum sic sunt quattuor genera principiorum, sicut sunt quattuor causae, sed loquendo de principiis intrinsecis per se et per accidens sic sunt tria genera principiorum tantum. Unde privatio est principium intrinsecum per accidens et
 10 necessario praecedat formam in materia. Unde privatio est principium per accidens. Sic igitur patet quod, si quaeratur quot sunt principia, dicendum est quod loquendo indifferenter de principiis intrinsecis et extrinsecis sic sunt quattuor principia sive quattuor genera, sed loquendo de principiis intrinsecis tam per se quam per accidens sic sunt tria genera principiorum, sed loquendo de principiis intrinsecis per se
 15 solum sic sunt tantum duo genera principiorum.

13. Ad primum argumentum¹ dicendum quod esse unum principium tantum potest esse dupliciter: vel simpliciter vel in genere determinato. Dico tunc quod est tantum unum principium quod est simpliciter primum, scilicet prima causa omnium, sed ex hoc non sequitur
 20 quod sit tantum unum principium, quia non omne principium est primum accipiendo ‘primum’ pro primo simpliciter. Si autem accipiatur ‘primum’ pro primo in genere determinato, sic sunt plura prima. Tamen in eodem genere est tantum unum principium. Nam in quolibet genere causarum est devenire ad unam primam causam in illo genere
 25 quae est causa omnium aliarum causarum in eodem genere nec habet in illo genere causam priorem se. Et hoc modo est materia prima causa in genere causae materialis, sed licet in genere causae materialis sit materia prima causa, tamen non est prima simpliciter, sed habet aliam causam priorem se.

14. Ad formam argumenti, cum dicitur ‘quod dicitur per superabundantiam’ etc., est dicendum quod illud debet sic intelligi: illud quod dicitur per superabundantiam uni soli convenit in eodem genere,
 30 potest tamen convenire pluribus in diversis ordinibus, sicut patet: hoc quod dico ‘generalissimum’ dicitur per superabundantiam, et tamen convenit substantiae et quantitati et sic de aliis, et ita convenit multis
 35 in diversis ordinibus, in eodem tamen ordine convenit uni soli.

¹ Cf. supra, 121, 4–8

15. Rationes sequentes probant quod sunt plura principia quam tria, sed non probant quod sunt plura genera principiorum quam tria.

QUAESTIO 15

UTRUM MATERIA PRIMA SIT GENERABILIS

1. Quaeritur utrum materia prima sit generabilis.

2. Videtur quod sic, quia si ex elementis generatur mixtum, ex
5 omnibus materialibus quae fuerunt sub formis elementorum fit una
materia quae est sub forma mixti; et illa materia numquam prius fuit,
quia non prius fuit sub aliqua forma; igitur materia est generabilis.
Similiter si mixtum corrumpitur in elementa, materia quae fuit sub
forma mixti corrumpitur, quia non est sub aliqua una forma post cor-
10 ruptionem mixti.

G 207b

3. Iterum Commentator¹ primo *Physicorum* dicit quod in trans-
mutatione substantiali materia prima est subiectum et illud est quod in
rei veritate dicitur generari; igitur materia prima est generabilis.

4. Ad oppositum est Aristoteles² hic. Et arguit[ur] per rationem
15 suam: nam si materia generetur, hoc esset ex materia, et tunc aut mate-
ria generaretur ex materia priori se aut ex se ipsa.

5. Ad illam quaestionem dicendum quod aliquid dicitur generari
dupliciter: vel quia est subiectum generationis, et illo modo generatur
materia, vel quia est terminus generationis, et illud est quod capit esse
20 post non esse. Et quod materia hoc modo generatur potest intelligi
dupliciter, scilicet proprie et transumptive. Transumptive generatur
materia ex hoc quod forma et privatio generantur. Similiter materia
corrumpitur transumptive per actum ex hoc quod forma et privatio
quae sunt in ipsa corrumpuntur, ut dicit Commentator.³

25 6. Si loquamur de generatione et corruptione proprie, secundum
quod aliquid dicitur generari quia capit esse post non esse, et corrumpi
quia capit non esse post esse, sic adhuc dico quod aliquid generari vel
corrumpi est dupliciter. Potest enim aliquid hoc modo generari per hoc
quod partes uniuntur ad invicem quae prius non erant unitae, quomodo
30 ex duabus guttis aquae generatur una aqua. Alio modo potest aliquid
generari per inductionem formae suae in materia; hoc modo generatur
homo, cum forma sua inducitur in materia. Similiter est de corrup-
tione. Aliquid enim potest corrumpi dupliciter: aut per divisionem

18–19 et ... materia] et illo modo est materia *in marg.* G 25 loquamur] loquatur G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 60, f. 36C | ² Cf. Arist., *Phys.* I, 9, 192a27–31

³ Averr., *In Phys.* I, comm. 82, f. 46L

unius partis ab alia aut per ablationem suae formae a materia. Dico tunc quod materia prima est generabilis per copulationem unius partis materiae cum alia et corruptibilis per divisionem unius partis materiae ab alia, sed non est generabilis per inductionem suae formae in sua materia nec est corruptibilis per ablationem suae formae a materia, et hoc quia materia prima non est composita ex materia et forma. Unde Philosophus, quando dixit materiam esse ingenerabilem et incorruptibilem, intelligit quod materia non est generabilis et corruptibilis sicut substantia composita, et hoc quia materia prima non est composita ex materia et forma.

7. Primum argumentum¹ probat quod materia est generabilis per coniunctionem et copulationem unius partis materiae cum alia; et hoc est concessum. Unde quando ex elementis generatur mixtum, tunc generatur una nova materia et per hoc materiale elementa coniunguntur et copulantur ad invicem.

8. Secundum argumentum² probat quod materia est generabilis sicut subiectum generationis est generabile.

9. Argumentum in oppositum³ probat quod materia non est generabilis per inductionem formae suae in materia nec corruptibilis per ablationem formae suae, quia materia nec est generabilis nec corruptibilis.

1–3 ablationem... alia] *in marg.* G 3 alia] materia G

¹ Cf. supra, 125, 4–10 | ² Cf. ibid., 11–13 | ³ Cf. ibid., 14–16

QUAESTIO 16

UTRUM MATERIA APPETAT FORMAM

1. Quaeritur utrum materia appetat formam.

2. Videtur quod non, quia nihil est desideratum nisi cognitum;
5 sed materia non cognoscit formam; igitur non appetit formam.

3. Iterum si materia appeteret formam, aut igitur illam quam
habet aut illam quam non habet. Non illam quam habet, quia desidera-
tum non est nisi respectu non habiti. Nec appetit illam quam non ha-
bet, quia sic appeteret corruptionem formae quam habet; quod est
10 falsum.

4. Ad oppositum est Aristoteles.¹

5. Ad illam quaestionem dicendum quod appetitus est duplex,
scilicet appetitus naturalis et appetitus animalis. Et appetitus naturalis
est duplex, ut patet per Commentatorem hic,² quia quaedam est natu-
15 ralis cum sensu et quaedam sine sensu. Appetitus naturalis sine
[con]sensu est appetitus alimenti, scilicet in plantis, sed appetitus
naturalis cum sensu est sicut appetitus alimenti in animalibus. Lo-
quendo de appetitu animalis sic materia non appetit formam, quia
appetitus animalis consequitur ad cognitionem et materia non habet
20 cognitionem. Sed materia appetit formam appetitu naturali, quia mate-
riale habet naturalem inclinationem ad formam. Unde appetitus natu-
ralis est naturalis inclinatio in perfectionem. Unde materia appetit
formam, quia omnia entia appetunt assimilari primo principio et, se-
cundum quod possunt, in illo appetunt perpetuari, et quantum possunt;
25 sed materia non potest perpetuari nisi recipiendo formam; et quia nulla
forma potest semper inesse materiae, ideo materia existens sub una
forma appetit esse sub alia et materia existens sub forma nobiliori
appetit esse sub forma viliori, quia forma nobilis non potest semper
inesse materiae.

30 6. Intelligendum est quod materia appetit formam secundum
quod est privata, non secundum quod est actuata per formam, quia si
sic, idem appeteret corruptionem sui ipsius, quod est inconueniens.

7. Ad primum argumentum dicendum quod loquendo de appetitu
animali sic est verum, quia nihil est desideratum nisi cognitum. Tamen

24 illo] illa G

¹ Cf. Arist., *Phys.* I, 9, 192a22–23 | ² Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 81, f. 46D

loquendo de appetitu naturali sic potest aliquid esse desideratum, quamvis non sit cognitum, quia appetitus naturalis non est per cognitionem.

8. Ad aliud argumentum dicendum quod materia eo modo quo appetit, et appetit formam quam habet et formam quam non habet, 5 quia naturalem inclinationem habet ad formam quam habet et ad formam quam non habet. Et quando dicitur quod desideratum non est nisi respectu non habiti, dico quod hoc est falsum loquendo de appetitu naturali. Et quando dicitur quod, si materia appeteret formam quam non habet, desideraret corruptionem formae quam habet, dico quod 10 non sequitur. Quamvis enim materia non possit aliam formam habere quam habet, nisi corrumpatur illa forma quam habet, tamen materia potest appetere formam quam non habet, quamvis non appetat corruptionem formae quam habet. Potest enim desideratum esse respectu 15 antecedentis, quamvis non sit respectu consequentis; nam cum sequitur ‘tu es in luto cum centum marcis, igitur tu es in luto’, [et] velles antecedens, quamvis non consequens.

10 desideraret] generaret G 12–14 tamen ... habet] *in marg.* G

QUAESTIO 17

UTRUM PRIVATIO SIT PRINCIPIUM

1. Quaeritur utrum privatio sit principium.

2. Videtur quod non, quia si esset principium, aut igitur esse
5 principium transmutationis aut rei transmutabilis. Non est principium
rei transmutabilis, quia res transmutabilis sufficienter componitur ex
materia et forma. Nec est privatio principium transmutationis, quia per
Philosophum¹ in *Praedicamentis* a privatione ad formam non potest
fieri mutatio.

10 3. Iterum privatio est non ens; igitur non est principium. Quod
privatio sit non ens probo, quia privatio definitur sic quod est negatio
formae in subiecto apto nato; igitur privatio est non ens et per conse-
quens non est principium.

15 4. Iterum si privatio esset principium, tunc haberet esse in mate-
ria; et privatio non est inseparabilis a materia; igitur materia potest
privari privatione. Et tunc privationis esset privatio, et eadem ratione
illius esset alia privatio, et sic in infinitum.

5. Ad oppositum est Aristoteles.²

G 208b

20 6. Ad illam quaestionem dicendum quod ‘privatio’ potest accipi
duobus modis, quia uno modo est oppositum formae et alio modo est
oppositum rei generatae. Primo modo dicitur immusica [est] privatio,
quia immusica opponitur formae, scilicet musicae. Secundo modo
dicitur immusicum privatio; immusicum enim opponitur musico et est
privatio musici.

25 7. Quod autem ‘privatio’ potest accipi pro opposito rei generatae
probo: nam Commentator dicit quod materia et privatio sunt idem
subiecto. Dicit etiam quod materia est ens et privatio similiter. Et illa
sunt vera de privatione quae opponitur rei generatae. Si enim haec est
vera ‘homo est inimicus’, tunc homo et inimicum sunt idem secundum
30 subiectum. Unde loquendo de privatione opposita rei generatae sic est
verum quod materia et privatio sunt idem secundum subiectum. Simi-
liter Philosophus³ declarat quod in omni factione est subiectum et
oppositum et quod [in] opposito utimur duobus modis loquendi; dici-

29 homo¹] hoc G 31 verum] vera G

¹ Cf. Arist., *Cat.*, 10, 13a32–36 | ² Cf. Arist., *Phys.* I, 7, 191a12–14 | ³ Cf. *ibid.*,
189b32–190a15

mus enim quod ex hoc fit hoc et hoc fit hoc. Sed loquendo de privatione opposita formae non utimur istis modis loquendi, ut satis patet; non enim dicimus quod immusica fit musica. Quando igitur Philosophus dicit quod nos opposito utimur duobus modis loquendi, ipse intelligit de opposito rei generatae. Dicimus enim quod ex immusico fit musicum, et sic ‘privatio’ potest accipi pro opposito rei generatae. 5

8. Adhuc privatio opposita formae est duplex, quia quaedam praecedit formam et quaedam sequitur formam. De privatione sequente formam habet propositio intelligi ‘a privatione ad formam non est possibilis regressio’, sed a privatione praecedente formam ad formam est possibilis regressio. 10

9. Dico tunc quod privatio opposita formae praecedens formam est principium, sed non est per se principium rei generatae, sed materia et forma sunt principia per se, quae sunt partes rei, et privatio est principium per accidens et necessarium principium, quia necessario praecedit formam rei generatae in materia. Similiter privatio est per se principium fiendi, sed non est principium per se rei factae, quia non est intrinsecum rei factae, sed privatio est intrinsecum transmutationi, quia est unus terminus transmutationis et termini transmutationis sunt intrinseci transmutationi. 15 20

10. Intelligendum est quod privatio quae est opposita rei generatae est ens, quia immusicum est ens. Unde privatio opposita rei generatae est composita ex subiecto et ex privatione opposita formae.

11. Sed dubium est de privatione opposita formae utrum sit ens vel non. Ad quod potest dici quod privatio opposita formae est ens. Nam illa privatio est causa appetitus materiae; unde est una forma privative opposita formae positivae. Unde Commentator dicit quod privatio non solum est privatio, sed est forma materiae. Unde privatio opposita formae actualiter existenti in materia nec est negatio, sed includit negationem formae. Nec est concedendum quod privatio est non ens, sed concedendum est quod privatio est non ens formae cuius est privatio. Unde privatio est forma privativa includens negationem formae positivae in subiecto apto nato. 25 30

12. Intelligendum quod privatio nec includit formam positivam nec aptitudinem ad formam nec aliam naturam positivam. Et hoc est 35

2 loquendi] loquendo G 4 opposito] in isto G 17 fiendi] fieri G 25 ens] existens G 27 privative] privativa G | positivae] privativae G 31 formae] ita forma G

quod vult Avicenna¹ primo suae *Physicae* capitulo tertio, qui dicit quod privatio est non esse formae in suo susceptibili. Similiter Algazel² primo tractatu suae *Metaphysicae* dicit quod privatio est remotio rei a subiecto tantum sine positione alicuius. Quod autem ex parte
 5 privationis non importatur aptitudo ad formam patet, quia ex parte subiecti importatur aptitudo ad formam; igitur superfluum est ponere aliquam aptitudinem importari ex parte privationis, cum una aptitudo sufficiat.

G 209a

13. Intelligendum est quod, ex quo privatio includit negationem
 10 et privatio non est pura negatio, quia oppositio privativa non differet ab oppositione contradictoria, oportet quod privatio aliquid addat supra negationem; sed illud additum non est aliqua[m] natura positiva, sed privativa. Unde sicut in rebus est ordo, sic in affirmationibus est ordo. Nam haec negatio aliquid addit supra negationem in communi et
 15 tamen haec negatio non includit aliquam naturam positivam, et ita est de privatione.

14. Aliter tamen potest dici quod privatio est principium non ens nec existit in aliquo subiective. Unde numquam dicitur esse <mat-
 20 teria> privata quia privatio est in materia, sed quia forma non est in materia. Potest enim aliquid denominari ab aliquo quod non est in ipso, et potest privatio esse principium per accidens, licet sit non ens.

15. Ad primum argumentum³ dicendum quod privatio est principium per accidens rei transmutabilis et est per se principium transmutationis. Et quando dicitur ‘a privatione ad formam non potest fieri
 25 mutatio’, dico quod verum est de privatione sequente formam, sed de privatione praecedente formam non est verum.

16. Ad aliud⁴ dicendum quod privatio est ens. Et quando dicitur quod privatio est negatio formae, dicendum quod illa descriptio debet sic intelligi: privatio est includens negationem formae.

30 17. Ad aliud argumentum⁵ dicendum concedendo quod materia potest esse privata privatione; sed ex hoc non sequitur quod privationis sit privatio, quoniam materia non est privata privatione per hoc quod privatio privationis sit in materia, sed per hoc quod forma opposita privationi sit in materia.

19 materia] quam G (*et sic in lineis sequentibus*)

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 3 (ed. Van Riet, 42) | ² Cf. Algazel, *Metaph.*, pars 1, tract. 1, div. 3 (ed. Muckle, 34) | ³ Cf. supra, 129, 4–9 | ⁴ Cf. *ibid.*, 10–13 | ⁵ Cf. *ibid.*, 14–17

LIBER II

Hic incipit liber secundus datus a domino Waltero de Burley.

LECTIO 1

QUID SIT NATURA ET QUID NATURALE ET QUID SECUNDUM NATURAM

192b8 Eorum quae sunt etc. 5

1. Postquam in primo libro determinatum est de principiis rerum naturalium, nunc in illo secundo libro determinat Aristoteles de his quae sunt fundata super principia illius scientiae. Et continet ille liber septem partes principales. In prima parte declarat quid sit natura et quot modis dicitur natura. In secunda parte declarat differentias inter considerationes naturales et mathematicas et simul cum hoc inquit utrum ad eandem scientiam pertinet[ur] considerare de materia et forma aut ad aliam et aliam. In tertia parte determinat de causis rerum naturalium, quae et quot sunt, enumerando omnes species causarum, in quarta parte de causis per accidens, sicut de casu et fortuna. In quinta parte determinat quod oportet naturalem considerare de omnibus causis. In sexta parte determinat quod natura agit propter finem. In septima parte inquit a quo est necessitas in rebus naturalibus. 10

G 209b 2. In ista prima parte inquit primo quid sit natura. Et inquirendo quid sit natura, incipit a rebus naturalibus notificando quae sunt naturalia et quomodo naturalia differunt a non naturalibus, ut ex illa differentia inter naturalia et non naturalia concludit definitionem naturae. 20

3. Ponit igitur primo unam divisionem entium, quae est quod de numero entium quaedam sunt per naturam et quaedam propter alias causas. Et intelligit per 'alias causas' voluntatem et casum. 25

4. Deinde enumerat ea quae sunt ex natura, dicens quod animalia et plantae et partes ipsorum et corpora simplicia, scilicet elementa, sunt ex natura.

5. Deinde dat differentiam inter corpora naturalia et non naturalia dicens quod omnia naturalia et non naturalia differunt, quia omnia quae sunt naturalia habent in se ipsis principium motus et quietis, sed non naturalia non habent in se principium motus et quietis. 30

11 mathematicas] mathematicos G 25 casum] causam G

6. Deinde manifestat modos transmutationis quos naturalia habent ex se ipsis, dicens quod quaedam naturalia habent ex se ipsis motum secundum locum, ut quattuor elementa et habentia animas et corpora caelestia, quamvis principium motus in corporibus caelestibus et inferioribus dicatur aequivoce. Alia vero habent ex se ipsis augmentum et decrementum; sic vegetabilia habent ex se principium augmenti et decrementi. Quaedam vero habent motum secundum alterationem. Et dicit Commentator¹ quod Philosophus hic utitur hoc nomine ‘alteratio’ large et intendit per ‘alterationem’ transmutationem in substantia, quae dicitur generatio et corruptio, et transmutatio<nem> in qualitate, quae dicitur alteratio.

7. Sic igitur patet quod res naturales habent in se principium motus. Et ex hoc patet differentia inter naturalia et artificialia, quia lectus et indumentum et alia artificialia non habent in se principium motus secundum quod huiusmodi. Unde lectus secundum quod lectus non habet in se principium motus deorsum; per accidens tamen potest lectus habere in se principium motus deorsum, inquantum accidit lecto quod sit ligneus aut ferreus aut lapideus. Unde res artificiales non habent in se principium suorum motuum secundum quod sunt artificiales, habent tamen in se principium suorum motuum per accidens, scilicet secundum quod sunt in re naturali.

8. Commentator² hic dat differentiam inter principium in alterationibus simplicibus elementorum et inter principium omnium aliorum motuum dicens quod illud principium quod est in alteratione simplici est aliud a principio quod est in mobili loco et in augmento et in alterabilibus compositis et generabilibus, quoniam illud quod est principium in compositis est secundum formam et in simplicibus secundum materiam, sed hoc nomen ‘principium’ usitatur hic large pro materia et forma. Et hoc est ita, scilicet quod principium alterationis in simplicibus est secundum materiam, non secundum formam, quia non invenitur corpus simplex quod alteratur ex se aut generatur, sicut animal quod transfertur in loco ex se. Principium autem alterationis quae est in compositis potest inveniri in ipso alterato, scilicet principium movens, ut in alteratione quae est in animali, aliud est ab eis quae eveniunt in corpore suo, et similiter in plantis. Et iam expressit hoc Aristoteles in libro *De generatione et corruptione*. Haec Commentator.

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 1, f. 48E | ² Cf. *ibid.*, f. 48E–F

- G 210a 9. Intelligendum est, secundum quod patet ex dictis Commentatoris, quod in aliquibus respectu alicuius motus est principium passivum tantum et in aliquibus respectu alicuius motus est principium activum et respectu aliquorum motuum principium passivum tantum. Corpora enim simplicia habent in se principium motus activum localis; forma enim est principium motus in corporibus simplicibus et forma est principium activum. Sed corpora simplicia non habent principium generationis et alterationis simplicis nisi passivum tantum, et hoc intelligendo per ‘alterationem simplicem’ alterationem in qualitatibus primis. Unde corpus simplex non alteratur alteratione in primis qualitatibus nisi ab alio; non enim calefit et frigeat nisi ab alio. Potest tamen alterari alteratione in qualitatibus secundis a se; nam corpus simplex condensatum ultra propriam dispositionem potest rarefacere se. Nam raritas et densitas sunt qualitates secundae et caliditas et frigiditas sunt qualitates primae. 5 10 15
10. Similiter corpora mixta habent in se principium activum et etiam principium passivum motus localis, et habent in se principium passivum alterationis et generationis, et alicuius alterationis habent in se principium activum. Unde corpora mixta alicuius alterationis habent principium passivum tantum, et alicuius alterationis habent principium activum et passivum. Verbi gratia, si animal alteretur ab extrinseco, utputa ab aere toto, tunc in animali est unum principium passivum huius alterationis, sed si alteretur ab intrinseco, ut quando una pars alterat aliam partem, ut pars sana partem infirmam et e converso, tunc in animali est principium activum huius alterationis. Et similiter omnia quae augmentantur habent principium activum augmentationis. 20 25
11. Unde breviter omnia corpora tam simplicia quam mixta habent in se principium activum et principium passivum motus localis, et omnia quae augmentantur habent in se principium activum et etiam passivum augmentationis. Omnia quae alterantur et generantur habent principium passivum generationis <et> alterationis. Sed de numero eorum quae alterantur quaedam habent principium passivum alterationis tantum, ut corpora simplicia quae alterantur alteratione simplici, scilicet in qualitatibus primis; alicuius tamen alterationis, ut alterationis quae est in qualitatibus secundis, habent principium activum. Sed 30 35

19 mixta] simplicia G 35 scilicet] *sup. lin.* G

nihil quod generatur habet in se principium activum suae generationis, sed principium passivum tantum, quoniam nihil generat se.

192b20–21 Est igitur natura.

5 12. Postquam declaratur quae sunt naturalia et quae sunt illa
 quae habent in se principium motus et quietis per se secundum quod
 sunt naturalia, in ista parte ex hoc concludit definitionem naturae,
 quasi per syllogismum hypotheticum sic: si naturalia sunt illa quae
 habent in se principium quo moventur et quiescunt per se et non se-
 10 cundum accidens, et natura est illud quo naturaliter moventur et quies-
 cunt, necesse est ut natura sit principium et causa movendi et quies-
 cendi eius in quo est primo et per se et non secundum accidens.

13. Et exponit quare sit non secundum accidens, quia cum medi-
 15 cus sanat se ipsum, non sanatur in quantum medicus, sed in quantum
 infirmus, et ideo medicus non est causa sanitatis sui ipsius per se, sed
 per accidens. Medicus enim sanatur per accidens, [ut] quia accidit eum
 esse medicum et sanari. Unde medicus et recipiens sanitatem non
 20 semper dividuntur ab invicem, quia aliter medicus non sanat se ipsum,
 sed alium. Ars igitur non agit in subiecto in quo est nisi per accidens,
 et hoc non est per accidens necessarium, quia ars medicinae non sem-
 per agit in subiectum in quo est, sed ars medicinae et aliae artes sunt
 25 paratae primo et per se, ut agant in alia a subiectis in quibus sunt. Et
 sicut est de medico, ita est de aliis quae fiunt secundum artem. Nullum
 enim ipsorum habet in se principium suae actionis, sed alia quidem in
 aliis et ab exteriori, ut domus et aliorum manu incisorum unumquod-
 que, alia autem in se ipsis quidem, sed non secundum se ipsa. Quae-
 30 dam artificialia necessario habent principium extrinsecum, ut domus
 et huiusmodi quae fiunt ab arte practica, et talia artificialia intelligit
 per ‘manu incisa’. Alia autem artificialia habent in se ipsis huiusmodi
 principium, sed non secundum se ipsa, ut quaecumque secundum
 accidens causae sibi ipsis, cuiusmodi sunt artes theoreticae, id est specu-
 lativae. Unde dicit Commentator¹ <quod> artes sunt duplices, aut
 artes cuius principium est extrinsecum, cuiusmodi sunt artes practicae,
 et iam dubium non est quin definitio naturae eis repugnet Aliae sunt

G 210b

16–17 non semper] ante G 21 paratae] per accidens G 23 quidem] quaedam G
 25 sed] sunt G 30–31 speculativae] specificae G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 3, f. 49H

artes quae agunt in suum subiectum per accidens, ut artes theoricae. Et ad differentiam illarum artium ponitur haec particula ‘non per accidens’. Quod autem ars theorica agat in suum subiectum per accidens et non ars practica declarat Commentator¹ in exemplo, quia phlebotomia, quae est pars medicinae practicae, non agit in se ipsum, quia nullus phlebotomat in suo corpore. Sic patet expositio huius particulae ‘non secundum accidens’.

14. Commentator² movet hic dubitationem utrum omnes practicae habent aliud subiectum in quod agunt a subiecto in quo sunt, quia dubium de arte saltandi et de arte musicae, quia sine instrumento agunt in subiecta in quibus sunt. Ad hoc respondet Commentator dicens quod ille sermo qui dicit quod artes practicae agunt in aliud subiectum a subiecto in quo sunt, non est <verum> nisi in artibus ex quibus proveniunt acta, non solummodo actiones.

15. Circa definitionem naturae est intelligendum quod Aristoteles in littera ponit ‘principium et causam’ dicens quod natura est principium et causa, quia quoddam est principium effectivum, ut forma, et quoddam principium passivum, ut materia; ideo ponit ‘principium et causam’, ut per ‘principium’ intelligat principium activum et per ‘causam’ principium passivum. Et sic patet quod non est nugatio dicendo ‘principium et causa’, quia sumuntur pro diversis.

16. Intelligendum est quod Avicenna³ primo suae *Physicae* capitulo quinto exponit illam definitionem naturae dicens quod per hoc quod dicitur, quod natura est principium et causa, intelligitur quod est principium effectivum motus finiti et quietis finiti, et hoc loquendo de motu naturali et quiete naturali. Et per hoc quod dicit ‘primo’ intelligit propinquum; natura enim est principium propinquum motus ita quod inter ipsum et mobile non est aliquod medium. Et ideo dicit quod anima non est natura; anima enim est principium aliquorum motuum corporis in quo est, scilicet in motu vegetationis et alterationis, sed non primo, immo cum administratione naturarum et qualitatum. Hanc particulam ‘eius in quo est’ ponit Philosophus ad differentiam artificialium et violentorum. Illam particulam ‘per se’ potest referri ad duo: vel ad mobile vel ad naturam moventem. Primo modo intelligitur quod

26 primo] principium G 31 administratione...qualitatum] appositione qualitatum a naturis G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 3, f. 49H | ² Cf. *ibid.*, f. 49G–I | ³ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 5 (ed. Van Riet, 54–56)

natura moveat mobile per se et mobile non impeditum, sed derelictum propriae naturae. Secundo modo intelligitur quod natura per se ipsam movet illud quod movet. Illa particula ‘non secundum accidens’ potest referri ad duo, scilicet ad naturam et ad ipsum mobile. Primo modo
 5 intelligitur quod natura est principium motus non secundum accidens, ut quod natura est principium eius quod movetur non accidentaliter a natura, sicut motus existentis in navi est per accidens ad motum navis; unde natura non est principium talis motus per accidens. Secundo modo intelligitur quod natura est principium mobilis moti accidentaliter;
 10 quando enim natura movet statuam vel huiusmodi artificiale, non movet illud nisi accidentaliter. Est igitur intellectus definitionis ille secundum Avicennam: natura est principium efficiens motus finiti et quietis finiti propinqui eius in quo est per se in comparatione ad mobile derelictum propriae naturae ita quod movet per se ipsum non
 15 egens extrinseco motore, ita quod nec est per accidens principium motus nec mobilis.

17. Intelligendum est quod quaedam sunt quae semper moventur, ut corpora caelestia, et in illis est natura principium motus tantum, et quaedam quae numquam moventur motu locali, ut tota terra, et in illis
 20 est natura principium quietis tantum, et quaedam sunt quae quandoque moventur et quandoque quiescunt, et in illis est natura quandoque principium motus, quandoque principium quietis.

18. Intelligendum quod Commentator¹ exponit particulas positas in definitione naturae sic dicens quod illud quod est per se est magis
 25 universale quam illud quod est primum; nam omne primum est per se et non omne quod est per se est primum, ut dictum est in *Posterioribus*, verbi gratia quoniam navis movetur ex principio in ipsa, sed non primo, sed mediante homine. Et debet li ‘per se’ praecedere et tunc excusatur nugatio, quia quando communius praecedit et minus commune sequitur, non est nugatio, sicut cum dico ‘ens album’. Unde illae
 30 duae particulae ‘per se’ et ‘primo’ determinant hoc quod dico ‘principium’ et li ‘per se’ praecedit et li ‘primo’ sequitur. Ista particula ‘non per accidens’ determinat hoc quod dico ‘eius in quo est’ et ponitur ad excludendum artes theoreticas quae agunt in sua subiecta per accidens.
 35 Et tunc est intellectus definitionis ille: natura est per se primum principium motus et quietis eius in quo est natura non secundum accidens.

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 3, f. 49F

19. Aliter potest illa definitio intelligi quod haec particula ‘non secundum accidens’ referatur ad hoc verbum ‘est’ primo loco positum et li ‘per se’ ad hoc verbum ‘est’ secundo loco positum et li ‘primo’ debet referri ad principium. Et tunc est ille intellectus definitionis: natura non secundum accidens est principium motus in quo est per se. Et sic excusatur nugatio, quia illae particulae ‘per se’ et ‘primo’ et ‘non secundum accidens’ referuntur ad diversa. Unde per illam particulam ‘non secundum accidens’ excluditur medicus qui sanat se ipsum et aliae artes quae agunt in se per accidens. Unde ars medicinae est principium primum motus in quo est per se, quando medicus sanat se ipsum; nam ars medicinae est per se in medico et est primum principium sanitatis. Quia tamen ars medicinae per accidens est primum principium motus in quo est per se, quia accidit medico quod sanetur, ideo ars medicinae non est natura.

G 211b 20. Commentator¹ dicit hic quod illa definitio naturae est manifesta. Et naturam esse est manifestum per se, ut dicit Aristoteles, et est unum principiorum huius scientiae et non est declarandum a primo philosopho neque est ex his quae non sunt nota per se, ut apparet ex verbis Avicennae, nisi intelligitur quod pri<m>us philosophus debet contradicere ei qui negat illud principium esse, ut contradicit falsis opinionibus inductis de primis principiis. Et Avicenna inducit signum quod illa definitio non est nota hic, quia demonstravit iam Aristoteles in septimo et octavo libro quod omne motum habet motorem, et dicit illic quod non est dubium hoc nisi de corporibus simplicibus. Ponit etiam rationem super hoc ex hoc quod dicit Aristoteles in tertio *Caeli et mundi* quoniam elementa habent gravitatem et levitatem. Et non est sicut aestimavit, quoniam non dubitatur quod illa moventur ex se, non ex motore extrinseco, scilicet quattuor elementa et omnia corpora mota ex se. Utrum autem motor in eis sit alius a moto, perscrutatus est in isto libro. Et causa est haec, quia Plato opinabatur quoniam hic est aliquid quod movet se, ita quod motor non est alius a moto, et manifestum est quod, si esset aliquid quod movet se, quod illud esset dignum habere hoc nomen ‘natura’ secundum hanc descriptionem, sed utrum ille motor in eis quae moventur ex se sit motum aut non motum, quando movet, aut est ipsum motum, indiget declaratione. Haec Commentator.

9 aliae ... quae] alii artes qui G 20 ut] nec G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 3, f. 49B–E

21. Iterum <dicit> Commentator¹ quod, quamvis antecedens per quod probatur quod definitio naturae sit manifestum et similiter consequens, non debet aliquis dicere quod illa definitio propter hoc [non] est conclusio demonstrationis, quoniam dictum est in *Prioribus analyticis* quod per huiusmodi syllogismos hypotheticos nullum ignotum determinatur omnino, sed utuntur ad confirmandum illud quod est manifestum per se, tamen indiget modica innuitione, sicut usitantur divisio et inductio. Et per hoc intelligit quod, licet illa definitio non posset probari a priori, tamen potest habere aliquam declarationem per talem syllogismum hypotheticum.

22. Iterum dicit Commentator² quod illa definitio naturae non dicitur univoce neque aequivoce, sed secundum prius et posterius; et in talibus est incipiendum a communiore veniendo ad propria, sicut fecit in definitione motus et loci. Et per hoc tenet quod praeter illam definitionem naturae oportet habere propriam definitionem materiae et propriam definitionem formae, et quod illa definitio per prius dicitur de forma quam de materia.

23. Iterum dicit Commentator:³ ‘sciendum est quod subiectum huius libri est natura et principia naturalia, cum sint communia omnibus rebus naturalibus. Et quia illa sunt subiecta huius libri, ideo in hoc libro non definit corpus neque alia de quibus considerat naturalis, sicut fecit in principio *Caeli et mundi*’.

193b32–33 Naturam autem habent.

24. In ista parte describit Philosophus ‘habens naturam’ et dicit quod illud est habens naturam quod habet principium in se quo[d] transmutatur et cessat a transmutatione, et illud habet naturam quod habet in se principium motus et quietis. Et addit dicens quod omnia haec, scilicet natura et habens naturam, sunt substantiae; nam materia est natura et forma est natura et utrumque est substantia.

25. Et addit Commentator⁴ quod hoc est concedendum a naturali et accipiendum est a Philosopho, scilicet quod natura quae dicitur de forma est substantia et universaliter considerare de substantia non est proprium huic scientiae. Substantia enim et accidens sunt differentiae

4–5 analyticis] anale^{ter} G 33–140, 1 differentiae entis] de ente G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 3, f. 49E–F | ² Cf. *ibid.*, f. 49I | ³ *Ibid.*, f. 49I–K | ⁴ Cf. *ibid.*, comm. 4, ff. 49L–50A

entis secundum quod est ens, et apparet illic quod materia est substantia in potentia et forma est illa per quam est substantia in actu. Compositum enim est dignius habere hoc nomen ‘substantia’ quam materia, quia compositum est in actu et materia est in potentia. Et forma est dignior habere hoc nomen ‘substantia’ quam compositum, quoniam per illam est compositum in actu et causa rei dignior est causato. Et omnes illae propositiones sunt communes et essentiales enti, et ideo ponendum est hic in hac scientia potissime.

192b35 Secundum autem naturam.

26. In ista parte declarat Philosophus quae sunt naturaliter sive secundum naturam, et dicit quod actiones et passiones quae sunt in rebus naturalibus per se sunt secundum cursum naturalem, ut motus ignis superius et motus terrae inferius. Actiones enim naturalium nec sunt natura nec naturalia, sed secundum cursum naturalem.

193a1–2 Quid igitur natura sit.

27. In ista parte congregat illa quae prius declaravit, dicens quod dictum est quid sit natura et quid habens naturam et quid secundum naturam. Et ostendit quod descriptio qua descripsit naturam est descriptio rei manifestae per se et non rei concessae in hac scientia et probatae in alia, sicut quidam aestimaverunt. Et quod naturam esse sit per se manifestum et non declarandum in alia scientia declarat, quia plura entia videntur habere in se principia quibus moventur et quiescunt ex se.

28. Et dicit Commentator¹ quod dicit ‘plura’, quia dubium est de aliquibus utrum moventur ex se aut ex causa extrinseca. Et forte innuit per hoc quod aestimatur quod motor in quibusdam rebus est ipsum motum, sed illud, sicut diximus, non est dubium, quod moventur per se. Et universaliter non est dubium quod sunt plura huiusmodi naturalia, etsi non omnia. Demonstrare autem manifestum per immanifestum est non potentis iudicare quid est propter se ipsum cognitum et quid est non propter se ipsum cognitum, et ille modus hominum potuit numquam philosophari. Quod autem contingat hoc pati, scilicet non

4 materia] quam G 24 plura] multa G 25 extrinseca] intrinseca G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 6, f. 50F–I

posse distinguere inter per se notum et non per se notum, non est im-
manifestum. Aliquis enim, cum sit natus caecus, syllogizabit de colo-
ribus; et talis est qui non potest distinguere inter per se notum et non
per se notum. Quare necesse est illum qui est caecus oculo vel corde
5 habere rationem de nominibus, nihil autem intelligere de re, quia caret
virtute et nihil comprehendit nisi verba. Caecus enim, quia caret visu,
impossibile est ipsum comprehendere colores. Et ille qui diminuitur in
natura caret virtute intellectus naturalis; quare impossibile est ipsum
comprehendere primas propositiones.

10 29. Istud capitulum continet quinque partes. In prima parte de-
claratur quae sunt naturalia et quae non naturalia et quomodo naturalia
differunt a non naturalibus. In secunda parte declaratur quid est natura.
In tertia parte declaratur quid est habens naturam. In quarta parte de-
claratur quae sunt secundum naturam. In quinta parte declaratur quod
15 naturam esse est per se manifestum ita quod non debet probari in alia
scientia.

7–9 et ... comprehendere] *in marg.* G

QUAESTIO 1

UTRUM NATURA SIT PRINCIPIUM ET CAUSA MOVENDI ET QUIESCENDI

1. Circa illud capitulum quaeratur utrum natura sit principium et causa movendi et quiescendi.
2. Videtur quod non, quia motus et quies sunt opposita; et idem non est causa oppositorum per se; igitur natura non est principium motus et quietis. 5
3. Iterum illa definitio non competit omni naturae; igitur illa definitio non est bene data. Probatio assumpti: nam caelum naturaliter movetur, et natura qua movetur caelum non est principium motus et quietis, quia caelum numquam quiescit. 10
- G 212b 4. Item aliquid generatur naturaliter et non habet in se principium suae generationis, quia si sic, idem posset generare se ipsum.
5. Item animal movetur a principio intrinseco, quod principium est in eo primo et per se et non secundum accidens. Igitur si natura esset principium motus, tunc illud principium quo animal movetur esset natura. Igitur motus animalis esset naturalis. Sed hoc est falsum, quia si motus animalis esset naturalis, tunc intenderetur in fine et non fatigaretur in movendo. 15
6. Iterum si statua esset sursum, moveretur deorsum a principio intrinseco. Igitur si natura esset principium motus, sequeretur quod statua moveretur deorsum a natura et per consequens statua esset naturalis. 20
7. Iterum illa definitio competit alii quam naturae, quia ars saltandi est principium motus et quietis eius in quo est etc., et tamen ars saltandi non est natura. 25
8. Item principium et causa idem sunt. Similiter posito ‘primo’ ponitur ‘per se’, et posito ‘per se’ ponitur ‘non secundum accidens’; igitur haec est nugatio ‘natura est principium motus’ etc.
9. Ad oppositum est Aristoteles.¹ 30
10. Ad illam quaestionem dicendum quod natura est principium et causa movendi etc. Quod patet per rationem Philosophi, quam Commentator² facit sic: naturalia sunt illa quae habent in se principium quo quandoque transmutantur et quandoque quiescunt per se et

22 moveretur] poneretur G 27 posito] posita G

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 1, 192b21–22 | ² Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 3, f. 49A–B

primo et non secundum accidens; et natura est qua res naturales transmutantur et quiescunt; igitur natura est principium motus et quietis etc. Particulae positae in illa definitione sunt explicatae super litteram.

5 11. Ad primum argumentum¹ dicendum quod natura est principium motus naturalis et quietis in termino ad quem et non est principium quietis in termino a quo. Nunc motus et quies in termino a quo sunt contrariae, sed motus non contrariatur quieti in termino ad quem. Unde breviter, motus et quies positi in illa definitione non contrariantur, quia motus naturalis non contrariatur quieti naturali ad quem est
10 motus.

12. Ad aliud argumentum² dicendum concedendo quod illa definitio non competit omni naturae, sed aliqua particula posita in ista definitione competit aliquibus contentis sub natura et aliqua particula competit aliis contentis sub natura. Unde non quaelibet pars illius definitionis competit cuilibet contento sub definito. Nec est illa definitio vera naturae, sed quaedam descriptio. Intellectus definitionis est ille: aliqua natura est principium motus eius in quo est etc., et aliqua
15 natura est principium quietis etc., et aliqua natura est causa. Unde concedo quod caelum naturaliter movetur, et natura a qua caelum movetur est principium motus tantum. Et in habentibus quietem tantum est natura principium quietis tantum. Et in habentibus motum tantum est natura principium motus tantum. In habentibus utrumque est natura principium utriusque, aliquando principium motus et aliquando principium quietis.
20

25 13. Intelligendum tamen quod Avicenna³ voluit, ut patet ex nono *Metaphysicae* capitulo secundo, quod caelum non est res naturalis nec motus <caeli> est res naturalis. Et ratio sua est, quia omnis motus naturalis est a dispositione non naturali ad dispositionem naturalem, ad quam, cum pervenerit, quiescit; et ideo, si motus caeli est naturalis,
30 caelum movetur a dispositione non naturali ad dispositionem naturalem et sequitur quod caelum aliquando quiesceret. Aliter tamen posset dici distinguendo de naturali, quia uno modo dicitur naturale contra voluntarium et alio modo contra violentum. Unde motus caeli est naturalis, quia motus caeli non est violentus; non tamen est naturalis

G 213a

3 explicatae] expla^{te} G

¹ Cf. supra, 142, 5–7 | ²Cf. ibid., 8–11 | ³Cf. Avic., *Metaph.*, tract. 9, cap. 2 (ed. Van Riet, 448)

distinguendo naturale contra voluntarium, quia motus caeli est voluntarius.

14. Ad aliud¹ dicendum quod illud quod generatur habet principium passivum intrinsecum suae generationis, sed non principium activum, quia, ut dictum est, natura in quibusdam est principium activum respectu aliquorum motuum et passivum tantum respectu aliquorum motuum. 5

15. Ad aliud argumentum² dicendum quod motus progressivus animalis non est simpliciter naturalis, est tamen naturalis animali. Pro quo est intelligendum quod proprius motus corporis animalis est motus deorsum et proprius motus totius animalis est motus compositus ex motu deorsum et motu circulari. Unde motus progressivus est quasi medium inter motum circularem et motum deorsum. Sicut enim animal componitur ex corpore et anima, sic motus animalis componitur ex motu corporis et motu animae. Et quando dicitur quod, si motus progressivus esset proprius animali, tunc intenderetur in fine, dico quod non sequitur, quia quamvis ille motus sit naturalis animali, non est tamen naturalis corpori animalis. Et haec est causa fatigationis in motu animalis, quia motus corporis contrariatur motui animae. 10 15

16. Vel potest dici quod motus animalis non est naturalis. Et quando dicitur quod est a principio intrinseco, dico quod verum est, sed ex hoc non sequitur quod sit naturalis, quia multa sunt principia huius motus. Natura enim est quoddam principium huius motus et similiter anima mediantibus instrumentis et etiam appetitus est principium huius motus. Et ideo aliquid aliud a natura est principium huius motus, quia anima non est natura secundum Avicennam,³ quia natura est proximum movens, sed anima non est proximum movens, sed movet mediantibus qualitatibus et etiam instrumentis. Et ideo motus animalis non est simpliciter naturalis; propter quod non oportet quod velocitatur in fine. Si dicatur ‘motus animalis non est violentus, igitur est naturalis’, dico quod non sequitur, quia motus dividitur in motum naturalem et motum violentum et motum progressivum. 20 25 30

17. Ad aliud argumentum⁴ dico concedendo quod, si statua esset sursum, moveretur naturaliter deorsum, sed non moveretur deorsum secundum quod statua, sed secundum quod lapidea vel lignea. Eo- 35

16 intenderetur] intelligeretur G 34 sed] quia G

¹ Cf. supra, 142, 12 | ² Cf. ibid., 14–19 | ³ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 5 (ed. Van Riet, 54) | ⁴ Cf. supra, 142, 20–23

dem motu movetur statua deorsum quo movetur materia statuae, quae materia est res naturalis, et ille idem motus qui est natura<lis> materiae statuae, est motus per accidens ipsius statuae.

5 18. Ad aliud argumentum¹ dicendum quod ars saltandi non est principium motus saltationis, immo per idem principium per quod aliquis saltat, quando non habet artem, per idem saltat, quando habet artem. Unde ars saltandi non est principium quo fit motus saltationis, sed solum faciliat motum saltationis.

19. Ad rationes sequentes patet per dicta super litteram.

1 quae] quia G 2 qui] quae G

¹ Cf. supra, 142, 24–26

QUAESTIO 2

UTRUM NATURA CONVENIENTER DIVIDATUR IN NATURAM UNIVERSA- LEM ET NATURAM PARTICULAREM

1. Quaeritur utrum natura convenienter dividatur in naturam universalem et naturam particularem. 5

2. Ad istam quaestionem dicendum quod universale dicitur dupliciter, sicut commune. Modo secundum Avicennam¹ capitulo secundo primo suae *Physicae* commune dicitur duobus modis. Nam uno modo dicitur ille efficiens commune quae facit primum opus, ex quo cetera opera habent originem; alio modo dicitur efficiens commune quod praedicatur de pluribus efficientibus particularibus. Consimilis distinctio ponitur de universali communiter: nam aliquid dicitur universale secundum causalitatem et aliquid secundum praedicationem. 10

G 213b 3. Unde natura potest dici universalis dupliciter, aut secundum praedicationem — sic natura generis vel speciei dicitur universalis; alio modo dicitur natura universalis secundum causalitatem. Et illud membrum est ad propositum et isto modo natura, ex quo est primum principium motus, dicitur universalis. Et sic natura caelestis est universalis, quia est principium motus ex quo cetera opera habent ordinem. 15 20

4. Intelligendo igitur quaestionem de universalitate secundum causalitatem dico quod natura convenienter dividitur in naturam particularem et naturam universalem, quia omnis natura est principium motus; et omne principium motus vel est principium universale vel particulare; ideo omnis natura est natura universalis vel natura particularis. Natura universalis est motor primi orbis vel prima causa. Natura particularis est natura propria unius individui. Unde Avicenna² sexto suae *Metaphysicae* capitulo quinto describit naturam universalem sic: ‘natura universalis est virtus infusa in substantias caelorum, quasi una res gubernans universam generationem’. Et dicit quod natura particularis est propria virtus regiminis unius individui. De natura universali possunt intelligi tales auctoritates ‘natura semper operatur quod melius 25 30

17–19 et ... principium] *in marg.* G 22 convenienter] continger G 27 sexto] nono
G 29 infusa] infusus G 31 regiminis] regia G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 2 (ed. Van Riet, 22–23) | ² Cf. Avic., *Metaph.*, tract. 6, cap. 5 (ed. Van Riet, 335)

est', 'natura nihil agit otiose'. Unde Avicenna¹ primo suae *Physicae* capitulo septimo dicit quod natura universalis est, quae dat unicuique materiae, quidquid formae appropriatum est ei, sine superfluitate.

5 Sciendum etiam quod quilibet motor orbis caelestis potest dici natura universalis, quia a quolibet motore orbis dependet motus illorum inferiorum. Et prima causa dicitur universalis natura, quia est universalissima natura in causando.

10 6. Intelligendum secundum Avicennam² primo suae *Physicae* capitulo sexto quod, licet natura multis modis dicatur, tamen tres sunt modi magis proprii, et loquitur de natura particulari. Uno modo dicitur principium motus. Alio modo dicitur illud quo res constituitur in esse, et isto modo forma substantialis cuiuslibet compositi est natura. Tertio modo dicitur essentia rei.

9 sexto] quinto G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 7 (ed. Van Riet, 69) | ² Cf. *ibid.*, cap. 6 (ed. Van Riet, 62)

QUAESTIO 3

QUAERITUR UTRUM NATURAM ESSE SIT PER SE NOTUM

1. Videtur quod non: nam natura habet causam; igitur per illam causam potest probari esse. Et per consequens naturam esse non est per se notum. 5

2. Iterum Philosophus primo *Physicorum* probat subiectum esse in omni transmutatione et per consequens probat materiam esse. Et <per consequens> materiam esse non est per se notum. Nec formam esse est per se notum, quia metaphysicus probat primam formam esse, et per consequens non est per se manifestum. Unde arguo sub hac forma: natura non dicitur nisi de materia et forma; sed <nec> materiam esse nec formam esse <est> per se manifestum; igitur naturam esse non est per se manifestum. Quod materiam esse non est per se manifestum patet, quia nec est manifestum sensui nec intellectui. Non est manifestum sensui, cum non sit obiectum sensus; nec intellectui, quia non cognoscitur nisi cum difficultate, quia per Philosophum¹ materia non est scibilis nisi per analogiam ad formam. Similiter formam esse non est per se manifestum, igitur etc. 10 15

3. Item Avicenna² primo suae *Physicae* capitulo quinto dicit quod mirum est de Aristotele, qui dicit quod deridendus est qui quaerit naturam esse. Et dicit quod, <si> intelligat quod naturalis non habet quaerere nec probare naturam esse, sed metaphysicus, tunc bene dicit, sed si intelligat quod naturam esse sit per se manifestum, hoc non dico nec dicam. 20

4. Item arguitur per rationem Avicennae:³ <ali>quando enim videmus mobile moveri et ignoramus motorem; non igitur deridendus est, qui quaerit utrum sit motor vel non. Et per consequens motorem esse non est per se manifestum nec per consequens naturam esse. 25

G 214a

5. Alia ratio Avicennae est: Aristoteles quaerit in septimo et octavo *Physicorum* utrum omne motum habeat motorem, et declaratur quod sic. Si tamen esset per se manifestum naturam esse, esset per se manifestum omne motum habere motorem, quia hoc non est dubium nisi in his quae moventur a natura, ut in corporibus simplicibus. 30

14 quia] quod G

¹ Cf. Arist., *Phys.* I, 7, 191a8–11 | ² Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 5 (ed. Van Riet, 52) | ³ Cf. *ibid.*

6. Ad oppositum est Aristoteles.¹

7. Ad illam quaestionem dicendum quod naturam esse est per se manifestum, quia motum esse est per se manifestum; igitur principium motus esse est per se manifestum; et natura est principium motus; igitur naturam esse est per se manifestum. Unde naturam esse ita manifestum est quod naturam esse nec debet probari a naturali nec a metaphysico.

8. Pro quo est intelligendum quod hoc nomen ‘natura’ imponitur rei secundum quod est principium motus. Unde non imponitur substantiae praecise, sed imponitur principio motus secundum quod concernit substantiam, sicut hoc nomen ‘anima’ imponitur substantiae, secundum quod vult Avicenna² sexto *Naturalium* parte prima capitulo primo. Et quia principium motus esse est per se manifestum, ideo naturam esse est per se manifestum. Unde quamvis istam substantiam esse, quae est principium motus, non sit nobis manifestum, tamen principium motus esse est nobis manifestum. Bene enim scimus quod principium motus est, quamvis non sciamus utrum illud principium sit substantia vel accidens, secundum quod dicit Avicenna³ sexto *Naturalium* parte prima capitulo primo quod, licet sciretur animam esse perfectionem ut formam, non tamen adhuc est nobis declaratum an anima sit substantia vel non. Et sic est ex parte illa: licet notum sit nobis principium motus esse, tamen non est notum nobis talem substantiam esse, cuiusmodi est materia, quae tamen substantia est principium motus. Unde breviter notum est nobis quod est aliquod principium motus, sed utrum illud sit substantia quae est materia vel quae est forma, non est nobis notum.

9. Ulterius est intelligendum, secundum quod patet ex iam dictis, quod licet naturam esse sit nobis notum, tamen nec formam esse nec materiam esse est nobis notum. Quod non sit per se notum in scientia naturali materiam esse, patet per Commentatorem⁴ duodecimo *Metaphysicae* commento octavo. Qui dicit quod sermo in probando primam materiam esse est naturalis, et econtrario Avicenna. Et ita potest naturalis probare primam materiam esse. Et septimo *Metaphysicae* commento quinto dicit Commentator⁵ quod naturalis inducit ad sciendum

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 1, 193a3 | ² Cf. Avic., *De an.*, pars 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 15) | ³ Cf. *ibid.* (22) | ⁴ Cf. Averr., *In Metaph.* XII, comm. 8, f. 296D | ⁵ Cf. *ibid.*, VII, comm. 5, f. 156C

primam materiam et formas naturales et primum motorem. Unde sicut in scientia naturali potest ex motu probari primam causam efficientem esse in demonstratione quia est, ita per transmutationem potest probari primam materiam esse demonstratione quia est, quia secundum Philosophum¹ octavo *Metaphysicae* transmutatio facit scire materiam.

5

10. Quod autem nec naturalis nec metaphysicus possit demonstrare principium motus esse patet, quia naturalis non posset hoc demonstrare nisi in demonstratione quia, procedendo ab effectu ad causam. Et per consequens oportet naturalis demonstrare hoc ex motu et ita supponere principium motus esse et per consequens naturam esse, et sic supponeret quod vellet probare. Similiter nec metaphysicus potest demonstrare principium motus esse, quia abstrahit a motu et materia, et per consequens ad ipsum, secundum quod tale, non pertinet probare principium motus esse. Similiter metaphysicus non potest probare naturam esse nisi per motum et ita <oportet metaphysicus> supponere motum esse, et per consequens peteret illud quod erat in principio.

10

15

11. Sic igitur patent rationes quod naturam esse est per se manifestum ita quod nec potest probari a naturali nec a metaphysico, et quod nec materiam esse nec formam esse est per se manifestum.

20

12. Ad primum argumentum² dicendum quod naturam esse non habet causam quae potest esse principium demonstrationis. Unde non omne habens causam potest demonstrari, sed omne habens causam quae est principium demonstrationis potest demonstrari per illam causam.

25

G 214b

13. Ad aliud³ dicendum quod, licet materia sit natura, tamen non est idem probare materiam esse et probare naturam esse, quia aliquis potest scire naturam esse et dubitare utrum sit substantia vel accidens, et supposito quod sit substantia, utrum materia vel forma. Similiter natura est communius quam materia, et ita non est idem probare materiam esse et probare naturam esse. Nam consequens potest esse per se notum, etsi antecedens sit ignotum, et ita, licet formam esse non sit nobis notum per se, naturam esse est per se manifestum.

30

1 materiam] naturam G 5 facit scire] fecit sibi G 11–16 similiter ... esse] *in marg.*
G 32 etsi] et similiter G

¹ Cf. Averr., *In Metaph.* VIII, comm. 22, f. 220G; cf. AA, 1: 216 | ² Cf. supra, 148, 3–5 | ³ Cf. *ibid.*, 6–18

14. Ad auctoritatem Avicennae¹ potest dici negando ipsum, quia est expresse contra Aristotelem. Vel potest dici quod ipse non vult quod haec propositio ‘natura est’ potest probari a metaphysico nec a naturali, sed quod primam materiam esse posset probari vel formam esse potest probari.

15. Ad rationem Avicennae² dicendum, sicut respondet Commentator. Dicit enim Commentator³ quod Aristoteles non inquit utrum omne motum habeat motorem, quia hoc est per se manifestum, nec etiam inquit utrum elementa moveantur a principio intrinseco, sed inquit utrum primum movens in eis sit aliud a moto. Unde non est dubium utrum habeant in se ipsis motorem, sed dubium est utrum motor in eis distinguatur a moto. Et Philosophus declarat <quod> sic. Et ad hoc quod tangitur, quod dubium est de aliquo mobili a quo moveatur, dicendum quod verum est, sed non est dubium quin moveatur ab aliquo.

¹ Cf. supra, 148, 25–28 | ² Cf. ibid., 29–33 | ³ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 3, f. 49B–D

LECTIO 2

QUOT MODIS DICITUR NATURA ET DE QUIBUS DICITUR NATURA

193a9 Videtur autem natura.

1. Postquam Aristoteles declaravit quid sit natura et quid naturale et quid naturaliter, in ista parte declarat Aristoteles quot modis dicitur natura et de quibus dicitur natura. 5

2. Et primo ponit rationem Antiphontis propter quam posuit quod materia est natura et forma non. Et fuit haec ratio: si lectus ligneus proicitur in terram et accipiat virtutem generandi, generabitur lignum et non lectus. Ex quo arguitur sic: illud quod generat sibi simile et permanet, est natura, et quod non generat sibi simile, non erit natura; sed lignum, quod est materia lecti, generat sibi simile et permanet et lectus, qui est forma, non permanet nec generat sibi similem; <igitur> in artificialibus est materia tota substantia et natura rei et forma non. Et sicut et in artificialibus, ita est in naturalibus. Igitur in naturalibus est materia tota substantia et natura rei et forma non. 10 15

3. Commentator¹ inducit illum processum per duos syllogismos. Pri^mus concludit quod scamnum, quod est simile formae in naturalibus, non est natura rei [et] sic: natura permanet; scamnum non permanet; igitur scamnum non est natura rei. Secundus syllogismus concludit quod substantia rerum naturalium est materia sic: substantia scamni apud generationem est lignum; et lignum est simile materiae in naturalibus; igitur substantia rerum naturalium est materia. Sic igitur probavit Antiphon quod materia est natura et forma non. 20

193a21 Unde sane dixit. 25

4. In ista parte ostendit Philosophus ex testimonio antiquorum quod materia est natura, quia aliqui dicunt terram esse materiam rerum, et ipsi dicunt quod natura omnium entium est terra. Similiter qui dicunt ignem aut aliquod aliorum elementorum esse materiam entium, sive ponant unum elementum esse materiam entium omnium sive plura, dicunt illud elementum vel illa elementa esse naturam omnium 30

13 qui] quae G 26 ista] illa G 28 quod] autem G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 7, f. 51A–B

entium, et omnia alia quae essent in illa natura dicunt esse passiones et habitus et dispositiones illorum elementorum. Credunt enim quod omnia alia praeter illa elementa sunt accidentia. Et hoc fuit, quia non cognoscebant formam.

5 **193a26 Et horum quidem.**

5. Intelligendum quod in ista parte ponit Aristoteles causam motivam aliquorum propter quod posuerunt materiam esse naturam omnium entium. Omnes enim antiqui conveniunt in hoc quod necesse est materiam rerum naturalium esse perpetuam et non habere transmutationem ex se, quia prima materia non habet subiectum. Alia vero quae sunt in materia dixerunt infinites generari et corrumpi. Quia igitur crediderunt quod ens debet esse permanens, non transmutabile, et invenerunt materiam esse talem, ideo crediderunt eam solam esse naturam entis. Sic igitur patet quod natura uno modo dicitur de materia. Materia enim prima est natura, sed materia composita est habens naturam, ut dicit Commentator.¹

G 215a

193a30 Alio autem modo.

6. In ista parte incipit Aristoteles declarare quod natura non solum dicitur de materia, sed etiam de forma, dicens quod natura dicitur alio modo forma et species, quae est secundum rationem. Et dicit ‘secundum rationem’, quia formam comprehendimus per intellectum.

193a31 Quemadmodum.

7. In ista parte probat Aristoteles hoc quod posuit, scilicet quod natura dicitur de forma. Et hoc probat per tres rationes. Prima est illa: sicut ars se habet ad illud quod est secundum artem, ita natura se habet ad illud quod est secundum naturam, quia sicut quiditas artificii est in arte, sic quiditas naturati est in natura. Sed non dicimus a materia rem artificialem sive secundum artem, si solum sit in potentia ad formam artis. Non enim dicimus aliquid esse lectulum, si solum sit in potentia lectulus, nondum habens speciem et formam lectuli. Similiter nec in

6 ista] illa G 9 habere] habent G 23 ista] illa G 27 dicimus] dicit G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 10, f. 51M

his quae sunt a natura dicimus aliquid esse naturale sive secundum naturam, cum solum fuerit in potentia et non habuerit actu ipsam naturam. Verbi gratia illud quod est in potentia caro aut os, nondum habens formam carnis aut ossis, non dicitur esse caro nec os. Nec dicitur aliquid secundum naturam, antequam habeat formam per quam respondetur ad quid et ex qua fit definitio. Ex hoc potest ratio talis sic formari: illud dicitur natura a quo res dicitur esse naturalis in actu et sine quo res non dicitur naturalis nec secundum naturam; sed a forma rei naturalis dicitur res naturalis in actu et sine forma non dicitur res naturalis in actu; igitur forma est natura. 5 10

193b3 Quare etc.

8. In ista parte concludit Aristoteles ex hoc quod hoc nomen 'natura' alio modo dicitur de forma quam de materia. Quae tamen forma non est separata a materia in esse, sed a materia est separata secundum definitionem tantum. Materia enim differt a forma, sed numquam denudatur a forma, sed cum separatur ab una forma, inducit aliam, quoniam si prima materia denudaretur ab omni forma, tunc quod non esset ens actu, esset ens actu. Quod autem est compositum ex materia et forma non est natura, sed est a natura, ut homo. 15 20

9. Et cum notificavit quod natura de forma dicitur, demonstrat quod forma est dignior materia sic: illud a quo res dicitur esse in actu est dignius quam illud a quo res dicitur esse in potentia; sed a forma dicitur res esse in actu et a materia dicitur res esse in potentia; igitur forma dignior est materia. 20

193b8 Amplius fit ex homine.

10. In ista parte declarat Aristoteles quod causa propter quam Antiphon aestimat quod materia est natura, invenitur in forma naturali et non in forma artificiali, et quod causa erroris ipsorum fuit, quia assimilabant formam artificialem formae naturali. Causa propter quam ipsi dixerunt materiam esse naturam et non formam fuit, quia natura est illud quod permanet et generat sibi simile; et huiusmodi est materia in artificialibus et non forma; igitur materia est natura et non forma. Nunc illa eadem reperitur in forma naturali. Nam forma naturalis pro- 25 30

G 215b

6 qua] quo G 12 ista] illa G

ducit sibi simile; homo enim generatur ex homine. Igitur forma naturalis est natura. Homo enim generatur ex homine, sed non sic lectus ex lectulo, et sic in artificialibus non generatur simile ex simili. Et quia viderunt quod formae artificiales non generantur ex se invicem, ideo non dicunt formam esse naturam et universaliter opinati sunt nullam formam esse naturam.

11. Haec igitur est secunda ratio ad probandum quod forma est natura, quia illud quod generat sibi simile est natura (propter hoc enim dixit Antiphon quod lignum est natura lecti, quia lignum generat sibi simile); et forma in naturalibus generat sibi simile; igitur forma in naturalibus est natura.

12. Commentator¹ ponit causam quare forma naturalis generat sibi simile et forma artificialis non. Et est, quia formae artificiales sunt accidentia et formae naturales sunt substantiae; ideo etc. Sed licet formae artificiales sint accidentia in corporibus naturalibus, tamen constituunt res artificiales secundum quod artificiales, sicut formae naturales constituunt res naturales. Si igitur naturalia sunt substantiae, necesse est ut formae naturales sint substantiae, quemadmodum, quia artificialia secundum quod artificialia sunt accidentia, ideo formae artificiales sunt accidentia.

193b12 Amplius autem.

13. In ista parte ponit Philosophus tertiam rationem per quam probat quod natura dicitur de forma. Et haec est ratio: generatio dicitur [de] natura, quia est via in naturam; sed generatio non est via nisi in formam; igitur forma est natura. Unde ex quo via ad formam dicitur natura, multo fortius forma dicitur natura.

14. Deinde demonstrat Aristoteles quod naturalia differunt ab artificialibus, et hoc quia in quibusdam generabilibus per artem derivatur nomen ab eo ex quo fit transmutatio. Transmutatio enim in quibusdam artificialibus denominatur ab eo ex quo est transmutatio, etsi non inducat ad illud. Sed in naturalibus transmutatio derivatur ab eo ad quod est. Et causa huius est, quia transmutatio in artificialibus magis est de genere eius ex quo fit transmutatio quam de genere eius ad quod est transmutatio. Verbi gratia medicatio est transmutatio ad sanitatem, et medicatio est a medicina, non in medicina<m>; nomen igitur

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 13, f. 52L–M

transmutationis in artificialibus denominatur ab eo ex quo est transmutatio. Sed in naturalibus transmutatio est de substantia eius ad quod est transmutatio, sed differunt secundum magis et minus. Transmutatio enim in naturalibus et terminus ad quem transmutationis differunt secundum magis et minus.

5

193b18 Natura igitur.

15. Cum declaratum est quod natura dicitur de forma, in ista parte declarat Aristoteles secundum quot modos natura dicitur de forma. Et vult quod natura dicatur de forma duobus modis: nam natura dicitur de formis perfectis, quibus non coniungitur privatio, sicut de albedine (albus enim est forma cum qua non coniungitur privatio omnino), et dicitur natura de formis diminutis, cum quibus coniungitur privatio, cuiusmodi est nigredo (nigredo enim est forma cum qua coniungitur privatio albedinis).

10

16. Aliter adhuc exponit Commentator¹ istam litteram ‘quod igitur nascitur et producitur in esse’ quod natura dicitur dupliciter, scilicet de habitu et privatione existente in materia prima; illa enim privatio non est privatio simpliciter, immo est sicut forma materiae. Et addit Commentator² quod hoc est manifestum in contrariis quae sunt in qualitate, scilicet quando cum privatione unius qualitatis coniungitur qualitas contraria. Sed hoc non est manifestum in generatione substantiae, utrum cum privatione formae coniungitur contrarium vel non. Sed hoc videbitur posterius, scilicet in libro *De generatione et corruptione*. Et dicit Commentator³ quod illic declaratur quod in generatione simplici elementorum semper est contrarium coniunctum cum privatione in prima materia, quia privatio quae est in prima materia non denudatur a primis contrariis, quae sunt quattuor qualitates primae, et illa contraria sunt prima contraria[tio] omnium quae generantur et corrumpuntur.

15

G 216a

20

25

17. Illud capitulum continet tres partes principales. In prima parte probatur quod prima materia est natura. In secunda parte probatur quod forma est natura. In tertia parte declaratur secundum quot modos natura dicitur de forma.

30

20 qualitate] quantitate G | qualitatis] quantitatis G 21 qualitas] quantitas G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 25, f. 53H-I | ² Cf. *ibid.*, f. 53I-K | ³ Cf. *ibid.*

QUAESTIO 4

UTRUM FORMA SIT NATURA

1. Circa illud <capitulum> primo quaeritur utrum forma sit natura.

5 2. Videtur quod non, quia omnis forma aut est substantialis aut accidentalis; sed nec forma substantialis nec forma accidentalis est natura; igitur nulla forma est natura.

3. Quod forma substantialis non sit natura probo, quia natura est principium motus et quietis etc.; sed forma substantialis non; igitur
10 etc. Probatio minoris, quia si a terra circumscribatur gravitas, manente forma substantiali terrae terra non descendit deorsum; igitur forma substantialis terrae non est principium motus terrae deorsum nec etiam quietis terrae deorsum.

4. Similiter si aqua calefiat in tantum quod fiat ita levis quod
15 movetur sursum, manente forma substantiali aquae illa aqua naturaliter ascendit; et forma substantialis aquae non est principium illius ascensus; igitur forma substantialis aquae non est natura.

5. Iterum omnia mixta moventur naturaliter ad eundem locum specie; igitur ab aliquo eodem principio secundum speciem. Sed non
20 est aliqua forma substantialis eadem secundum speciem, scilicet in diversis mixtis secundum speciem. Igitur multa moventur et non a forma substantiali. Igitur forma substantialis non est principium motus et per consequens forma substantialis non est natura.

6. Et quod forma accidentalis non sit natura videtur, quia per
25 formam quae est natura est [nulla] res in actu, nec dicitur res esse naturalis, quousque habeat formam quae est natura; sed a forma accidentali non dicitur res naturalis esse in actu (non enim dicitur caro vel os propter aliquam formam accidentalem); igitur forma accidentalis non est natura.

30 7. Ad oppositum est Aristoteles.¹

8. Ad illam quaestionem dicendum quod forma est natura. Quod patet per rationes Philosophi² sic: illud est natura a quo res naturalis est in actu; sed a forma est res naturalis in actu; igitur forma est natura.

32 rationes] rationem G

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 1, 193a30–31, b6–7 | ² Cf. *ibid.*, 193b6–18

9. Iterum illud est natura quod manet et generat sibi simile; sed forma est huiusmodi (nam homo generat hominem); igitur etc.

10. Iterum generatio dicitur natura, quia est via in naturam; sed non est via nisi in formam; igitur forma est natura.

11. Sed intelligendum est, secundum quod vult Avicenna¹ primo suae *Physicae*, quod licet natura multis modis dicatur, tamen tres sunt modi magis proprii. Uno modo dicitur natura principium motus; alio modo dicitur natura illud quo res constituitur in esse; tertio modo dicitur natura essentia rei. 5

13. Accipiendo ‘naturam’ secundo modo sic omnis natura est forma substantialis, sed accipiendo tertio modo sic natura est aggregata ex forma et materia substantiali. 10

G 216b 14. Sed loquendo de natura quae est principium motus etc., sic dicunt aliqui quod aliqua forma quae est natura est forma substantialis et alia est accidentalis, quia tam forma substantialis quam accidentalis est principium motus, quia omnia quae naturaliter moventur ad eundem locum specie, habent idem principium motus specie; sed omnia gravia mixta moventur ad eundem locum specie; igitur habent <idem> principium motus specie; sed nulla forma substantialis est eadem specie in eis; igitur forma quae est principium motus in eis est forma accidentalis, puta gravitas. Gravitas igitur, quae est forma accidentalis, est principium motus et per consequens est natura. Similiter forma substantialis est natura, quia caelum movetur a natura, et illa natura est forma substantialis. Unde breviter quaelibet forma quae est principium motus naturalis, sive sit forma substantialis sive accidentalis, est natura. Adhuc in corruptibilibus et generabilibus forma substantialis est natura accipiendo ‘naturam’ pro principio motus, quia forma substantialis est principium principale motus, licet non sit principium immediatum, et forma accidentalis est principium immediatum motus. Et secundum hoc oportet dicere quod, cum natura est principium motus etc., quod ‘principium’ ibi accipitur indifferenter pro principali et pro immediato ita quod, sive sit principale principium motus etc. sive principium immediatum, est natura. 15 20 25 30

15. Sustinendo hanc viam dicendum est ad primum argumentum² quod tam forma substantialis quam accidentalis est natura. 35

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 6 (ed. Van Riet, 62) | ² Cf. supra, 157, 5–7

16. Ad [primum] argumentum¹ probans quod forma substantialis non est natura, est dicendum quod forma substantialis est natura et est principium principale motus et quietis etc. Et quando dicitur quod circumscripta gravitate a terra terra non descendit, quamvis maneat
 5 forma substantialis terrae, dicendum <quod> ex hoc non sequitur quod forma substantialis terrae non est principium motus terrae deorsum. Nam agens principalis non agit sine agente instrumentali. Faber enim non facit cultellum nisi mediantibus instrumentis, et ablatis instrumen-
 10 tis non potest facere cultellum, sed ex hoc non sequitur quin faber sit principium agens in factione cultelli.

17. Ad aliud² dicendum quod, si aqua in tantum calefiat quod fiat levis et ascendat, forma substantialis aquae est agens in isto ascensu; agit tamen mediante levitate. Unde eadem forma substantialis potest esse principium principale motus sursum et motus deorsum
 15 mediantibus qualitatibus contrariis. Vel potest dici quod, si aqua fiat levis et ascendat sursum per levitatem, primum movens ibi est agens extrinsecum, puta caliditas, quae intendit corrumpere aquam et inducere suam formam. Unde illud agens extrinsecum dicitur movere aquam sursum mediante levitate quam inducit. Et haec est sententia
 20 Philosophi³ octavo *Physicorum*, ubi dicit quod gravia et levia moventur a generante. Loquitur enim ibi de motu aquae et terrae qui est in tempore in quo aer vel ignis agit in illa, dum illa manent sub formis propriis substantialibus, et ille motus in eodem instanti est terminatus in quo mobile est corruptum et aliud ex eo generatum. Et circa hoc
 25 dicit Commentator⁴ quarto *Caeli et mundi*, quod, quando aqua transmutatur a gravitate in levitatem, simul transmutatur ab inferiori ad superius, ita quod simul, cum completa est generatio, completus est motus, nisi aliquid impediatur.

18. Ad aliud⁵ dicendum concedendo quod omnia mixta moventur ad eundem locum specie, sed ex hoc non sequitur quod prima principia motuum sint eiusdem speciei, sed sufficit quod principia instrumentalia sint eiusdem speciei.

G 217a

21 a generante] *corr. in* ab agente G | qui] quae G

¹ Cf. supra, 157, 8–13 | ² Cf. *ibid.*, 14–17 | ³ Cf. Arist., *Phys.* VIII, 4, 255b35–256a2 | ⁴ Cf. Averr., *In De cael.* IV, comm. 22, f. 249B–C | ⁵ Cf. supra, 157, 18–23

19. Ad aliud¹ dicendum quod forma accidentalis est illud quo aliquid est res naturalis in actu. Gravitas enim est principium quo aliquid est actu grave, et grave est res naturalis.

20. Aliter dicitur quod sola forma substantialis est natura secundum quod Philosophus loquitur hic de natura, quia natura est primum principium motus; sed nulla forma accidentalis est principium primum motus; ideo nulla forma accidentalis est natura loquendo de natura secundum quod Philosophus loquitur, quando definit eam sic ‘natura est primum principium motus’ etc. 5

21. Contra illud arguitur sic: animal naturaliter movetur deorsum; igitur ille motus est ab aliqua natura. Sed non est a forma substantiali, quia anima non movet animal deorsum. Igitur est a forma accidentali quae est natura, et per consequens forma accidentalis est natura. 10

22. Iterum gravitas est natura qua grave movetur deorsum; et gravitas est forma accidentalis; igitur etc. Probo quod gravitas sit natura qua grave movetur deorsum, quia circumscripto omni alio accidente et omni forma substantiali, manente sola gravitate adhuc movetur deorsum; et quacumque alia forma posita, amota gravitate non movetur deorsum. 15 20

23. Iterum quod forma substantialis non sit natura probo: nam anima vegetativa est principium quo animal movetur sursum et deorsum, ante et retro; igitur anima vegetativa non est natura, quia natura non est principium nisi unius motus in specie.

24. Iterum cum dicitur quod natura est <primum> principium motus et quietis etc., Avicenna² dicit quod per ‘primum’ debet intelligi idem quod ‘propinquum’, scilicet quod inter illud et mobile non sit medium; sed forma substantialis non est propinquum principium motus; igitur forma substantialis non est natura. 25

25. Ad primum illorum dicendum quod in animali est alia forma substantialis ab anima, quae se tenet ex parte corporis, et illa est primum principium motus deorsum et gravitas est principium propinquum motus deorsum. 30

26. Ad aliud dicendum concedendo quod gravitas sit principium motus deorsum, sed non est primum principium motus deorsum, sed est principium immediatum. Nec est possibile ponere gravitatem sine 35

¹ Cf. supra, 157, 24–29 | ² Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 5 (ed. Van Riet, 54)

aliqua forma substantiali. Si tamen per impossibile ponatur quod esset gravitas in aliquo sine forma substantiali, tunc esset concedendum quod gravitas esset primum principium motus, quia non esset aliquod principium prius.

5 27. Ad aliud argumentum dicendum quod, licet anima vegetativa moveat aliquam partem alimenti sursum et aliquam deorsum, hoc est per diversa instrumenta, et natura per diversa instrumenta potest facere contraria.

10 28. Si dicatur 'animal movetur localiter aliquando sursum et aliquando deorsum, et hoc ab anima, igitur anima non est natura', dicendum quod, cum animal moveatur sursum aut deorsum, primum principium huius motus non est anima, sed appetibile. Et si appetibile sit sursum, est principium motus sursum, sed per accidens, et si appetibile sit deorsum, est principium motus deorsum. Ex hoc enim quod
15 est per se principium motus ad appetibile, est per accidens principium motus deorsum, sicut qualitas in ferro alterato ab adamante est per se principium motus ad adamantem, sed est per accidens principium motus sursum, si adamas sit sursum. Et conceditur quod idem potest esse principium motuum contrariorum per accidens.

20 29. Ad aliud argumentum dicendum quod medium esse inter primum principium motus et mobile potest intelligi dupliciter: vel <secundum quod> comparantur ad invicem, unum in ratione moventis et aliud in ratione moti, vel secundum quod comparantur ad invicem secundum quod unum est perfectibile per reliquum. Primo modo inter
25 primum principium motus et mobile est medium, secundo modo non. Nam anima immediate perficit corpus et ita in ratione perficientis non est aliquid medium inter animam et corpus. Tamen quia anima non movet nisi mediante aliqua potentia, ideo secundum quod anima comparatur ad corpus in ratione moventis, sic inter animam et corpus est
30 medium.

G 217b

QUAESTIO 5

UTRUM FORMA SIT PRINCIPIUM ALTERATIONIS EIUS IN QUO EST

1. Quaeritur utrum forma sit principium alterationis eius in quo est.
2. Videtur quod sic, quia per Avicennam¹ primo suae *Physicae* capitulo quinto in principio aqua calefacta, cum dimittatur, per se frigescit ex sua natura sine aliqua causa extrinseca. Cum igitur non frigeat a materia sua, sequitur quod forma aquae sit principium refrigerationis; igitur forma est principium alterationis eius in quo est. Similiter Avicenna² in fine eiusdem capituli dicit quod, cum aqua habeat aliquam qualitatem sibi non naturalem ab extrinseco, utputa caliditatem, cum remota fuerit coactio, ex sui natura convertit eam in propriam qualitatem. 5
3. Item Aristoteles³ in principio huius secundi dicit quod naturalia differunt a non naturalibus in hoc quod naturalia habent in se ipsis principium motus, et declarat cuiusmodi, dicens quod quidam motus localis, quidam augmentationis et quidam alterationis. Aliqua igitur naturalia differunt ab artificialibus in hoc quod habent in se principium alterationis; sed naturale in principio passivo alterationis non differt ab artificiali; igitur in principio activo differt. Assumptum patet, quia in artificialibus materia est corpus naturale; igitur in eis est materia prima, quae est principium passivum alterationis. 10
4. Item aer condensatus ultra propriam dispositionem rarefacit se; igitur alteratur a se. Et principium illius alterationis non est a materia, sed a forma. Igitur forma est principium alterationis illius in quo est. 15
5. Item si aer sit in doleo et aufertur aliqua pars aquae, ingreditur aer. Deinde obturetur locus ingressus et amoveatur aqua a doleo. Aer tunc rarefacit se, quia aliter derelinqueretur vacuum. Sed aer tunc non 20

28 ingressus] *add. sed del.* et amoveatur aqua a doleo aer id est permittatur aer ingredi et postea obturare locus ingressus ut sic quod aqua sit in doleo aufertur aliqua pars aquae ingreditur aer deinde obturetur locus ingressus G 29 vacuum] *add. sed del.* si enim aqua descendat ex parte inferiorum aliter derelinquetur vacuum G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 5 (ed. Van Riet, 49) | ² Cf. *ibid.* (58)

³ Cf. Arist., *Phys.* II, 1, 192b14–16

rarefit ab aliquo alio a se. Igitur tunc aer rarefacit se, et per consequens forma est principium alterationis eius in quo est.

5 6. Ad oppositum: si forma esset principium alterationis eius in quo est, tunc aliquid alteraret se et per consequens ageret in se. Et cum agens et passum sint contraria, sequitur quod aliquid contrariatur sibi ipsi.

7. Ad illam quaestionem dicendum quod in corporibus simplicibus, ut in elementis, non est forma principium alterationis eius in quo est, et hoc si corpus sit simplex quantum ad substantiam et qualitates. Potest enim corpus simplex agere in se, si una pars eius sit calidior alia, sed si sint aequae calidae vel frigidae in omni parte, tunc non agit. Et hoc vult Commentator¹ in principio huius secundi, qui dicit quod non invenitur corpus simplex quod alteratur a se. Similiter agens et passum sunt contraria, secundum quod patet ex primo *De generatione*;² sed illud quod est uniforme in omnibus suis partibus non contrariatur sibi nec una pars eius alteri parti; et ideo tale corpus non alterat se. Et hoc vult Philosophus³ nono *Metaphysicae*, qui dicit quod potentia activa est principium transmutandi alterum in quantum alterum. Et Commentator⁴ dicit ibi quod hoc est manifestum, quia nihil agit in se. Unde quamvis illud quod est uniforme in omnibus partibus suis possit movere se localiter, tamen illud quod est uniforme in omnibus suis partibus non potest agere in se.

G 218a

8. Dico tamen quod in quibusdam mixtis, ut in animatis, forma est principium alterationis eius in quo est. Nam in animalibus sunt quaedam alterationes ab extrinseco advenientes. Corpus enim caeleste alterat ignem et ignis aerem et aer qui est propinquum conveniens alterat corpus animale. Et illius alterationis quae est ab extrinseco principio non est in animali principium naturale nisi passivum tantum. Et aliae sunt alterationes in animali quae sunt a principio intrinseco, sicut alterationes indigestivae cibi. Similiter, sicut vult Aristoteles⁵ in libro *De motu animalium*, anima informata specie frigidi potest infrigidare corpus et anima informata specie calidi potest quandoque calefacere corpus; et primum principium istarum alterationum est anima; et ita in animatis est forma naturale principium alicuius alterationis eius in quo est. Verumtamen, quandocumque est alteratio a principio

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 1, f. 48F | ² Cf. Arist., *De gen. et corr.* I, 7, 323b29–324a8, 324a11–12 | ³ Cf. Arist., *Metaph.* IX, 1, 1046a9–11; cf. AA, 1: 219 | ⁴ Cf. Averr., *In Metaph.* IX, comm. 2, f. 227B | ⁵ Cf. Arist., *De motu an.*, 7, 701b16–22

intrinsico activo, contingit distinguere inter partes alterantes et partes alteratas. Anima informata specie frigidi frigefacit unam partem corporis et illa pars frigefacta frigefacit aliam nec est aliqua pars quae secundum se totam frigescit nec quae alterat se.

9. Ad primum argumentum¹ dicendum quod aqua calefacta derelicta propriae naturae frigescit a continente et non a se. Pro tanto tamen dicit Avicenna aquam calefactam frigefieri a sua natura, quia non apparet agens extrinsecum et frigiditas est ei naturalis, sicut Aristoteles capitulo de tempore dicit quod tempus dicitur esse causa corruptionum eorum qui corrumpuntur in tempore [quorum corrumpitur causa], licet tamen, secundum quod dicit, posterius tempus secundum rei veritatem non est actor corruptionum earum. 5 10

10. Contra istud probatur quod aqua calefacta non frigescit a continente, quia aqua calefacta derelicta propriae naturae fit frigidior quam est aer continens; sed minus frigidum non potest frigefacere maius frigidum; igitur aqua non frigescit a continente. 15

11. Similiter cum aqua pervenerit ad aequale gradum frigiditatis cum aere frigidante, neutrum agit in aliud, quia tunc sunt omnino similia; igitur aqua calefacta derelicta propriae naturae non frigescit a continente, sed a se. 20

G 218b 12. Potest dici quod aqua calefacta non devenit ad maiorem frigiditatem quam est frigiditas continens. Sed quia aqua est densior quam aer continens, ideo apparet quod sit maior frigiditas in aqua quam in aere continente, sed non est ita. Vel potest dici quod in aqua est maior habilitas ad frigiditatem quam in aere continente et propter illam maiorem habilitatem potest aqua habere maiorem frigiditatem a continente quam est frigiditas continentis. 25

13. Et cum dicitur quod, cum aqua et aer sunt in eodem gradu frigiditatis, neutrum agit in reliquum, quia simile non agit in suum simile, dico quod, quamvis aer et aqua sunt in aequali gradu frigiditatis <et> sunt similia in frigiditate, non tamen sunt similia in habilitate ad frigiditatem, et ideo potest unum agere in reliquum. Si tamen essent similia in frigiditate et etiam in habilitate ad frigiditatem, tunc neutrum ageret in reliquum. 30

14. Ad aliud argumentum² dicendum quod corpora simplicia in quibus est principium passivum tantum alterationis, differunt ab artifi- 35

² frigefacit] frigescit G 4 quae] qui G 22 sed] nam G

¹ Cf. supra, 162, 5–13 | ² Cf. ibid., 14–22

5 cialibus in hoc quod naturalia, secundum quod naturalia, habent prin-
cipium passivum alterationis. Unde aer, secundum quod aer, habet
principium quo alteratur ab alio, et ita est de aliis elementis. Unde
naturalia per se habent principium alterationis in se ipsis, sed artificia-
lia non habent principium per se in eis, sed per accidens, scilicet rati-
one rei naturalis quae est in eis.

10 15. Ad aliud argumentum¹ potest dici quod corpus simplex pot-
est alterare se alteratione in qualitatibus secundis, puta in raritate et
densitate, sed non alteratione in qualitatibus primis. Et hoc est quod
vult Commentator, quod nullum corpus simplex alterat se alteratione
simplici. Vel potest dici quod in motu projectionis non est rarefactio
nisi per accidens consequens motum localem. Unde ex hoc quod aer
mouet se motu locali vel etiam alium aerem est causa rarefactionis in
ipso vel in alio, nec est alteratio per se, immo rarefactio, et sequitur
15 motum localem.

16. Ad aliud² per idem, quod raritas sequitur motum localem in
aere <et> rarefactio in doleo.

5 scilicet] sed G 9 alteratione in] *inv.* G 12 consequens... localem] *in marg.* G

¹ Cf. supra, 162, 23–26 | ² Cf. supra, 162, 27–163, 2

LECTIO 3

DE DIFFERENTIA INTER CONSIDERATIONEM NATURALEM ET MATHEMATICI

193b22 Quoniam determinatum.

1. Haec est secunda pars huius libri et continet duas partes, quia primo inquit differentiam inter considerationem naturalem et mathematici. Secundo inquit utrum eiusdem scientiae sit considerare de materia et forma. 5

2. Primo docet in quo conveniunt naturalis et mathematicus. Conveniunt in hoc quod considerant de eodem, quoniam corpora naturalia habent soliditates, superficies, lineas, puncta; ideo naturalis considerat de his et geometer considerat de eisdem. Et ita naturalis et geometer conveniunt in hoc quod considerant de eisdem. Et ideo oportet dare differentiam inter considerationes istorum, quia aut oportet quod divertentur in consideratione aut quod geometria sit pars scientiae naturalis vel e converso. 10 15

3. Et addit Commentator¹ dicens quod ista perscrutatio de differentia inter considerationem naturalis et mathematici, licet pertineat ad logicam, tamen mos est ut illud quod est commune omnibus artibus dicatur in logica et illud quod proprium unicuique arti dicatur in illa arte. 20

193b25–26 Amplius astrologia.

4. In ista parte quaerit diversitatem inter considerationem naturalis et astrologi. Conveniunt enim naturalis et astrologus in hoc quod considerant de figura solis et lunae et terrae et corporum caelestium. Astrologus enim considerat de his — et hoc est manifestum —, et naturalis considerat de his, quia considerat de natura solis et lunae et de corporibus universaliter caelestibus, et ideo oportet quod consideret de accidentibus eorum, quia qui perscrutatur de natura alicuius debet perscrutari de accidentibus eius. Et hoc est probabile, et cum hoc, quod sic est probabile, verum est. 25 30

G 219a

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 16, f. 54A

5. Deinde <in>ducit opinionem famosam ad verificandum quod omnis artifex debet considerare de accidentibus sui subiecti, et per consequens naturalis debet considerare de figura et aliis accidentibus corporum caelestium sicut astrologus, quoniam omnes dicentes de natura conveniunt in consideratione de figura solis et lunae, et utrum terra sit sphaerica aut non, et utrum mundus sit sphaericus aut non.

193b31 De his quidem igitur.

6. In ista parte notificat ad differentiam inter considerationem naturalis et mathematici dicens quod mathematicus et geometer determinant de corporibus singularibus, ut de lineis et punctis, secundum quod abstrahuntur a corpore. Geometer enim considerat de corpore, quod est quantitas, secundum quod habet tres dimensiones. Unde geometer considerat de corpore et superficie etc. non secundum quod sunt in corpore naturali. Sed naturalis considerat de his in quantum accidunt corpori naturali. Similiter astrologus considerat de figura solis et lunae secundum quod sunt figurae tantum, non secundum quod sunt figurae talium corporum. Unde astrologus huiusmodi accidentia considerat secundum quod abstracta per intellectum a motu. Et nihil differt a veritate, id est non est differentia in hoc quin utraque consideratio inducit ad veritatem. Neque enim fit mendacium abstrahentium, id est, licet mathematicus consideret de superficiebus et lineis etc. non secundum quod sunt in materia, tamen secundum hoc non accidit mendacium. Mathematicus enim abstrahit lineas, superficies etc. a materia per intellectum, non secundum rem, et res mathematicae sunt abstractae a materia secundum intellectum, non secundum rem; ideo mathematicus in abstrahendo non mentitur, quia sicut mathematicus abstrahit res, sic sunt abstractae.

7. Et addit Commentator¹ dicens quod aliqua sunt de quibus possibile est considerare secundum quod sunt in materiis et secundum quod extrahuntur a materiis – et sunt illa in quibus conveniunt mathematicus et naturalis – et sunt alia de quibus impossibile est considerare nisi cum materia – et illa proprie sunt naturalis.

8. Dicit etiam Commentator² quod commune est geometro et astrologo quod consideratio eorum sit de rebus secundum quod non sunt in materia, sed consideratio geometri est magis abstracta et magis

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 18, f. 54L–M | ² Cf. *ibid.*, ff. 54M–55A

remota a materia; considerat enim de figura simplici, astrologus vero de figura terminata, scilicet corporis caelestis.

193b36 Neque enim latet.

9. In ista parte Aristoteles reprehendit illos qui volunt separare formas naturales a materiis in esse, quia sunt separatae secundum rationem, cuiusmodi erat Plato et sui sequaces, dicens quod hoc quod iam declaratum est, scilicet quod non omne quod separatur secundum rationem separatur secundum esse, sed e converso, latet dicentes ideas, qui abstrahunt res naturales a materiebus secundum esse propter hoc quod sunt abstractae a materiebus secundum definitionem, cum res tamen naturales sint minus abstractae quam res mathematicae.

194a1 Fiet autem.

G 219b 10. In ista parte declarat hoc quod immediate dictum est, scilicet quod formae mathematicae sint magis separabiles a materia quam formae naturales. Et hoc declarat ex definitionibus mathematicorum et naturalium. Nam in definitione formarum naturalium apparet materia, quae est causa transmutationis, ut caro aut os. Unde definitio naturalis est sicut definitio simi. Sicut enim in definitione simi cadit materia sensibilis, scilicet nasus, sic in definitione formarum naturalium cadit materia sensibilis. Sed in definitione formarum mathematicarum non apparet aliqua materia sensibilis. Definitio enim mathematica est sicut definitio cavitatis. Nunc in definitione cavitatis non apparet aliqua materia sensibilis, sicut patet: nam definitio cavitatis est ista ‘cavitas est depressio superficiei’ et in ista definitione non apparet aliqua materia sensibilis.

194a7 Demonstrat autem.

11. Hic in secunda parte declarat Aristoteles hoc quod dixit, scilicet quod in definitionibus naturalibus apparet materia, ex hoc quia scientia mathematica quae est propinquior scientiae naturali magis pertinet ad materiam et magis apparet materia in definitione sua, licet minus ibi apparet materia quam in definitione naturali, verbi gratia in scientia de aspectibus et musica et astrologia. Unde istae tres scientiae, quae magis sunt physicae quam mathematicae, demonstrant hoc, scili-

cet quod in definitionibus naturalibus cadit materia. Perspectiva enim quodam modo se habet contrarie cum geometria et cum scientiis simpliciter mathematicis. Et dicit ‘quodam modo’, quoniam istae definitiones perspektivae quae sunt in contraria dispositione geometri<ae>
 5 simpliciter dictae sunt definitiones scientiae naturalis; tamen hic non est consideratio naturalis, sed est propinquior considerationi naturalis quam mathematici. Et propter hoc dicit quod quodam modo se habet contrarie cum geometria, et non dicit ‘contrarie’ absolute, quia consideratio sua non est pure naturalis, sed media inter naturalem et mathematicam. In hoc autem contrarie se habet cum geometria: geometria
 10 enim intendit de linea physica, sed non in quantum physica, id est non in quantum est in materia naturali, sed perspectiva e converso. Perspectiva enim intendit lineam mathematicam, sed non in quantum mathematica, sed in quantum est physica.

12. Commentator¹ dicit hic quod geometria considerat de magnitudinibus abstractis a materia, naturalis vero considerat de eis secundum quod sunt in materia, perspectiva vero considerat de eis dispositione media inter illas duas considerationes. Non enim considerat de linea secundum quod linea simpliciter, ut geometer, neque secundum
 20 quod linea est lignea aut aenea, ut naturalis, sed secundum quod est visualis. Istud enim esse est medium inter naturalem et mathematicum. Et similiter musicus considerat de propositionibus numeralibus non secundum quod sunt propositiones numerales, sed secundum quod sunt sonorum sensibilium.

13. Dicit etiam Commentator² quod, licet Aristoteles dicit hic quod perspectiva intendit lineam mathematicam non in quantum mathematicam, sed in quantum physicam, non tamen debetis intelligere quod consideratio perspektiva<e> sit consideratio naturalis, sed intendit quod consideratio eius est propinquior considerationi naturali quam
 30 considerationi mathematici.

14. Istud capitulum continet quattuor partes principales. In prima parte declaratur quod naturalis et mathematicus considerant de eisdem. In secunda parte declaratur in quo consideratio naturalis est diversa a consideratione mathematici. In tertia parte Philosophus reprehendit Platonicos, qui voluerunt separare formas naturales a materiis
 35 secundum esse. In quarta parte declarat quod formae mathematicae sunt magis separabiles a materia quam formae naturales.

G 220a

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 20, f. 55I–K | ² Cf. *ibid.*, f. 55K–L

QUAESTIO 6

UTRUM IN DEFINITONE REI NATURALIS CADIT MATERIA

1. Circa istud capitulum quaeratur utrum in definitione rei naturalis cadit materia.
2. Videtur quod non, quia definitio datur causa innotescendi; sed materia est ignota et per consequens non facit cognoscere rem naturalem; igitur materia non debet poni in definitione rei naturalis. 5
3. Iterum materia est illud quo res potest esse et non esse; sed res naturalis quae definitur est incorruptibilis; igitur in definitione rei naturalis non debet poni materia. 10
4. Item res sufficienter definitur per genus et differentiam; sed nec genus nec differentia est materia; igitur in definitione rei naturalis non debet poni materia.
5. Item si naturalis definiat per materiam, cum ipse consideret de aliis tribus causis, sequitur quod naturalis cognosceret rem per quatuor causas; sed metaphysicus non considerat nisi de tribus causis, scilicet de forma, fine et efficiente; igitur naturalis cognosceret rem per plures causas quam metaphysicus et per consequens naturalis haberet perfectiorem cognitionem de re quam metaphysicus. 15
6. Ad oppositum est Aristoteles¹ dicens quod definitio naturalis est sicut definitio simi; sed in definitione simi ponitur materia; igitur in definitione rei naturalis ponitur materia. 20
7. Ad istam quaestionem dicendum quod naturalis definit per materiam, quia naturalis debet definire per prima principia rerum de quibus considerat; sed primum principium de quo naturalis considerat est materia. 25
8. Similiter illud debet poni in definitione rei naturalis sine quo res naturalis non potest intelligi; sed res naturalis non potest intelligi sine materia; ideo in definitione rei naturalis debet poni materia.
9. Sed intelligendum quod materia est duplex, quia quaedam est materia sensibilis et quaedam materia est intelligibilis. Materia intelligibilis est illa quae habet rationem partis quantitativae respectu totius. Isto modo semicirculus est materia circuli. Et a tali materia non abstra-

16 metaphysicus] mathematicus G

19 metaphysicus] mathematicus G

18 metaphysicus] mathematicus G

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 2, 194a12–14

hit mathematicus. Mathematicus enim non imaginatur circulum indivisibilem, sed mathematicus abstrahit circulum a terra et aere et ab alia materia sensibili. Tamen quamvis mathematicus non abstrahit a materia intelligibili, non definit per materiam intelligibilem, quia partes
 5 quantitativae non sunt partes quiditatis nec cadunt in definitione totius. Sed metaphysicus abstrahit tam a materia sensibili quam a materia intelligibili, quia considerat de intelligentiis et aliis substantiis totaliter indivisibilibus.

10 10. Adhuc materia sensibilis est duplex, quia aut est subiectum respectu formae substantialis aut respectu formae accidentalis. Materia sensibilis subiecta formae substantiali est materia prima informata dimensionibus, ita quod aggregatum ex materia prima et dimensionibus, scilicet corpus quantum et complexionatum, est materia sensibilis et est subiecta formae substantiali, et a tali materia non abstrahit naturalis. Materia sensibilis subiecta formae accidentalis est substantia
 15 composita. Substantia enim composita est subiectum accidentium.

20 11. Adhuc aliquid esse abstractum a materia potest esse dupliciter: aut in intellectu aut in esse. Formae separatae a materia, ut intelligentiae, abstrahuntur a materia secundum esse. Et aliquid esse abstractum secundum intellectum potest esse dupliciter: aut a materia propria aut a materia communi. Primo modo albedo et nigredo sunt formae abstractae a materia secundum intellectum. Abstrahuntur enim a materia propria. Nam albedo potest intelligi, etsi non intelligitur determinatum subiectum vel determinata complexio quae operatur albedinem.
 25 Tamen albedo et nigredo non abstrahuntur a materia communi; nam albedo non potest intelligi, nisi intelligatur latitudo vel quantitas in qua est albedo. Sed forma hominis non abstrahitur secundum intellectum a materia propria, quia impossibile est intelligere hominem sine carnibus et ossibus, secundum quod vult Philosophus. Unde nulla
 30 naturalia sunt abstracta tam a materia propria quam a materia communi. Ideo omnia naturalia dependent in intelligendo tam a materia propria quam a materia communi. Intellectus enim percipit quantitatem non assignando materiam propriam nec communem nec aliquid susceptivum, secundum quod vult Avicenna et Commentator¹ septimo
 35 *Metaphysicae* commento tricesimo septimo. Dicit enim quod haec est differentia inter formas mathematicas et formas naturales, quod for-

G 220b

6 metaphysicus] mathematicus G 21–23 aut ...propria] *in marg.* G

¹ Cf. Averr., *In Metaph.* VII, comm. 37, f. 189G–H

mae naturales difficile abstrahuntur intellectu a suis materiis, sed formae mathematicae faciliter abstrahuntur.

12. Intelligendum est ulterius quod, licet naturalis definiat per materiam, tamen materia per quam naturalis definiat non est pars ipsius definiti. Unde nulla materia est pars huius communis quod est homo, quia hoc commune sufficienter constituitur ex genere et differentia. Et ideo quaelibet definitio data per materiam est quodam modo definitio data per additamentum. Et hoc dicit Commentator¹ septimo *Metaphysicae* commento tricesimo quarto. Dicit quod illa in quorum definitione apparet materia sunt in quorum definitione apparet aliud a definito et definitio dicitur de illis secundo. 5 10

13. Similiter Commentator² dicit ibi quod in definitione in qua non apparet materia, omnes partes definitionis sint partes definiti, sed in quibus definitionibus apparet materia, quaedam partes definitionis sunt partes definiti et quaedam non. Unde omnis definitio naturalis datur per additamentum, quia datur per materiam, et materia per quam naturalis definit est aliquid additum quiditati. 15

14. Ad primum argumentum³ dicendum quod pro tanto dicitur quod materia impedit cognitionem, quia res habens materiam est minus cognoscibilis quam res non habens materiam. Unde materia est causa quare res est minus secundum se cognoscibilis. Tamen res habens materiam non cognoscitur perfecte, nisi cognoscatur sua materia. Vel potest dici quod materia impedit cognitionem loquendo de cognitione quiditatis, quae pertinet ad metaphysicum, quia metaphysicus abstrahit ab utraque materia, scilicet a materia sensibili et intelligibili. Tamen materia non impedit cognitionem quam naturalis habet de re. 20 25

15. Ad aliud⁴ dicendum quod materia est principium quo illud, cuius materia est pars, potest esse et non esse, sed non est principium quo illud, quod definitur per materiam, potest esse et non esse, quia materia non est pars illius quod definitur per materiam. 30

16. Ad aliud⁵ dicendum quod definitio indicans quiditatem rei definitae constituitur ex genere et differentia. Definitio tamen naturalis non constituitur sufficienter ex genere et differentia, quia definitio naturalis non praecise indicat quiditatem definiti.

1 difficile] difficili G 24 metaphysicus] mathematicus G

¹ Cf. Averr., *In Metaph.* VII, comm. 34, f. 184D–G | ² Cf. *ibid.*, f. 189G–H

³ Cf. *supra*, 170, 5–7 | ⁴ Cf. *ibid.*, 8–10 | ⁵ Cf. *ibid.*, 11–13

5 17. Ad aliud argumentum¹ dicendum quod naturalis cognoscit rem per plures causas quam metaphysicus. Sed ex hoc non sequitur quod naturalis habeat perfectiorem cognitionem quam metaphysicus, quia metaphysicus considerat res secundum illud quod sunt, sed naturalis non considerat res nec de causis rerum nisi per comparisonem ad motum. Unde cognitio rei quantum ad quiditatem eius per minores causas est perfectior quam cognitio rei per plures causas in comparatione ad aliquid extrinsecum, ut ad motum.

G 221a

6 minores] anteriores G

¹ Cf. supra, 170, 14–19

LECTIO 4

QUOD AD NATURALEM PERTINET CONSIDERARE DE MATERIA ET FORMA

194a12 Quoniam autem de natura.

1. Hoc est secundum capitulum huius partis, in quo Aristoteles declarat quod ad naturalem pertinet considerare de materia et forma. Et dicit primo quod natura dicitur dupliciter, scilicet forma et materia; ideo naturalis debet considerare de utroque. Consideratio enim naturalis est sicut consideratio de simo, et consideratio de simo non est consideratio de materia tantum nec de forma tantum, sed est consideratio de forma secundum quod est in materia, et est consideratio de materia secundum quod est subiectum formae. Consideratio enim de materia respectu formae est consideratio naturalis et consideratio de illa secundum quod est unum entium est consideratio primi philosophi. 5
10

194a15 Et dubitabit aliquis.

2. In ista parte movet Philosophus duas dubitationes. Una dubitatio est an ad naturalem pertineat considerare de materia tantum aut de forma tantum aut de utroque, et si de utroque, utrum ad eandem partem scientiae naturalis pertineat considerare de materia et forma vel ad unam partem pertinet considerare de materia et ad aliam de forma. 15

194a18–19 In antiquos quidem.

3. In ista parte inducit illa quae faciunt dubitare in istis quaestionibus, dicens quod aspicienti in antiquos videbitur tantum materia esse natura. Empedocles enim et Democritus ex parva parte tetigerunt formam; alii autem antiqui non perceperunt formam. Ideo secundum antiquos videtur quod tota consideratio naturalis vel maxima pars sit de materia, non de forma. 20
25

194a21 Si autem ars.

17 utroque¹] utriusque G | utroque²] utriusque G 22 aspicienti] aspiciens G

4. In ista parte adducit rationes per quas declarat quod naturalis consideratio est de materia et forma.

5 5. Prima ratio est ista: ars imitatur naturam quantum potest; sed una ars considerat de materia et forma; actio igitur naturalis requirit materiam et formam. Et consideratio naturalis debet convenire actioni naturae adeo quod ipsum quod est notum apud naturalem est notum apud naturam, quae est artifex naturalium. Sequitur igitur quod unius scientiae naturalis est considerare de materia et forma. Unde breviter, sicut est in artifice, ita est in natura; sed eadem ars considerat materiam et formam; igitur ad eandem scientiam naturalem pertinet considerare de materia et forma.

10 6. Quod autem eiusdem artis sit cognoscere materiam et formam declarat. Nam ipsius medici est cognoscere sanitatem tamquam formam, et choleram et phlegmam, in quibus est sanitas, tamquam materiam propinquam sanitati. Similiter aedificator habet considerare formam domus et etiam materiam.

15 7. Verumtamen ars considerat formam et materiam usque ad certum terminum, scilicet usque ad materiam propinquam et propinquam formam, sed naturalis non considerat usque ad aliquem certum terminum. Non enim considerat naturalis solum de materia propinqua, sed de materia remota. Unde dicit Commentator:¹ ‘non debes intelligere quod naturalis debet scire formam simpliciter et materiam usque ad aliquem terminum, sicut accidit in aliquibus artificiis, quoniam accidit hoc artificiis, quae sunt rerum particularium’. Sed e contrario est de scientia naturali communi, quia illa cognoscit materiam simpliciter et absolute, sed cognoscit formam usque ad certum terminum.

G 221b

20 8. Et Commentator² assignat causam huius dicens quod hoc accidit artificiis, scilicet quod non cognoscit materiam simpliciter, sed usque ad aliquem certum terminum. Hoc enim accidit artificiis, quae sunt rerum particularium. Si autem esset aliqua ars communis omnibus artificiis, necesse esset ut illa ars perveniet ad ultima subiecta, id est ad ultimas materias, istarum artificium. Quia igitur est una scientia naturalis communis omnibus scientiis <naturalibus>, necesse est ipsam pervenire ad subiectum ultimum entium naturaliter et formam eorum ultimam.

3 quantum potest] *in marg.* G 10 igitur] sicut G 19 formam] formae G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 22, f. 56L | ² Cf. *ibid.*

9. Deinde reprobatur¹ Avicennam, qui dixit quod naturalis non loquitur nisi de materia propinqua et quod de prima materia non considerat nisi primus philosophus. Et dicit Commentator² quod causa deceptionis suae fuit quod audivit in *Posterioribus* quod nullus artifex demonstrat causas sui subiecti de quibus considerat, et credit hoc esse impossibile in omnibus modis demonstrativis, scilicet in his tribus: in demonstratione simpliciter <et demonstratione quia> et in demonstratione propter quid. Unde dixit Avicenna quod nulla scientia demonstrat causas sui subiecti, quia si demonstraret eas, hoc esset per res priores illis causis et illae res erunt de genere superiori, quia illa declaratio erit de alia arte superiori, quae considerat de genere continente subiectum illius artis. Sed dicit Commentator³ quod non est ita, quia non est impossibile in scientia demonstrare causam sui subiecti nisi in demonstratione simpliciter et demonstratione propter quid. In demonstratione enim quia non est hoc impossibile. Hoc enim fecit Aristoteles in demonstratione primi motoris et primae materiae in hoc libro. Et si demonstratio fuerit de accidentibus propriis entis transmutabilis, erit demonstratio naturalis, et si fuerit de accidentibus propriis simpliciter entis, erit demonstratio <meta>physica. Et dicit Commentator⁴ quia videtur <quod> nec prima materia nec primus motor potest declarari esse nisi per signum naturale. Via autem qua processit Avicenna in probando primum principium est via loquentium et sermo eius semper invenitur quasi medius inter Peripateticos et loquentes. Et dicit Commentator⁵ quod, cum causae subiecti[vae] artis habent causas priores, tunc demonstratio istarum causarum erit demonstratio simpliciter in arte superiori continente illam artem et erit demonstratio a signo in illa arte, et hoc erit, quando causae subiecti artis fuerint latentes.

194a27 Adhuc autem.

10. In ista parte ponit Aristoteles aliam rationem ad probandum quod naturalis considerat de materia et forma insimul.

2 propinqua] propria G 23 Peripateticos] ipo^{tos} G 24 habent] habuit G 25 priores] superiores G 27 subiecti] subiectae G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 22, f. 56M | ² Cf. *ibid.*, ff. 56M–57A | ³ Cf. *ibid.*, f. 57A | ⁴ Cf. *ibid.*, f. 57A–B | ⁵ Cf. *ibid.*, f. 57B

11. Et est haec ratio: eiusdem est considerare finem et illa quae sunt ad finem; sed forma est finis materiae; igitur eiusdem scientiae est considerare de materia et forma. Sed naturalis habet considerare de altero; igitur de materia vel forma. Igitur habet considerare de utroque.

5 Quod autem forma sit finis materiae probat Aristoteles per unum syllogismum factum ex duabus affirmativis in secunda figura sic: finis est ultimum; et forma est ultimum; igitur forma est finis.

12. Sed quia ex duabus affirmativis in secunda figura non sequitur conclusio nisi quando termini convertuntur, ideo Aristoteles notificat quando termini convertuntur et quando non, addens aliquid faciens terminos converti. Non enim omne ultimum est finis, sed ultimum nobile. Ultimum enim proveniens ex necessitate materiae, cuiusmodi est mors, non est finis. Unde ultimum nobile et finis convertuntur. Et potest ratio tunc fieri sub hac forma: finis est ultimum nobile; et forma est ultimum nobile; igitur forma est finis.

10

15

G 222a

13. Vel potest ratio fieri in prima figura isto modo: omne quod est ultimum in generatione et nobilius praecedentibus est finis; forma est huiusmodi; igitur forma est finis. Et quia non omne ultimum est finis, ideo deridendus est poeta qui dixit quod mors est finis eius et causa quare factus est homo, quia mors est ultimum. Hoc enim non est verum, quia quamvis mors est ultimum, tamen non est ultimum nobile; ideo non est finis. Mors enim, quae est ultimum, distinguitur ab ultimo quod est finis in hoc quod ultimum quod est finis est prima quies ad quam venit res generata; mors autem negat illud ultimum quod est finis.

20

25

194a33 Quoniam autem faciunt artes.

14. Hic ponitur alia ratio per quam declaratur quod oportet naturalem considerare de materia. Et hoc declarat per similitudinem in artibus. Omnis enim ars cognoscit materiam. Cum igitur sic sit de scientia naturali sicut de arte, oportet naturalem considerare materiam.

30

15. Ad cuius evidentiam Philosophus distinguit de artibus. Artes enim sunt tribus modis: nam quaedam est operans simpliciter et quaedam utens simpliciter et quaedam utens quodam modo et operans alio modo. Ars utens est principalis et ars operans non est principalis.

17–18 est²...huiusmodi] *in marg.* G

16. Primo igitur probat Philosophus de artibus operativis simpliciter quod cognoscunt materiam et habent sollicitudinem circa materiam, ut ex hoc concludat quod consideratio scientiae naturalis pendeat ex materia. Dicit igitur quoniam artes, scilicet operativae, faciunt materiam, aliae quidem simpliciter, ut patet de arte aedificatoria, quae non solum facit formam domus, sed facit lateres, quae sunt materia domus. Similiter per artem fit vas vitreum et per artem fit materia vasis, scilicet vitrum. Aliae autem artes faciunt materiam operi accomodam, quia praeparant materiam ad recipiendum formam, ut ars navifactiva, quia cum hoc, quod facit formam, factor navis praeparat ligna ad recipiendum formam navis. Quia igitur scientia in naturalibus est similis operationibus in rebus artificialibus et operatio artium dependet ex materia, aut secundum quod faciunt materiam aut secundum quod praeparant materiam, necesse est ut consideratio scientiae naturalis dependet ex materia, quoniam scientia naturalis est similis operationi artis.

17. Et cum declaravit quod finis qui est forma materiae et illa quae sunt ad illum finem sunt eiusdem considerationis, declarat quod ita est de fine alio modo dicto. Finis enim dicitur dupliciter, scilicet de fine intrinseco, qui finis est forma; alio modo dicitur de fine extrinseco, secundum quod dicimus quod illud cuius est res est finis rei. Declarat igitur quod eiusdem est considerare finem secundo modo dictum et ea quae sunt ad finem, ut ex hoc [quod] appareat quod artes cognoscunt materiam. Dicit igitur quod nos utimur omnibus quae sunt facta ab artibus tamquam propter nos. Nos enim sumus quodam modo finis omnium rerum factarum ab artibus. Unde loquendo de fine secundo modo dicto sic homo dicitur finis causatarum rerum propter ipsum. Ex hoc potest sic argui: per artes nos cognoscimus finem rerum artificialium et similiter finem materiae rei artificialis, quia nos sumus fines omnium artificialium, ut per artes ordinemus illa ad usum nostrum; sed eiusdem est considerare finem et ea quae sunt ad finem; cum igitur per artem nos cognoscimus finem materiae rei artificialis, sequitur quod per artem cognoscimus materiam rei artificialis.

194b2 Duae igitur.

4 dicit] dicens G 8–9 operi accomodam] operose G 10 praeparat] reparat G
14 praeparant] reparant G 17 qui] quae G

18. In ista parte declarat Philosophus quod artes principales cognoscunt materiam. Duae enim sunt artes principales, quae sunt arte utentes, non facientes materiam: una principalissima, quae utitur artificio et non facit materiam nec formam, sed praecipit arti inferiori, et
 5 alia est ars principalis quae est quodam modo utens et quodam modo operans. Et utraque istarum artium cognoscit materiam. Ars enim utens et operans cognoscit materiam, ars etiam utens tantum cognoscit materiam, quia nullus per artem facit ignotum nec per artem utitur ignoto. Cum igitur omnis ars vel faciat materiam vel utatur materia,
 10 sequitur quod omnis ars cognoscit materiam.

19. Deinde ponit differentiam inter istas duas artes principales, dicens quod una differt ab alia, quia ars principalissima, quae est utens tantum, praecipit formam et novit materiam, sed ars principalis operans et utens novit materiam et praecipit circa illam tantum, facit autem formam. Unde ars principalissima nec facit materiam nec formam, sed praecipit circa formam, non circa materiam; sed ars principalis quae est quodam modo utens et quodam modo operans, facit formam et praecipit circa materiam.

20. Exemplum horum ponit Philosophus: ars gubernativa navis est principalissima et est utens tantum et illa novit materiam et etiam formam novit, qualis sit forma temonis, ut instruit vel praecipit temonem fieri secundum illam formam. Ars autem navifactiva est inferior. Illa enim utitur quodam modo et facit quodam modo. Utitur enim materia et facit formam. Scit enim ex qualibus lignis et quibus motibus erit temo et quomodo ligna <debent> abscindi, et praecipit arti inferiori, quae non utitur omnino. Et per totum hoc intendit declarare quod omnes artes cognoscunt materiam.

21. Et addit quandam differentiam inter artem et naturam, quia in his quae sunt secundum artem nos facimus materiam sicut facimus formam, sed in physicis natura facit formam, sed non materiam, quia materia est aeterna. Et addit Commentator¹ dicens quod hoc similiter invenitur in quibusdam artibus, scilicet quarum materia est naturalis, quoniam ars non facit illam.

194b8–9 Amplius eorum quae sunt.

G 223a

5 alia...est²] *in marg.* G 23 enim²] in G 24 scit] sic G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 25, f. 58H

22. In ista parte declarat Aristoteles quod naturalis habet considerare de forma, quia considerat de materia, per talem rationem: materia est eorum quae sunt ad aliquid; materia enim dicitur in respectu formae et forma in respectu materiae; oportet igitur considerantem de materia considerare de forma et e converso. 5

23. Et Commentator¹ addit aliam rationem, quae est illa: oportet considerantem de aliquo considerare de illo propter quod est; materia est propter formam; igitur etc.

24. Quod autem materia dicatur in respectu formae, declarat Philosophus dicens quod in alia et in alia specie est alia materia. Quia enim materia dicitur in respectu formae, ideo diversificatur materia per diversitatem formarum adeo quod materia animalium est alia quam materia vegetabilium et materia hominis est alia quam materia in alia specie. 10

194b9–10 Quanto igitur physicum. 15

25. Cum Aristoteles declaravit quod naturalis considerat de materia propter formam et de forma per se, in ista parte incepit quaerere quomodo debet considerare de forma, id est usque ad quem terminum ita quod non pertranseat illum terminum, et hoc intelligendo de cognitione quid est, non de cognitione quia est, ut dicit Commentator.² 20

26. Et ad istud respondet dicens quod, quemadmodum oportet medicum considerare nervum ac fabrum aes, usquequo <perveniat> ad ultimam formam existentem in sua materia et non [in]separabilem ab illa materia, propter quam formam unaquaque materia est talis — verbi gratia medicus considerat formam nervi, usque perveniat ad ultimam formam propter quam considerat de nervo, scilicet usque ad sanitatem —, et sic oportet naturalem in consideratione de formis pervenire ad formam ultimam separatam et abstractam propter quam fuit materia, verbi gratia ad formam hominis. Unde naturalis in consideratione de formis quantum ad quiditatem formarum debet pervenire ad <formam> ultimam abstractam existentem in materia, cuiusmodi est forma hominis. 25 30

27. Quod autem formae naturales sint in materia, declarat Philosophus, et hoc declarat specialiter de forma hominis, scilicet homo

18 quem terminum] terminum quantum G 26 scilicet] *sup. lin.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 26, f. 58L | ² Cf. *ibid.*, f. 58M

generat hominem ex materia et sol, et utrumque est forma in materia. Cum forma igitur generantis sit in materia, sequitur quod forma generati sit in materia et quod non sit forma separata, sicut idea.

5 28. Consideratio igitur naturalis de formis et de quiditate earum
stat ad ultimam formam existentem in materia, sicut ad formam ho-
minis, sed consideratio in dispositionibus formarum abstractarum,
secundum quod sunt abstractae, et de quiditatibus earum est proprietas
10 primae philosophiae. Unde ad metaphysicum pertinet considerare de
quiditatibus formarum abstractarum, sed ad naturalem pertinet consi-
derare de esse formarum abstractarum. Unde dicit Commentator¹ quod
consideratio in esse istarum formarum, id est abstractarum, est in
15 scientia naturali, non in prima philosophia, sicut aestimat Avicenna,
quoniam in hac scientia apparet genus istarum formarum esse; deinde
prima philosophia considerat de quiditatibus et dispositionibus ista-
rum. Et hoc est rectum. Impossibile est enim aliquam scientiam uni-
versalem vel particularem declarare suum subiectum esse sive per
20 signum sive per demonstrationem, sed non est ita in causis sui subiec-
ti, quoniam declarat eas per signum, non per demonstrationem simpli-
citer. Scientia igitur naturalis considerat de esse formarum, quousque
perveniat ad ultimam formam naturalium et primam abstractarum aut
ad formas primas formarum quae sunt mediae in esse inter illas ulti-
mas formas naturales et primas abstractas, sicut aestimatur de forma
hominis ultima.

G 223b

25 29. Istud capitulum continet duas partes principales. In prima
parte declarat Aristoteles quod ad naturalem pertinet considerare de
materia et forma. In secunda parte declarat ad quem terminum stat
consideratio naturalis de formis. Prima pars continet tres partes. In
prima parte <probat> per duas rationes probabiles quod naturalis habet
30 considerare de materia et forma insimul. In secunda parte declarat
quod ad naturalem pertinet considerare de materia. In tertia parte de-
clarat quod ad naturalem pertinet considerare de forma, quia conside-
rat de materia.

11 in esse] *in marg.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 26, f. 59B–D

QUAESTIO 7

UTRUM NATURALIS HABEAT CONSIDERARE DE PRIMA MATERIA

1. Quaeratur utrum naturalis habeat considerare de materia prima.
2. Videtur quod non: nam metaphysicus habet considerare de materia prima; igitur naturalis non considerat de materia, quia si uterque consideret de materia prima, altera consideratio superfluit. 5
3. Item Avicenna dicit quod naturalis considerat de materia propinqua, sed de materia prima non considerat nisi primus philosophus. Et arguo per rationem Avicennae: materia prima est causa subiecti scientiae naturalis; et nulla scientia potest demonstrare causam sui subiecti, quia si sic, hoc esset per causam priorem et foret processus in infinitum; igitur naturalis non potest probare materiam primam esse. 10
4. Item Aristoteles¹ probat quod naturalis habet considerare de materia et forma, quia ars imitatur naturam, sed eadem ars considerat materiam et formam. Et per Aristotelem ars non considerat de materia prima, sed de materia propinqua. Ars enim considerat de materia usque ad certum terminum, ut ars medicinae de cholera et de phlegmate et de aliis humoribus quae sunt materia propinqua sanitatis. Similiter ars aedificatoria non considerat nisi de materia propinqua domus. Cum ars imitatur naturam, videtur quod <naturalis> non habet considerare nisi de materia propinqua. 20
5. Ad oppositum est Commentator² hic commento vicesimo sexto.
6. Ad istam quaestionem dicendum quod naturalis considerat de materia prima. Naturalis enim probat materiam primam esse, secundum <quod> vult Commentator³ commento vicesimo sexto. Nam aliqua est scientia naturalis communis omnibus rebus naturalibus et ideo oportet quod consideret de subiecto communi in omnibus rebus naturalibus, cuiusmodi est materia prima. 30
7. Intelligendum quod naturalis considerat tam de materia prima quam de materia propinqua vel proxima. Naturalis etiam considerat de forma. Sed consideratio de forma est duplex: quaedam de esse formae et quaedam de quidditate formae. Consideratio naturalis de formis

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 2, 194a21–27 | ² Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 26, f. 59B–C | ³ Cf. *ibid.*

quantum ad quiditatem cessat ad ultimam formam quae est in materia, sed consideratio naturalis quantum ad esse se extendit ad formas separatas a materia. Unde naturalis non declarat quod formae separatae a materia habent esse, secundum quod per Commentatorem¹ patet primo
 5 *Physicorum* commento ultimo, ubi dicit quod considerare de primo principio formali, utrum sit unum vel plura et quae sit substantia eius, proprium est [de consideratione] primo philosopho. Et dicit² postea
 10 quod naturalis habeat determinare de formis in materia et primus philosophus de formis separatis a materia. Et dicit³ quod genus separatarum a materia esse, non declaratur nisi in hac scientia. Et increpat⁴ Avicenna, qui in sua *Metaphysica* nititur demonstrare entia separata a materia esse, et dicit quod certior rationis quam facit non excedit ordinem sermonum probabilium. Similiter secundo *Physicorum* commento vicesimo sexto dicit⁵ quod consideratio de esse formarum separatarum a materia est in scientia naturali, non in prima philosophia, sicut aestimat Avicenna, quoniam in ista scientia apparet illud genus formarum esse, deinde prima philosophia considerat de quiditatibus et dispositionibus earum. Et probat Commentator⁶ quod prima philosophia non declarat formas separatas a materia esse, quia impossibile est aliquam scientiam, sive sit universalis sive particularis, demonstrare suum subiectum esse sive per signum sive per demonstrationem; et formae separatae a materia sunt subiecta primae philosophiae; igitur non declarat ipsas esse. Unde quamvis primus philosophus possit probare primam formam esse, tamen non potest probare quod illa
 25 forma est separata a materia.

8. Intelligendum quod naturalis declarat aliquod ens separatum a materia esse, sed metaphysicus declarat quod forma separata non est principium corporis naturalis, sed in hoc declarando supponit formam separatam a materia esse, quod declaratum est in scientia naturali.

30 9. Ad primum argumentum⁷ dicendum quod naturalis et metaphysicus considerant de materia prima diversimodo, quia naturalis considerat de materia prima secundum quod est subiectum transmutationis, sed metaphysicus considerat de materia prima secundum quod est substantia in potentia. Similiter consideratio de materia respectu

12 certior rationis] maior ratio G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* I, comm. 83, f. 47E–F | ² Cf. *ibid.*, f. 47F | ³ Cf. *ibid.*, f. 47F–G | ⁴ Cf. *ibid.*, f. 47H | ⁵ Cf. *ibid.*, II, comm. 26, f. 59C | ⁶ Cf. *ibid.* | ⁷ Cf. supra, 182, 5–7

formae est consideratio naturalis, sed consideratio de ea secundum quod est unum entium est consideratio primi philosophi, secundum quod vult Commentator¹ hic.

10. Ad aliud argumentum² dicendum quod naturalis non considerat de materia prima secundum quod est unum entium, sed secundum quod est subiectum formae. Et hoc intendit Avicenna. 5

11. Ad rationem Avicennae dicendum, secundum quod dicit Commentator,³ quod aliquis artifex potest demonstrare causam sui subiecti esse per demonstrationem propter quid, non per demonstrationem simplicem [sed per demonstrationem propter quid]. Unde per Commentatorem causa subiecti vel est latens vel non est latens. Si non sit latens, non est demonstranda esse, quia quod est per se manifestum non indiget probatione vel demonstratione. Si sit latens, aut habet causam priorem aut non. Si sic, potest demonstrari propter quid in scientia superiori, quae habet considerare de illa causa superiori, et in scientia inferiori potest demonstrari per signum sive per demonstrationem quia. Si non habeat causam priorem, tunc solum demonstratur per signum unde inducit<ur>, secundum quod vult Commentator⁴ hic et duodecimo *Metaphysicae* commento quinto, quod nulla scientia habet probare subiectum suum esse nec per signum nec per demonstrationem simpliciter, sed causam sui subiecti potest demonstrare per signum. 10 15 20

G 224b 12. Ad aliud argumentum⁵ dicendum, secundum quod dicit Commentator,⁶ quod aliter est in artibus et in scientia naturali. Ars enim considerat de forma usque ad aliquem certum terminum, puta usque ad ultimam formam existentem in suo subiecto de quo considerat; artes etiam considerant de materia usque ad aliquem certum terminum. Sed naturalis considerat de forma usque ad certum terminum, sed consideratio naturalis de materia non stat, quousque deveniatur ad materiam primam. Et Commentator⁷ ponit causam propter quam artes non considerant materiam primam communem omnibus artificialibus, aliqua tamen scientia naturalis considerat materiam primam communem omnibus rebus naturalibus, dicens quod omnis ars est particularis 25 30

1–2 secundum quod] *inv.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 21, f. 56G | ² Cf. supra, 182, 8–13 | ³ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 22, f. 57A | ⁴ Cf. *ibid.*, ff. 56M–57B; Averr., *In Metaph.* XII, comm. 5, f. 293B–C | ⁵ Cf. supra, 182, 14–22 | ⁶ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 22, f. 56K–L | ⁷ Cf. *ibid.*, f. 56L

et de particulari artificio; ideo nulla ars considerat subiectum commune omnibus rebus artificialibus. Si tamen esset aliqua ars quae esset communis ad omnia artificialia, sicut est aliqua scientia naturalis communis ad omnia naturalia, in illa arte determinaretur de subiecto communi omnibus artificialibus. Et quia illa quae traduntur in isto libro sunt communia omnibus naturalibus, ideo hic investigatur prima materia, quae est communis omnibus naturalibus.

LECTIO 5

DE GENERIBUS CAUSARUM RERUM NATURALIUM

194b23 Uno quidem igitur.

1. Haec est tertia pars principalis huius libri, in qua Aristoteles determinat de causis rerum naturalium. Et haec pars habet duas partes principales, quia in prima parte determinat de generibus causarum et in secunda parte determinat de modis causarum. 5

2. Et primo ostendit Aristoteles necessitatem determinandi de causis dicens quod considerandum est de causis, quae et quot sunt, quoniam hoc negotium est gratia sciendi perfecte et nos non opinamur scire unumquodque perfecte, antequam cognoscamus causas eius. Scire enim rem perfecte per causas est accipere primam causam, donec perveniatur ad causas eius propinquas. Sed non contingit scire aliquid per causas primas et propinquas, nisi prius determinaverimus numerum causarum, quae et quot sunt. In hoc igitur libro oportet determinare numerum causarum, quae et quot sunt, in generatione et corruptione et omni physica mutatione, quatenus scientes principia et causas rerum naturalium et suarum transmutationum possemus reducere unumquodque quaesitorum, scilicet naturalium, in prima principia. 10 15 20

194b29 Amplius autem.

3. In ista parte enumerat Philosophus quattuor genera causarum dicens quod uno modo dicitur causa ex quo fit aliquid, cum insit, sicut aes est materia statuae et argentum phialae. Et horum genera dicuntur materiae; metallum enim, quod est genus aeris et argenti, dicitur materia phialae. Alio modo dicitur causa species, id est forma vel exemplum sive paradigma, id est solidus seu imago. Haec autem forma est causa quam dat ratio ipsius quod quid erat esse, id est causa quam dat ratio significans quiditatem, scilicet definitio. Et dicit hoc, quia definitiones componuntur ex forma universali, quae est genus, et propria, quae est differentia. Genera etiam istarum formarum sunt formae, verbi gratia diapason, quae est proportio duorum ad unum, est forma 25 30

11 perfecte] perfectum G 27 solidus] solido G

una et proportio numeri ad numerum, quae est eius genus, est forma communis.

G 225a

195a4 Contingit autem multipliciter.

5 4. In ista parte inducit Philosophus causam agentem dicens quod causa dicitur unum principium motus et quietis eius, ut deliberans, id est consilians, et pater filii et omnino faciens facti et transmutans transmutati. Pater enim est causa particularis respectu filii et faciens vel transmutans est causa universalis.

10 5. Adhuc causa dicitur illud cuius causa assit, cuius est finis, ut sanitas est finis exercitii vel ambulationis. Et si quaeratur quare ambulat, dicimus enim 'ut sanetur', et dicentes sic opinantur assignare causam. Et addit ulterius quod, quaecumque sunt media inter primum moventem et ultimum finem, sunt fines, quoniam unumquodque eorum est finis eius quod est ante ipsum, et omnia sunt propter ultimum finem, ut macies, purgatio, potiones et organa; et omnia haec sunt gratia sanitatis et omnia haec dicuntur fines.

15 6. 'Causae igitur fere tot modis dicuntur'. Et dicit 'fere', quia [im]possibile est invenire aliqua quae assimilantur istis et collocantur in numero istorum quattuor, de quibus non est adhuc declaratum quod sunt causae. Alexander dixit quod Philosophus dixit 'fere' ad excipiendum causas quae sunt per accidens.

194b16 Determinatis autem his.

25 7. In ista parte Philosophus ostendit quae sunt dispositiones causarum et quomodo causae se habent ad causata et ad se invicem. Et assignat tres dispositiones causarum.

8. Prima est quod eiusdem rei possunt esse multae causae per se, ut ars et aes sunt per se causa statuae, sed non eodem modo, quia ars est causa efficiens et aes est causa materialis.

30 9. Secunda dispositio est quod quaedam causae sibi invicem sunt causae, in diverso tamen genere causae. Verbi gratia laborare est causa boni habitus et bonus habitus est causa laboris, sed non eodem modo. Nam bonus habitus est finis laboris et labor est causa efficiens boni

6 omnino] non G 15 purgatio] purganes G

habitus. Et Commentator¹ ostendit quod materia et forma sunt sibi invicem causae: materia enim est causa formae secundum hoc quod forma non potest inveniri nisi per materiam; forma autem est causa materiae secundum quod materia non potest in actu esse demonstrata nisi per formam, et praecipue prima materia. 5

10. Tertia dispositio est quod eadem causa potest esse contrariorum, sed duabus dispositionibus diversis. Causa enim quae per sui praesentiam est causa unius effectus, per sui absentiam est causa effectus contrarii, ut praesentia gubernatoris navis est causa salutis et eius absentia est causa submersionis. 10

195a15 Omnes enim praedictae causae.

11. Cum Aristoteles numeravit genera causarum secundum exemplum, hic incipit notificare quomodo unaquaque causarum collocatur sub istis quattuor generibus, et sic reducit per inductionem omnes causas in haec quattuor. Et primo reducit ad causam materialem causas quae collocantur sub causa materiali. Elementa enim, id est litterae, sunt materiae syllabarum, et materia vasorum reducit ad istud genus causae, et ignis et alia elementa sunt materia corporum mixtorum et partes sunt quasi materia totius, et praemissae sunt quasi materiae conclusionis, quoniam conclusio generatur ex propositionibus. 15 20

G 225b

12. Et addit Commentator² dicens quod omnia ista conveniunt in hoc quod sunt materia, sed differunt, quoniam quaedam sunt materia secundum compositionem, ut litterae syllabarum et lapides domus, et quaedam est materia secundum alterationem, ut panis sanguinis, et quaedam secundum alterationem et compositionem, ut acetum et mel oxymellis et quattuor elementa omnium compositorum. Et dicit³ quod haec duo, compositio et alteratio, et tertium compositum ex his sunt fundamenta materiae. Dicit etiam Commentator⁴ quod Aristoteles ponit partes et totum alium modum a compositione, secundum quod intendebat partes quae sunt in potentia, non quae sunt in actu. Vel aliter intendebat per ‘totum’ congregatum tantum; compositio autem addit supra congregationem. Compositio enim est congregatio propria 25 30

3 autem] enim G 9 gubernatoris] gubernationis G 26 oxymellis] oxymellum G 27 compositum] coniunctum G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 30, f. 60K | ² Cf. *ibid.*, comm. 31, f. 61D | ³ Cf. *ibid.* | ⁴ Cf. *ibid.*, f. 61D–E

partium secundum istas dispositiones. Compositio enim fit ex qualitate sensitiva et ordine et positione. Et iste modus materiae est alius quam modus congregationis tantum. Dicit etiam Commentator¹ quod propositiones assimilantur materiae, quia sunt in potentia conclusio[nis] et conclusio est ex eis quasi forma. Ideo dicit quod sunt conclusio, quia sunt in potentia ut conclusio fiat ex eis.

13. Deinde enumerat causas quae collocantur sub causa formali dicens quod aliae sunt causae sicut illae quae dicunt quod quid erat esse, id est quae demonstrant quiditatem rei. Et sunt tria, secundum numerum differentiarum quibus differt illud quod accipitur in quiditate ista, scilicet totum, compositio et species. Intendit per ‘totum’ congregationem partium tantum, et intendit per ‘compositionem’ congregationem istarum trium dispositionum in partibus, scilicet figurae, ordinis et dispositionis, et intendit per ‘formam’ forma quae est secundum alterationem. Sic igitur patet quod tres <sunt> modi formae, sicut tres sunt modi materiae. Et istos modos formarum ponit Commentator² sub istis verbis dicens quod sunt tria, ut forma universi [et] partium et forma compositionis [et] partium et forma oxymellis mellis et aceti. Et intellectus videbitur in quaestione.

14. Deinde ibi — ‘**semen autem**’³ — enumerat causas quae collocantur sub causa efficiente dicens quod semen animalium et medicus sanitatis et propositiones conclusionis et omnino faciens facti omnes sunt causae sicut unde principium status et motus, id est omnes sunt causae efficientes. Intelligendum quod praemissae non sint una materia conclusionis, sed assimilantur materiae, et non est inconveniens quod aliquid assimilatur materiae et tamen quod sit causa efficiens.

15. Deinde inducit genus causae quod est secundum finem, dicens quod aliquae sunt causae sicut finis intentus per operationem omnium aliarum causarum. Finis enim est causa causarum.

16. Et quod finis sit causa omnium aliarum causarum, probat Philosophus <dicens> quod illud cuius causa alia quaeruntur et cuius causa fit illud quod fit, illud est potissimum et nobilius; sed aliae causae quaeruntur propter finem. Agens enim et materia non sunt nisi

G 226a

18 mellis] *sup. lin.* G 22 omnino] non G 23 causae sicut] *sup. lin.* G | unde] unum G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 31, f. 61E | ² Cf. *ibid.*, f. 61E–F | ³ Arist., *Phys.* II, 3, 195a21

propter finem. Similiter formae non sunt nisi propter alium finem. Patet igitur quod finis est causa omnium aliarum causarum.

17. Et addit Philosophus dicens quod nihil differt dicere eandem, scilicet causam finalem, esse bonam simpliciter in rei veritate et videri bonam, licet non sit bona in rei veritate. Et dicit hoc, ut ista descriptio finis, scilicet ‘finis est bonum intentum p[ro]pter illa quae sunt ante finem’, sit communis rebus voluntariis et naturalibus, quoniam ultimum intentum in rebus voluntariis multotiens videtur bonum et non est in rei veritate; intentum autem in rebus naturalibus est verum bonum. 5 10

18. Causae [quaedam] igitur hae et tot specie[s] sunt.

19. Istud capitulum continet quattuor partes principales. In prima parte proponit intentionem suam et ostendit necessitatem determinandi de causis. In secunda parte enumerat genera causarum. In tertia parte ponit dispositiones causarum, quomodo se habent ad causata et ad se invicem. In quarta parte reducit per inductionem omnes causas in quattuor causas. 15

QUAESTIO 8

UTRUM SUNT QUATTUOR GENERA CAUSARUM TANTUM

1. Quaeratur utrum sunt quattuor genera causarum tantum.

2. Videtur quod non, quia causa et principium sunt idem; sed non
5 sunt quattuor genera principiorum, sed tantum tria; igitur non sunt
quattuor genera causarum.

3. Item causa et causatum referuntur; igitur unum causatum non
habet nisi unam causam; igitur non sunt quattuor genera causarum
cuiuslibet rei naturalis.

4. Item quod forma non sit causa probo: nam electuarium est una
10 res naturalis; et tamen non aliquam formam habet naturalem nec est
forma artificialis causa rei naturalis; igitur electuarium non habet ali-
quam formam quae est eius causa, et per consequens forma non est
causa. Quod autem electuarium non habeat formam naturalem probo:
15 nam forma electuarii fit per artem; et forma naturalis non fit per artem;
igitur etc. Et quod electuarium sit res naturalis probo, quia electuarium
fit ex speciebus mixtis ad invicem, sed naturale est quod ex qualitati-
bus extremis mixtis ad invicem consurgat qualitas media.

5. Item ad idem, quod forma non sit causa, probo, quia eadem
20 forma fit a natura et ab arte; igitur forma non est causa.

6. Item quod sunt plures causae quam quattuor probo: nam prae-
missae sunt causa conclusionis; et tamen nec sunt causa formalis con-
clusionis nec causa finalis nec causa efficiens nec causa materialis.
Quod non si<n>t <causa> formalis nec causa finalis patet, quia prae-
25 missae ordinantur ad conclusionem; conclusio igitur magis videtur
esse finis et forma praemissarum quam e converso. Nec sunt praemis-
sae causa materialis conclusionis, quia Philosophus dicit quod prae-
missae collocantur in genere causae efficientis, <et> materia et effi-
ciens non coincidunt. Et per ea<n>dem rationem non sunt causae
30 efficientes conclusionis, quia Philosophus dicit quod praemissae sunt
materia conclusionis; et materia et efficiens non coincidunt; igitur etc.

7. Ad oppositum est Aristoteles.¹

8. Ad quaestionem dicendum quod sunt tantum quattuor genera
causarum, scilicet causa materialis, formalis, efficiens et finalis, quia

G 226b

31 materia] causa G

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 3, 194b16–195b30

omnis causa vel est intrinseca rei vel extrinseca. Si sit intrinseca, aut est in potentia aut in actu. Si sit in potentia, sic est materia. Si sit in actu, sic est forma. Si sit causa extrinseca, aut est agens aut id propter quod agens agit. Si primo modo, sic est causa efficiens. Si secundo modo, sic est causa finalis. 5

9. Ad primum argumentum¹ dicendum quod proprie loquendo de causa et de principio, sic causa et principium non sunt idem. Nam Commentator² duodecimo *Metaphysicae* ponit differentiam inter causam et principium et elementum. Elementum dicitur de principiis intrinsecis tantum et principium vero dicitur de extrinsecis tantum, sed causa dicitur tam de principiis intrinsecis quam de principiis extrinsecis. Et ideo principium et causa non sunt idem. Verumtamen principium, secundum quod Philosophus loquitur primo *Physicorum*, dicitur solum de principiis intrinsecis. Unde secundum quod Philosophus loquitur de principio et causa in libro *Physicorum*, sic principium et causa non sunt idem, quia principium dicitur de principiis intrinsecis tantum et causa dicitur indifferenter de principiis intrinsecis et extrinsecis. 10 15

10. Ad aliud argumentum³ dicendum quod haec consequentia non valet ‘causa et causatum sunt relativa, igitur unum causatum non habet nisi unam causam’, sicut non sequitur ‘pater et filius sunt relativa, igitur unus pater non habet nisi unum filium’. Verumtamen unum relativum non refertur per se nisi ad unum. Unde hoc commune ‘causa’ refertur ad hoc commune ‘causatum’ et non ad aliud. 20

11. Ad aliud argumentum⁴ dicendum quod electuarium habet unam formam. Pro quo est intelligendum, secundum quod vult Commentator⁵ hic commento tricesimo primo huius libri, quod triplex est materia: quaedam est materia secundum compositionem, et sic lapides et ligna sunt materia domus; et quaedam est materia secundum alterationem, et sic panis est materia sanguinis; et quaedam est materia secundum alterationem et compositionem, et sic acetum et mel sunt materia oxymellis. Et sicut est triplex materia, sic est triplex forma: quaedam secundum compositionem tantum, ut forma domus, et talis forma est pure artificialis; et quaedam est forma secundum alterationem tantum, et talis forma est pure naturalis; et quaedam est forma 25 30 35

14 principiis] primis G 27 tricesimo primo] tertio decimo G

¹ Cf. supra, 191, 3–6 | ² Cf. Averr., *In Metaph.* XII, comm. 23, f. 308K | ³ Cf. supra, 191, 7–9 | ⁴ Cf. *ibid.*, 10–18 | ⁵ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 31, f. 61D

secundum compositionem et alterationem, et est illa quae simul est a natura et ab arte. Et si illa forma sit magis secundum alterationem quam secundum compositionem, tunc est forma naturalis; si autem sit magis secundum compositionem quam secundum alterationem, tunc
 5 est forma artificialis. Nunc dico quod forma electuarii est magis secundum alterationem quam secundum compositionem, quia magis causa est per actionem specierum ad invicem quam per additionem vel compositionem earum ad invicem. Ideo dico quod forma electuarii est forma naturalis. Unde forma naturalis potest fieri ab arte non tamquam
 10 ab agente principali, sed tamquam ab agente iuvante et praeparante.

12. Ad aliud argumentum¹ dicendum quod eadem causa et eadem forma potest fieri a natura et ab arte, ab uno tamquam ab agente principali et ab alio tamquam ab agente iuvante et praeparante. Unde
 15 Commentator² isto secundo, commento <septuagesimo> septimo, dicit quod natura complet multa quae sunt per artem et ars complet multa quae sunt per naturam. Sed quando natura complet et ars iuvat, res est naturalis; sed quando natura iuvat et ars complet, tunc res est artificia-
 20 lis.

13. Ad aliud argumentum³ dicendum quod praemissae sunt causa materialis conclusionis per reductionem, per hoc scilicet quod conclusio fit ex terminis praemissarum. Termini enim praemissarum sunt materia conclusionis. Nec sunt praemissae causa efficiens conclusionis, sed sunt causa efficiens notitiae conclusionis. Scientia enim conclusionis est a praemissis tamquam a causa agente. Et pro tanto
 25 dicuntur praemissae causa efficiens conclusionis, quia efficiunt scientiam conclusionis.

8 earum] causarum G

¹ Cf. supra, 191, 19 | ² Cf. Averr., *In Phys.* 2, comm. 77, f. 77I | ³ Cf. supra, 191, 21–31

QUAESTIO 9

UTRUM FINIS SIT CAUSA

1. Quaeratur utrum finis sit causa.

2. Videtur quod non, quia si aliquis deambulet propter sanitatem, sanitas est finis deambulationis et non est causa deambulationis. Probo, quia sanitas propter quam est deambulatio non est, deambulatio est; sed quod non est, non est causa illius quod est, quia causa est nobilior quam effectus; sanitas igitur non est causa deambulationis; et sanitas est finis; igitur finis non est causa. 5

3. Si dicatur quod sanitas habet duplex esse, scilicet esse in anima et esse extra animam, <et> secundum esse in anima, sic est causa et sic habet esse, contra: si sanitas <secundum> quod est in anima esset causa finalis, cum habito fine cessat motus et sanitas secundum esse in anima habetur, quando aliquis deambulet propter sanitatem, sequitur quod cum aliquis deambulet propter sanitatem, deberet cessare a deambulatione, quia finis propter quem deambulet habetur. 10

4. Item illud non est causa, quo posito vel non posito non minus est effectus; sed sive ponatur finis sive non, non minus est illud quod est propter illud; igitur finis non est causa. Probatio assumpti: nam aliquis potest deambulare propter balneum indifferenter sive balneatio sit in rerum natura sive non. 15

5. Item effectus dependet a sua causa; sed operatio agentis non dependet a fine; igitur finis non est causa operationis agentis. Maior est manifesta. Et probo minorem: nam operatio agentis potest esse, licet finis non sit nec umquam fuerit nec debeat esse; igitur operatio agentis non dependet in suo esse a fine. Assumptum patet; nam aliquis potest laborare propter montem aureum sicut propter finem, et ille finis nec est nec potest esse. 20

6. Item si finis sit causa, posito tunc quod aliquis deambulet propter sanitatem tamquam propter finem, sanita[ti]s esset causa istius deambulationis. Sed hoc non est verum, quia nec sanitas in communi est causa istius deambulationis, quia sanitas in communi iam habetur et nullus deambulet propter illud quod habet. Similiter nec haec sani- 25

6–7 deambulatio²...est³] *in marg.* G 7 causa²] *sup. lin.* G 27 ille] illa G
29 aliquis] aliquid G

tas nec illa est causa istius deambulationis, quia deambulans nec intendit hanc sanitatem nec illam.

7. Ad oppositum est Aristoteles.¹

8. Ad istam quaestionem dicendum quod finis est causa, quia
5 illud est causa per quod convenienter respondetur ad quaestionem
factam propter quid, quia quaestio propter quid quaerit causam; sed
per finem convenienter respondetur ad quaestionem propter quid;
igitur finis est causa. Probatio minoris: si quaeratur propter quid ali-
10 quis deambulet, convenienter respondetur p[ropt]er finem, dicendo
quod deambulet propter sanitatem.

G 227b

9. Pro rationibus dicitur esse intelligendum, secundum quod vult
Avicenna² sexto *Metaphysicae* suae capitulo quinto, quod finis est
causa causalitatis aliarum causarum et non est causa esse aliarum
causarum, sed aliae causae sunt causae finis et non sunt causae causa-
15 litatis eius. Est enim finis causa causalitatis aliarum causarum, quia si
aliquis ambulat propter sanitatem, sanitas est causa quare ipse ambulat
et quare efficit sanitatem, et ita est causa causalitatis eius, sed non est
causa esse eius; et ille deambulans est causa esse sanitatis. Et ita finis
est causa causalitatis aliarum causarum et aliae causae sunt causae
20 esse finis. Unde aliae tres causae a fine sunt causae esse finis, quia per
alias tres causas producitur finis in esse. Sed istae causae non faciunt
causalitatem finis. Finis enim est primum movens non motum.

10. Dicitur etiam quod finis habet duplex esse, scilicet esse in
anima et extra animam. Et illud esse in anima non ponitur nisi esse
25 obiectivum. Et ponitur quod eadem res quae est finis primo habet
<esse> obiectivum in anima et postea habet esse extra animam. Et
dicitur quod finis secundum esse extra animam nullo modo est causa,
sed solum sub esse in anima.

11. Contra istud arguitur et probatur quod finis est causa esse
30 aliarum causarum, quia materia est propter finem; ita esse materiae est
propter finem; sed illud propter quod est aliud est eius causa; igitur
finis est causa esse materiae. Hoc potest argui sub hac forma: nec esse
materiae nec esse formae nec esse efficientis est finis; igitur quodlibet
istorum est propter finem, et per consequens finis est causa esse mate-
35 riae et esse formae et esse efficientis.

18 esse sanitatis] *in marg.* G

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 3, 194b32–195a3 | ² Cf. Avic., *Metaph.*, tract. 6, cap. 5 (ed. Van Riet, 337)

12. Contra istud quod dicitur, quod finis secundum esse extra animam non est causa: istud non videtur verum. Nam finis sub esse quam habet extra animam, est illud propter quod agens agit. Si enim aliquis deambulet propter sanitatem, acquisita sanitate secundum esse extra animam est verum dicere quod deambulavit propter sanitatem extra animam; igitur sanitas extra animam est causa finalis. 5

13. Item duodecimo *Metaphysicae* commento tricesimo sexto dicit Commentator¹ quod forma balnei secundum quod est in anima est agens motum, et secundum quod est extra animam est finis et non agens; res igitur sub esse extra animam habet rationem finis. 10

14. Propter ista dicitur quod, sicut finis est causa causalitatis aliarum causarum, ita est causa esse aliarum causarum; et hoc intendit Avicenna. Dicitur etiam quod finis sub esse extra animam est causa. Unde Commentator² duodecimo *Metaphysicae* vult quod finis habet duplex esse, scilicet esse in anima et extra animam. Secundum esse in anima est agens motum et secundum esse extra animam est finis motus. Per ‘finem in anima’ intelligo speciem finis existentem subiective in anima. Unde species finis existens in anima est agens, quia est principium per quod operans operatur, sicut ars medicinae dicitur agens, quia est principium per quod medicus operatur. Finis extra animam est res terminans actionem agentis. Unde res secundum esse extra animam movet[ur] ut finis, quia est illud propter quod operans operatur. Unde Commentator³ duodecimo *Metaphysicae* dicit quod balneum habet duplex esse, scilicet esse in anima et esse extra animam, et propter formam eius quae est in anima desideramus illam quae est extra animam. Dicit⁴ etiam quod secundum quod est in anima est agens desiderium et motum, et secundum quod est extra animam est finis motus et non agens. Et postea concludit⁵ quod, si forma balnei non haberet esse extra animam in materia, tunc moveret sicut agens et sicut finis eodem modo sine aliqua mutatione contingente ex parte sui. 15
20
25
30

15. Similiter Commentator⁶ dicit duodecimo *Metaphysicae* quod omne quod fit a conveniente fit, sicut homo ab homine et equus ab

33 conveniente] contingente G

¹ Cf. Averr., *In Metaph.* XII, comm. 36, f. 318I–K | ² Cf. *ibid.*, f. 318I | ³ Cf. *ibid.* | ⁴ Cf. *ibid.*, f. 318I–K | ⁵ Cf. *ibid.*, f. 318K | ⁶ Cf. *ibid.*, comm. 18, f. 303E

equo. Et dicit¹ ibi sic: ‘ita est de natura, sicut est de arte; ars enim agens sanitatem est forma sanitatis existens in anima’.

5 16. Sic igitur patet quod finis in anima et finis extra animam non sunt idem, et quod finis in anima habet esse subiective in anima et non solum esse obiective, et quod finis in anima non est nisi principium actionum per quod agens agit.

10 17. Ad primum argumentum² dicendum quod, quando agens agit propter finem acquirendam, tunc finis non est. Nec oportet quod finis, dum est in fieri, sit nobilior quam ea quae sunt ad finem, sed cum finis sit in facto esse, tunc est nobilior quam ea quae sunt ad finem. Non tamen oportet quod quaecumque causa sit nobilior quam effectus, sed causa cum effectu est nobilior quam effectus. Nec est generaliter verum quod finis est nobilior quam ea quae sunt ad finem, sed finis cum his quae sunt ad finem est nobilior quam quae sunt ad finem. Verbi gratia, si Socrates ordinetur ad sanitatem vel felicitatem sicut ad finem, tunc Socrates sanus vel felix est nobilior quam Socrates.

15 18. Ad aliud argumentum³ dicendum, quando dicitur quod illud non est causa, quo posito vel non posito non minus ponitur effectus, dicendum quod illud quo posito vel non posito indifferenter in ratione causae non minus ponitur effectus, illud non est causa. Illud tamen potest esse causa, quo posito vel non posito quantum ad esse indifferenter non minus ponitur effectus. Unde posito balneo in ratione causae, ut scilicet posito quod appetatur, tunc est ambulatio, et si balneum non apponatur in ratione appetibilis, non est ambulatio.

20 19. Ad aliud⁴ dicendum quod non oportet causatum dependere in esse a qualibet sua causa. Composita enim naturalia non dependent in esse nisi ex materia et forma. Et sic nego assumptum, scilicet quod causatum dependet a qualibet sua causa.

25 20. Ad aliud argumentum,⁵ quod si aliquis deambulet propter sanitatem acquirendam, finis propter quem agit non est sanitas in communi nec haec sanitas nec illa, sed sanitas inhaerens illi sive sanitas acquirenda sibi. Unde ipse deambulat propter sanitatem acquirendam sibi. Unde quando ego deambulo propter sanitatem, illud propter quod deambulo sicut propter finem est unum commune ad omnem sanita-

11 quaecumque] quandocumque G

¹ Cf. Averr., *In Metaph.* XII, comm. 18, f. 303F | ² Cf. supra, 194, 4–16 | ³ Cf. ibid., 17–21 | ⁴ Cf. ibid., 22–28 | ⁵ Cf. supra, 194, 29–195, 2

G 228b tem quae mihi potest acquiri, et quacumque sanitate mihi acquisita
habetur finis propter quem deambulavi.

LECTIO 6

DE MODIS CAUSARUM

195a27 Modi autem causarum.

5 1. Postquam Aristoteles numeravit genera causarum, in isto capitulo determinat Philosophus de modis causarum intelligens per ‘modos’ causas quae dividuntur per accidentia. Et ponit tres speciales divisiones modorum causarum et unam generalem, in qua conveniunt omnes modi causarum.

10 2. Una divisio est in prius et posterius. Primo igitur declarat quod in speciebus causarum inveniuntur isti duo modi, scilicet prius et posterius. Dicit igitur quod modi causarum sunt multae in numero, sed capitales <et> principales modi sunt minores, id est pauciores. Causae dicuntur multae secundum genera causarum et in quolibet genere causae inveniuntur prius et posterius, verbi gratia in causis agentibus
15 medicus et ars; medicus enim causa posterior sanitatis et ars prior. Similiter in causis formalibus, quoniam duplum est forma diapason et numerus est forma dupli. Et semper illud quod est universalius est sicut forma respectu contenti; semper enim forma magis universalis est forma prior. Commune enim est prius proprio. In causis finalibus
20 et materialibus prius et posterius sunt manifesta. In finibus enim extenuatio est finis exercitii et finis extenuationis est sanitas; sanitas igitur est primus finis et alii sunt fines posteriores.

195a32–33 Amplius per accidens.

25 3. In ista parte ponit Philosophus alios duos modos causarum, dicens quod quaedam causa dicitur per accidens et quaedam per se. Et genera causarum accidentalium dicuntur causae per accidens. Verbi gratia Polycletus est causa per accidens statuae et statuam faciens est causa per se. Polycletus est causa per accidens, quoniam accidit statuam facientem esse Polycletum, quia non facit statuam secundum
30 quod est Polycletus, sed secundum quod habet artem statuarum. Etiam illa quae continent causas per accidens sunt causae per accidens. Verbi gratia homo est causa per accidens statuae et similiter animal. Homo

15 ars²] artifex G 29 Polycletum] politicus G

enim est causa statuae per accidens, quia accidit artifici, qui est causa per se, quod sit homo aut animal.

4. Deinde enarrat Philosophus quod in illo quod est per accidens invenitur propinquum et remotum. Causae enim per accidens quaedam sunt propinquiores et quaedam remotiores. Verbi gratia, si faciens statuam sit albus aut musicus, tunc album et musicum sunt causae per accidens statuae, sed album est causa remotior quam musicum, quia album est communius quam musicum et reperitur in aliis quam in homine; musicum autem non reperitur nisi in homine. 5

195b3 Praeter autem. 10

5. In ista parte ponit Philosophus alios modos causarum, dicens quod praeter omnes praedictas differentias quaedam causae dicuntur in potentia et quaedam in actu. Verbi gratia aedificans est causa in actu domus et aedificator, dum <non> aedificat, est causa in potentia.

6. Deinde declarat quod, sicut in causis dicitur quod quaedam sunt propinqua et quaedam remotae et quaedam per se et quaedam per accidens, similiter dicitur in causatis. Et ponit exemplum qualiter propinquum et remotum invenitur in causatis. Nam faciens statuam est causa huius statuae et haec statua est causatum propinquum, sed imago est causatum remotum. Et dicit Commentator¹ quod hoc capitulum invenitur in libris Alexandri manifestius quam hic. 15 20

195b10 Amplius autem.

7. In ista parte inducit Philosophus tertium modum causarum. Quaedam enim sunt complexae, id est compositae, et quaedam simplices. Causa simplex Polycletus est, causa composita sicut Polycletus statuam faciens. 25

8. Deinde Philosophus facit summam de numero modorum causarum dicens quod omnes hae dispositiones causarum sunt sex multitudine, scilicet secundum propinquitatem et remotionem, per se et per accidens et secundum compositionem et divisionem. Unde isti sunt sex modi causarum: propinquum et remotum, per se et per accidens, simplex <et> compositum. Et omnes isti modi dividuntur secundum 30

¹ qui] quae G 19 propinquum] proprium G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 35, f. 62I

duas differentias in quibus conveniunt. Unusquisque enim ipsorum modorum dividitur per actum et potentiam. Unde causa propinqua quaedam est in potentia et quaedam in actu; similiter causa remota quaedam in potentia et quaedam in actu. Similiter de causa per se et de
 5 causa per accidens et sic de aliis. Unde dividendo omnes sex modos per actum et potentiam erunt in universo duodecim modi causarum.

195b16–17 Differunt autem.

9. In ista parte dat Philosophus differentias inter causas quae sunt in potentia et causas quae sunt in actu, dicens quod causae in actu et in
 10 potentia differunt in hoc quod causae operantes in actu et singulares simul sunt et non sunt cum illis quorum sunt causae, sicut medicans in actu simul egit cum eo qui sanatur in actu et aedificator simul egit cum aedificato in actu. Causae autem quae sunt secundum potentiam non simul sunt cum illis quorum sunt causae. Non enim simul corrumpitur domus et aedificator qui est aedificans in potentia.
 15

195b21 Oportet autem.

10. Cum notificavit numerum modorum causarum, hic incipit narrare quis istorum modorum est quaerendus principaliter, scilicet utrum principaliter oportet quaerere causam propinquam vel remotam.
 20 Et dicit quod semper oportet quaerere causam ultimam uniuscuiusque rei; ultimam, dico, in conclusione, non ultima in esse. Et illa ultima in conclusione est causa propinqua, et ultima causa in esse est causa remota. Oportet enim in scientia naturali quaerere ultimam causam in conclusione, scilicet illam causam ad quam cessat quaestio naturalis.
 25 Sed ultimam causam in esse non oportet quaerere, quia ultima causa in esse est causa remota, non naturalis, sicut Deus, et illam non debemus quaerere in scientia naturali, sed ultimam causam in conclusione debemus quaerere in scientia naturali, sicut in artibus. Verbi gratia, cum aliquis interrogat quare homo aedificat, respondendum est quia est
 30 aedificator. Et quando quaeritur quare est aedificator, dicitur quod est aedificator, quia habet artem aedificandi. Et ibi cessat quaestio.

195b25 Amplius autem.

13 autem] enim G 14 cum] in G

- G 229b 11. In ista parte notificat Aristoteles duas alias dispositiones causarum. Prima est quod causae universales sunt effectuum universalium et causae particulares sunt effectuum particularium. Et hoc dicit refrenando se ab opinione Platonis, qui dicit quod universalia sunt causae singularium, verbi gratia ut statuum faciens simpliciter est causa statuae simpliciter et hic faciens statuum est causa huius statuae. 5
- Alia dispositio causarum est quod causae quae sunt in potentia sunt causae eorum quae sunt potentia, et causae quae sunt in actu sunt causae eorum quae sunt in actu.
12. Deinde recapitulat dicens¹ ‘quae igitur sunt causae et quot et quomodo, determinatum est nobis sufficienter’. 10
13. Istud capitulum continet quattuor partes principales. In prima parte ponit sex modos causarum. In secunda parte dividit illos sex modos per alios duos modos, scilicet per actum et potentiam. In tertia parte ponit differentiam inter causas in actu et causas in potentia. In quarta parte ponit duas dispositiones de causis. 15

13 sex¹] quinque G | sex²] quinque G 16 duas] tres G

¹ Arist., *Phys.* II, 3, 195b28–30

QUAESTIO 10

UTRUM CAUSA PARTICULARIS IN ACTU SIMUL SIT ET NON SIT CUM EFFECTU PARTICULARI IN ACTU

5 1. Quaeratur utrum causa particularis in actu simul sit et non sit cum effectu particulari in actu.

2. Videtur quod non, quia aedificator est causa domus, et non oportet quod, si domus sit, quod aedificator sit in actu. Tu dices quod aedificator est causa in potentia et domus effectus in potentia, sed aedificans est causa in actu et domus in fieri est effectus in actu. Contra: ex hoc habetur propositum, quia non oportet quod hic aedificans simul sit et non sit cum hoc aedificari sive cum hac domo in aedificari. Potest enim hic aedificans esse, etsi hoc aedificari non sit; et tamen hic aedificans est causa particularis in actu; igitur non oportet quod causa particularis et in actu simul sit et non sit cum effectu particulari et in actu.

3. Item finis particularis est causa in actu respectu efficientis particularis, et tamen non oportet quod finis et efficiens simul sunt et non sunt.

4. Item materia huius individui est causa particularis et in actu, et tamen materia huius individui non simul est et non est cum hoc individuo, immo materia huius individui, cum sit incorruptibilis, erit, quando hoc individuum non erit.

5. Item causa est prior suo effectu; sed illud quod est prius aliquo non oportet simul esse et non esse cum illo; igitur non oportet quod causa particularis et in actu simul sit et non sit cum suo effectu.

6. Ad oppositum est Aristoteles.¹

7. Ad quaestionem dicendum quod per 'causam in actu' possumus duo intelligere: vel causam existentem in actu vel causam actu operantem. Si per 'causam in actu' intelligitur causa actualiter existens, dico quod non oportet simul esse in actu cum suo effectu in actu. Effectus enim potest esse, quamvis causa non sit; nam domus potest esse, quando carpentator non est. Si per 'causam in actu' intelligitur causa actualiter operans et per 'effectum in actu' effectus in fieri, sic dico quod causa particularis et in actu simul est et non est cum suo

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 3, 195b16–20

effectu in actu, quia dum causa est actualiter operans, effectus est in fieri; nam dum aedificator est actu aedificans, domus est in aedificari.

8. Intelligendum quod causa particularis et in actu potest esse, quando effectus particularis est in actu, et potest esse, quando effectus particularis non est in actu. Nam hic aedificans potest esse, quando hoc aedificari est in actu, et etiam hic aedificans potest esse, quando hoc aedificari non est in actu. Et ita haec propositio ‘causa particularis in actu simul est’ etc. potest sic intelligi quod causa particularis in actu potest esse cum effectu particulari in actu et potest non esse cum eo. Causa tamen particularis in actu non potest esse nisi quando effectus universalis est in actu. Non enim potest hic aedificans esse in actu, nisi aedificari sit in actu.

G 230a 9. Intelligendum etiam quod ista propositio ‘causa particularis’ etc. est intelligenda de causa agente et non de aliis causis. Si tamen velimus dicere quod se extendit ad alias causas, tunc est dicendum quod materia est in actu respectu huius compositi, quando in actu est pars huius compositi. Et quando materia est in actu pars huius, tunc hoc est. Et quando hoc non est, materia non est in actu pars huius. Et idem est dicendum de forma. Similiter finis dicitur esse in actu, quando est illud propter quod agens operatur in actu. Melius tamen est dicere quod propositio intelligitur de causa agente solum. Dicit enim Philosophus¹ quod causae agentes singulares et illa quorum sunt causae simul sunt et non sunt, sicut medicus cum eo qui fit sanus.

10. Per iam dicta patet ad omnes rationes praeterquam ad ultimam. Et ad illam² est dicendum quod non oportet causam esse priorem effectui tempore, sed natura.

16 quando in] *sup. lin.* G 21 de] in G

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 3, 195b17–19 | ² Cf. *supra*, 203, 23–25

LECTIO 7

QUID SIT CASUS ET QUID FORTUNA

195b31 Dicitur autem fortuna et casus.

5 1. Et est quarta pars principalis huius libri, in qua Aristoteles determinat de duabus causis per accidens, scilicet de casu et fortuna. Et haec pars continet duas partes, quia primo declarat quid sit casus et quid sit fortuna, declarando naturam communem utriusque. Secundo incipit dare differentiam inter illa.

10 2. Dicit igitur primo quod casus et fortuna dicuntur collocari in numero causarum et multa dicuntur fieri et esse propter casum et fortunam. Ideo considerandum est quomodo fortuna et casus habent esse in his causis, et secundum quot modos possunt collocari in causis, et utrum sint eadem aut diversa, et quid sit utrumque. Et ideo considerandum est quid sit fortuna et casus.

15 3. Deinde ponit opiniones antiquorum negantium casum et fortunam esse, et hoc quia haec perscrutatio de casu et fortuna, quid sint, non potest fieri nisi concedendo fortunam et casum esse, quia quaestio quid est praesupponit quaestionem si est. Et ponit tres opiniones.

20 4. Prima opinio est eorum qui negabant casum et fortunam esse. Dicebant quia non sunt nisi nomina tantum. Ponit igitur Philosophus istam opinionem et duas rationes pro ista opinione.

25 5. Prima ratio est: nihil quod fit a causa determinata, fit a casu vel a fortuna; sed omne quod fit, fit a causa determinata; igitur nihil quod fit, <fit> a casu vel fortuna. Maior patet. Et minor declaratur: nam huius effectus, scilicet inveniendi debitorem in foro quem non est opinatus eum reperire — quem effectum dicimus esse a casu —, huius effectus est causa determinata, scilicet venientem velle emere; similiter est in aliis quae dicuntur esse a casu. Nihil igitur fit a casu.

30 6. Ista ratio per Commentatorem¹ formatur sic: si casus est, causa est; sed non est causa; igitur casus non est. Quod non est causa probo, quia causae sunt terminatae; et casus non est terminatus; igitur casus non est causa.

4 quarta] tertia G 15 opiniones] opinionem G 19 qui] quae G 28 nihil] vel G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 40, f. 64E

196a8 Et dubitabit autem.

7. In ista parte ponit Philosophus secundam rationem destru-
tem casum et fortunam esse, quoniam si casus esset, dubitabit aliquis
propter quid nullus antiquorum sapienter dicens causas de gener<a-
tion>e et corruptione aliquid determinavit de casu et fortuna, sed nihil 5
opinabantur casum et fortunam esse.

G 230b

8. Est igitur haec ratio: si casus et fortuna aliquid essent, antiqui
sapientes determinantes de causis aliquid determinassent de casu et
fortuna; sed ipsi non determinabant de casu et fortuna; igitur casus et
fortuna non sunt. 10

196a11 Sed hoc mirabile.

9. In ista parte Philosophus contradicit huic opinioni et primo
contradicit primae rationi dicens quod hoc est mirabile: multa enim
sunt et fiunt a casu et fortuna et in hoc omnes homines conveniunt; et
tamen illa quae sic facta sunt a casu et fortuna non ignoramus nec illi 15
ignorant, [et] quamvis fiant a casu et fortuna, quomodo contingit redu-
cere unumquodque eorum in aliquam causam determinatam eorum
quae sunt, sicut dixit et probavit antiqua ratio supra dicta casum de-
struens et fortunam.

10. Unde ad istam rationem dicendum quod illud quod sic fit a 20
casu, fit a causa determinata, sed illa causa non est causa determinata
respectu effectus casualis, sed est determinata respectu proprii effec-
tus. Unde licet omnia quae fiunt possunt reduci ad causam determina-
tam, tamen de numero eorum quae habent causam determinatam dici-
mus aliqua esse a fortuna et alia non esse a fortuna. 25

196a16 Unde et quodam modo.

11. In ista parte Aristoteles contradicit secundae rationi et osten-
dit quod ista ratio quam dixerunt ad probandum quod casus nihil est,
quia antiqui nihil locuti sunt de casu, nec est ratio demonstrativa nec
probabilis, sed solum est accusatio antiquorum, quia antiqui debebant 30
loqui de casu et fortuna. Quodam modo esset facienda mentio apud
antiquos ipsorum, scilicet casus et fortuna. Et quod ipsi hoc dimise-

16 quomodo] tamen G 31 mentio] memoria G

runt, non est ratio ad probandum quod casus et fortuna non sunt, sed est accusatio antiquorum, quia quaerentes causas rerum esse litem et amicitiam, ut Empedocles, aut intellectum, ut Anaxagoras, aut ignem aut aliquid talium, scilicet aliorum corporum, sicut ponunt illi qui non concedunt nisi causam materialem, tamen non opinabantur fortunam esse aliquid de numero causarum. Et hoc est inconueniens, quod nihil locuti sunt de casu et de fortuna et reliquerunt ea esse, sive putaverunt casum et fortunam esse sive non. Si enim putarent casum et fortunam non esse, malum est quod hoc non notificabant. Si etiam putarent casum et fortunam esse aliquid, tunc est magis inconueniens quod nihil dixerunt de ipsis. Empedocles autem et alii aliquando utebantur fortuna et nihil dixerunt de ipsa. Dixit enim Empedocles aerem non semper congregari superius, scilicet in unum chaos confuse, sed ut contingit a fortuna. Dicit enim Empedocles aerem moveri sicut currens collisit se, multotiens autem aliter, et dicit plures partes animalium fieri a fortuna. Empedocles autem posuit casum esse aliud a suis principiis, scilicet a lite et amicitia. Oportet igitur ipsum dicere quid sit casus. Ista igitur ratio non probat casum non esse, sed magis accusat antiquos.

20 **196a24 Sunt autem.**

12. In ista parte Aristoteles destruit aliam opinionem, quae ponit quod casus est ultima causa omnium. Et primo ponit opinionem, deinde destruit eam. Dicit igitur quod sunt quidam dicentes casum esse causam huius caeli et omnium mundanorum. Deinde inducit inopinabile quod sequitur ex hac opinione. Si enim motus caeli, qui est causa omnium entium hic inferius, sit a casu, <omnes causae rerum essent a casu>. Quod enim invenitur ab illo quod est casu, invenitur a casu. Si igitur motus caeli, qui largitur aliis entibus ordinem, esset a casu, omnes causae rerum essent a casu.

G 231a

30 **196a28 Et multum.**

13. In ista parte inducit a<liu>d <in>opinabile dicens quod hoc est multum mirabile, quod anima et plantae et alia quae viliora sunt corporibus caelestibus non sunt a casu, sed a causis determinatis, et

5 materialem] naturalem G 9 malum] manifestum G

quod corpora caelestia sunt a casu. Nunc autem animalia et plantae sunt a causis determinatis et non a casu. Non enim est a casu quod ex semine olivae fiet oliva vel quod ex semine hominis fiet homo. Cum igitur ista inferiora habent causas determinatas, inconueniens est quod corpora caelestia, quae largiuntur istis inferioribus ordinem, non habent causas determinatas. 5

196a35 Et sunt igitur.

14. In ista parte inducit Philosophus sermonem declarantem quod necesse est perscrutari de hoc, scilicet utrum casus sit causa ultima omnium entium, quia iste sermo destruit primum principium. Et notificat quod perscrutari de hoc est magis necessarium quam perscrutari de natura casus. Sed ista perscrutatio non est propria huic scientiae; ideo Philosophus non loquitur hic multum de ista opinione. 10

15. Ostendit tamen quod aliquid est loquendum de hoc, dicens quod dignum est consideratione utrum sic sit, sicut dixit ista opinio, vel non. Deinde incipit loqui aliquantulum cum istis qui dicunt quod casus est causa ultima omnium et ponit unum maximum inconueniens quod accidit eis, dicens quod <praeter> inconueniens praedictum est aliud inconueniens. Inconueniens est attribuere omnia quae apparent in caelo casui — et hoc, dico, ipsos videntes in caelo nihil fieri a casu; numquam enim senserunt nec sentiunt aliquid in caelo fieri a casu — et attribuere omnia quae apparent in omnibus quae sunt sub caelo ordini et non casui. Videmus enim multa in istis inferioribus contingere a casu et nihil videtur in caelo a casu. Ideo merito deberet dici e contrario, scilicet quod inferiora attribuuntur casui et superiora caelestia ordini et [in] causis determinatis. 20 25

196b5 Sunt autem.

16. Cum Philosophus posuit duas opiniones, quarum una destruxit casum, alia nimis extollebat, hic ponit Philosophus tertiam opinionem, quae ponit quod casus et fortuna sunt immanifesta intellectui humano, cum sint quaedam divina et feliciora quam quae ab intellectu humano comprehendi possunt. Sed ista opinio non contradicit, quia est 30

10 sermo] *sup. lin.* G | primum principium] *sup. lin.* G 14 aliquid] aliter G
21 senserunt] sentierunt G 25 et] vel G

irrationalis — irrationale enim est ut sit aliqua causa ignota naturaliter — et etiam quia contradictio sufficiens contra eos est demonstrare quid sit casus. Si enim demonstratur eis quid sit casus, patet quod casus non est res immanifesta humano intellectui.

G 231b

5 **196b10 Primum quidem igitur.**

17. In ista parte perscrutatur Aristoteles de natura casus et fortunae. Et incipit declarare per divisionem quod casus et fortuna sunt in rebus quae sunt in minori parte sive in his quae contingunt in paucioribus. Et ponit talem divisionem: eorum quae sunt quaedam fiunt semper eodem modo et quaedam frequenter et quaedam fiunt nec semper nec frequenter. Sed casus et fortuna nec sunt in illis quae fiunt semper nec in illis quae fiunt frequenter; et huiusmodi sunt illa quae fiunt in minori parte. Igitur casus et fortuna solum habent esse in illis quae habent esse in minori parte.

18. Et syllogismus componitur sic: casus aut est in rebus necessariis aut in rebus possibilibus in maiori parte aut in illis quae fiunt in minori parte; sed non invenitur in necessariis neque in possibilibus in maiori parte; igitur necessario invenitur in eis quae fiunt in minori parte.

19. Deinde inducit testimonium hominum ad hoc — homines enim rationantur super hoc ex conversione existente inter illa —, dicens quod homines dicunt haec quae nec sunt necessaria nec possibilis in maiori parte fieri a casu et fortuna, et quae fiunt in minori parte fiunt a casu et fortuna, et ex hoc scimus quod ea quae fiunt a casu et fortuna nec sunt semper nec frequenter, sed sunt in minori parte.

20. Commentator¹ movet hic dubitationem. Et haec est dubitatio: de numero eorum quae nec sunt necessaria nec possibilis in maiori parte, quaedam sunt possibilis aequaliter et quaedam in minori parte. Quaerit igitur Commentator utrum casus invenitur in utroque, scilicet in contingenti aequaliter et in contingenti in minori parte. Et secundum quod narrat Avicenna, posteriores Peripatetici dicunt quod casus invenitur in eis quae sunt possibilis in minori <parte> et non in eis

3 quid²] quod G 21 conversione] contingenti G 27 Commentator...movet] Philosophus (*sup. lin.*) primo Posteriorum G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, f. 66G–I

quae sunt possibiliter aequaliter; et haec fuit sententia Themistii. Sed Avicenna dicit quod casus est in utroque, scilicet in contingentibus aequaliter et in contingentibus in minori parte. Et Avicenna narrat rationes dicentium contrarium et solvit eas. Alii probant quod casus non fit in contingentibus aequaliter, quia aliqua sunt contingentia aequaliter respectu potentiae motivae, ut ambulatio et quies, et tamen cum aliquis sit ambulans, non dicimus quod ipse ambulat a casu nec quod contingunt talia; igitur contingentia aequaliter non debent dici fieri a casu. Sed huic contradicit Avicenna sic, quod <non> impossibile est invenire aliquid quod dicitur necessarium respectu unius et casuale respectu alterius. Similiter possibile est invenire aliquid quod est in maiori parte respectu unius et [possibile est] in minori parte respectu alterius. Et quasi intendit quod ambulatio, si attribuitur potentiae motivae, sit casualis, quia in natura illius potentiae non est plus movere quam quiescere, sed si ambulatio attribuitur ad appetitum, qui facit motum, non erit casualis.

G 232a 21. Sed Commentator¹ arguit contra illud primo sic: si aliquid debeat dici necessarium et contingens in pluribus respectu alterius et contingens in paucioribus respectu tertii et non debeat dici aliquid necessarium vel contingens nisi in respectu, sequitur quod nihil esset naturaliter necessarium neque naturaliter contingens in paucioribus neque in pluribus, quia qua ratione dicitur necessarium respectu unius, dicitur contingens respectu alterius, et ita nihil esset absolute necessarium vel absolute contingens, sicut dictum est.

22. Postea arguit contra Avicennam ex dictis eius. Ipse enim dixit quod ambulatio vel quies est casualis respectu potentiae motivae et respectu appetitus non est casualis. Ex hoc arguit sic Commentator:² si respectu appetitus non sit casualis, non est nisi quia appetitus determinat unam partem, quia si non esset ibi appetitus determinans, neutra pars proveniret. Unde ad hoc quod contingens aequale faciat alteram partem, oportet ponere appetitum vel aliquam causam determinantem illud contingens aequale, quia si non determinaretur, neutra actio esset

2 Avicenna] Democritus G 8 quod] cum G 13 ambulatio...attribuatur] attributio G 14 casualis quia] talis quod G 16 casualis] talis G 18 contingens...pluribus] minus in plus G 20 vel] sed G 26 casualis] causalis G | motivae] movente G 27 casualis] causalis G 28 casualis] causalis G 29 quia si] vel G 32 aequale] essentiale G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, f. 66I | ² Cf. *ibid.*, f. 66I–K

dignior ut sit quam reliqua. Ex istis concludit Commentator¹ propositum suum quod, cum actio non invenitur ex contingenti aequaliter nisi ex alia causa extrinseca coniuncta cum eo, et illa causa extrinseca non est causa in pluribus, quia tunc non ageret a casu nec a fortuna, nec est
 5 causa contingens aequaliter, quia ex causa contingente aequaliter, secundum quod est contingens aequaliter, nulla actio provenit, igitur quae proveniunt a casu proveniunt in minori parte. Et sic patet quod Aristoteles non dimisit aliquem modorum in quibus invenitur casus, quia casus non est in contingentibus aequaliter.

10 23. Deinde Commentator² reprobatur differentiam quam Avicenna ponit inter contingens in pluribus et necessarium, <scilicet quod> solum differunt in hoc quod contingens in pluribus habet impedimentum et necessarium non. Unde Avicenna³ primo suae *Physicae* capitulo decimo tertio dicit quod haec est differentia inter semper et saepe,
 15 quod ei quod est semper non adversatur contrarium impediens, sed ei quod est saepe adversatur contrarium impediens. Unde si ab eo quod est saepe remouentur contraria et impediencia, sequitur quod fiat necessarium. Unde secundum ipsum contingens in pluribus est illud quod natum est necessario et semper evenire, quantum est ex natura
 20 sua; quod autem non semper evenit, hoc est propter impedimentum.

24. Contra hoc arguit Commentator⁴ sic: secundum hoc sequitur quod omnia contingentia in pluribus sunt naturaliter necessaria, quia quantum est ex natura ipsorum, necessaria sunt. Et ideo Commentator⁵
 25 ponit aliam differentiam inter contingens in pluribus et necessarium, dicens quod contingens in pluribus est illud in cuius natura est possibilitas, ut eius actio deficiet in minori parte. Et per hoc quod in natura eius est possibilitas deficiendi, differt a necessario. Et non est sicut Avicenna dicit, quod in natura sua non differt a necessario, sed solum in extrinseco. Et dicit⁶ quod propter hoc invenitur impedimentum
 30 extrinsecum, quia in natura contingentium in pluribus est possibilitas ad deficiendum, et nisi invenietur ibi impedimentum in contingentibus in pluribus, sequeretur quod possibilitas in illis ad deficiendum esset otiosa. Necessarium autem non habet in sua natura possibilitatem ut

2 aequaliter] essentialiter G 6 secundum... contingens] manente G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, f. 66K–L | ² Cf. *ibid.*, f. 66L–M | ³ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 13 (ed. Van Riet, 111) | ⁴ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, f. 66M | ⁵ Cf. *ibid.* | ⁶ Cf. *ibid.*, ff. 66M–67A

eius actio deficiat, et ideo, si inveniretur impedimentum, illud impedimentum esset otiosum; et natura nihil agit otiose.

G 232b

25. Postea Commentator¹ inquit in quibus habet esse contingens aequaliter, et dicit quod contingentia aequaliter dicitur de causa agente et de causa recipiente. Inquit autem in qua illarum causarum recipitur contingens aequaliter. Non invenitur in potentiis activis per se, sed in potentiis passivis, sicut in prima materia et in anima concupiscibili. Prima enim materia est passiva ad recipiendum duo contraria aequaliter et ideo receptio utriusque contrariorum est illi naturalis. Et similiter est de anima concupiscibili; ipsa enim est passiva ad actiones contrarias aequaliter. Et probat² quod non sit aliqua causa agens contraria aequaliter, et hoc in omni tempore et hoc intelligendo de agente naturaliter, quia si sic, natura ageret otiose. Potentiae igitur ad esse et non esse essent aequales in eisdem per se, sed hoc est otiosum in natura, quia impossibile est quod aequaliter causat esse et non esse.

26. Sed aliquis posset dicere quod in natura primae materiae sunt potentiae ad esse et non esse aequales; et tamen illae potentiae non sunt otiosae. Ad illud dicit³ quod, cum dicimus quod potentia in materia prima est aequalis ad esse et non esse, intendimus quod duo contraria inveniuntur in ea in temporibus aequalibus oppositis, ut pluviam esse et non esse aequaliter, sed hoc in hieme et hoc in aestate, et causarum alternatio agentium haec duo aequaliter in temporibus aequalibus est necessaria, et sunt corpora caelestia, et actio eorum in causatis est in maiori parte, et ideo sunt causae eorum quae non sunt aequaliter.

27. Cum igitur apparet quod contingens aequaliter non invenitur in potentiis activis, sed passivis, et non nisi in passivis quorum praeparatio ad receptionem duorum contrariorum est aequalis, sive sit anima sive non anima — in potentiis autem passivis quae dignius recipiunt alterum contrariorum quam reliquum, non est contingens aequaliter —, ex istis concludit Commentator⁴ finaliter propositum suum contra Avicennam, scilicet quod non sunt aliquae actiones contingentes aequaliter, dicens quod contingens aequaliter invenitur in passione, non

4 aequaliter²] in qua G 16 sed] similiter G 22 aequaliter] essentialiter G 25 aequaliter] essentialiter G 26 aequaliter] essentialiter G 27–28 praeparatio] properatio G 30 aequaliter] essentialiter G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, f. 67A | ² Cf. *ibid.*, f. 67B | ³ Cf. *ibid.*, f. 67B–C | ⁴ Cf. *ibid.*, f. 67D

in actione, nec inveniuntur actiones quae sunt aequaliter. Passivum enim non exit ad actum nisi a potentia activa. Quamvis autem contingens aequaliter inveniatur in potentia passiva, nisi cum hoc inveniretur in potentia activa, sequeretur quod non sunt aliquae actiones quae
 5 contingunt aequaliter. Et haec est causa quare Aristoteles dimisit contingens aequaliter in hoc capitulo.

196b18 Eorum autem quae sunt.

28. Postquam Aristoteles declaravit quod casus et fortuna sunt in rebus quae sunt in minori parte, declarat in ista parte quod casus et
 10 fortuna fiunt in rebus quae sunt propter aliquam causam, ex quibus invenitur alius finis quam iste propter quem sunt. Dicit igitur quod de numero eorum quae fiunt in minori parte, quaedam fiunt propter finem, cuiusmodi sunt actiones a cognitione et voluntate, alia vero non
 15 fiunt propter finem, et sunt actiones otiosae vel actiones quae sunt sine cognitione, ut confricatio barbae et huiusmodi. Et de numero eorum quae sunt propter finem, alia sunt secundum propositum, alia non sunt secundum propositum, sed secundum naturam. Ambo autem, scilicet casus et fortuna, sunt in his rebus quae sunt propter finem aliquem, ex quibus tamen invenitur aliud quam iste finis in minori parte.

G 233a

20 **196b19 Quare manifestum est.**

29. Ex quo in rebus quae fiunt in minori parte quaedam fiunt ex rebus quae sunt propter aliquem finem et quaedam fiunt ex rebus quae non fiunt propter aliquem finem, manifestum est quod in his quae sunt extra necessaria et extra contingentia in pluribus, scilicet in illis quae
 25 nec sunt necessaria nec contingentia in pluribus, sunt quaedam in minori parte circa quae contingit esse propter hoc, id est propter finem. Et illa quae sunt propter finem, sunt quaecumque aguntur ab intellectu et a natura.

196b23 Huiusmodi ergo etc.

2 potentia] ad *add. sup. lin.* G 5 dimisit] divisit G 9 ista] illa G 17–18 scilicet... sunt¹] sunt casus et fortuna G

30. Hic declarat Philosophus quod casus et fortuna sunt causae agentes per accidens. Nam illa quae fiunt ab agente propter finem, sive fiunt a natura sive a proposito, cum fiunt secundum accidens, dicimus ea esse a fortuna et a casu; et sic casus et fortuna sunt causae agentes per accidens. Sicut enim est aliquod ens per se et aliquod ens per accidens, sic est aliqua causa per se et aliqua causa per accidens, ut ars aedificat<ori>a est causa per se domus, sed album et musicum, quae accidunt aedificatori, sunt causae per accidens domus. 5

31. Et addit Commentator¹ quod secundum expositores differentia est inter illud quod agit a casu et causam per accidens. Nam causa per accidens, ut musica aut medicina, non operatur in domum, sed dicitur causa per accidens, quia accidit causae agenti, sed casus dicitur causa per accidens, quia ex eo fit aliquid per accidens, non tamen illud propter quod est. 10

196b27–28 Per se igitur causa. 15

32. Hic declarat Philosophus quod possibile est quod uni causae per se accidant infinita per accidens. Et per hoc vult notare quod causa per accidens est causa non terminata, quoniam illud quod fit per accidens potest fieri ab infinitis talibus causis. Dicit igitur Philosophus quod causa per se est finita, causa per accidens infinita, non terminata. Infinitae enim causae per accidens accidunt eidem causae per se. Si igitur in his quae fiunt propter finem fiat aliquid per aliquid per accidens, ita quod causae agentes eius sint causae per accidens, tunc debet fieri a casu et fortuna. 20

196b31 Ipsorum autem. 25

33. In ista parte declarat Aristoteles in exemplo quod casus et fortuna collocantur in causis agentibus quae sunt propter aliquid. Dicit tamen primo quod differentia eorum ab invicem, scilicet casus et fortunae, est posterius determinandum, sed nunc erit manifestum quod casus et fortuna sunt in his quae propter aliquem finem. 30

34. Exemplum hoc est: si aliquis creditor sciret debitorem suum esse in foro, ipse veniret ad forum causa recipiendi pecuniam suam,

25 ipsorum] peccatorum G 30 his] viis G 31 hoc] hic G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, f. 68A–B

delaturus pecuniam secum a debitore. Ponatur igitur quod ipse veniat ad faciendum aliquid aliud, puta ad emendum aliquid, et non ad recipiendum pecuniam suam, et inveniatur debitorem suum in foro et accipiat pecuniam suam ab eo. Dicitur quod est a casu, quia quando venit ad forum, non intendebat accipere pecuniam.

G 233b

5
10
15
35. Sic igitur patet quod casus est in agentibus propter finem, ubi evenit aliquid praeter finem intentum. Sic igitur patet quod casus et fortuna sunt in his quae fiunt propter aliquid et sunt causae per accidens. Nam si aliquis proponens accipere pecuniam veniat ad forum causa recipiendi pecuniam et recipiat pecuniam, talis receptio pecuniae non est per accidens nec a fortuna. Unde ire ad forum potest esse causa per se reportationis pecuniae a debitore, et tunc non est reportatio pecuniae a casu, et potest esse causa per accidens reportationis pecuniae, et tunc reportatio pecuniae est a casu. Casus igitur est causa per accidens.

197a5 Manifestum causarum.

20
36. In ista parte concludit Philosophus definitionem fortunae per illas tres differentias quas hic Philosophus enumerat, quando dicit:¹ ‘manifestum itaque quod fortuna est causa secundum accidens in his quae sunt in minori parte secundum propositum eorum quae propter hoc sunt’.

25
30
37. Haec igitur est definitio fortunae: fortuna est causa per accidens eorum quae fiunt in minori parte in agentibus a proposito eorum quae sunt propter finem aliquem. Et dicit quod est causa per accidens, ut distinguat inter fortunam et causam per se. Et dicit ‘in his quae agunt secundum propositum’, ut distinguat fortuna<m> a casu. Fortuna enim solum fit in rebus voluntariis, sed casus fit indifferenter in rebus voluntariis et in his quae sunt a natura. Et ideo dicit Philosophus quod intellectus et fortuna sunt circa idem. Fortuna enim est causa per accidens in his rebus quae sunt ab intellectu, id est a cognitione, et propter aliquid. Ideo subiectum fortunae et cognitionis est idem. Subiectum enim fortunae et propositi est idem; et propositum non est extra intellectum; igitur subiectum fortunae [non] est intellectus. Aliud igitur est subiectum fortunae quam casus.

21 hoc] haec G 23 eorum²] ea G

¹ Arist., *Phys.* II, 5, 197a5–6

38. Et dicit Commentator¹ quod Aristoteles in hac definitione contentus est dicere subiectum fortunae et tacuit definitionem casus, quia necessarium est quod illud quod fit a natura simile est in hoc, sicut illud quod fit ex voluntate. Unde consimilis definitio est intelligenda de casu respectu sui subiecti, qualis hic dicitur de fortuna respectu sui subiecti. 5

197a8 Infinitas etc.

39. In ista parte notificat Aristoteles quod cognitio non continet casum et quod nulla scientia speculativa perscrutatur de illo, cum nullum ens intentum naturaliter proveniat ex eo. Unde nulla scientia speculativa habet perscrutari de causis casualibus, quia tales causae non sunt terminatae, sed infinitae, et de infinitis non est scientia. Et propter hoc videtur quibusdam quod fortuna est infinita et immanifesta homini, quia scientia eius non est terminata apud nos. Et ideo videtur aliquibus quod nihil fit a fortuna. 10 15

40. Intelligendum est quod nulla scientia speculativa perscrutatur in speciali de causis casualibus et fortuitis, quia tales causae sunt infinitae. Verumtamen aliqua scientia speculativa, ut videlicet ista scientia, perscrutatur de casu et fortuna in generali, demonstrando in quo genere sunt et qualiter haec sunt causae per accidens. 20

197a13 Et est causa.

G 234a 41. Hic probat quod casus est causa per accidens et non per se, et hoc sic: infinitae sunt causae per accidens; sed illud quod est a casu, habet causas infinitas; igitur casus est causa per accidens.

42. Maiorem huius rationis verificat per exemplum dicens quod aedificator <est causa per se> domus et causae per accidens domus sunt infinitae, ut si aedificator sit, aut igitur est musicus aut albus; et tunc illa sunt causae per accidens domus, quia accidunt aedificatori, qui est causa per se domus. Unde illa quae accidunt causae per se sunt causae per accidens. Cum igitur infinita accidant causae per se, dicitur quod causae per accidens sunt infinitae. 25 30

9 casum] causam G 18 ista] illa G 27 et] *sup. lin.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, ff. 68M–69A

43. Aliud exemplum est de debitore: huius effectus qui est recipere pecuniam a debitore sunt infinitae causae casuales, quia potest esse quia vadit ad forum ad videndum aliquid, scilicet amicum, aut ad prosequendum aliquid, scilicet servum, aut ad fugiendum aliquid, scilicet inimicum, et sic contingit procedere in infinitum in causis casualibus.

197a18 Et esse quidem dicere.

44. Philosophus hic ostendit quid veritatis habet illa opinio de casu et fortuna <quae> dicit quod casus et fortuna sunt causae immanifestae humano intellectui. Nam ex quo casus et fortuna sunt causae per accidens et causae per accidens sunt causae infinitae et de infinitis non est scientia certa, sequitur quod de casu et fortuna non est scientia certa. Opinio igitur dicens quod casus et fortuna sunt immanifesta humano intellectui aliquid veritatis habet, scilicet in hoc quod non est scientia certa sive certa ratio reddenda.

197a20 Quare autem infinitae.

45. In ista parte Philosophus movet unam dubitationem. Dictum est enim quod casus et fortuna sunt causae per accidens. Et causae per accidens sunt duplices, quaedam propinquae et quaedam remotae. Est autem dubitatio quae causa per accidens debet attribui casui, utrum causa propinqua aut causa remota. Et ponit exemplum de causa per accidens propinqua et remota, ut aestus et calor solis aut spiritus et adventus venti sunt causae propinquae sanitatis, sed depilare, id est radere barbam, non est causa propinqua sanitatis, sed est causa remota. Et sciendum quod de numero causarum per accidens quaedam sunt remotae et quaedam propinquae. Et Philosophus intendit dicere quod causae remotae per accidens non numerantur in causis casualibus, cuiusmodi est abradere barbam, sed causae propinquae per accidens, sicut sol et ventus, numerantur in causis casualibus. Et sic patet solutio ad dubitationem.

197a25 Fortuna autem.

1 qui] quae G 13 igitur] autem G 22 spiritus] specie G 31 fortuna] forma G

46. In ista parte declarat Philosophus quod in usu hominum non dicuntur bonitas et malitia casus <et fortunae> nisi de singularibus existentibus in actu aut de illis quae sunt quasi existentes in actu, dicens quod fortuna dicitur bona, cum bonum aliquod eveniat in actu, et fortuna dicitur prava, cum pravum aliquod eveniat actu. Eufortunia et disfortunia sunt, cum haec, scilicet bonum et malum, magnitudinem <habent>. Unde bonitas et malitia fortunae usitantur, quando fortuna fuerit magna, magis quam usitatur bona fortuna et mala fortuna. Unde propter hoc quod malitia et bonitas dicuntur fortunae in maximis casibus, ideo attingere in foro magnum malum aut magnum bonum, quamvis illa non evenia<n>t, dicitur discontingere aut eucontingere, quia intellectus dicit illud quod propinquum est ad habendum, quoniam sic est, id est quod habetur. Unde homines tenent ista quae sunt propinqua ad habendum quasi habita, quod non nisi secundum parum deesse videntur de habere.
47. Adhuc Philosophus dicit quod rationabiliter eufortunium est incertum, quia fortuna est incerta. Nihil enim eorum quae sunt a fortuna possibile est esse neque sicut semper neque sicut frequenter. Et dicit quod eufortunium est res incerta, ne homo decipiatur in sua vita mundana ex quo accidit ei bonitas casus.

197a32 Est ergo utrasque.

48. In ista parte dat Philosophus definitionem communem continentem casum et fortunam dicens: ‘est igitur utrasque causas’, scilicet casum et fortunam, ‘esse causas per accidens et in contingentibus fieri neque simpliciter’, id est necessariis, ‘neque frequenter et esse eorum quaecumque sunt propter finem’. Unde tam casus quam fortuna est causa per accidens in his quae fiunt in minori parte et eorum quae fiunt propter finem.
49. Istud capitulum continet duas partes principales. In prima parte ponuntur opiniones antiquorum de casu et fortuna. In secunda parte ponit Philosophus opinionem propriam. Prima pars continet tres partes, secundum quod sunt tres opiniones antiquorum de casu et fortuna. Secunda pars continet octo partes. In prima declaratur quod for-

10 attingere] accipere G 15 deesse] deest G 16 eufortunium] eufortuniis G
 19 eufortunium] eufortuniis G | decipiatur] deopinetur G 25 necessariis] necessarius
 G 33 octo] duas G

tuna[e] et casus sunt in rebus quae sunt in minori parte. In secunda parte declaratur quod casus et fortuna sunt causae agentes per accidens. In tertia parte declaratur quod casus et fortuna sunt in his quae sunt propter aliquid. In quarta parte concludit definitionem fortunae.

5 In quinta parte declarat quod nulla scientia speculativa perscrutatur de causis casualibus. In sexta parte solvitur una dubitatio, quae est utrum casus et fortuna dicuntur causae per accidens propinquae <vel> remotae. In septima parte declaratur quod in usu hominum non dicitur bonitas et malitia casus et fortuna<e> nisi de singularibus existentibus in

10 actu. In octava parte ponit unam definitionem communem continentem casum et fortunam.

QUAESTIO 11

UTRUM CASUS ET FORTUNA HABEANT ESSE IN REBUS

1. Circa illud capitulum quaeratur utrum casus et fortuna habeant esse in rebus.

2. Videtur quod non, quia per Commentatorem secundo *Meta-physicae* commento vicesimo tertio impossibile est ut agens corporum particularium transmutet materiam nisi mediante corpore supracaelesti. Ex hoc habeo quod omne quod evenit in istis inferioribus provenit ex aliqua causa supracaelesti; sed substantia supracaelestis non agit aliquid a casu; igitur in istis inferioribus non provenit aliquid a casu. 5
10

3. Item si aliquid proveniret a casu, illud actu eveniret a voluntate aut a natura, quia omne quod evenit, aut evenit a natura aut a voluntate; sed nec illud quod evenit a natura nec illud quod evenit a voluntate, evenit a casu; igitur nihil evenit a casu. Probatio assumpti quod illud quod evenit a natura non evenit a casu, quia agens naturalis agit ex necessitate suae naturae, sicut ignis de necessitate comburit; sed tale agens non agit a casu; igitur nullum casuale provenit ex natura. Similiter nihil quod est a voluntate est a casu, quia si aliquid sit a voluntate, illud intenditur a voluntate aut non. Si intenditur a voluntate, non est casuale per Philosophum. Si non intenditur a voluntate, igitur non est voluntarius et per consequens non est factum a voluntate. Igitur nihil quod fit a voluntate, fit a casu. 15
20

4. Item si casus habet esse, esset causa efficiens per accidens, sicut Philosophus¹ dicit; sed hoc est falsum. Probatio, quia posito quod Socrates fodiat in agre et inveniatur aurum, illa inventio auri est a casu; et hic non est aliqua causa efficiens nisi Socrates; igitur Socrates est casus, quod est falsum. 25

5. Ad oppositum est Aristoteles.²

6. Ad quaestionem dicendum quod casus et fortuna habent esse in rebus. Quod patet, viso quid sit casus et fortuna. Secundum Philosophum³ casus est causa eorum quae sunt per accidens et nec sunt semper nec frequenter et in his quae fiunt propter finem. Et solum unum addit fortuna supra casum, scilicet quod fortuna est in habentibus 30

17 casuale] causale G 20 casuale] causale G 32 et] *sup. lin.* G

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 5, 197a5–6, 32–35; 6, 198a5–7 | ² Cf. *ibid.*, 5–6, 196b10–198a13 | ³ Cf. *ibid.*, 5, 197a32–35

propositum. Unde fortuna est causa per accidens in habentibus propositum eorum quae fiunt nec semper nec frequenter in his quae fiunt propter finem. Cum igitur multa sic fiant per accidens quae nec fiunt semper nec frequenter in his quae fiunt propter finem, sequitur quod
 5 multa fiant a casu, et per consequens casus reperitur in rebus. Et sic est de fortuna.

7. Intelligendum secundum Commentatorem¹ quod causa secundum accidens est duplex: quaedam enim quae non operatur ad effectum omnino, et dicitur causa per accidens, quia accidit agenti, et sic
 10 musica vel albedo est causa per accidens domus. Alio modo dicitur causa per accidens illud ex quo fit aliquid per accidens, ita quod aliquo modo operatur ad effectum, et illo modo est casus causa per accidens. Casus enim est causa effectus agens per accidens ad effectum.

8. Ulterius intelligendum est quod de numero eorum quae fiunt quaedam sunt necessario et quaedam contingenter. Illa quae fiunt
 15 necessario, dicuntur semper fieri. Quod autem aliqua fiant contingenter, contingit tripliciter, secundum quod triplex est contingens, scilicet contingens in pluribus et in paucioribus et ad utrumlibet. Illa quae contingunt in pluribus, dicuntur fieri frequenter. Et circa tale contingens non habet fieri casus et fortuna, sed habent fieri circa contingens
 20 in paucioribus et circa contingens raro, quod idem est.

9. Intelligendum quod Avicenna² primo suae *Physicae* capitulo tertio decimo dicit quod haec est differentia inter illud quod est semper et illud quod est frequenter, quia illud quod est semper non potest
 25 habere impedimentum, sed illud dicitur esse frequenter, quod semper est, nisi aliquid prohibeat. Unde dicit quod illud quod est frequenter, si removeantur prohibentia et contraria, fiat necessarium. Et ideo fallit raro, quod non fallit nisi impeditur. Sed Commentator³ isto secundo commento quadragesimo octavo dicit contra Avicennam sic dicens,
 30 quod differentia [est] inter contingens ut in pluribus et necessarium non est quod contingens in pluribus non habet impedimentum nisi raro et necessarium non habet impedimentum, ut dicit Avicenna; secundum enim hoc sequitur quod omnia naturaliter sint necessaria. Et quod hoc sequatur patet, quia per Avicennam contingens ut in pluribus est

26 frequenter] semper G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 50, f. 68A–B | ² Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 13 (ed. Van Riet, 111) | ³ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, f. 66L–M

- G 235b necessarium, si non esset impedimentum extrinsecum; circumscribendo igitur omne impedimentum extrinsecum, illud quod est contingens ut in pluribus non habetur ex se quod posset deficere et ita ex natura sua esset necessarium et ita esset naturaliter necessarium. Et ideo dicit Commentator¹ quod contingens in pluribus est illud in cuius natura est possibilitas, ut eius actio deficiat in minori parte; ideo invenitur illic impedimentum extrinsecum. Unde in natura contingentis in pluribus invenitur possibilitas ad non essendum et propter hoc invenitur impedimentum extrinsecum et non econtra. Propter enim impedimentum extrinsecum modo est tota contingentia et possibilitas ad non esse [idem] in contingente ut in pluribus. Et quod autem oportet quod contingens in pluribus habeat impedimentum extrinsecum, declarat Commentator,² quia aliter possibilitas naturalis quae est in tali contingenti esset otiosa.
10. Et sic patet secunda particula definitionis casus, scilicet quod casus est eorum quae fiunt nec semper nec frequenter. Casus enim non est eorum quae fiunt semper — manifestum est — nec eorum quae fiunt frequenter, quia illa dicuntur fieri frequenter quae semper fiunt, nisi fiat impedimentum.
11. Tertia particula, scilicet quod casus est in his quae sunt propter finem, additur per Commentatorem³ ut per hoc distinguatur inter casum et actiones otiosas, cuiusmodi est confricatio barbae, quia accidit sine cognitione. Talis enim actio non est a casu, quia non est propter finem excogitatum.
12. Ad primum argumentum⁴ dicendum quod non est inconveniens quod aliquid proveniat a casu a substantia supracaelesti mediante aliquo agente.
13. Contra: substantia supracaelestis non potest impediri ab eo quod causat; igitur a substantia supracaelesti non provenit aliquid a casu.
14. Dicendum concedendo quod substantia supracaelestis non potest impediri ab eo quod intendit producere, et ideo nihil quod intenditur a substantia supracaelesti producitur a casu. Nunc a substantia caelesti non intenditur aliquod individuum, sed natura speciei, ut patet

4 necessarium¹] necessaria G | necessarium²] necessaria G 12 extrinsecum] intrinsecum G 33 nunc] ideo G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, f. 66M | ² Cf. *ibid.*, ff. 66M–67A | ³ Cf. *ibid.*, comm. 49, f. 67G | ⁴ Cf. *supra*, 220, 5–10

per Avicennam¹ primo suae *Physicae* capitulo primo, qui dicit quod species intenditur a natura et non individuum. Modo species non producit a casu, ut patet per Commentatorem² septimo *Metaphysicae*. Et ideo concedo quod substantia supracaelestis non impeditur ab eo quod per se intendit.

5
10
15
20
25

15. Ad aliud argumentum³ dicendum quod aliquid evenit a casu tam a natura quam a voluntate. Tamen illud quod est intentum a natura vel a voluntate non evenit a casu. Aliqua tamen fiunt a natura et a voluntate praeter intentionem et illa eveniunt a casu. Et hoc intendit Commentator⁴ commento quinquagesimo secundo *huius*. Ibi dicit quod omne quod fit a casu, fit a causa naturali aut a casu voluntaria. Et per hoc intendit quod casualia fiunt a natura et a voluntate, sed praeter intentionem. Et quando probatur quod casuale non provenit a voluntate, quia nihil provenit a voluntate nisi volitum et intentum a voluntate, verum est per se; aliquid tamen provenit a voluntate per accidens, quod non est intentum a voluntate. Et quando probatur quod casualia non fiunt a natura, quia agens naturale agit ex necessitate suae naturae et non casualiter, dicendum quod ab agente naturali potest evenire effectus casualis, sed si illud agens sit mere naturale, tunc casualitas est ex parte effectus et non ex parte causae, sicut patet in exemplo Avicennae:⁵ ignis comburit pannos pauperis a casu, sed ita non est ex parte ignis, sed ex parte effectus, quia accidit tale combustibile esse istius pauperis. Unde ubi est mere naturale agens, casualitas non est ex parte agentis. Et hoc probat argumentum; tamen non probat quin agens naturale casualiter producit effectum in casualitate quae accidit in effectu[m].

30

16. Unde intelligendum est quod quandoque accidit casualitas ex parte causae et ex parte effectus insimul, et aliquando ex parte causae tantum, et aliquando ex parte effectus tantum. Exemplum primi: vadens ad forum est causa casualis receptionis pecuniae a debitore, et similiter ille effectus potest esse casualis ex parte debitoris. Exemplum secundi: ignis huius hominis comburit [hoc] combustibile. Hic [non] est casualitas ex parte causae, quia accidit quod ignis sit huius homi-

G 236a

19 sit] ut G 25 casualiter] causaliter G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 8–9) | ² Cf. Averr., *In Metaph.* VII, comm. 22, f. 172I | ³ Cf. supra, 220, 11–22 | ⁴ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 65, f. 72L | ⁵ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 14 (ed. Van Riet, 134)

nis, et non est casualitas ex parte effectus. Exemplum tertii: si ignis comburat pannos pauperis, ex parte ignis non est casualitas — ignis enim, quantum est ex parte sua, est causa agens per se —, sed accipienda est casualitas ex parte huius effectus, qui est comburere pannos pauperis. 5

17. Ad aliud argumentum¹ dicendum quod loquendo de casu secundum quod Philosophus hic loquitur, sic potest concedi quod Socrates est casus. Unde loquendo de casu secundum quod casus est causa agen[t]is per accidens, sic bene potest concedi quod Socrates est casus. Alio tamen modo accipitur casus, scilicet per habitudinem causae agentis per accidens ad suum effectum. Et sic dicimus quod homo facit aliquid a casu, [non] quia facit illud ab aliqua causa accidentali, et illo modo loquitur communiter de casu. 10

18. Ad aliud argumentum,² quando dicitur quod oportet quod, etsi inventio thesauri sit effectus per accidens, habet reduci ad per se, dicendum quod iste effectus per accidens, scilicet inventio thesauri, habet reduci in effectum per se, qui est fodere terram, et huic effectui correspondet causa per se. Unde non oportet quod effectus per accidens reducitur ad causam per se, quae causa sit per se causa illius effectus per accidens; effectus tamen per accidens habet reduci ad causam per se alterius effectus. 15 20

19. Adhuc arguitur contra praedicta ostendendo quod definitio casus sit diminuta, quia posito quod aliquis fodiens terram sciat aurum ibi esse et intendat ibi invenire aurum, ipse non invenit ibi thesaurum a casu; et tamen per accidens et in minori parte invenit ibi aurum; igitur casus non bene definitur praedicta definitione. 25

20. Item de hoc quod dicitur, quod aliqua actio naturae potest esse casualis, hoc non videtur esse verum, quia si hoc esset verum, generatio naturalis esset a casu, quod est inconueniens.

21. Ad primum illorum³ dicendum quod casus non est respectu effectus praecogniti. Et hoc satis habetur per istam particulam ‘causa per accidens’. Unde si fodiens terram intendat invenire aurum, ille fodiens non est causa per accidens respectu inventionis auri. 30

14 quando... quod¹] dicendum quod non G 17 qui] quae G

¹ Cf. supra, 220, 23–27 | ² Argumentum ad quod haec responsio spectat deest.

³ Cf. supra, 22–26

22. Intelligendum secundum Avicennam¹ primo suae *Physicae* capitulo decimo quarto quod finis est communis ad duo, quia uno modo finis dicitur esse illud ad quod res provenit quocumque modo. Alio modo dicitur finis quod quaeritur ex opere. Et finis hoc modo dictus est finis essentialis, sed finem primo modo dictum contingit esse accidentalem.

23. Intelligendum etiam, secundum quod vult Avicenna² primo suae *Physicae* capitulo tertio decimo, quod tripliciter pervenitur ad finem: aut ad finem essentialem tantum, et respectu illius dicitur causa essentialis, aut ad finem accidentalem tantum, et respectu illius dicitur causa accidentalis, aut respectu utriusque, et tunc respectu unius dicitur causa essentialis et respectu alterius dicitur causa accidentalis.

G 236b

24. Ad aliud argumentum,³ quod illud dicitur evenire a casu quod ex natura sua est natum evenire in minori parte, quamvis de facto eveniat semper et in maiori parte. Et ideo inventio thesauri est a casu, quia natum est evenire in minori parte, quamvis de facto eveniat in maiori parte. Unde si aliquis centies inveniatur debitorem in foro praeter intentionem, et accidit semel quod non inveniatur eum in foro, non propter hoc debet dici quod invenire debitorem in foro sit contingens in pluribus. Sed illud dicitur contingens in pluribus, quia in natura sua est nata saepius evenire, et non dicitur omne illud contingere in pluribus, quia saepius evenit, sed quod est natum saepius evenire.

25. Ad aliud argumentum⁴ dicendum secundum Avicennam⁵ primo suae *Physicae* capitulo decimo quarto quod casus inspiciat generationem naturalium rerum in comparatione suorum singularium, sicut generatio huius grani tritici in hac parte terrae. Tamen non debet absolute concedi quod generatio tritici sit a casu. Unde intelligendum secundum Avicennam⁶ primo suae *Physicae* capitulo tertio decimo quod illud quod est contingens in pluribus per appositionem <vel> cum remotione potest fieri casuale. Unde illud quod non est casuale

1 *Physicae*] *Metaphysicae* G 2 decimo] vicesimo *corr. in* quadragesimo G 4 quod] quae G 17 aliquis] aliquid G 24 decimo] quadragesimo G | inspiciat] incipiat G 28 tertio decimo] tricesimo G 30 casuale²] causale G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 14 (ed. Van Riet, 121) | ² Cf. *ibid.*, cap. 12 (103–104) | ³ Argumentum ad quod haec responsio spectat deest. | ⁴ Cf. *supra*, 224, 27–29 | ⁵ Cf. Avic. *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 14 (ed. Van Riet, 125) | ⁶ Cf. *ibid.*, cap. 13 (111)

per appositionem potest fieri casuale, verbi gratia ignem comburere hoc combustibile huius pauperis est casuale. Similiter aliquid fit casuale per remotionem alicuius, verbi gratia non est casuale aliquem venire ad forum intendentem invenire debitorem; tamen remoto hoc quod est intendens invenire debitorem, residuum est casuale, quia venire ad forum casuale est <ad> invenire debitorem. Et sic ex parte illa generatio tritici ex terra non est casualis; tamen generatio huius tritici ex hac parte terrae est casualis.

5

1 appositionem] speciem G | ignem] ignis G 5 intendens] intendendum G

QUAESTIO 12

UTRUM ILLUD QUOD FIT A CASU SIT NATUM EVENIRE PER SE AB ALIA CAUSA

5 1. Quaeratur utrum illud quod fit a casu sit natum evenire per se ab alia causa.

2. Ad illam quaestionem dicendum quod accipiendo ‘casum’ proprie, secundum quod est species distincta a fortuna et secundum quod habet esse tantum in actionibus naturalibus, sic illud quod fit a casu non est natum fieri per se ab alia causa, quia per Commentatorem
10 octavo *Physicorum* commento quadragesimo quinto nulla eadem species fit a natura et a casu, sed quae fiunt a casu sunt monstruosa, non naturalia; si tamen illud quod fit a casu esset natum fieri per se ab alia causa, illud esset natum fieri a casu et a natura, quod falsum est.

3. Illud tamen quod fit a fortuna natum est fieri ab alia causa per
15 se, sicut inventio debitoris in foro, quae casualiter est ad velle emere, et potest esse per se ab alia causa, ut a velle invenire debitorem in foro. Sic illud quod fit a fortuna est natum fieri per se ab alia causa.

4. Sed accipiendo ‘casum’ stricte, sic illud quod fit a casu non potest habere causam per se. Nam Philosophus probat in littera quod
20 illud quod fit a casu non fit a natura, et hoc sic: illud quod fit a natura fit semper vel in maiori parte; sed illud quod fit a casu nec fit semper nec in maiori parte; igitur quod fit a casu, non fit a natura. Et Commentator dicit commento septimo secundo libro quod illud quod natum est exsistere a casu non est natum exsistere per naturam.

G 237a

8 quod²] quia G 16 et] *sup. lin.* G | esse] *sup. lin.* G 18 casum] causam G

QUAESTIO 13

UTRUM CASUS POSSET ESSE, UBI PROPRIUS FINIS INTENTUS EVENIT

1. Quaeratur utrum casus posset esse, ubi proprius finis intentus evenit.
2. Ad illam quaestionem dicendum quod proprie loquendo, distinguendo casum contra fortunam, sic numquam est casus, ubi proprius finis intentus evenit sub illo modo sub quo intenditur, quia si proprius finis naturalis intentus in actione naturali sub illo modo sub quo intenditur eveniat, igitur forma est determinato modo inducta in materiam, et per consequens non est aliquod monstru[u]m et per consequens nec casus nec fortuna. 5 10
3. Tamen <fortuna> potest esse, ubi proprius finis intentus evenit, quia posito quod aliquis vadens ad forum tantum ad emendum et inveniatur ibi debitorem quem non credit invenisse et emat illud quod proposuit emere, tunc est a fortuna, et tamen proprius finis intentus evenit. 15
Fortuna igitur potest esse, ubi proprius finis intentus evenit, et per consequens casus loquendo communiter de casu.

5 dicendum] dicendi G 15 a] *sup. lin.* G

QUAESTIO 14

UTRUM CASUS HABET FIERI IN CONTINGENTIBUS AEQUALITER

1. Quaeratur utrum casus habet fieri in contingentibus aequaliter.

2. Videtur quod sic. Nam Avicenna¹ primo suae *Physicae* capitulo secundo dicit quod fortuna est in his quae contingunt ad utrumlibet. Et Avicenna² reprehendit expositores dicentes quod casus [non] est in his quae fiunt semper et in his quae fiunt in maiori parte. Ex quo dicto Avicennae videtur quod casus habeat fieri in omnibus quae non fiunt semper nec frequenter; sed illa quae contingunt ad utrumlibet nec
5
10
15
20

3. Item aliquid potest evenire ad utrumlibet; et non a causa per se, quia quod evenit a causa per se, evenit semper vel frequenter; igitur quod evenit ad utrumlibet, evenit a causa per accidens. Et omne tale evenit a casu. Igitur casus est in his quae contingunt aequaliter.

4. Huic dicitur quod de nulla causa evenit aliquid aequaliter. Nam secundum Commentatorem³ <contingens> aequaliter non invenitur in potentiis activis, sed solum in passivis. Si enim causa activa se haberet aequaliter ad utrumlibet [licet] oppositorum, non est magis dignum quod produceret unum quam reliquum.

5. Contra: probo quod illa ratio Commentatoris non valet, quia secundum illud ab agente contingenter in paucioribus nihil eveniret, quia certum est quod illud quod contingit evenire in paucioribus est minus dignum quam illud quod contingit in pluribus vel etiam illud quod contingit aequaliter, quia si rarius contingat quod agens producat A quam B, minus dignum ipsum est producere A quam B. Si igitur ab agente aequaliter se habente ad utrumlibet oppositorum neutrum oppositorum provenit, multo fortius ab agente minus se habente ad unum
25

7 et] nec G 8 Avicennae] Aristotelis G 26 B²] *add.* si igitur neutrum oppositorum (posset evenire ab agente aequaliter est ad utrumlibet potentia oppositorum *in marg.*) igitur illud oppositorum quod minus est in potentia agentis non eveniat ab illo agente G 27–28 aequaliter... multo] *in marg.* G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 13 (ed. Van Riet, 111–115) | ² Cf. *ibid.* (108–110); cap. 14 (120–135) | ³ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, ff. 66I–67D

oppositorum quam ad reliquum non provenit illud oppositorum ad quod agens minus se habet, et ita nihil proveniret in paucioribus.

G 237b 6. Illud confirmatur sic: si in potentia Socratis sit <contingens> aequaliter ambulare et non ambulare et in potentia Platonis minus sit ambulare quam non ambulare, sequitur a multo fortiori quod Plato non posset ambulare stante illo casu, quia minus est in potentia Platonis, ut ambulet, quam in potentia Socratis. 5

7. Item si aliquis aequaliter vadit ad forum ad emendum aliquid vel non emendum, non intendendo invenire debitorem, et quod bis inveniatur debitorem et bis non inveniatur, illa tunc inventio debitoris in foro est a casu; et aequaliter contingit invenire debitorem et non invenire; igitur casus habet fieri in contingentibus aequaliter. 10

8. Ad oppositum est Commentator¹ hic, qui reprehendit Avicennam in hoc quod ponit casum fieri in contingentibus aequaliter.

9. Ad quaestionem dicendum secundum opinionem Avicennae quod casus habet fieri in contingentibus aequaliter. Unde ipse Avicenna² primo suae *Physicae* capitulo tricesimo dicit quod casus aliquando potest fieri in contingentibus aequaliter. Et etiam ipse Avicenna³ primo suae *Physicae* reprehendit expositores antiquos qui ponunt casum non esse nisi in contingentibus raro. Unde ipse dicit quod respectu unius est contingens aequaliter et respectu alterius est contingens in pluribus et respectu alterius contingens in paucioribus. Verbi gratia ambulare et non ambulare aequaliter respiciunt potentiam motivam, sed tamen cum [non] referuntur ad voluntatem, non contingit aequaliter ambulare et non ambulare, quia voluntas determinatur ad unam partem. Et ideo non est inconveniens quod aliquid quod est contingens ad utrumlibet respectu alicuius, eveniat a casu. 20

10. Et contra illam opinionem arguit Commentator⁴ et probat quod nihil evenit ad utrumlibet, quia nulla causa producens aliquid aequaliter se habet ad producendum et non producendum. Unde arguitur sic: si aliquid fieret ad utrumlibet, illud fieret a causa contingente; sed omnis effectus proveniens a causa contingente provenit ab ea in maiori parte vel in minori parte et nihil ad utrumlibet; igitur etc. Probatio assumpti, quia causa contingens quae se habet aequaliter ad duo 30

8 aliquis] aliquid G 13 qui] quod G 23 potentiam] essentiam G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, ff. 66I–67D | ² Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 13 (ed. Van Riet, 112–115) | ³ Cf. *ibid.* (112) | ⁴ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, ff. 66I–67D

5 opposita, nullum eorum producit, quia qua ratione producit unum, eadem ratione producit reliquum; aut igitur producit utrumlibet aut neutrum; sed non potest producere utrumlibet simul; igitur neutrum producit. Nulla igitur causa contingens quae se habet ad duo opposita
 10 aequaliter, producit alterum illorum et per consequens causa produ-
 cens se habet ad effectum in maiori parte vel in minori parte.

11. Item si potentia activa aequaliter se habet ad agere et non agere naturaliter, tunc natura ageret otiose, quia impossibile quod ab aliqua potentia aequaliter proveniat utrumlibet contradictoriorum si-
 10 mul.

12. Item per Commentatorem¹ potentia passiva se habet aequaliter ad duo opposita, sed nulla potentia activa se habet <aequaliter> ad duo opposita. Unde non obstante quod potentia passiva se habet aequaliter ad duo opposita, adhuc non provenit effectus ad utrumlibet, 15 quia nullus effectus producit nisi ab agente, et nullum agens se habet aequaliter ad duo opposita. Et quod nullum agens se habet aequaliter ad opposita duo, potest probari, quia si sic, nullum illorum produceret, quia si produceret unum et non reliquum, oporteret magis determinari ad unum quam ad reliquum et per consequens non se haberet aequaliter ad utrumlibet.
 20

13. Ad quaestionem dicendum secundum viam Commentatoris quod casus non habet fieri in contingentibus aequaliter, sed omnis effectus qui provenit ex aliqua causa aut provenit ab ea semper aut in maiori parte aut in minori parte. Nulla enim causa secundum Com-
 25 mentatorem producit effectum contingentem aequaliter. Contingens aequaliter enim non invenitur in potentiis activis, sed passivis, quoniam natura casus est natura materiae, non natura formae, et ideo omne quod provenit ab aliqua causa aut provenit ab ea semper aut in maiori parte aut in minori parte, et nullus effectus provenit ab aliqua
 30 causa contingenter ad utrumlibet.

14. Intelligendum tamen quod aliquis effectus, antequam producat a causa, est aequaliter natus evenire et non evenire, et causa est aequae nata producere effectum et non producere. Tamen cum causa producit effectum, non aequae est indifferens ad producendum et ad
 35 non producendum, sed determinatur ad producendum effectum magis quam ad non producendum.

G 238a

25–26 contingens aequaliter] aequaliter aequalia G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 48, f. 67A

15. Ad primum argumentum¹ dicendum negando Avicennam, quia est expresse contra Commentatorem. Vel potest dici sustinendo Avicennam quod casus habet fieri in his quae contingunt aequaliter, quantum est ex parte materiae. Potentia enim passiva potest esse aequalis respectu utriusque contrariorum. Unde aliquis effectus potest esse in se contingens aequaliter et tamen cum hoc stat quod respectu causae activae fit in minori parte. 5

16. Ad aliud argumentum² dicendum quod nihil evenit contingenter ad utrumlibet ab aliqua causa. Unde quamvis omne illud quod provenit proveniat ab aliqua causa ad utrumlibet, tamen nulla causa activa, quando actum agit, est aequaliter indifferens ad utrumlibet oppositorum, quia sic non magis produceret unum quam reliquum. 10

17. Ad rationem in contrarium³ dicendum quod illud argumentum ‘neutrum oppositorum est dignius evenire quam reliquum, igitur neutrum evenit’ est bonum. Et quando arguitur quod, si hoc esset verum, si unum oppositorum sit minus dignum ad eveniendum quam reliquum, illud minus dignum provenire non provenit, dicendum quod minus dignum provenire non provenit, nisi illa causa impeditur ad producendum magis dignum. Unde quantum est ex parte talis causae, numquam producit effectum qui minus est dignus. Tamen propter impedimentum possibile est quod illud quod est prius minus dignum fiat postea magis dignum ut proveniat, quia illud quod est prius magis dignum et magis est in potentia agentis quantum ex parte sui, potest fieri per impedimenta minus in potentia agentis. Nec sequitur propter hoc inconveniens quod nihil proveniat naturaliter ab agente in paucioribus, quia licet omne agens existens in potentia perfecte sit natum agere in pluribus quantum ex parte sua, quia tamen in natura talis agentis est possibilitas ut impediatur, ideo naturaliter aliquid provenit ab agente in paucioribus, non tamen ita naturaliter sicut ab agente in pluribus. 15 20 25 30

18. Pro ultimo argumento⁴ intelligendum est quod aliqua contingere aequaliter a suis causis potest intelligi dupliciter: aut quia utrumque oppositorum aequaliter accidit de facto, aut quia in natura suarum causarum sit aequalis possibilitas et aequalis aptitudo ad utrumque oppositorum. Primo modo est possibilis quod casus fiat in contingenti- 35

6 aequaliter] aequalis G 32–33 utrumque] neutrum G 33 aequaliter] essentialiter G

¹ Cf. supra, 229, 4–11 | ² Cf. ibid., 12–15 | ³ Cf. supra, 229, 21–230, 2 | ⁴ Cf. supra, 230, 8–12

5 bus aequaliter. Possibile enim est quod casus fiat in contingentibus aequaliter de facto, sicut patet in exemplo posito de veniente ad forum non intendente invenire debitorem. <Si> totiens inveniatur debitorem, quotiens non invenit, tunc invenire debitorem est contingens aequaliter de facto et accidit a casu, et ita casus est in contingentibus aequaliter de facto. Verumtamen casus non est in contingentibus aequaliter ex natura suarum causarum, ita quod in natura suarum causarum sit aequalis possibilitas ad utrumque oppositorum, ita ut, quando agens incipit agere, sit aequalis possibilitas ad utrumque oppositorum.

G 238b

2 veniente] veniens G 3 intendente] intendens G 4 non invenit] *corr. in* venit G

LECTIO 8

DE DIFFERENTIA INTER CASUM ET FORTUNAM

197a36 Differunt autem.

1. Postquam Aristoteles declaravit naturam communem casus et fortunae, in ista parte incipit dare differentiam inter casum et fortunam. Et ponit unam differentiam, quae est illa quod casus et fortuna differunt, quia casus est in plus quam fortuna. Omne enim quod est a fortuna, est a casu, sed non econtra. 5

2. Intelligendum secundum Commentatorem¹ quod casus accipitur dupliciter, scilicet communiter et proprie. Casus communiter acceptus est indifferenter in rebus voluntariis et in rebus naturalibus, sed casus proprie loquendo est in rebus naturalibus tantum et fortuna in rebus voluntariis tantum. Quod igitur dicitur, quod casus est in plus quam fortuna, est intelligendum de casu communiter loquendo de casu. 10 15

3. Intelligendum quod Commentator secundum suam translationem aliter utitur hoc nomine ‘casus’ quam nos secundum nostram translationem, quia communiter, quod nos appellamus ‘fortunam’, ipse appellat ‘casum’, et quod nos appellamus ‘casum’, ipse appellat ‘ex se’. Et forte hoc est, quia causa talis effectus latet et non est manifesta, et ideo appellatur ‘ex se’, quasi non haberet causam. 20

197b2–3 Unde necesse est.

4. In ista parte determinat Philosophus quod non reperitur fortuna nisi in operantibus voluntarie, quia bonitas fortunae non reperitur nisi in operantibus voluntarie. Quod declaratur per signum, quoniam bonitas fortunae videtur esse idem felicitati aut prope; felicitas autem est bona operatio. Felicitas enim non est aliud quam actio finium laudabilium. Igitur bonitas fortunae non reperitur nisi in operantibus secundum propositum, igitur nec fortuna. Huiusmodi autem est homo et nihil aliud. Igitur fortuna non reperitur nisi in actionibus vo- 25 30

24 operantibus] operationibus G 27–28 finium] sinium G 29 autem] enim G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 57, f. 70L

luntariis hominis. Et ideo concludit quod, cum [im]posuimus quod fortuna invenitur tantum in rebus voluntariis, [qualiter] quibuscumque non contingit agere secundum voluntatem, non contingit illi<s> facere aliquid a fortuna.

5 **197b6–7 Et propter hoc.**

5. Cum Aristoteles declara<vi>t quod fortuna est in rebus quae sunt secundum cognitionem, in ista parte intendit declarare quid sequitur ex hoc. Et est quod fortuna non reperitur in aliqua operatione rerum inanimatarum et non habentium cognitionem, dicens quod propter
10 hoc quod determinatum est, quod fortuna est in actionibus intentis, nec inanimatum nec infans nec bestia facit aliquid a fortuna, quoniam non habent propositum, id est quia non habent cognitionem.

6. Deinde inducit exemplum huius et dicit quod neque eufortunium neque infortunium inest his, scilicet animatis, bestiae aut infanti,
15 nisi secundum similitudinem, id est transumptive, secundum passionem contingentem eis, sicut dixit Protarchos, scilicet quidam antiquus, qui dixit lapides eufortunos ex quibus sunt arae, cum honorentur. Lapidem etiam ex quibus fiunt idola glorificata dixit esse eufortunos. Et lapides etiam his lapidibus copulati, sicut lapides per quos ascenditur ad altare, dixit esse infortunatos, quia conculcantur a pedibus.
20 Unde fortunitas accipitur in inanimatis secundum passionem contingentem eis ex habentibus voluntatem. Tamen agens per voluntatem aliquid operatur a fortuna circa haec. Aliter enim non est fortuna in talibus inanimatis, quoniam non habent fortunam in actione, sed in
25 passione per actiones illorum quorum actionibus accidit casus, et sunt habentes voluntatem.

G 239a

197b13–14 Sed casus.

7. In ista parte narrat Aristoteles quod casus reperitur in operantibus carentibus voluntate, dicens quod casus est in aliis animalibus
30 quam habentibus voluntatem et est in inanimatis. Exemplum utriusque, ut equus qui venit ab hostibus Domini salvatus est a casu, quia

1 cum] non G 2 quibuscumque] quaecumque G 13–14 eufortunium] eufortunia G
14 infortunium] infortunia G 17 cum honorentur] cum honore nisi *del.* G 19 quos]
quam G 23 aliter] *corr. in aliquando* G 24–25 in passione] *positos post corr.* G

non venit causa salutis, sed propter consuetudinem et notitiam loci; et tripoda vel scamnum casu cecidit super pedes suos, ita quod sit aptum, ut sedeatur super scamnum, quia non cecidit causa sedendi. Stat enim causa sedendi, sed non cecidit causa sedendi.

197b17 Cum manifestum.

5

8. Hic recolligit Aristoteles praedictam differentiam casus et fortunae dicens: quare manifestum est quod in his quae sunt et quae fiunt simpliciter <propter aliquid>, id est quae in sua natura et in sua substantia [non] sunt propter aliquid, non secundum quid, sed causa alterius finis per se, quae non evenit, quorum effectuum sic evenientium praeter intentum est alia causa extra, scilicet causa essentialis extrinseca, a qua illud natum est evenire essentialiter, tunc tale dicitur a casu. A fortuna autem dicuntur fieri, quaecumque sunt a casu et sunt in habentibus propositum. Sic igitur patet quod casus et fortuna differunt in hoc quod casus dicitur communiter in his quae proveniunt ex habentibus cognitionem et non habentibus cognitionem, quoniam agit propter finem et non provenit ille finis propter quod agens agit, sed alius finis qui natus est habere alias causas essentielles extrinsecas. Fortuna autem non dicitur nisi in actionibus provenientius ex habentibus cognitionem.

10

15

20

197b22 Signum autem.

9. In ista parte vult Aristoteles probare quod casus est causa a qua non invenitur eius finis intentus, sed invenitur alius finis [intentus] loco finis intenti.

10. Et hoc probat sic: causa vana vel otiosa est illa a qua non invenitur eius finis intentus; casus est huiusmodi; igitur etc.

25

11. Maior demonstratur sic: nam vanum seu otiosum est, cum fiat quod est propter aliquid et non est causa illius propter quod fit, hoc est vanum dicitur in rebus quae sunt propter aliquid, sed ab eis non invenitur aliquid propter quod sunt. Verbi gratia, si aliquis ambulat propter sanitatem et non fiat ei sanitas, dicimus eum frustra ambulare et quod ambulatio est vana. Et sic est illud frustra quod aptum natum est fieri causa alicuius, quod non inducat illud cuius erat causa

30

2 sit aptum] sunt apti G 9 non²] nec G

et hoc erat aptum natum inducere. Sed res non dicitur vana, si non
 proveniat finis extraneus quem agens non intendit. Verbi graia, si
 aliquis dicat se balneare frustra, quia sol non eclipsatur, derisio est;
 nam balneare non fit propter eclipsim. Sic igitur patet maior, quod
 5 causa dicitur vana a qua non provenit finis intentus.

12. Et deinde declarat quod casus est causa vana. Nam casus
 secundum nomen est frustra, id est ‘casus’ derivatur ab hoc adverbio
 ‘frustra’ apud Graecos. Et hoc est rationale, cum illud quod fiat a casu,
 fiat frustra, id est propter finem ad quem non pervenitur. Sic igitur
 10 patet per derivationem nominis quod casus est frustra. Ex quo conclu-
 ditur quod casus est causa a qua non invenitur finis intentus, sed alius
 finis loco eius.

G 239b

197b30 Cecidit enim.

13. Hic inducit Aristoteles exemplum per quod declarat quod
 15 illud quod fit a casu, fit ab illo a quo non est natum fieri, sed innatum
 est fieri per se ab aliis, quoniam si lapis cecidit et interficeret homi-
 nem, hoc est a casu. Lapis enim non cecidit causa interficiendi homi-
 nem. Lapis igitur cecidit sic quod interfecit ab eo quod per se est va-
 num, id est ab eo a quo non est innatum fieri, quamvis possibile sit ut
 20 lapis cadat a quodam proiciente et causa interficiendi hominem, et
 tunc interfectio hominis innata est fieri a lapide et illa interfectio non
 est a casu. Sic igitur patet quod illud quod fit a casu, quando fit ab illo
 a quo non est natum fieri, invenitur per se ab aliis a quibus est innatum
 fieri.

14. Et addit Commentator¹ distinctionem de ‘frustra’ dicens
 quod debes scire quoniam res [quae] sunt frustra quando[que] ex eis
 non invenitur aliquid, scilicet aliquis finis, et tunc dicuntur frustra in
 rei veritate. Illo modo dicuntur frustra actiones otiosae, sicut confrica-
 tio barbae. Et quandoque ex eis invenitur aliquid, sed non sunt propter
 30 illud, et illo modo casus est frustra. Et hoc est illud quod derivatur ab
 hoc adverbio ‘frustra’ idiomate Graecorum.

197b32 Maxime.

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 63, f. 72F–G

15. Hic ostendit Philosophus in quibus maxime apparet differentia inter casum et fortunam, dicens quod maxime apparet differentia inter casum et fortunam in rebus naturalibus. Magis enim apparet differentia inter casum et fortunam in rebus naturalibus quam in actionibus animae. Et [hoc] cum in his quae naturaliter fiunt fiat aliquid extra naturam, ut si generetur homo habens sex digitos, non dicimus quod hoc accidit a fortuna, sed magis ab eo quod est per se frustra, quod est a casu. Casus enim est causa intrinseca, sed causa fortunae est causa extrinseca. Causa enim quare homo generetur cum sex digitis est a materia et per consequens ex causa intrinseca. 5 10

198a1 Quod quidem.

16. In ista parte Aristoteles inducit illa quae iam declarat de casu et fortuna dicens: ‘quid igitur sit per se frustra’, id est casus, ‘et quid fortuna, dictum est’. Et dictum est quod differunt ab invicem secundum vocem et secundum rem. Differunt enim secundum vocem, quia hoc nomen ‘casus’ derivatur ab hoc adverbio ‘frustra’, et differunt secundum rem, quia casus reperitur in his quae sunt a natura, in quibus fortuna non habet fieri. Et est declaratum similiter quod utrumque illorum, scilicet casus et fortuna, est de numero causarum in quibus est unde principium motus, id est de numero causarum efficientium. Et hoc est ita. Nam casus et fortuna aut est causa de numero illorum quae sunt a natura, aut est causa de numero illorum quae sunt ab intellectu, id est aut a causa naturali aut a causa voluntaria, cum non sit tertia causa agens alia ab his duabus causis. Multitudo talium causarum, cuiusmodi sunt casus et fortuna, est infinita. Licet enim casus et fortuna sint causae agentes, tamen sunt infinita et non terminata, quia sunt per accidens. 15 20 25

G 240a

198a5 Quoniam autem.

17. Hic determinat Philosophus quod casus et fortuna sunt causae posteriores in causalitate quam natura et intellectus, et hoc quia natura et intellectus sunt causae per se, casus et fortuna sunt causae per accidens; et illud quod est per accidens est posterius illo quod est 30

13–14 per...differunt] *in marg.* G 20 unde] *corr. in unum* G 26 quia] quae G

per se; igitur casus et fortuna sunt posteriores quam natura et intellectus.

198a10 Quare autem.

5 18. In ista parte concludit hanc conclusionem ex immediate prius dicto, quod si casus est aliqua maxima causa caeli, sequitur intellectum et naturam prius esse causam multorum inferiorum et huius totius universi quam casum et fortunam.

10 19. Illud capitulum continet quinque partes. In prima parte differentia ponitur inter casum et fortunam. In secunda parte declaratur in quibus maxime apparet differentia inter casum et fortunam. In tertia parte recapitulat in brevi illa quae dicuntur de casu et fortuna. In quarta parte declaratur quod casus et fortuna sunt causae posteriores in causalitate quam natura et voluntas. In quinta parte concluditur una conclusio quae sequitur ex immediate prius dicto.

4 immediate] immediato G

LECTIO 9

QUOD OPORTET NATURALEM CONSIDERARE DE OMNIBUS QUATTUOR CAUSIS

198a14 Quae autem sunt causae.

1. Haec est quinta pars huius libri, in qua Aristoteles determinat quod oportet naturalem considerare de omnibus quattuor causis. 5

2. Et primo declarat quod causae sunt quattuor et est declaratio per syllogismum dialecticum. Et haec est ratio: illa quae redduntur in responsione ad quaestionem factam per quare sunt quattuor; sed causae sunt illa quae redduntur in responsione ad quaestionem factam per quare; igitur causae sunt quattuor. 10

3. Maior est manifesta, quia quaestio facta per quare quaerit de causa. Minor declaratur. Nam quaestio facta per quare aut reducitur in causam formalem, quae est ultimum eorum ad quae pervenit interrogatio per quare in rebus immobilibus, et apud illam cessat quaestio et interrogatio. Per 'res immobiles' intendit illa quae [non] sunt in materia secundum esse, <non> aut secundum definitionem, sicut est definitio in mathematicis. Mathematica enim considerat de formis, et ideo causa in eis sunt secundum formam. Aut reducitur quaestio facta per quare in primum moventem, verbi gratia ut si quaeratur 'propter quid certaverunt?', <respondetur>: 'quoniam furati sunt'. Aut reducitur quaestio facta per quare in causam finalem, ut si quaeratur 'propter quid pugnant?', respondetur: 'ut dominantur'. Aut reducitur quaestio per quare in causam materiale, ut si quaeratur 'quare corrumpitur animal?', respondetur: 'quia componitur ex contrariis'. 15 20 25

198a22 Quoniam autem quattuor.

4. In ista parte declarat Philosophus quod oportet naturalem respondere per omnes causas ad quaestionem factam per quare. Et hoc sic: in scientia naturali apparet materia; et in quo est materia, sunt omnes causae; oportet igitur naturalis respondere per omnes causas ad quaestionem per quare. 30

8 redduntur] respondent G 10 redduntur] respondent G 14 quae²] quod G
16 intendit] et sunt res immobiles del. G 17 est] igitur G

5. Et addit Philosophus dicens quod multotiens accidit in scientia naturali quod forma, agens et finis veniant in unam causam ita quod sint unum secundum subiectum et plures secundum definitionem. Finis enim generationis et forma sunt unum numero, et causa efficiens est eadem specie cum forma et fine. Verbi gratia homo generat hominem, et homo generans et homo generatus sunt eiusdem speciei, et sic causa efficiens est eiusdem specie*<i>* cum forma rei generatae et per consequens cum fine generationis.

G 240b

6. Commentator pro intellectu huius propositionis ‘tres causae veniunt multotiens in unam specie[m]’ distinguit de fine. Finis enim est duplex, scilicet finis generationis et finis rei generatae. Verbi gratia finis hominis in generatione est forma substantialis hominis, et finis hominis secundum quod est ens, id est finis rei generatae, est ipsum esse in sua ultima perfectione, videlicet in felicitate, scilicet per conjunctionem eius cum substantiis separatis. Unde finis generationis hominis est forma substantialis hominis, sed finis generati est felicitas. Cum igitur Philosophus dicit quod finis incidit in idem specie cum forma et efficiente, hoc non habet veritatem de finibus rerum generatarum, sed de finibus generationis. Unde breviter forma et finis generationis incidunt in idem numero, sed forma et finis rei generatae nec incidunt in idem numero nec in idem specie. Similiter efficiens incidit in idem specie cum forma et fine generationis, et hoc quando est generatio similis a simili secundum speciem, sed efficiens non incidit in idem numero nec in idem specie cum fine rei generatae.

25 **198a27 Et omnino.**

7. In ista parte declarat Philosophus aliter quod oportet naturalis respondere ad quaestionem propter quid per omnes causas. Et hoc sic: quaecumque movent mota, in eis quaeruntur quattuor causae, cum illae causae sint de scientia naturalis; quaecumque autem movent <non> mota, non sunt amplius physicae considerationis. Cum igitur naturalis consideret de mobilibus et non de immobilibus, sequitur quod consideret de quattuor causis. Quod autem huiusmodi quae movent non mota, non sunt physicae considerationis, patet: in <se> ipsis [id est] non sunt habentia motus neque principium motus, movent

5 et] in G 31 immobilibus] aliis mobilibus G

autem, sed [non] sunt immobilia, et ideo non physicae considerationis loquendo de consideratione quid est.

198a29 Unde tria.

8. Ista littera exponitur tripliciter: uno modo quod intendit dividere artes speculativas, dicens quod tria sunt negotia, id est tres modi sciendi, hic quidem circa immobilia, ut metaphysica, alius, ut mathematica, circa mobilia et incorruptibilia, alius autem, ut physica, circa corruptibilia. 5

9. Sed dicit Commentator¹ quod illa expositio habet quandam dubitationem, quia mobilia corruptibilia et mobilia incorruptibilia sunt unius scientiae; igitur mathematica non differt a scientia naturali, quia mathematica est circa mobilia incorruptibilia et scientia naturalis circa mobilia corruptibilia. Similiter unus modus sciendi considerat de mobilibus, scilicet naturalis, alius autem considerat de rebus immobilibus, ut et mathematica et divina; mathematica igitur non differt a divina in hoc quod divina est circa immobilia. 10 15

10. Et propter illa Commentator² ponit aliam expositionem dicens quod forte non intendebat dividere modos scientiarum speculativarum, sed intendit dividere genera et modos entium quae sunt diversarum naturarum, de quorum unoquoque oportet dicere per se, licet in eadem scientia determinatur de quibusdam et de pluribus eorum quae sunt diversorum generum; scientia enim divina non considerat tantum de rebus abstractis. Et ideo non intendit solum dividere artes speculativas, sed dividere genera entium quae sunt diversarum naturarum, quae sic se habent quod [inter] illa quae sunt diversarum naturarum considerantur in eadem scientia, sicut absoluta et non abstracta a metaphysico, mobilia et incorruptibilia a naturali, et illa quae sunt eiusdem naturae considerantur a diversis scientiis, sicut numerus consideratur a mathematico et a metaphysico. Intendit igitur Philosophus dicere quod genera entium quae sunt diversarum naturarum [quae entia], cum considerantur secundum diversas considerationes, sic se habent sicut idem ens cum consideratur a diversis scientiis, quia cum ens dividitur 20 25 30

G 241a

5 speculativas] specificas G 6 alius] alia G 7 alius] alia G 18–19 speculativarum] specificarum G 23–24 speculativas] specificas G 25–26 considerantur] consequitur G 29 a] in G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 71, f. 74D | ² Cf. *ibid.* f. 74D–E

secundum considerationem demonstrativam, una natura intrat in duas [p]artes, sicut numerus consideratur a mathematico et divino, et sic linea et superficies considerantur simul a mathematico et naturali, et unius considerationis ab utroque est unum ens, sed per illas duas intrat
 5 in duas naturas, id est invenitur quod duae naturae, secundum quod habent diversas definitiones et diversas passiones, considerantur in una scientia et in alia.

198a31 Adhuc propter.

11. Postquam declaravit quod naturalis perscrutatur de causis,
 10 hic incipit perscrutari. Et hic primo declarat quod oportet naturalis considerare de prima materia et de primo movente, deinde quod oportet eum determinare de forma.

12. Dicit igitur primo quod responsio ad quaestionem propter quid redditur a natura per materiam et per primum movens [et per causam formalem]. Naturales enim considerantes de generatione rerum naturalium maxime considerant causas hoc modo, scilicet dando illas duas causas, materiam et efficientem. Verbi gratia, cum quaerimus scire generationem hominis vel alterius rei, primo quaerimus illas duas causas: ex quo generatur, sicut ex materia, et a quo generatur,
 15 sicut ab efficiente, ita scilicet quod, cum perscrutatur de istis duabus causis, oportet perscrutari de causis primis activis et passivis et postea de aliis causis secundum ordinem, donec perveniamus ad causas propinquas, scilicet incipiendo a primo motore et perveniendo ad ultimum, et similiter <incipiendo> a materia prima, perveniendo ad ultimam [propinquam] materiam. Et ideo oportet perscrutari in hoc libro
 20 de prima materia et primo motore.
 25

198a35 Duplicia.

13. Cum declaravit quod oportet naturalem considerare de causis moventibus, in ista parte inducit modos causarum moventium dicens
 30 quod principia moventia sunt duplicia. Nam aliquod principium est non physicum, sicut primus motor, et aliquod principium movens est physicum. Causa quare primus motor non est naturalis, est, quia pri-

3 mathematico] metaphysico G 6 considerantur] consideratas G 9 postquam] hic G
 10 incipit] incidit G 29 modos] modum G

mus motor non habet in se principium per quod movetur. Unde formatur ratio sic: naturalis motor habet in se principium quo movetur; sed primus motor non habet in se principium quo movetur; igitur primus motor non est naturalis.

14. Deinde inducit duo propria primi motoris dicens quod, si aliquid movet quod non movetur, hoc est proprium primi motoris. Unde proprium est primo motori quod movet et quod non moveatur ita quod sit penitus immobilis sic quod non recipit motum omnino naturaliter. Secundum proprium sibi est quod est primum omnium rerum. Nam motores quae sunt sub eo non movent, nisi moveantur. Et ideo illud quod sic movet quod non movetur, est primum omnium entium. 5 10

198b3 Et quod aliquid est.

G 241b 15. Hic ostendit Philosophus quod oportet naturalem considerare de forma et quiditate rei, dicens quod forma et quiditas considerantur a naturali. Forma enim est finis cuius causa fit aliquid. Cum igitur natura sit propter finem et causam finalem oportet cognoscere, sequitur quod oportet considerare formam, quia forma est finis generationis. 15

198b5 Et penitus.

16. In ista parte declarat Philosophus quibus modis oportet naturalem considerare responsionem ad quaestionem propter quid per causam materiale et causam agentem. Oportet enim considerare responsionem ad quaestionem factam propter quid per causam materiale et causam agentem penitus, id est universaliter, secundum omnes modos quibus sunt causae, quoniam aliquando ex agente sequitur actum necessario, et hoc in rebus aeternis, et aliquando ex agente sequitur actum in maiori parte, et hoc est in generabilibus et corruptibilibus. Et ideo omnibus istis modis respondendum est ad quaestionem propter quid, quoniam oportet dicere an sequatur necessario, si causa agens actum sit talis †conceptio non enim est semper vera et necessaria, sed hoc est, si ex hoc actum ab agente est vel materia† est simpliciter et semper aut in maiori parte. Et ideo oportet respondentem dicere utrum sit causa necessaria aut in maiori parte. 20 25 30

19–20 naturalem] naturalium G 21–23 oportet ... agentem] *in marg.* G

17. Et addit Commentator¹ dicens quod causata sequuntur suas causas in maiori parte et non necessario in agente et in materia, et hoc in agente naturali, sed ab agente aeterno sequitur actio necessario.

5 18. Deinde declarat modos necessitatis inter ipsa causata et suas causas in maiori parte, scilicet materialem et efficientem, et est quod, si illud quod sequitur suam causam in maiori parte debet fieri, necesse est suam causam esse, quoniam in eis quae fiunt in maiori parte principia sequuntur ultima, id est causae sequuntur causata et non e converso. Verbi gratia quoniam ex propositione sequitur conclusio in illis
10 quae fiunt ex propositionibus, sed in maiori parte non sequitur conclusio necessario, sed e converso, quoniam si conclusio sit, necesse est ut propositiones sint. Secundo modo se habet causatum ad causas suas ut in pluribus. Sequitur enim necessario, si causatum est, quod causae praecesserunt, et non sequitur quod, si causa ut in pluribus sit, quod
15 causatum est.

19. Deinde dicit quod causa necessario requirit aliquas causas priores in generatione et per consequens se habet ad aliquas causas sicut praemissae ad conclusionem, dicens quod forma se habet ad aliquas causas sicut praemissae ad conclusionem. Nam ad esse formae
20 sequuntur aliae causae et non e converso. Ista tamen causa cum ponitur in esse, sequitur necessario ut priora in generatione sint. Cum enim fit forma, necesse est ut prius sit materia.

198b8 Et propter hoc.

20. Hic ostendit quod natura invenit formam, ut ens sit nobilius
25 in sua dispositione per ipsam. Et hoc dicit, ut notificetur quod forma non sequitur naturam materiae necessario, ut opinabantur antiqui. Per formam tamen non datur rei nobilitas simpliciter ita quod excluditur omnis imperfectio, sed per formam datur rei nobilitas ad substantiam uniuscuiusque, id est secundum quod natura uniuscuiusque requirit.
30 Sic igitur patet quod forma datur enti naturali, ut sit nobilius in sua natura, et non sequitur necessario naturam materiae.

21. Et addit Commentator² differentiam inter formam quae sequitur naturam entis, cuiusmodi est forma naturalis, et formam mathe-

1 suas] duas G 5 materialem] materialium G 13 si] sed G 16 quod] quem G
25 dicit] facit G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 74, f. 75E | ² Cf. *ibid.*, f. 75H

G 242a

maticam. Forma enim naturalis facit illud cuius esse nobilius est in sua natura, sed forma mathematica non facit illud cuius esse est nobilius in sua natura. Verbi gratia non dicimus quod illa definitio circuli, quae est 'cuius lineae exeuntes a centro circuli ad circumferentiam sunt aequales', facit ut circulus sit nobilior, sed hoc convenit naturae circuli necessario. Unde in formis mathematicis non invenitur nobilior. Nobilitas enim non accidit formae nisi secundum quod forma est finis.

5

22. Istud capitulum continet septem partes principales. In prima declaratur quod causae sunt quattuor. In secunda parte declaratur quod oportet naturalem dare responsionem ad quaestionem propter quid ad omnes causas, et addit quattuor dicens quod multotiens agens, forma et finis veniunt in unam causam. In tertia parte dividit Philosophus genera et modos entium quae sunt diversarum naturarum, de quorum quocumque oportet dicere. In quarta parte inducit Philosophus modos causarum entium mobilium et ista quae sunt propria primi motoris. In quinta parte declarat quibus modis oportet naturalem complere responsionem ad quaestionem propter quid per causam agentem et materialem. In sexta parte declarat modum necessitatis existentis inter causata et suas causas in maiori parte. In septima parte ostendit quod natura invenit formam, ut ens sit nobilior in sua dispositione per ipsam.

10

15

20

19 quod] quam G

LECTIO 10

QUOD NATURA AGIT PROPTER FINEM

198b10 Dicendum igitur postmodum.

5 1. Haec est sexta pars huius libri, in qua Aristoteles declarat quod natura agit propter finem. Et primo ponit opinionem antiquorum et rationem opinionis.

10 2. Commentator¹ ponit causam quare dicit Aristoteles hic quia natura agit propter finem. Et est causa, quia illa propositio est maximum fundamentum in illa scientia et in scientia divina, quoniam si naturalis non concesserit eam, negat principium finale et per consequens negat materiam esse propter formam, ex quo sequitur ipsum negare agens. Generans enim non generat nisi propter aliquid, et similiter movens movet propter aliquid. Similiter si divinus non concesserit eam, non posset probare quod Deus habet sollicitudinem circa ea
15 quae sunt hic. Haec Commentator.

3. Si naturalia non fiunt propter finem, sed a casu, non oportet Deum sollicitare circa naturalia, quia non oportet sollicitare circa aliquid nisi propter finem.

198b12 In hanc enim causam.

20 4. Hic ponit Philosophus opiniones antiquorum dicens quod omnes antiqui reducunt omnia generabilia in ha<n>c causa<m> ex qua invenitur necessitas in rebus secundum ipsos, et est causa materialis, ut quoniam calor et frigus est aptum natum esse huiusmodi quod calidum innatum est misceri cum frigido et sic de aliis qualitatibus.
25 Similiter haec dicunt, scilicet quod generabilia ex necessitate insunt, scilicet materiae, et sunt ab oppositis qualitatibus sine aliqua causa extrinseca dante unicuique complexionem propriam, et innata sunt fieri secundum ipsos, quoniam calidum innatum est ascendere superius et frigidum innatum est descendere inferius. Ideo cum calidum
30 ascendit ad superiora plantarum, fiunt flores et folia, et cum frigidum

21 reducant] inducant G 22–23 materialis] naturalis G 25 similiter ... dicunt] Philosophus haec dicit G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 75, f. 75L–M

descendit ad inferiora, fiunt radices. Eodem modo dixerunt de causis
 omnis actionis sicut de causis generationis. Sed quia quidam antiquo-
 rum ponunt causam agentem et non solum materialem, sicut Anaxago-
 ras et Empedocles dicebant, subiungit dicens quod, si aliquam aliam
 dicant quam materialem, modicum tangunt eam et sinant eam valere,
 modicum percipientes eam. Empedocles enim ponit concordiam et
 discordiam causam efficientem et Anaxagoras ponit intellectum cau-
 sam efficientem, quia licet dicant causam agentem in prima genera-
 tione mundi, tamen in aliis generationibus non tetigerunt causam effi-
 cientem, sed dimittunt eam.

198b16 Habet autem dubitationem.

5. In ista parte Aristoteles inducit sermonem destruentem causam
 finalem. Posset enim aliquis dicere quod nihil prohibet naturam <non>
 agere propter finem, neque ut sit aliquid nobilius, quoniam, quemad-
 modum pluvia non venit propter hoc ut crescat messis, sed contingit
 necessario ex natura materiae (nam oportet pluviam ductam sursum
 infrigidari et oportet aquam congelatam descendere, et hoc totum
 accidit ex necessitate materiae), sed hoc fit, ac si hoc esset ut augmen-
 tetur frumentum, sed non est propter augmentationem frumenti, quia
 si<cut> pluvia nutriret frumentum, corrumpit eum in acervo; sicut
 igitur non pluit, ut perdat frumentum, sed hoc accidit, similiter non
 pluit, ut crescat frumentum, sed hoc est per accidens. Cum igitur plu-
 via sic se habet respectu messis, quid prohibet partes animalis non sic
 se habere in natura, scilicet ut sint convenientes ad substantiam corpo-
 ream ex necessitate materiae et non propter finem, sed hoc accidit eis
 a casu, sicut a casu accidit messibus crescere propter pluviam? Verbi
 gratia quid prohibet dentes oriri ex necessitate materiae et non propter
 finem, ut quidem dentes anteriores esse acutos ad dividendum cibum
 ex subtilitate materiae, maxillares autem [ad terendum cibum ex subti-
 litate materiae et] esse latos et utiles ad conterendum propter grossi-
 tiem materiae? Unde secundum eos dentes non sunt propter hoc ut
 dividant et conterant cibum, sed dicunt hoc contingere a casu et [non]
 ex necessitate. Similiter posset aliquis dicere de utilitate membrorum

1 ad] ab G 4 dicebant] *sup. lin.* G 5 valere] audere G 10 dimittunt] diminuunt G
 11 dubitationem] opinionem G 17 descendere] deve^{re} G 27 oriri] orire G 28 ut] os
 G

et de aliis partibus animalis in quibus videtur esse propter finem. Videtur enim quod membra sunt sic disposita propter istas utilitates, sed non oportet sic esse, sed membra sic sunt disposita ex necessitate materiae et [non] a casu. Unde <cui non accidit> conveniens dispositio membrorum, cito corrumpitur, sicut bovigenae serpentes.

198b34 Sed impossibile est.

6. Postquam Aristoteles posuit rationem destruentem causam finalem, in ista parte incipit destruere hoc quod dicunt, quod illae utilitates et convenientes dispositiones quae apparent in generationibus sunt ex necessitate materiae et a casu, et hoc per multas rationes.

7. Prima ratio est ista: illud quod est semper aut in maiori parte, non est a casu; sed conveniens dispositio quae est inter membra animalis aut est semper aut in maiori parte; igitur illa convenientia seu dispositio membrorum non est a casu. Quod autem dispositio quae est semper aut in maiori parte non sit a casu, patet. Nam pluere in hieme multotiens neque est a fortuna neque a casu, sed forte multotiens pluere sub cane videtur esse a casu, neque calor excellens erit a casu sub cane, sed quod calor sit in hieme, hoc est a casu.

199a3 Si igitur a casu.

8. Cum probavit quod conveniens dispositio membrorum non est a casu, ex hoc probavit quod illa convenientia est propter aliquid, dicens quod dispositiones convenientes membrorum dicuntur esse a casu aut propter finem; sed non est possibile quod sint a casu; igitur erunt propter finem, et ille finis est salus animalis.

G 243a

199a5–6 Sed et tamen.

9. Cum probavit quod res existentes [in natura] sunt propter finem, hic ex hoc ulterius probat quod quaedam quae sunt a natura sunt propter finem. Et hoc per syllogismum in tertia figura sic: res existentes sunt propter aliquid; et illae res existentes sunt a natura; igitur quaedam quae sunt a natura sunt propter aliquid.

1 propter] *sup. lin.* G 10 et¹] non G

10. Unde quaedam quae sunt a natura sunt propter aliquid, et non omnia quae sunt a natura sunt propter aliquid; quaedam enim quae sunt a natura proveniunt ex necessitate materiae et non sunt propter aliquid, sicut mors.

11. Et addit Commentator¹ quod Aristoteles tacuit solutionem quaestionis de pluvia. Patet enim ex dictis quod pluvia est propter finem. Iam enim notificavit quod descensus pluviae in hieme est a maiori parte et apud ascensum canis est in minori parte, et calor e converso. Ex quo sequitur necessario quod pluvia est propter aliquid. Ex hoc etiam sequitur quod messes non crescunt a pluvia a casu, cum hoc sit in maiori parte. Sed corruptio tritici est a casu; est enim in minori parte. Sed hoc quod pluvia est ex necessitate materiae non facit quod pluvia non sit propter aliquid. Si enim concesserimus quod pluvia sit non propter messes, declarabitur [enim] quod pluvia sit propter aliud et est aequalitas generationis elementorum, et si non, mundus corrumperetur, nisi esset aequalis generatio unius elementi ex alio in illo tempore, sicut erat ab aeterno. 5 10 15

12. Deinde ponit² opinionem Anaxagorae, qui dixit quod pluvia non est propter messes, quoniam messes sunt ab arte et non a natura. Sed illud motivum non valet, quia, ut dicit Commentator, natura complet multa quae sunt ab arte, et ars complet multa quae sunt a natura. 20

199a8 Amplius autem.

13. Hic ponitur alia ratio per quam probat quod illa sunt quae habent finem, quoniam agentia sunt propter finem et non a casu.

14. Et primo ponit illas duas propositiones: ‘in quocumque est aliquis finis, gratia huius, scilicet finis, agitur quod agitur’. Unde in his quae sunt propter finem illud quod primo agitur est propter illud quod consequenter est, et sic secundum ordinem. Secunda propositio est quod, sicut aliquid agit[ur], sic aptum natum est ut agat aliquam actionem, quia natura eius exigit illam actionem. Conversam huius propositionis vult Aristoteles demonstrare in littera immediate sequente. 25 30

15. Et cum posuit quod intendit demonstrare, demonstrat quod actio illius quod est aptum natum ad aliquid, debet esse in maiori parte

15 aliud] illud G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 77, f. 77H-I | ² Cf. *ibid.*, f. 77I

et non est a casu per syllogismum sic: omne quod agit propter aliquid, est natum et creatum propter illam actionem; naturalia agunt propter aliquid; igitur naturalia sunt nata ad hoc quod agunt propter aliquid. Ex illa conclusione arguitur sic: quod est aptum natum ad aliquid
 5 agendum, agit propter illud in maiori parte; sed res naturalis necessario agit propter finem; igitur agit in maiori parte et non a casu.

199a12 Ut si domus.

16. In ista parte declarat quod hoc apparet in arte et natura eodem modo, scilicet quod utrumque agit propter finem, quia si domus
 10 <esset> de numero eorum quae fiunt a natura, esset utique sic facta, sicut nunc fit ab arte. Et sic ista quae fiunt ab arte, et a natura fierent, sicut fierent ab arte, sicut nunc a natura. Licet enim fierent ab arte, fierent ab arte propter aliquid, inquantum essent aptum natum esse propter illud sicut propter finem, quia si domus generetur, tunc omnia
 15 quae sunt ante domum generentur propter domum, sicut nunc est dispositio in arte. Unde omne quod est per naturam, et est per artem, et secundum quod aptum natum est esse a natura vel ab arte, et per consequens non est a casu. Ideo necesse est alterum illorum duorum, scilicet naturalem et artificialem, esse propter causam finalem propter alterum, scilicet propter hoc quod in arte invenitur causa finalis. Unde
 20 sicut est in arte, sic est in natura; sed ars agit propter finem.

G 243b

199a15 Omnino autem.

17. Cum declaravit quod eadem dispositio est in arte et natura, scilicet quod utraque agit propter aliquid, in ista parte incipit confirmare similitudinem inter artem et naturam dicens quod universaliter
 25 quaelibet ars aut perficit ea quae natura non potest perficere nec operare aut imitatur naturam. Duae igitur sunt artes, et si illae artes agunt propter finem, sequitur quod natura agit propter finem. De utraque arte sequitur quod, si ea quae sunt secundum artem sunt propter finem, quod ea quae sunt secundum naturam sunt propter finem. Similiter
 30 enim se habent ad invicem finis et [ad] ea quae sunt ad finem in his quae sunt secundum artem et in his quae sunt secundum naturam. Si

16 et¹] aut G 25 similitudinem] sollicitudinem G 27 imitatur] mutat G
 29 secundum] propter G 30 secundum] propter G 31 finis] ad finem G

igitur prima quae sunt in arte sunt per se propter ultima, necesse est quod ita sit in natura, immo dignius est quod ita sit in natura; ars enim in hoc assimilatur naturae.

18. Commentator¹ declarat quare, si natura non ageret propter finem, sed a casu, illae duae artes non agerent propter finem. Tunc ars non completeret diminutionem naturae. Verbi gratia sanitas proveniens ab exitu sanguinis a naribus in diebus criticis, si esset a casu, tunc sanitas proveniens ex phlebotomia, quam praecipit ars medicinae, quia vult se assimilari naturae, proveniret a casu et per accidens. Quia igitur ars aliquando est in loco naturae et ars agit propter finem, natura agit propter finem, et ex opposito, si natura non ageret propter finem, ars quae est aliquando loco naturae, non ageret propter finem. Similiter de arte quae imitatur naturam est consequentia plana. Quia illa ars imitatur naturam et agit propter finem, et necesse est ut natura agat propter finem; et per consequens, nisi natura ageret propter finem, ars imitans naturam non ageret propter finem.

199a20 Maxime autem.

19. Hic ponitur tertia ratio per quam probatur quod agentia per naturam agunt propter finem. Et probatio incipit a rebus in quibus hoc est valde manifestum. Dicit quod hoc maxime manifestum est in animalibus, et hoc in aliis animalibus quam habentibus intellectum, scilicet quod agunt propter finem. Et hoc est manifestum in illis animalibus quae faciunt artificiales operationes nec per artem nec per rationem nec per cognitionem, quoniam si agerent per cognitionem vel per rationem, tunc discurrerent a praemissis ad conclusionem et quandoque faciunt bene et aliquando suum contrarium. Unde quidam dubitant an araneae, formicae et hirundines et huiusmodi operantur intellectu aut quodam modo alio, puta per cognitionem. Et causa est ista, quia illa prudenter agunt propter finem.

G 244a

20. Deinde declarat <hoc> in his in quibus magis latet, scilicet quod fiant propter finem, quoniam natura generat haec membra propter utilitates existentes in suis naturis. In plantis enim et <non> solum in animalibus apparent utilitates factae propter finem, ut folia sunt

2 ita sit¹] illa sint G | ita sit²] illa sint G 10 aliquando] quantum G 20 dicit] dicens G 22 manifestum] multum G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 79, f. 78G–H

facta propter finem, ut propter cooperimentum fructus. Quando enim arbor denudatur foliis, in maiori parte corrumpitur fructus aut est in dispositione minus bona.

199a26 Quare si natura.

5 21. Cum verificavit per inductionem tam in actionibus animalium quam in utilitatibus membrorum quod agunt propter finem, ex istis singularibus infert propositionem universalem, scilicet quod omnia quae sunt et fiunt a natura, sunt propter finem et fiunt. Dicit igitur: quare si a natura et per naturam et propter hoc, id est propter finem,
10 <facit> hirundo nidum et aranea telam, et plantae folia habent propter fructus, et plantae faciunt radices non sursum, sed deorsum, causa vegetandi, manifestum est quoniam huiusmodi causa, scilicet finalis, est in aliis quae fiunt et sunt a natura. Similiter et sunt propter finem.

15 22. Et dicit Commentator¹ quod Philosophus in illo antecedente, ‘si hirundo et aranea et huiusmodi agunt propter finem et propter naturam, sequitur quod omnia naturalia agunt propter finem’, Philosophus in antecedente addit ‘si istae actiones sint a natura’ reservando se, ne aliquis aestimaret quod illae actiones sint per intellectum, quia apud sic dicentes, scilicet quod istae actiones sunt per intellectum, non sequitur idem conclusio universalis. Et ex hoc videtur quod actio hirundinis et aranae et sic de aliis non sunt per cognitionem nec per aliquam prudentiam animae sensitivae. Si enim actio illa esset per cognitionem, non sequitur tunc ex hoc antecedente ‘tres actiones sunt propter finem’, igitur naturalia agunt propter finem, sicut non sequitur
20 ‘actio intellectus est propter finem, igitur natura agit propter finem’. Dicit enim Commentator² quod ille modus inductionis est demonstrativus et tamen non accipiuntur hic omnia singularia †quia considerat ad quod minus rectificetur Philosophus† antequam compleantur omnia particularia. Iudicium enim universale in pluribus rebus non acquiritur
25 nisi post magnam considerationem de pluribus rebus individuis et hoc diversificatur secundum magis et minus secundum naturam conside-

5–6 animalium] animarum G 9 si] huiusmodi fiunt G | et²] dicit *add. sup. lin.* G
17 reservando] referendo G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 80, f. 79C–D | ² Cf. *ibid.*, f. 79D

rantis, sed quanto considerans fuerit maioris considerationis et inquisitionis, tanto pauciora significata requirit.

199a30 Eo quod natura.

23. In ista parte ponit quartam rationem ad probandum quod natura agit propter finem. Dicit quod natura dicitur dupliciter: alia sicut materia, alia sicut forma. Propter autem finem sunt omnia quae sunt ante materiam, et per consequens omnia quae sunt ante formam. Quod autem necesse est formam esse finem in generatione patet, quia sequitur ab agente aut semper aut in maiori parte. Et ex hoc sequitur quod materia fit propter formam, quia, ut dictum est, omnia quae sunt ante formam, sunt propter formam. Et iste sermo componitur sic: finis est illud propter quod omnia sunt quae sunt ante finem; forma est finis; igitur forma est illud propter quod sunt omnia quae sunt propter formam. Unde cum natura agat propter formam et forma est finis, sequitur quod natura agat propter finem.

199a33 Peccatum autem.

24. In ista parte assimilat Philosophus artem naturae in hoc quod casus est tam in natura quam in arte. Et ad hoc demonstrandum ipse ponit quod in actione naturae est rectitudo et peccatum, sicut est in actione artis, dicens quod peccatum fit in his quae sunt secundum artem. Verbi gratia grammaticus scripsit non recte et medicus non recte propinavit potionem. Quare manifestum est quod similiter peccatum est in his quae fiunt secundum naturam.

25. Deinde demonstrat quod rectitudo in natura est propter aliquid, et peccatum <est>, quando natura errat ab illo propter quod agit, propter hoc quod sic est in arte. Tunc enim est error in arte, cum agitur propter finem et non devenitur ad finem intentum, sed ad finem non intentum. Similiter est in naturalibus de peccato naturae et eius rectitudine, scilicet quod rectitudo in actione naturae est, quando actio inducit ad finem intentum, peccatum, quando deficit ab isto fine et provenit ad alium finem non intentum. Sic igitur demonstrata est similitudo

1–2 considerans...inquisitionis] considerationes fiunt maiores in con^{ti}s et considerationis G 13 est] et G 22 propinavit] potat G

inter artem et naturam quoad hoc quod casus et peccatum est in utraque.

199b4 Et monstra.

26. Hic intendit declarare quod monstra sunt de peccato naturae
 5 et a casu, sed casus non est causa rectitudinis in generatione naturali
 nec ordine quemadmodum monstruositas. Unde si concessimus vaccas
 Empedoclis esse, tunc poneremus hoc esse a peccato naturae et [non]
 a casu, non quia natura semper agit a casu, sicut dixit Empedocles, sed
 natura est causa rectitudinis generationis et causa monstruositatis est
 10 impedimentum naturae.

199b7–8 Amplius autem.

27. Hic ponit Philosophus rationem probantem quod nec genera-
 tio animalis nec alicuius alterius vegetabilis est a casu. Et haec est
 ratio: animal generatur ex semine et non generetur ex non semine;
 15 igitur generatio animalis ex semine est per se et necessaria et per con-
 sequens generatio animalis ex semine non est a casu. Semen igitur est
 propter animal aut ita quod sit agens formam vel materia[m] aut
 utrumque; igitur generatio animalis non est a casu.

28. Quod generatio animalis sit per se et non a casu demonstra-
 20 tur, quia ut dictum est, semen est necessarium in generatione animalis,
 sed non statim fiunt animalia ex semine, immo necesse est ut semen
 praecedat generationem animalis tempore, et generetur ex illo tempore
 terminato, et semen quod est molle erat prius natura, id est semen erat
 prius naturaliter eo animali; semen igitur est causa animalis per se. Et
 25 hoc non invenitur solum in animalibus, sed etiam in plantis, scilicet
 quod est propter aliquid ut propter finem. In plantis tamen minus ap-
 paret quod est propter finem quam in animalibus. Tamen in plantis
 invenitur illud quod est propter formam, scilicet materia <et> agens,
 sicut est in animalibus.

29. Et Commentator¹ addit aliquam demonstrationem ad confir-
 mandum quod generatio animalis non est a casu, dicens quod, cum
 concesserimus quod ex spermate non fit aliquid subito, sed in tempore
 determinato, apparebit etiam quod generatio est mediantibus alteratio-

G 245a

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 83, f. 80E–F

nibus necessariis in generatione animalis, et quod initium illius motus est a re terminata, scilicet a spermate, et ad rem terminatam, scilicet animal, et pertransit media terminata. Sic igitur demonstratur tripliciter quod generatio animalis est per se ex semine et non a casu. Primo, quia animal generatur ex semine ita quod non generatur ex non semine. Secundo, quia sperma est prius naturaliter ipso animali et per se causa eius. Tertio, quod animal non generatur ex semine subito, sed in tempore determinato et per media terminata. Quae autem fiunt a casu, non sic fiunt. 5

30. Deinde revertitur Philosophus ad contradicendum Empedocli, dicens quod si quaedam sit vacca cuius superiora sunt hominis et inferiora vaccae, quaerendum ab Empedocle, utrum sint vitigenae aut oliviperae, ita quod sit vitis cuius superiora sunt olivae et inferiora vitis, ita quod talia monstra fiunt in arboribus. Sed inconveniens est talia fieri in arboribus. Tamen si sic fierent in animalibus, oporteret sic fieri in arboribus per locum a multo fortiori. Nam in animalibus est maior ordo quam in arboribus et maior est similitudo naturae circa animalia quam circa arbores. Et ideo, si talia monstr[u]a non sunt in arboribus, sequitur per locum a multo fortiori quod talia monstr[u]a non sunt in animalibus. 10 15 20

199b13 Sed adhuc oportuit.

31. Hic ponitur quinta ratio per quam vult probare ex dispositionibus entium quod natura agit propter finem: nam si generatio uniuscuiusque speciei esset a casu, et casus esset causa non terminata, oporteret quod quaelibet species generetur indifferenter ex quocumque semine et ex quacumque mixtione elementorum, quod est contra sensum. Unde quae generantur a natura sunt illa quaecumque mota a principio terminato continue accedunt ad aliquem finem terminatum, ipsa, dico, mota a quodam principio motore existente in eis. Nec est idem finis in unoquoque naturali principio, sed natura semper agit a principio terminato ad eundem finem terminatum, nisi aliquid impediat. Quod autem generatur a casu, non generatur a principio terminato neque est ad finem terminatum. Igitur quod generatur a natura, non generatur a casu. 25 30

12 quaerendum] quae dicta sunt G 13 oliviperae] alipipae G 14 talia...fiunt] tria monstra addunt G | arboribus sed] artibus sicut G 15 talia] tria G

32. Et dicit Commentator¹ quod naturam agere propter aliquid est ex primis principiis scientiae naturalis, sed non oportet naturalis de ipsis considerare secundum quod est naturalis, sed secundum quod est primus philosophus aut secundum quod est disputator.

5 **199b18–19 Quoniam autem ex certa.**

33. Postquam Philosophus demonstravit quod finis invenitur in rebus naturalibus per se et non a casu, in ista parte incipit facere rememorationem de quodam quod dixit capitulo de casu et fortuna, et sunt duo.

10 34. Primum est: quod provenit a casu, nec provenit semper nec frequenter, sed in minori parte, sed illud quod fit a natura, fit semper aut in maiori parte, nisi aliquid impediatur. Verbi gratia, quando aliquis veniens, non intendens balneari, balneatur, tunc balneatur a casu, et hoc accidit in minori parte. Sed cum accidit semper vel frequenter
15 quod balneatur ex adventu suo, quando intendit per adventum suum balneare, non est secundum accidens neque a fortuna. Patet igitur quod tunc fit aliquid a casu, quando fit in paucioribus et non propter finem qui evenit. Illud autem quod evenit a natura, fit semper aut in
20 maiore parte, nisi aliquid impediatur. Ex quo probatur quod illud quod provenit a casu, non provenit a natura, quia illud quod provenit a casu, non provenit semper aut in pluribus; sed quod provenit a natura, provenit semper aut in pluribus; igitur etc.

G 245b

25 35. Et Commentator² assignat causam quare Aristoteles declarat hic unam propositionem tamquam per se manifestam apud eos qui nati sunt recipere illud quod est per se notum. Et dicit quod Philosophus prius supposuit apud eos istam tamquam per se manifestam, nunc autem probat contra eos qui hoc negabant. Illi enim contra quos nunc arguit concedunt quod illud quod provenit a casu provenit in maiori parte, quia dicunt quod omne quod provenit a casu, provenit a natura.
30 Et ideo supposuit istam apud eos tamquam per se manifestam ‘quod provenit a casu, provenit in minori parte’ et apud alios probat illam propositionem per propositiones famosiores apud illos.

23 declarat] assignat G 24 manifestam] manifeste G 25 notum] natum G 26 istam] naturam G 32 famosiores] faciliores G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 84, f. 80L | ² Cf. *ibid.*, comm. 85, f. 81E–G

199b26 Inconveniens autem.

36. In ista parte destruit Philosophus motiva antiquorum propter quae dixerunt causam finalem non esse in natura, sicut est in arte. Et primo demonstrat inopinabile contingens eis qui dixerunt causam finalem non esse in natura propter quod in natura non est cognitio, 5
dicens quod inconveniens est opinare rem propter finem non fieri nisi videtur agens per deliberationem et cogitationem. Nam ars agit propter aliquid et tamen ars non deliberat. Et dixit hoc pro artibus quae non utuntur cognitione, ut texere et suere, sed non est sic de arte medicinae et de arte navifactivae. Ex quo igitur, quod non deliberat, agit propter 10
finem, potest natura agere propter finem, etsi non deliberet.

199b28–29 Et namque si lignum.

37. In ista parte probat quod hoc quod [operatur] natura est intra et quod ars [operatur] est extra <nihil differt> in hoc quod ars agit propter finem et non natura. Et hoc probat dupliciter. Primo sic: si ars 15
navifactiva esset in ligno, similiter faceret navem, sicut natura faceret, si navis fieret a natura. Manifestum est igitur quod non est differentia in hoc inter artem et naturam, quoniam ars ageret ad modum naturae, si esset intra, sicut natura, et ideo, si ars agit propter finem, sequitur quod natura agit propter finem. Hoc potest argui sic: si ars esset intra, 20
necessario ageret sicut ars extra; sed ars extra agit propter finem; igitur si esset intra, ageret propter finem. Sed natura agit eo modo quo ars ageret, si ars esset intra, et si ars esset intra, ageret propter finem. Et sic illa diversificatio inter artem et naturam, quantum ad hoc quod 25
ars est extra et natura intra, non impedit illam similitudinem inter artem et naturam quantum ad hoc quod utrumque agit propter finem.

199b30–31 Maxime autem.

G 246a 38. Hic probat aliter quod differentia inter artem et naturam in hoc quod natura est intra et ars extra, nihil differt ad hoc quod ars agat propter finem et natura non, quia hoc maxime est manifestum, quando 30
aliquis sanat se ipsum, quando ars quae est intra medicum agit in se

7 agens per] aliis propter G 9 texere] tegi^{re} G 23 et...intra²] *in marg.* G

ipsum propter finem, ac si esset extra. Cum igitur natura assimiletur arti existenti intra, sequitur quod natura agit propter finem.

- 5 39. Istud capitulum continet quattuor partes principales. In prima parte ponit opiniones antiquorum dicentium quod natura non agit propter finem et rationem opinionis. In secunda parte destruit opinionem illorum. In tertia parte rememorat se de quodam quod praedixit in capitulo de casu et fortuna. In quarta parte destruit motiva antiquorum propter quae dixerunt quod natura non agit propter finem.

QUAESTIO 15

UTRUM NATURA AGAT PROPTER FINEM

1. Quaeritur utrum natura agat propter finem.

2. Et primo probo quod non per rationem destruentem naturam agere propter finem. Nam pluvia veniens tritico in agro facit ipsum crescere, ac si pluvia propter hoc esset, non tamen pluit propter hoc. Igitur a simili nihil prohibet partes animalis esse sic ordinatas sicut sunt utiles ad sanitatem animalis, ac si essent sic ordinatae propter salutem animalis, et tamen quod non sunt sic ordinatae propter salutem animalis, sed a casu. Quod pluvia non descendat propter augmentationem tritici probatur, quia si inveniatur triticum in acervo corrumpit ipsum. A casu igitur [non] est ut augmentet ipsum; non autem pluvia pluit ut augmentet triticum. 5 10

3. Item natura non cognoscit finem; et nihil agit propter illud quod non cognoscit, quia sic ageret propter aliquid et nesciret propter quid ageret; natura igitur non agit propter finem. 15

4. Item si natura agit propter finem, natura non erraret in agendo.

5. Item si natura agat propter finem, ille finis aut est individuum aut species. Non est individuum, quia per Avicennam¹ primo suae *Physicae* capitulo primo natura non intendit individuum. Nec agit propter finem quae est species, quia iam habet actu esse et natura non agit propter illud quod iam actu habet esse; nam habito fine cessat motus. 20

6. Item si natura agit propter finem, omne quod est a natura est propter finem, cuius oppositum dicit Commentator² commento septuagesimo septimo huius secundi. 25

7. Ad oppositum est Aristoteles.³

8. Ad quaestionem dicendum quod natura agit propter finem, ut patet per Philosophum et Commentatorem⁴ commento septuagesimo quinto huius secundi. Ibi dicit quod naturam agere propter finem est maximum fundamentum in ista scientia et etiam in scientia divina. 30

12 non¹] *sup. lin.* G 25–26 septuagesimo] nonagesimo G

¹ Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, 8–9) | ² Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 77, f. 77H | ³ Cf. Arist., *Phys.* II, 8, 198b10–11; AA, 2:89

⁴ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 75, f. 75L

9. Dicit etiam Commentator¹ commento octogesimo huius secundi quod rationes per quas Aristoteles probat quod natura agit propter finem non sunt naturales, quia per se manifestum est quod natura agit propter finem.

5 10. Similiter per Philosophum:² ars in operando assimilatur naturae et natura arti; sed ars agit propter finem; igitur natura agit propter finem.

10 11. Si autem dicitur quod natura non agit propter finem et ars agit etc., quia natura est intra et ars extra, illud removet Philosophus dicens quod ars non agit propter finem ex hoc quod est extra, quia si sic, posito quod esset intra, non ageret propter finem; sed hoc est falsum, quia sive ars esset intra sive extra, semper ageret propter finem, ut si ars navifactionis esset in ligno, faceret priora propter posteriora, sicut nunc facit.

15 12. Similiter quod membra animalis sunt competenter ordinata, sicut sunt, ad salutem animalis, vel est a casu vel est propter finem; sed non est a casu, quia accidit semper vel frequenter et in talibus non est casus; igitur est propter finem.

G 246b

20 13. Ad primum argumentum³ dicendum quod pluvia est propter aliquid et non est a casu. Nam per Commentatorem⁴ commento septuagesimo septimo huius secundi pluvia est propter aequalitatem generationis in elementis; unde si non esset aequalitas generationis in elementis, mundus corrumpere<re>tur. Nec etiam est a casu quia pluvia facit triticum crescere, quia hoc est in maiori parte. Et respondit Commentator⁵ argumento Alexandri per quod probavit quod pluvia non est propter messem, quia messis est ab arte et pluvia a natura, dicens quod ars complet multa quae sunt p[ropt]er naturam et natura complet multa quae sunt p[ropt]er artem.

25 30 14. Ad aliud argumentum⁶ dicendum quod non sequitur 'natura non cognoscit finem, igitur non operatur propter finem'. Sunt enim multae artes operantes propter finem et tamen operantes in operando non deliberant nec cogitant de fine.

13 priora propter] priorem post G 30 sunt] sicut G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 80, ff. 78M–79A | ² Cf. Arist., *Phys.* II, 8, 199a15–20 | ³ Cf. supra, 260, 4–13 | ⁴ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 77, f. 77I
⁵ Cf. ibid. | ⁶ Cf. supra, 260, 14–16

15. Ad aliud¹ quod non sequitur ‘natura agit propter finem, igitur non errat’. Potest enim errare propter inoboedientiam materiae et propter impedimenta, quamvis agat propter finem.

16. Ad aliud argumentum² dicendum quod finis propter quem natura agit est species, non individuum, secundum quod vult Avicenna. Et cum dicitur ‘species iam habet esse, igitur natura non agit propter finem’, dico quod non sequitur, quia agens quandoque agit ad aliquid operandum et quandoque ad aliquid in esse conservandum. Si agens agit propter finem operandam, habito fine cessat motus, sed quando agit propter finem conservandam, non oportet quod habito fine cessat operatio, sicut patet: aliquis ambulat in bello monte propter sanitatem conservandam, quae tamen sanitas actu habetur. 5 10

17. Ad aliud³ dicendum quod omne quod est a natura est propter finem, sed per accidens; nam corruptio unius formae est per accidens propter generationem alterius formae. 15

18. Contra illud arguitur: nam confricatio barbae est a natura et non propter aliquid. Quod sit a natura probo, quia aut est a natura aut a voluntate; non est a voluntate, quia sic esset propter aliquid volitum, quod non est verum; igitur confricatio barbae est a natura. Et tamen non est propter aliquid, secundum quod vult Commentator⁴ commento quadragesimo nono huius secundi. 20

19. Item si omne quod est a natura esset propter finem, esset processus in infinitum in finibus, quia un[i]us finis est propter alium et ille propter alium et sic de singulis. 25

20. Ad primum illorum dicendum quod confricatio barbae est propter finem desideratum desiderio imaginis, non desiderio cogitationis, secundum quod vult Avicenna sexto *Metaphysicae* suae capitulo quinto. Et <quando> Commentator dicit quod confricatio barbae non est propter finem, dicendum quod ipse intelligit quod confricatio barbae non est propter finem desideratum desiderio cogitationis. 30

21. Ad aliud dicendum quod non est inconueniens procedere <in> infinitum in finibus non per se ordinatis, sed in finibus per se ordinatis hoc est inconueniens. Nunc non omne quod est a natura est propter finem per se ordinatum.

8 aliquid¹] aliud G 21 quadragesimo nono] quarto G 33 non] autem G

¹ Cf. supra, 260, 17 | ² Cf. ibid., 18–23 | ³ Cf. ibid., 24–26 | ⁴ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 49, f. 67G

LECTIO 11

A QUO EST NECESSITAS IN REBUS NATURALIBUS

199b34 Quod autem ex necessitate materiae.

5 1. Haec est septima pars huius libri in qua Aristoteles inquit
utrum necessitas existens in naturalibus sit ex suppositione, id est ex
positione formae vel finis, aut simpliciter, id est non additione formae
vel finis, scilicet ex materia. G 247a

10 2. Et Commentator¹ assignat causam propter quam illud est in-
quirendum, quia omnes antiqui dicentes tantum causam materialem
esse nitantur ex causa materiali reddere causas formarum et actionum
naturalium. Antiqui enim ponentes tantum esse causam materialem
opinabantur quod formae ex necessitate sequerentur naturam materiae
et quod diversitas formarum est ex diversitate materiae. Sed ipse vult
hoc destruere; nam Aristoteles vult quod materia sequatur formam et
15 non e converso. Haec igitur est intentio huius capituli, utrum res natu-
rales necessario sequantur naturam materiae vel e converso, sic quod
materia sequatur ex aliis, puta ex forma et fine.

20 3. Deinde ponit Philosophus opiniones antiquorum dicens quod
ipsi opinabantur quod necessitas in generatione rerum naturalium est
ex materia, ita quod necesse est formam esse talem, quia materia est
talis, sicut si aliquis aestimet in artificialibus rebus murum esse factum
ex necessitate qua gravia apta nata sunt fieri deorsum, levia autem
super eminent, ut quod lapis et fundamenta sunt deorsum propter gra-
vitatem, terra aut sursum propter levitatem respectu lapidis,
25 lignea autem maxime super eminent in domo, quia sunt levissima.
Dicunt igitur quod domus generatur ex necessitate, quia partes graves
necessario descendunt et partes leves necessario ascendunt et partes
mediae existunt in medio ex necessitate. Et in hoc est natura similis
arti secundum ipsos, quia in animali partes leves ascendunt et partes
30 graves descendunt, sicut est in domo.

4. Sed Commentator² dicit quod in pluribus rebus naturalibus est
e converso, quia in animalibus habentibus testam testa, cum sit terreae

9 dicentes] dicunt G 10 et actionum] accidentium G 12 materiae] sup. lin. G
23 super eminent] semper eminent G 24 terra] terream G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 87, f. 82C–D | ² Cf. *ibid.*, f. 82G

naturae, est gravior quam aliae partes, tamen supereminet. Unde si natura non intenderet custodiam animalis, sed tota dispositio partium esset ex necessitate materiae, tunc pars test<e>a debet esse deorsum.

200a5 Sed tamen sine his.

5. In ista parte declarat Aristoteles contra antiquos quod res non est propter materiam, sed propter finem, dicens quod verum est quod sine rebus materialibus non est factum aliquid artificiale, ut domus vel aliquid huiusmodi, tamen res facta non est propter materiam. Verbi gratia domus non est facta propter gravitatem et levitatem nisi sicut propter materiam, nisi aliquis intelligat per hanc praepositionem ‘propter’ circumstantiam causae materialis, sed domus est facta causa abscondendi et salvandi ea quae sunt in domo. Si enim domus esset facta propter materiam, tunc ad quaestionem factam per quare, quaerendo ‘quare fit domus?’, convenienter esset respondendum quod domus fit propter materiam. Sed hoc non est verum; nam ad quaestionem factam per quare convenienter respondetur per finem et non per causam materialem. Unde arguitur sic in tertia figura: quando de rebus generabilibus interrogatur ‘quare generantur?’, non respondetur per causam materialem; sed quando in illis interrogetur per quare, respondetur per finem; res igitur est propter causam finalem, non propter causam materialem, cum ad quaestionem factam per quare respondeatur convenienter per causam finalem, non per causam materialem.

G 247b 6. Deinde declarat hoc per exemplum, scilicet quod ad quaestionem factam per quare respondetur per causam finalem, non per causam materialem. Si quaeratur ‘quare serra habet multos dentes?’, est respondendum ‘ut serre[a]t ligna’, et non est respondendum quod habet multos dentes, quia est ex ferro tamquam ex materia.

7. Deinde ibi¹ — ‘**materia**’ — Philosophus innuit diversitatem inter illa quae inveniuntur in rebus naturalibus de necessitate et non propter finem, et inter illa quae non inveniuntur ex necessitate, sed propter finem, dicens quod necessitas quae est in rebus naturalibus non est propter finem, sed propter materiam, sicut mors animalis, sed illud quod invenitur in rebus naturalibus propter finem est propter

7 materialibus] naturalibus G 9–10 sicut... materiam] secundum propriam naturam G

¹ Arist., *Phys.* II, 9, 200a10

formam et definitionem; et ideo non est necessarium simpliciter. Unde antiqui erraverunt propter hoc quod viderunt quaedam quae sequuntur naturalia ex necessitate materiae, quae non intenduntur propter finem, cuiusmodi est mors et aliae privationes; ideo aestimaverunt quod omnia quae accidunt rebus sunt ex necessitate materiae.

5

8. Et ex hoc format Commentator¹ rationem in secunda figura: res necessariae non intentae sunt ex materia; et res intentae non necessariae non sunt ex materia; igitur res intentae non necessariae non sunt res necessariae non intentae.

10

9. Dicit etiam Commentator² quod res non intentae sunt ex necessitate, quia sunt propter materiam, ut mors, sed res intentae non sunt de necessitate, quia sunt ex forma.

15

10. Similiter intelligendum est, secundum quod vult Commentator,³ quod si omnia quae sunt in rebus naturalibus essent ex necessitate materiae, tunc res naturales de se essent ex necessitate, quia de se haberent de necessitate formam dantem esse et non solum res naturales haberent de se ex necessitate esse, sed haberent de se esse necesse quantum aut quale, et breviter omnes formas substantiales et accidentales necessario haberent esse de se, et sic quaelibet res naturalis haberet ex se necesse esse et non caperet esse ab alio.

20

200a15 Est necessarium.

11. In ista parte declarat Aristoteles quod necessitas quodam modo similis est in doctrinis speculativis et in rebus naturalibus, quoniam in utroque illorum invenitur necessitas ex positione ita quod non ex se ipsis. Et declarat illam similitudinem dicens quod, sicut se habent praemissae et conclusio in doctrinis, sic finis et ea quae sunt ad finem se habent in naturalibus ita quod finis in naturalibus assimilatur praemissis in doctrinis et ea quae sunt ad finem assimilantur conclusioni in doctrinis. Sicut enim in doctrinis, si praemissae sint, necessario sequitur quod conclusio sit, et non e converso, sic in naturalibus, si finis sit, sequitur necessario quod ea erunt quae sunt ad finem. Exemplum huius ponit Philosophus in littera et patet.

25

30

7–8 necessariae] necessario G 8 necessariae] necessario G 23 similis est] sequitur esse G | speculativis] spe^{ter} G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 88, f. 83D | ² Cf. *ibid.* | ³ Cf. *ibid.*, f. 83E–F

12. Deinde respondet cuidam tacitae dubitationi. Posset enim aliquis dicere quod ad principia debent semper sequi ultima; nam in doctrinis videmus quod ad principia sequuntur ultima. Ad hoc respondet distinguendo de principio. Quoddam est principium operationis et quoddam cogitationis. Ad principium cogitationis sequitur ultimum, verbi gratia ad praemissas sequitur conclusio. Sed ad principium operationis non sequitur ultimum, sed ad ultimum sequuntur principia operationis. Non enim sequitur ‘ligna et lapis sunt, igitur domus est’, sed econtra sic: ‘domus est, igitur ligna et lapis’.

G 248a

200a24 Quare si erit. 10

13. In ista parte manifestat Philosophus per exempla similitudinem praemissarum ad conclusionem in doctrinis et finis ad ea quae sunt ad finem, dicens quod, si domus est, necesse est materialia fore de quibus domus debet fieri, sed non oportet quod, si materialia sint, quod propter hoc domus sit. Et sic est in doctrinis, quia si praemissae sint verae, oportet quod conclusio sit vera et non econtra.

14. Deinde dicit Aristoteles quod necessitas in rebus naturalibus dicitur materia et motus ipsius notat materiam. Et ille motus qui sequitur materiam non notat formam, quoniam materia invenitur propter formam et non forma propter materiam. Unde necessitas in naturalibus dicitur notare illud quod necessario sequitur ex aliquo, et quia materia necessario sequitur ex forma et forma non necessario sequitur materiam, ideo in naturalibus necessitas notat materiam et non formam.

200a32 Et utroque.

15. Hic declarat Aristoteles circa quod oportet naturalis magis sollicitari et ostendit quod oportet naturalis magis sollicitari circa causam finalem, quia causa materialis est propter causam finalem et non e converso. Unde causa materialis et finalis considerandae sunt a physico, sed causa finalis magis est consideranda quam materialis.

200a34–35 Et principium. 30

29 finalis] formalis G

16. In ista parte declarat Aristoteles necessario quod materia sequitur ex forma, quae est definitio in rebus compositis, dicens quod principium quo sequitur necessitas materiae in definitione formae in rebus compositis est a definitione et forma; nam cum definitio rei fuerit posita, sequitur materia necessario in eius esse. Definitio enim continet formam communem et propriam, sicut necessitas materiae accipitur a forma in his quae sunt secundum artem. Verbi gratia, <quia> domus est talis, scilicet habens talem definitionem ‘contingens cooperiens defendens a calore et frigore’, hoc oportet fieri, scilicet haec materialia tectum, paries et fundamentum oportet quod habeant esse ex necessitate. Et quia sanitas est talis dispositio quae agit talem actionem in membro, oportet talem complexionem esse ad hoc quod sit sanitas, et quia <homo> est animal rationale, oportet quod habeat carnem et ossa.

15 **200b4 Fortassis.**

17. Hic declarat Philosophus quod materia non solum in essendo necessario sequitur formam et definitionem, sed in quibusdam definitionibus materia intrat quasi pars. Et Commentator¹ reddit causam quare et dicit: quia definitiones continent genera et differentias, et genera sunt formae universales et differentiae formae propriae, et declaratum est ut in definitione quod materia necessario sequitur formam, ratio igitur est huius scientiae quod appareat materia et non solum consecutio materiae ex quibusdam definitionibus, sed etiam in eis intrat materia. Verbi gratia definiendi opus serrandi necessario est accipere materiam: quoniam hoc dicere non erit, nisi serra habeat dentes, et dentes non serrabunt nisi sint ferrei, in definitione apparet materia. Quia enim serratio non complebitur nisi per formam et materiam serrae, ideo materia intrat in definitione[m]. Si enim dicatur serram esse instrumentum habens dentes, non erit definitio, nisi dicamus eam esse ex ferro.

18. Istud capitulum continet sex partes principales. In prima parte inquiri utrum necessitas in rebus naturalibus sit ex materia vel

5 posita] in potentia G 9 scilicet] sed G 10 oportet...habeant] *in marg.* G 20 et²] id est G 24 serrandi] generandi G 26 serrabunt] separabunt G | definitione] exemplo G 28 in] *sup. lin.* G 31 sex] tres G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 92, f. 85B

G 248b ex fine. In secunda parte ponit opinionem antiquorum circa hoc et rationem opinionis. In tertia parte ponit opinionem propriam et improbat opinionem antiquorum. In quarta parte ponit similitudinem inter necessitatem in doctrinis speculativis et in rebus naturalibus. In quinta parte declarat circa quod <oportet> naturalem magis sollicitare. In sexta parte declarat quod materia intrat in quibus<dam> definitionibus tamquam pars. 5

4 speculativis] propositis G

QUAESTIO 16

CUI ATTRIBUENDA EST NECESSITAS IN REBUS NATURALIBUS

1. Quaeratur cui attribuenda est necessitas in rebus naturalibus.

2. Videtur primo quod causae formali, quia a quo aliquid habet
5 entitatem, ab eodem habet necessitatem; sed res naturalis suam habet
entitatem a causa formali; igitur etc.

3. Item quod res naturalis habet necessitatem a causa materiali
videtur; nam compositum ex materia et forma est corruptibilis ratione
materiae.

4. Item quod necessitas sit in rebus naturalibus a causa efficiente
10 videtur; nam dies fiunt longiores ex hoc quod sol magis appropinquat
ad nos, et breviores fiunt ex hoc quod magis distat a nobis.

5. Item videtur quod necessitas in rebus sit attribuenda cuilibet
causae, quia quaelibet causa potest esse medium in demonstratione
15 naturali; et a medio sumitur necessitas conclusionis; igitur necessitas
in rebus naturalibus accipitur a qualibet causa.

6. Ad oppositum videtur Philosophus¹ dicens quod necessitas in
rebus naturalibus est a fine.

7. Ad quaestionem dicendum quod in rebus naturalibus necessi-
20 tas principaliter est a fine. Nam finis se habet in naturalibus ad ea quae
sunt ad finem sicut principium demonstrationis ad conclusionem; sicut
enim a principiis nos incipimus ratiocinari in scientiis, sic in naturali-
bus incipimus ratiocinari a fine. Sed in demonstrativis principium
imponit necessitatem conclusioni; si enim principia sunt vera, conclu-
25 sio est vera. Igitur finis in naturalibus ponit necessitatem eis quae sunt
ad finem. Ratio igitur necessitatis maxime sumitur a fine. Et hoc patet
per ordinem causarum. Nam finis quae est causa causarum imponit
necessitatem cuilibet alteri causae. Materia enim est propter formam et
forma propter efficiens et efficiens non movet nisi propter finem. Et
30 ideo definitio sumpta a fine se habet ad definitionem sumptam ex
materia, efficiente vel forma, sicut principium demonstrationis se
habet ad conclusionem.

8. Sed quamvis necessitas in naturalibus sit maxime accipienda a
fine, dico tamen quod a qualibet causa potest esse necessitas in natura-

4 quo] qua G

¹ Cf. Arist., *Phys.* II, 9, 200a7–10; AA, 2: 90

libus. Nam quaelibet causa potest esse medium in demonstratione naturali, et medium demonstrationis ponit necessitatem conclusioni.

9. Intelligendum est secundum Commentatorem¹ quod effectus naturales qui proveniunt non ex intentione naturae reducuntur in causam materialem, sed effectus per se intenti reducuntur ad aliquas causas et maxime in finem. 5

10. Et per hoc patet ad omnes rationes, quia omnes rationes probant verum, quoniam dictum est quod cuilibet causae attribuenda est necessitas, maxime tamen causae finali.

4 qui] quae G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* II, comm. 88, f. 83C

LIBER III

LECTIO 1

DE DEFINITIONE MOTUS

200b12 Quoniam autem natura etc.

5 1. Postquam Philosophus in libris praecedentibus determinavit de principiis rerum naturalium, in illo tertio libro incipit determinare de rebus naturalibus. Et primo proponit intentionem suam, secundo exsequitur.

G 249a |

10 2. Et primo determinat quod oportet naturalem considerare de motu et de consequentibus ad motum, quoniam natura est principium motus et est causa. Cum igitur naturalis habet considerare de natura, sequitur quod naturalis habet considerare de motu, quia natura est principium motus. Nam qui habet considerare de aliquo, habet considerare de qualibet parte posita in definitione eius. Et non solum oportet naturalem considerare de motu, sed etiam de consequentibus motum.

15 3. Dicit etiam Commentator¹ hic quod primum principium materiale potuit Aristoteles declarare, antequam perscrutetur de motu et de accidentibus eius; principium autem quod est primus motor non potuit perscrutari, nisi post perscrutationem de motu. Unde cum iam locutus sit de primo principio materiali omnium rerum naturalium, oportet nunc loqui de motu, antequam perscrutatur de principio quod est primus motor.

20 4. Deinde narrat ea quae sunt consequentia motum. Et dicit quod de numero illorum quae consequuntur motum et eorum quae sunt propinqua substantiae motus, est continuum. <Infinitum autem sequitur continuum.> Nam definientibus continuum contingit [eos] multotiens indigere ratione infiniti, ut cum sic definiunt continuum dicentes quod continuum est divisibile in infinitum. Et dicit ‘multotiens’, quod illa definitio non conceditur apud omnes. Dicentes quod continuum est
30 compositum ex indivisibilibus, non concedunt istam definitionem. Vel

20 perscrutari] perscrutare G | post perscrutationem] primo perscrutaret G 25 et eorum] *sup. lin.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 1, f. 85I

dicit ‘multotiens’, quia continuum potest habere aliam definitionem, scilicet quod continuum est cuius partes copulantur ad se invicem vel ad aliquem terminum communem. Sic igitur patet quod infinitum sequitur continuum, et sic ista duo, continuum et infinitum, consequuntur motum. 5

5. Adhuc sunt alia tria, scilicet locus, vacuum et tempus, quorum duo consequuntur motum secundum veritatem, scilicet locus et tempus, et tertium, scilicet vacuum, sequitur motum secundum opinionem antiquorum.

6. Oportet igitur naturalis determinare de omnibus istis. Quia illa sunt communia omnibus rebus naturalibus et speculatio de propriis est posterior quam speculatio de communibus, intelligendum est de unoquoque illorum, scilicet de motu et consequentibus motum, nobis, dico, praearguentibus de istis quae sunt communia omnibus rebus naturalibus. 10 15

200b25 Primo autem sicut diximus.

7. Postquam Aristoteles posuit intensionem suam, in ista parte exsequitur intentum. Et primo determinat de motu, secundo de infinito. Unde iste liber est de istis duobus, scilicet de motu et de infinito.

8. Capitulum de motu continet quattuor partes principales. In prima parte determinavit definitionem motus. In secunda parte determinat errorem eorum qui alio modo definiunt motum. In tertia parte ponit aliquam definitionem motus quae est notior quam prima. In quarta parte solvit istam quaestionem utrum motus sit in movente aut in moto. 20 25

9. Investigando definitionem motus ponit quasdam divisiones quae ita se habent ad illa quae vult hic definire, sicut propositiones et fundamenta, et proponit quattuor divisiones.

10. Prima divisio est quod de numero entium quoddam est in actu, quoddam in potentia. 30

11. Secunda divisio est quod de numero eorum quae sunt in actu, quoddam est substantia, quoddam est quantitas, quoddam qualitas et sic de aliis.

12. Tertia divisio est ista quod de numero relativorum quoddam dicitur per superabundantiam et defectum, ut duplum et dimidium, et 35

17 posuit] ponit G 18 exsequitur] insequitur G

quaedam relatio dicitur secundum activum et passivum — per hoc intelligit relativum quod invenitur in praedicamentis agere et pati — et omnino motivum et mobile. Motivum <enim> est motivum mobilis et mobile est mobile a motivo. Et addit ‘secundum motivum et mobile’,
 5 [et] quamvis prius dixit ‘secundum activum et passivum’, quia movens et motum sunt perfectiora quam agens et patiens, cum omne agens sit movens et non e converso.

13. Et secundum Commentatorem¹ Philosophus dicit quod agens refertur ad patiens et movens ad mobile. Et induxit hoc ad demonstrandum quod motus est actio moventis in rem motam et quod non
 10 habet esse nisi in re mota, et ideo accipit rem motam quasi differentiam motus.

200b33 Mutatur enim semper.

14. Quarta divisio est quod aliquis motus est in substantia, aliquis in qualitate, aliquis in quantitate et aliquis in ubi. Unde motus invenitur in pluribus quam in uno praedicamento et dividitur secundum divisionem praedicamentorum in quibus est motus. Et per hoc fundamentum intendit declarare quod motus non dicitur univoce; ideo non habet definitionem dictam univoce, sed ambiguam secundum
 15 prius et posterius. Tamen tales definitiones intrant in artibus demonstrativis. Ideo quia motus est in quattuor praedicamentis, et diversis praedicamentis nihil est commune univocum, ideo motus non est aliquid univocum, sed ambiguum et analogum.

15. Commentator² format rationem probantem quod motus est in pluribus uno praedicamento sic: motus est in moto; et motum est in pluribus praedicamentis; igitur motus est in pluribus uno praedicamento. Cum dicitur quod motum est in pluribus praedicamentis uno praedicamento, per ‘motum’ non debet intelligi mobile quod movetur, sed per ‘motum’ debet intelligi res acquisita per motum.

16. Commentator³ movet hic dubitationem super hoc quod hic dicitur, quod motus est in quattuor praedicamentis, scilicet in substan-

2 et²] *sup. lin.* G 3 et mobile¹] *in marg.* G | mobilis] a mobile G 5 secundum] sicut G 9 et ... hoc] *in marg.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 3, f. 86I–K | ² Cf. *ibid.*, comm. 4, f. 87A–B

³ Cf. *ibid.*, f. 87C

tia et qualitate et quantitate et ubi, quia dictum est in *Praedicamentis* quod motus est in praedicamento passionis.

17. Ad illud respondet sic dicens:¹ ‘dicamus quod motus secundum quod non differt a perfectione ad quam vadit nisi secundum magis et minus, necesse est ut sit de genere illius perfectionis ad quam vadit. Motus enim nihil aliud est quam generatio partis post partem illius perfectionis ad quam intendit, donec perficitur et sit in actu. Unde necesse est ut motus qui est in substantia inveniatur in genere substantiae et motus qui est in quantitate in genere quantitatis et sic de motu in qualitate et ubi. Secundum autem quod est via ad perfectionem aliquam alia ab illa perfectione, necesse est ut sit genus per se. Via enim ad ipsam rem est aliud ab ipsa re. Et ille modus est famosior, ille modus verior. Et ideo Aristoteles induxit istum modum famosum in *Praedicamentis* et istum modum verum in hoc libro’. Haec Commentator. Qualiter illud habet intelligi, videtur in quaestionibus.

201a3 Unumquodque autem.

18. Cum posuit quod definitio motus est ambigua, quia motus invenitur in pluribus quam in uno praedicamento, in ista parte declarat hoc aliter, scilicet quod definitio motus est ambigua sive analogica, id est dicta secundum prius et posterius, et hoc quia in unoquoque genere motus inveniuntur duo, quorum unum est nobilior et aliud vilior, et motus qui est in eodem genere de viliori ad nobilior est nobilior, ut de non esse in esse, et motus de esse in non esse est vilior. Unde ille motus est nobilior qui est ad terminum perfectiorem. Unde in omni genere in quo est motus invenitur aliquis motus nobilior et aliquis motus vilior. Verbi gratia in genere substantiae sunt generatio et corruptio, et generatio est nobilior quam corruptio. Similiter in qualitate motus a nigro in album est nobilior quam motus ab albo in nigrum. Similiter in quantitate motus ad quantitatem perfectam est nobilior quam motus ad quantitatem imperfectam. Similiter in genere ubi; nam motus sursum est nobilior quam motus deorsum. Quare necesse est quod tot sunt species mutationis, quot sunt species entis, scilicet in

8 inveniatur] numeretur G 11 alia] corr. in aliam G 12 via ... re] in marg. G 20 dicta] sup. lin. G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 4, f. 87C–E

quibus est motus, et sunt octo, scilicet duo in unoquoque praedicatione, ut iam apparuit.

201a9 Divisio autem.

19. Positis istis divisionibus quae valent ad definitionem motus, in ista parte ponit Philosophus definitionem motus dicens quod facta
5 divisione secundum unumquodque generum motus in potentiam et actum, quoniam unumquodque generum motus quandoque est in potentia et quandoque est in actu, et manifestum est quod motus est perfectio rei motae, igitur manifestum est quod motus est entelechia, id
10 est actus entis in potentia secundum quod est in potentia.

20. Et dicit Commentator¹ quod Philosophus in definitione motus addit istam particulam ‘secundum quod est in potentia’, quia omne motum habet duas perfectiones, scilicet perfectionem secundum quam est in actu, non secundum quod est motum, et perfectionem secundum
15 quam est in potentia, quae dicitur motus.

201a12 Ut alterabilis.

21. In ista parte declarat Philosophus definitionem motus per inductionem dicens quod actus alterabilis secundum quod est alterabilis, id est secundum quod est in potentia, dicitur alteratio. Et actus
20 augmentabilis secundum quod est in potentia ad maiorem quantitatem dicitur augmentatio, et actus eius secundum quod est in potentia ad minorem quantitatem dicitur diminutio; motus enim in quantum nominatur duobus modis nec est aliquod nomen commune utriusque. Actus generabilis et corruptibilis secundum quod huiusmodi, scilicet secundum
25 quod sunt in potentia, sunt generatio et corruptio. Et actus mutabilis secundum locum secundum quod est in potentia dicitur loci mutatio.

22. Commentator² dicit hic quod ista definitio motus est communis motui novo et aeterno. Et dicit quod ex hac definitione patet continuatio motus; nam quando mobilis cessat a motu, tunc quiescit et est
30 in actu, et non manet continuatio motus nisi quando mobilis est in

6 secundum... in] motus secundum unumquodque genus et G 7 generum] genus G
21–22 et... diminutio] *in marg.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 6, f. 88A–B | ² Cf. *ibid.*, f. 88C–D

potentia ad perfectionem. Cum enim fuerit perfectio [et] in actu, fit discontinuatio motus. Unde videmus quod motus augmentationis, alterationis et diminutionis sunt plures motus. Non enim possumus dicere quod augmentatum est motum uno motu de initio augmenti usque ad finem. Apparet enim motus eius in tempore sensibili. Et similiter est dispositio in pluribus alterationibus. Et impossibile est quod in toto tempore augmenti sit motum et non comprehendatur a sensu. Motus igitur augmenti de initio usque ad finem componitur ex pluribus motibus et pluribus quietibus. <In> uno autem motu translato qui est de principio ad finem non interponitur quies, et ideo continuatio est manifesta in eo. Credimus enim quod planta non crescit continue in augmento et alteratione, quia videmus aliqua per annum augeri uno digito, et remotum est ut ille digitus per omnes partes temporis illius anni dividatur, quoniam minimum tempus sensibile non haberet ab eo partem sensibilem.

201a15 Quoniam autem hic sit motus.

23. In ista parte declarat Philosophus ex inductione transmutabilium quod motus est actus entis in potentia. Nam aedificabile in quantum huiusmodi dicimus ipsum esse actu, scilicet actu aedificari, ab aedificatione, cum aedificatur, et hoc non dicimus, quando nondum aedificatur. Actus autem proprius per quem aedificabile est in actu, est aedificatio. Et sic est de aliis motibus, scilicet de doctrina et medicina et sic de aliis. Dicimus enim quod illi motus doctrinatio, medicatio etc. sunt in mobilibus, dum habent talem speciem transmutationis secundum quod sunt in potentia. Quia igitur mobile non movetur nisi secundum quod est in potentia, ut patet in singulis mobilibus, patet quod motus est actus entis in potentia in quantum est in potentia.

201a19 Quoniam autem quidam.

24. In ista parte declarat Aristoteles definitionem motus per locum a contrariis, quia motus non est actus rei motae secundum quod est in actu; et est actus rei motae; igitur est actus rei motae secundum

5 eius... tempore] *in marg.* G 6 similiter] simul G 20 aedificatur] aedificator G
22 et] *sup. lin.* G 23 dicimus] dicens G | illi] ille G 31 motae²] motus G

quod in potentia. Et sic ex negatione unius contrarii concluditur affirmatio alterius.

25. Vult igitur Philosophus probare quod motus est perfectio moti secundum quod est in potentia, non secundum quod est in actu.
 5 Et ad hoc demonstrandum declarat primo qualiter entia naturalia sunt in potentia et in actu. Hoc enim potest esse tripliciter: aut in duobus temporibus respectu eiusdem, ut Socrates in uno tempore est in actu respectu alterationis et in alio tempore in potentia respectu alterationis, aut in eodem tempore respectu diversorum, verbi gratia ut aqua in
 10 eodem tempore est frigida in actu et calida in potentia, aut in eodem respectu eiusdem, sed diversis modis, quia multa quidem agunt et patiuntur ad invicem ita quod hoc agit in illud et e converso; omne enim quod est unum in actu et reliquum in potentia, sicut calidum est actu calidum et in potentia frigidum, simul erit activum et passivum
 15 respectu eiusdem, et per consequens, secundum quod agit in hoc, est in actu, et secundum quod patitur ab hoc, est in potentia respectu eiusdem.

26. Et dicit Commentator¹ quod hoc est diversimode, quod cibus est agens in corpore secundum quod est panis in actu, et patitur a corpore secundum quod est corpus in potentia.
 20

201a23–24 Igitur et movens.

27. In ista parte ostendit Aristoteles hoc in membro tertio, scilicet quod motus est actus illius quod simul est in actu et in potentia respectu eiusdem, sed diversimode. Nam omne movens physice est
 25 mobile; omne enim movens physicum simul est movens et motum. Cum igitur motus sit actus illius quod movetur, et illud quod movetur econtra movet, sequitur quod motus est actus illius quod simul movet et movetur, et sic motus erit actus illius quod simul est in actu et in potentia respectu eiusdem, sed diversimode.

30 28. Et addit Philosophus quod quibusdam videtur quod omne movens movetur. Unde concesserunt absolute quod omne movens movetur sine hac determinatione, scilicet quod sit compositum ex materia et forma seu ex potentia et actu, sed non est verum sine illa determinatione, sed cum hac determinatione est vera, sic dicendo: G 251a

9–10 in²... frigida] frigida in eodem tempore est G 12 illud] illo G 22 hoc in] *inv.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 8, f. 88L

omne movens compositum ex potentia et actu in movendo movetur. Sed utrum omne movens moveatur vel non, erit manifestum posterius, scilicet in octavo *Physicorum*.

201a27 Est enim quoddam moventium.

29. In ista parte declarat Aristoteles quod motus est actus entis in potentia inquantum in potentia, ita quod determinat hic tertiam particulam. Prius enim est demonstratum quod motus est actus et quod entis in potentia, et modo determinat tertiam particulam, scilicet ‘inquantum in potentia’. Nam motus non est actus mobilis inquantum est in actu, igitur est actus mobilis inquantum est in potentia. 5 10

30. Quod autem motus non sit actus mobilis inquantum est in actu, probatur, quia si sic, quando aes movetur ad formam statuae, motus esset actus eius inquantum est actu aes; sed hoc est falsum, quia si sic, aes semper, dummodo est aes, movetur ad formam statuae, quod non est verum. 15

31 Commentator¹ dicit quod, si motus esset actus aeris inquantum aes, esset quiditas aeris, et sic quiditas aeris consisteret in motu.

32. Sed hic dubitatur: quando motus est actus entis in potentia inquantum in potentia, igitur si consequentia Commentatoris valeret, sequeretur quod motus esset de quiditate entis in potentia, quod non est verum. 20

33. Dicendum est quod per ‘ens in potentia inquantum in potentia’ possumus duo intelligere, scilicet subiectum praesuppositum motui vel subiectum informatum per motum; vel sub aliis verbis per ‘ens in potentia’ potest intelligi mobile manens successive sub utroque terminorum motus vel per ‘ens in potentia’ potest intelligi aggregatum ex mobile praesuppositum motui et ex ipso motu. Dico tunc quod ens in potentia cadens in definitione motus non est mobile praesuppositum motui, sed aggregatum ex mobili et motu. Et concedo quod, quia motus est actus entis in potentia inquantum in potentia, ideo concedo quod est de quiditate entis in potentia intelligendo per ‘ens in potentia’ aggregatum ex mobili et ex motu. 25 30

201a32 Quoniam si idem.

4 moventium] motuum G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 9, f. 89C–D

34. Hic determinat Philosophus quod motus non est actus entis secundum quod est in actu, quia motus est actus entis secundum quod est in potentia; sed non est eadem ratio rei secundum quod est in actu et secundum quod est in potentia; igitur motus non est actus entis
5 secundum quod est in actu.

35. Assumptum probat, quia non est eadem ratio aeris in quantum est aes et in quantum est in potentia ad statuam, quia si esset eadem ratio aeris in quantum est aes et in quantum est in potentia ad statuam, eadem ratione esset eadem ratio aeris in quantum est aes et in quantum
10 est <in> potentia ad aliquod artificiatum. Sed quaecumque uni et eadem sunt eadem, inter se sunt eadem. Igitur potentiae ad diversas formas artificiales essent eadem; et per consequens diversae formae artificiales essent eadem. Nam si posse sanari et posse laborare es-
15 sent eadem, laborare et sanari essent idem.

36. Et dicit Commentator¹ quod potentiae rerum contrariarum sunt contrariae. Pro isto est intelligendum quod formae ante actum ad contraria immediata sunt contrariae. Impossibile enim est quod ali-
20 quod subiectum sit in potentia ante actum ad utrumque immediatorum contrariorum quae habent fieri circa idem subiectum. Quod patet sic: si sanitas et aegritudo sunt contraria immediata circa animal, tunc si
25 sanitas non insit animali, aegritudo inest ei; igitur si potentia ante actum ad sanitatem insit animali, potentia ante actum ad aegritudinem non inest eidem animali, quia si potentia ante actum ad sanitatem insit animali, sanitas non inest illi animali, et per consequens aegritudo
inest, et si aegritudo insit alicui animali, potentia ante actum ad aegri-
tudinem non inest eidem animali. Potentiae igitur ante actum ad con-
traria immediata sunt contrariae, quia non possunt inesse eidem sub-
iecto simul. Sic potest exponi illa littera.

G 251b

201a34 Manifestum autem.

37. Postquam Aristoteles determina<vi>t quod intentio actus et
30 potentiae in re demonstrata non est eadem, etsi subiectum sit idem, quia duae potentiae in eodem subiecto non sunt idem, quamvis <sub-
iectum> sit idem, igitur multo fortius potentia et actus non sunt idem, quamvis subiectum sit idem.

10 aliquod artificiatum] *in marg.* G 28 sic] similiter G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 10, f. 89H

38. Quod autem potentiae existentes in subiecto eodem non sunt eadem, manifestum est in potentiis ad contraria. Posse enim sanari et posse laborare non sunt idem. Tamen subiectum illarum potentiarum est idem. Si enim posse sanari et posse laborare essent idem, tunc laborare et sanari essent idem. Tamen subiectum illarum potentiarum idem est. Idem enim est subiectum potens suscipere sanitatem et aegritudinem, ut idem humor vel idem sanguis. 5

39. Quod autem non sit idem aliquid esse in actu et in potentia, quamvis subiectum sit idem, patet in aliis. Nam color et visibile non sunt idem, etsi subiectum sit idem; alia enim est quiditas coloris et visibilitatis. 10

201b6 Quod quidem igitur.

40. In ista parte determinat Philosophus quod motus est actus, quia motus est, dum actus est, et neque ante neque post; igitur motus est actus. Antecedens patet, quia aedificatio est, dum operatio est, et nec ante nec post. Cum enim cessat operatio, non manet aedificatio, nec est ante operationem. Aedificatio enim est quidam motus, nec est ante operationem nec post, et per consequens motus est actus. 15

41. Istud capitulum continet quattuor partes principales. In prima parte declarat Aristoteles quod est determinandum de motu et de consequentibus motum. In secunda parte ponit divisiones quattuor quae valent ad definitionem motus. In tertia parte ponit definitionem motus. In quarta parte declarat definitionem motus. 20

QUAESTIO 1

AN DEFINITIO MOTUS SIT BENE DATA

1. Quaeratur an definitio motus sit bene data.

2. Videtur quod non, quia illa definitio non convenit omni motui,
5 quia motus aeternus est motus et tamen non est actus entis in potentia
inquantum in potentia, quia si sic, mobile motum motu aeterno esset
in potentia ad terminum motus aeterni, et ita motus aeternus haberet
terminum.

3. Iterum motus est actus illius quod movetur. Sed illud quod
10 movetur est ens in actu per Philosophum¹ quinto *Physicorum*; per hoc
enim probat quod generatio non est motus, quia subiectum motus est
ens in actu et subiectum generationis est ens in potentia. Motus igitur
est actus entis in actu et per consequens non est actus entis in potentia.

4. Item si motus esset actus entis in potentia inquantum in poten-
15 tia, tunc motus esset actus cuiuslibet entis in potentia et per conse-
quens omne ens in potentia moveretur. Illa consequentia ‘motus est
actus etc., igitur est actus cuiuslibet entis in potentia’ patet, quia sic
arguit Aristoteles primo *Priorum*: si iustitia est bona inquantum est
bonum, iustitia est omne bonum.

5. Item quod motus non sit actus videtur, quia habito actu cessat
20 motus; igitur si motus esset actus, habito motu cessaret motus.

6. Similiter nullus actus acquiritur nisi per motum; igitur si mo-
tus esset actus, motus acquiritur per motum et sic motus esset ad mo-
tum, quod est contra Philosophum² quinto *Physicorum*.

7. Iterum duplex est potentia in mobili, una ad motum, alia ad
25 terminum motus. Si igitur motus esset actus, aut igitur actus primae
potentiae aut secundae potentiae. Non primae potentiae, quia tunc
potentia accepta in definitione motus esset potentia ad motum et per
consequens motus esset actus entis in potentia ad motum, sed hoc est
30 falsum, quia motus est actus entis in actu sub motu. Nec est actus
secundae potentiae, quia proprius actus est propriae potentiae; igitur
actus potentiae quae est ad terminum motus, est terminus motus, et ita
motus esset actus potentiae ad motum.

8. Item forma substantialis est actus entis in potentia secundum
35 quod in potentia, quia actus materiae primae, quae est ens in potentia

¹ Cf. Arist., *Phys.* V, 1, 225a20–25 | ² Cf. *ibid.*, 2, 225b15–16

secundum quod in potentia; igitur si illa definitio esset bona, forma substantialis esset motus, quod falsum est. Quod forma substantialis sit actus materiae secundum quod est in potentia, probo, quia forma substantialis non est actus materiae secundum quod est in actu; et est actus materiae; igitur est actus materiae secundum quod est in potentia. Ille modus arguendi patet, quia sic arguit Commentator¹ commento sexto. Arguit enim sic: motus est perfectio rei motae; et non est perfectio eius secundum quod est in actu; igitur est perfectio eius secundum quod est in potentia.

9. Iterum generatio est motus secundum quod Philosophus loquitur de motu, quia, secundum quod loquitur de motu, sic motus est in quattuor generibus. Sed generatio non est actus entis in potentia etc., quia generatio est mutatio subita, cum sit a contradictorio in contradictorium; simul igitur est generatio et generatum esse. Sed quando est generatum esse, tunc res generata est ens in actu nec est ens in potentia ad terminum generationis. Igitur non omnis motus est actus entis in potentia etc.

10. Item nigredo est actus entis in potentia secundum quod in potentia; igitur si illa definitio esset bene data, sequitur quod nigredo esset motus. Probo quod nigredo sit actus entis in potentia secundum quod in potentia, quia nigredo est actus subiecti secundum quod est in potentia nigrum, et non est actus subiecti secundum quod est actu nigrum, quia recipiens denudatur a natura recepti; nullum enim perfectibilis recipit suam perfectionem secundum quod habet eam in actu. Nigredo igitur est actus entis in potentia secundum quod in potentia.

11. Ad oppositum est Aristoteles.²

12. Ad quaestionem dicendum quod illa definitio motus est bene data. Et hoc patet declarando particulas positas in illa definitione. Quod motus sit actus declaratur, quia illud est actus per quod res educitur de potentia ad actum; sed per motum educitur res de potentia ad actum; igitur motus est actus. Quod per motum educitur res de potentia ad actum probatur, quia si aliquid moveatur ab albo in nigrum, non est in potentia pura respectu nigredinis, sicut fuit ante motum, sed magis accedit ad nigredinem quam prius; igitur aliquem actum habet

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 6, f. 88A | ² Cf. Arist., *Phys.* III, 1, 201a10–11; AA, 2: 99

quem prius non habuit. Per motum igitur educitur res de potentia ad actum et per consequens motus est actus.

13. Intelligendum tamen quod motus non est actus perfectus, sed est actus imperfectus permixtus cum potentia. Et ideo, ut dicit Philosophus,¹ quia antiqui non perceperunt actum medium inter purum actum et puram potentiam et motus nec est pura potentia nec purus actus, ideo ponunt motum esse non ens. Sed Philosophus dicit illud non esse verum, immo dicit motum esse medium inter puram potentiam et purum actum.

14. Quod autem motus sit actus entis in potentia, declarat Philosophus sic: quaedam eadem sunt in actu et in potentia, quamvis non secundum idem. Ulterius accipitur quia, ex quo omne movens physice in movendo movetur, movens physice et movet et movetur. Et sicut movere competit ei secundum quod est in actu, sic moveri competit ei secundum quod in potentia. Sicut igitur movere est actus entis in actu, sic moveri est actus entis in potentia. Ubi per ‘ens in potentia’ intelligit Philosophus rem motam. Quod patet per Commentatorem² sexto commento huius tertii, ubi concludit definitionem motus. Arguit enim sic: manifestum est quod motus est perfectio rei motus; et non est perfectio eius secundum quod est in actu; igitur est perfectio rei motae secundum quod est in potentia. Et hoc declarat per exemplum dicens quod alteratio est perfectio alterati secundum quod est in potentia, et sic de aliis.

15. Quod autem motus sit actus entis in potentia etc., declaratur sic: alia est ratio aeris in quantum est aes et in quantum in potentia ad statuum; sed motus aeris non est actus aeris in quantum aes; igitur motus aeris est actus aeris in quantum aes est in potentia.

16. Quod autem motus aeris non sit actus aeris in quantum aes declaratur, quia si sic, semper aes moveretur.

17. Illa consequentia ‘motus non est actus entis in quantum est in actu, igitur est actus entis in quantum est in potentia’ declarat Commentator³ sic: cum unumquodque generum motus dividitur in potentiam et in actum — nam unumquodque eorum quandoque est in actu, quandoque in potentia —, igitur si motus non fuerit perfectio eius per

1 quem] quam G 16 ubi] unde G 32 cum] nam G

¹ Cf. Arist., *Phys.* III, 2, 201b24–202a3 | ² Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 6, f. 88A | ³ Cf. *ibid.*

quam est in actu, necessario erit perfectio eius inquantum est in potentia.

18. Quod autem sit alia ratio aeris secundum quod aes et secundum quod est in potentia ad statuam, declarat Philosophus, quia si eadem esset ratio aeris secundum quod aes et secundum quod est in potentia ad statuam, tunc per eandem rationem eadem esset ratio aeris secundum quod aes et secundum quod est in potentia ad artificiatum, et tunc esset eadem ratio aeris secundum quod est in potentia ad duo artificiatum contraria. Sed hoc probat Philosophus esse falsum, quia si eadem esset potentia ad sanari et laborare, tunc idem esset laborare et sanari et tunc labor et sanitas essent idem. Et dicit Commentator¹ quod potentiae contrariorum sunt contrariae.

G 253a

19. Intelligendum quod potentia est duplex. Quaedam est potentia receptiva actus, quae potentia manet sub actu; alia est potentia quae opponitur actui. Potentia primo modo dicta non cadit in definitione motus. Adhuc potentia opposita actui est duplex, una per quam mobile est in potentia ad motum in hora quietis, et alia per quam mobile est in potentia ad terminum motus, quando est actu sub motu. Dico igitur quod potentia quae cadit in definitione motus est potentia isto tertio modo dicta. Unde motus est actus mobilis secundum quod mobile est actu sub motu et in potentia ad terminum motus.

20. Ad primum argumentum² dicendum quod motus aeternus est actus entis in potentia inquantum in potentia, quia est actus primi mobilis inquantum primum mobile est in potentia ad ubi. Nec sequitur ‘motus aeternus est actus entis in potentia inquantum in potentia, igitur motus aeternus habet terminum’. Nam motus aeternus est actus entis in potentia non inquantum est in potentia ad terminum illius motus, sed inquantum est in potentia ad terminum alicuius partis motus aeterni, scilicet alicuius revolutionis.

21. Ad aliud³ dicendum concedendo quod motus est actus entis in actu et etiam est actus entis in potentia, quia motus est actus entis in actu per suam formam et entis in potentia ad aliam formam, ut ad terminum motus. Nec est inconueniens quod aliquid sit in actu per unam formam et in potentia ante actum ad aliam formam, et sic illud quod movetur est in potentia et in actu.

¹ quam] quod G 34 ad] per G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 10, f. 89H | ² Cf. supra, 281, 4–8 | ³ Cf. *ibid.*, 9–13

22. Ad aliud¹ dicendum quod aliquid inesse alicui secundum quod huiusmodi potest esse tripliciter: aut quia est de eius essentia, et sic animal inest homini inquantum homo, aut quia necessario concomitatur eius essentiam, et sic risibile inest homini inquantum homo,
 5 aut quia aliquando inest et aliquando non, quandocumque tamen inest ei, inest secundum quod huiusmodi, et illo modo moveri deorsum naturaliter inest gravi inquantum grave; quandocumque <enim> grave movetur deorsum naturaliter, tunc movetur deorsum inquantum grave. Quod primo modo vel secundo inest alicui inquantum tale, inest omni
 10 tali et semper, sed illud quod tertio modo inest, non oportet quod insit omni tali. Et illo tertio modo est motus actus entis in potentia inquantum in potentia, quia quandocumque motus inest mobili, inest ei secundum quod est in potentia ad terminum motus.

23. Ad aliud argumentum² dicendum quod habito actu a[liu]d quem est motus, cessat motus; sed motus non est talis actus. Motus non est acquisitus per motum, et ideo non oportet quod habito motu cessat motus.

24. Ulterius quando dicitur³ quod nullus actus acquiritur nisi per motum, dicendum quod hoc est verum de actu absoluto permanente; de actu vero successivo et respectivo non est verum. Nunc motus non
 20 est actus permanens.

25. Ad aliud argumentum⁴ dicendum quod motus est actus corumpens potentiae ad motum. Tamen potentia in definitione motus non est potentia ad motum, sed respectu termini. Et cum dicitur quod proprius actus est propria<e> potentia<e>, et ideo motus est actus
 25 potentiae ad motum, <concedo>, sed ex hoc non sequitur quod illa potentia ponitur in definitione motus. Unde motus est actus potentiae receptivae motus. Unde propria potentia, cuius potentiae motus est actus, non cadit in definitione motus, sed potentia ad terminum motus
 30 cadit in definitione motus.

26. Ad aliud⁵ dicendum quod forma substantialis non est actus entis in potentia secundum quod in potentia, quia forma substantialis non est actus entis in potentia secundum quod exit de potentia ad actum. Unde motus dicitur esse actus alicuius secundum quod exit de

G 253b

6 moveri] movere G 34 motus] illud G

¹ Cf. supra, 281, 14–19 | ² Cf. ibid., 20 | ³ Cf. ibid., 22–24 | ⁴ Cf. ibid., 25–33

⁵ Cf. supra, 281, 34–282, 9

potentia ad actum; quod nulli competit nisi exeunti de potentia ad actum, inquantum exit de potentia ad actum.

27 Et quando dicitur quod forma substantialis est actus materiae primae, et non secundum quod est in actu, ergo secundum quod est in potentia, dicendum quod forma substantialis est actus materiae primae secundum quod est in actu per formam substantialem, non secundum quod exit de potentia ad actum. Materia tamen prima non recipit formam substantialem secundum quod eam habet in actu; et ideo receptio formae substantialis est actus materiae primae secundum quod est in potentia. 5 10

28. Ad aliud¹ dicendum quod generatio successiva substantiae est motus, secundum quod Philosophus loquitur de motu. Et forte generatio subita est motus, secundum quod Philosophus loquitur de motu. Et generatio subita est actus entis in potentia. Nam generatio subita naturaliter praecedit suum terminum et ita subiectum generationis subitae est in potentia ad terminum motus. 15

29. Si dicitur: non videtur quod generatio successiva sit motus, quia generatio successiva non est actus entis in potentia secundum quod in potentia; nam si ex aere generetur ignem, generatio successiva praecedens inductionem formae ignis est actus aeris et aer non est in potentia ad formam ignis —, dicendum est ad illud quod illa generatio successiva est actus aeris immediate et est actus materiae primae mediate, et materia prima est in potentia ad terminum generationis, et ita illa generatio successiva est actus entis in potentia secundum quod in potentia. 20 25

30. Ad aliud argumentum² dicendum quod nigredo est actus entis in actu secundum quod est ens in actu, quia est actus nigri secundum quod est actu nigrum. Et quando dicitur quod subiectum nigredinis non recipit nigredinem secundum quod actu habet nigredinem, dicendum quod hoc est verum. Et ideo, dum subiectum nigredinis est in potentia ad nigredinem, non est actu nigrum, sed cum receperit nigredinem, tunc nigredo est actus nigri secundum quod actu nigrum. 30

1 nisi exeunti] exeundi G 2 inquantum] dum G

¹ Cf. supra, 282, 10–17 | ² Cf. ibid., 18–25

QUAESTIO 2

UTRUM MOTUS SIT IN ALIQUO PRAEDICAMENTO

1. Quaeratur utrum motus sit in aliquo praedicamento.

2. Videtur quod non, quia illud quod est in diversis praedicamentis non est in aliquo uno praedicamento; sed motus est in diversis praedicamentis, scilicet in substantia, qualitate, quantitate et ubi, ut patet per Philosophum¹ in littera; igitur motus non est in aliquo uno praedicamento.

3. Item si motus esset in aliquo genere, tunc esset in aliqua specie; sed motus non est in aliqua specie; igitur non est in aliquo genere. Quod motus non sit in aliqua specie probo: nam si aliquid alteretur a frigido versus calidum, iste motus potest indifferenter terminari ad tepiditatem vel ad caliditatem, et per consequens iste motus nec est in specie tepefactionis nec in specie calefactionis et per consequens non est in aliqua specie.

4. Si dicitur quod iste motus sit in specie calefactionis vel in specie tepefactionis, sed indeterminatum est in qua illarum specierum sit, contra: si hoc esset verum, tunc individuum in una specie posset esse in alia specie. Nam iste motus potest esse calefactio, igitur potest esse in specie calefactionis. Si igitur sit in specie tepefactionis, sequitur quod illud quod est in specie tepefactionis potest esse in specie calefactionis. Similiter iste motus potest esse tepefactio; igitur potest esse in specie tepefactionis. Si igitur sit in specie calefactionis, sequitur quod individuum de genere calefactionis posset esse individuum de genere tepefactionis.

G 254a

5. Item si motus esset in genere, maxime esset in genere termini ad quem, et tunc motus ad quantitatem esset in genere quantitatis et in genere qualitatis motus ad qualitatem. Et per consequens motus ad qualitatem est qualitas et sic qualitas esset motus, quod falsum est.

6. Ad oppositum est Philosophus² dicens quod motus est in quatuor praedicamentis et per consequens est in aliquo praedicamento.

7. Ad quaestionem dicendum quod ‘motus’ potest accipi dupliciter, secundum quod vult Commentator³ quarto commento huius libri

9 si] sed G 30–31 quattuor] decem G

¹ Cf. Arist., *Phys.* III, 1, 200b33–34 | ² Cf. *ibid.* | ³ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 4, f. 87C–D; V, comm. 9, f. 215A–B

tertii et nono commento quinti *Physicorum*. Uno modo accipitur motus secundum quod non differt a perfectione ad quam vadit nisi secundum magis et minus; alio modo accipitur secundum quod est via ad perfectionem istam, alia ab illa perfectione. Vel sub aliis verbis motus potest accipi pro forma fluente vel pro fluxu formae. Forma fluens dicitur terminus ad quem secundum quod est in acquiri. Fluxus formae dicitur esse acquisitio termini ad quem. Illa non sunt verba alicuius auctoris, sed accipiuntur ex verbis Commentatoris. Dicit enim Commentator¹ quod motus uno modo est perfectio diminuta non differens a perfectione ad quam vadit nisi secundum maius et minus; alio modo est motus via ad perfectionem. Et ex istis verbis accipitur quod motus uno modo est forma fluens, scilicet secundum quod non differt a perfectione ad quam vadit nisi secundum maius et minus, et alio modo est fluxus formae, scilicet secundum quod est via ad perfectionem.

8. Accipiendo ‘motum’ pro forma fluente, ut sic est in eodem genere cum termino ad quem. Nam albedo diminuta et albedo perfecta sunt in genere eodem; nunc motus acceptus pro forma fluente non differt a termino ad quem nisi sicut albedo diminuta ab albedine perfecta. Sed accipiendo ‘motum’ pro fluxu formae, sic est in genere passionis.

9. Intelligendum quod motus secundum quod est via ad terminum potest accipi dupliciter, vel pro sola via vel pro via cum respectu ad mobile. Si accipiatur pro sola via, sic non est in aliquo praedicamento per se. Si accipiatur pro via cum respectu ad mobile, sic est in praedicamento passionis. Quod autem motus acceptus pro via possit accipi istis duobus modis patet. Nam Commentator² tertio *Physicorum* commento quarto dicit quod motus secundum quod accipitur pro via est in genere termini ad quem, differens solum secundum magis perfectum et minus perfectum, quia terminus ad quem est perfectio et directe in genere, sed via ad terminum non est directe in genere, sed per reductionem. Motus igitur secundum quod accipitur pro via est in genere passionis et alio modo in genere termini ad quem. Quod non esset nisi motus acceptus pro via posset accipi vel pro sola via vel pro via cum respectu ad mobile.

5 fluente] fluentis G | fluens] fluxus G 9 motus] illo G 17 pro...fluente] per formam fluentem G 21–289, 14 intelligendum ... mobile] *in marg.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 4, f. 87C–D | ² Cf. *ibid.*

10. Et si quaeritur de motu in communi, ut de re significata per hoc nomen ‘motus’, in quo praedicamento sit, dicendum quod hoc nomen ‘motus’ est aequivocum, quia uno modo significat unum commune ad omnes formas acquisitas per motum sub esse imperfecto et
 5 secundum quod sunt in acquiri, et motus isto modo non est in aliquo praedicamento, quia est commune ad res diversorum generum. Alio modo significat unum commune ad ipsas transmutationes quae sunt viae ad praedicamenta, et hoc potest esse dupliciter, scilicet aut significat commune ad ipsas transmutationes solum, et sic non est in aliquo
 10 praedicamento, aut significat commune ad aggregatum ex transmutationibus et respectibus ad mobilia, et hoc modo hoc commune ‘motus’ est praedicamentum per se, scilicet praedicamentum passionis. Unde praedicamentum passionis est unum commune ad omnem transmutationem cum respectu ad mobile.

15 11. Intelligendum quod motus numquam est eiusdem essentiae cum termino ad quem, sed cum termino a quo, nisi ubi est motus intensio-
 20 nis vel remissionis in eadem specie, ut si ex magis albo fiat minus album, motus qui est forma fluens est eiusdem essentiae cum termino ad quem. Sed si fiat transmutatio ab albo in nigrum et ab albo
 25 in pallidum ita quod terminus a quo et terminus ad quem differunt secundum speciem, tunc motus secundum quod accipitur pro forma fluente non est eiusdem essentiae cum termino ad quem, sed cum termino a quo, quia si fiat motus ab albo in nigrum, nigredo non acquiritur nisi in ultimo <instanti> ita quod durante motu nihil nigredinis
 30 acquiritur; si tamen motus esset eiusdem naturae specificae cum termino ad quem, tunc in principio motus acquireretur tota essentia termini ad quem, quod non est verum. Dico tamen quod motus acceptus pro forma fluente semper est in eodem genere cum termino ad quem, quia terminus a quo et terminus ad quem sunt in eodem genere et
 35 motus acceptus pro forma fluente vel est eiusdem essentiae cum termino a quo vel cum termino ad quem; ideo motus acceptus pro forma fluente semper est in eodem genere cum termino ad quem.

12. Intelligendum quod ista distinctio de motu, scilicet quod motus potest accipi pro forma fluente vel pro fluxu formae, non habet
 35 locum nisi ubi terminus motus potest intendi et remitti. Et quia nec quantitas nec ubi potest intendi et remitti, ideo ista distinctio non habet locum in motu ad quantitatem nec in motu ad ubi, sed solum in motu

G 254b

35–37 potest...ad¹] in marg. G

alterationis. Motus autem augmentationis et motus localis non possunt accipi nisi secundum quod sunt via ad terminum, et ideo non sunt in genere termini ad quem nisi per reductionem.

13. Ad primum argumentum¹ dicendum quod illa est falsa de virtute sermonis ‘motus est in diversis generibus’. Illa tamen est vera 5
 ‘in diversis generibus est motus’, quia in illa stat ille terminus ‘motus’ confuse tantum.

14. Ad aliud² dicendum quod motus acceptus pro forma fluente, sicut est in genere, sic est in specie.

15. Et quando dicitur³ quod, si aqua moveatur a frigido versus 10
 calidum, ille motus potest esse calefactio et potest esse tepefactio, dicendum quod hoc est verum, et quod illud quod est tepefactio, potest esse calefactio; nihil tamen de quo determinatum est quod est tepefactio, potest esse calefactio. Et concedo quod illud quod est individuum 15
 in una specie, potest esse individuum in alia specie; nihil tamen de quo determinatum est quod est individuum in una specie, potest esse individuum in alia specie.

16. Ad aliud⁴ concedo quod motus acceptus pro forma fluente est in genere termini ad quem et quod motus ad qualitatem est in genere qualitatis. Et concedo quod haec est uno sensu vera ‘motus est 20
 qualitas’. Accepto enim motu pro forma fluente est verum quod motus ad qualitatem est qualitas.

5 diversis] tribus G 6 diversis] tribus G

¹ Cf. supra, 287, 4–8 | ² Cf. ibid., 9–15 | ³ Cf. ibid., 18–25 | ⁴ Cf. ibid., 26–29

LECTIO 2

DE ERRORE EORUM QUI ALIO MODO DEFINIUNT MOTUM

201b16 Quoniam autem bene.

1. In isto capitulo determinat Philosophus definitionem motus
5 esse bene datam, quia impossibile est definire motum alio modo. Qui
enim alio modo definiunt, errant. Et ponit tres definitiones motus
positas ab antiquis. Quidam enim dicunt motum esse alteritatem et
quidam ponunt motum esse inaequalitatem, id est exitum ab aequali-
tate, et quidam ponunt motum esse non ens.

10 2. Deinde improbat illas opiniones sic: si motus esset alteritas,
tunc omne alterum movetur, quia omne illud in quo est motus moveretur;
sed si motus sit alteritas, tunc in omni altero est motus; igitur
omne alterum movetur. Si motus sit inaequalitas, tunc inaequale mo-
veretur. Similiter si motus sit non ens, tunc omne non ens moveretur.
15 Sed non oportet quod, si aliqua sint altera, quod moventur, neque si
sint inaequalia neque si sint non entia.

3. Intelligendum quod Commentator¹ hic vult quod definitio
superius dicta sit bene data et <non> per se manifesta, sed tamen inve-
niri debet per aliquam viam earum quibus inveniuntur huiusmodi
20 generis definitiones, aut per viam divisionis aut per viam compositio-
nis. Definitiones enim ignotae naturaliter necesse est ut <in> eis utatur
quis syllogismo aut in declarando definitionem et definitum esse,
quando esse utriusque fuerit ignotum, aut in declarando quod definitio
est definiti, quando definitum fuerit manifestum per se et definitio
25 ignota. Aristoteles igitur in declarando definitionem motus utitur tri-
bus, scilicet divisione, inductione et via accepta a contrario.

201b24 Causa autem.

4. In ista parte incipit narrare causam propter quam antiqui defi-
niebant motum istis definitionibus quae non sunt verae definitiones,
30 sed definitiones datae per solas privationes. Causa huius est, quia

6 tres] quattuor G 19 viam earum] inv. G 23–24 esse...quando] in marg. G
26 divisione] definitione G 30 datae] dant- G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 12, f. 90F–G

G 255a motus videtur esse quoddam indeterminatum non habens definitionem
 apud quam terminetur, quoniam cum motus sit de rebus quae non
 permanent, non videtur habere definitionem. Res enim permanent
 apud suas definitiones, quia non deserunt definitiones suas; motus
 aut** non est res permanens. Ideo aestimaverunt quod motus non
 habet definitionem. 5

201b25 Alterius autem.

5. In ista parte declarat causam quare antiqui aestimabant motum
 esse privationem. Et est causa, quia motus non habet definitionem et
 quia aestimabant motum esse privationem. Haec est causa quare po- 10
 suerunt motum in principiis capituli privationis et est inter relationes
 privativas, cuiusmodi sunt alietas et *<in>*aequalitas. Ratio propter
 quam ipsi posuerunt motum esse privationem est ex duabus affirmati-
 vis in secunda figura. Et est haec ratio: privatio est res non habens
 definitionem; motus est res non habens definitionem; igitur motus est 15
 privatio. Et utraque praemissa est falsa. Motus enim habet definitio-
 nem et privatio quodam modo habet definitionem.

6. Intelligendum quod Pythagorici opinabant quod principia
 rerum dividuntur in duas partes contrarias, et quod una pars continet
 illa opposita quae sunt in capitulo privationis, et alia pars continet illa 20
 quae sunt in capitulo habitus. In capitulo habitus ponebant decem
 principia, scilicet bonum, aequale, par, unum, dextrum, masculum,
 quietum, rectum, quadratum. Et sic omnia opposita illorum posuerunt
 in capitulo privationis, verbi gratia malum, inaequale etc. Et quia se-
 cundum istos omnia sunt vel in capitulo privationis vel in capitulo 25
 habitus, et motus non est in capitulo habitus, ideo est in capitulo priva-
 tionis, cuiusmodi sunt inaequalitas et alietas. Quia igitur motus est in
 capitulo privationis, dixerunt motum non habere definitionem. Et quia
 motus non habet definitionem sicut nec alia principia *<in capitulo*
 privationis>, dixerunt motum esse in capitulo privationis et attribue- 30
 bant *<motum inter>* relationes privativas, cuiusmodi sunt inaequalitas
 et alietas etc.

2 quae] *sup. lin.* G 4 definitiones suas] suos G 7 alterius] amplius G 9 et] *sup. lin.*
 G 11 capituli] causa G 15 motus¹ ... definitionem²] *in marg.* G 22 dextrum] et
 sinistrum *add. sup. lin.* G 23 quietum] quietem G 24 inaequale] inessentiale G

201b27–28 Videri autem.

7. In ista parte ponit Philosophus aliam causam propter quam antiqui aestimabant motum esse privationem. Et est causa, quia omne quod est, vel est simpliciter in potentia vel simpliciter in actu; sed
 5 motus nec est simpliciter in actu nec simpliciter in potentia, quia quando res est in potentia simpliciter, non movetur, <et> similiter quando res est simpliciter in actu, non movetur, sed tunc motum est. Cum igitur motus non est sub potentia simpliciter nec in actu simpliciter, et haec duo sunt duae partes entis, igitur motus non est in capitulo
 10 entis, sed est in privatione. Et latuit eos actus medius inter potentiam et actum, quae est perfectio potentiae secundum quod est in potentia.

201b31 Quidem actus.

8. Cum declaravit causam propter quam antiqui posuerunt motum sub genere privationis, declarat quod motus est positus in genere
 15 actus, non in privatione, cum motus sit actus imperfectus. Sed primo narrat hoc, secundo inducit rationem super hoc.

9. Causa autem, scilicet quod motus est actus imperfectus, est, quoniam illud cuius motus est actus, scilicet mobile, est imperfectum, scilicet in potentia ad perfectionem. Quia igitur motus est actus imper-
 20 fectus, ideo difficile est scire quid sit motus.

10. Deinde inducit rationem super hoc quod motus est actus imperfectus, quia aut oportet ponere motum in privatione aut in potentia simpliciter aut in actu simpliciter aut in actu imperfecto, hoc est
 25 motus aut est propria privatio aut est potentia simpliciter aut actus simpliciter aut actus imperfectus; sed motus non est privatio nec est potentia simpliciter nec actus simpliciter; igitur motus est actus imperfectus. G 255b

11. Et quia motus est actus imperfectus, ideo difficile est cognoscere quid sit motus. Difficultas enim in cognitione quandoque est
 30 propter rem latentem et hoc erit propter imperfectionem suae naturae. Imperfectio igitur accidit motui propter coniunctionem eius cum potentia, et ideo definitio latuit antiquos. Sed licet sit difficilis, tamen est possibilis definitio.

1 videri] videre G 12 actus] autem G 23 actu imperfecto] actum imperfectum G

202a3 Movetur autem.

12. In ista parte intendit Philosophus definire motum alia definitione sic: motus est actus mobilis secundum quod mobile. Et illa definitio est notior quam prima. Tamen prima magis declarat substantiam motus; nam illa differentia posita in definitione motus, scilicet ‘secundum quod mobile’ est differentia materialis, sed differentia posita in alia definitione ‘secundum quod in potentia’ est secundum formam, et ideo prima definitio magis declarat substantiam motus quam secunda. 5

13. Ad declarandum autem secundam definitionem motus, scilicet quod motus est actus mobilis inquantum mobile, ostendit Philosophus qualiter motus est actus eius quod simul movet et movetur, ut cum fuerit manifestum quod non est actio eius secundum quod movet, sed secundum quod movetur, ex differentia inter rem secundum quod movet et secundum quod movetur concludit hanc definitionem motus: motus est actus mobilis secundum quod mobile. 10 15

14. Declarat igitur primo qualiter motus est actus illius quod simul movet et movetur, dicens quod omne movens physicum movetur sub istis duabus condicionibus, scilicet quod illud movens sit movens in potentia ita quod quandoque movet[ur] et quando[cum]que non. Secunda condicio est quod sit movens cuius immobilitas, id est cessatio a motu, est quies. Cui enim inest motus, huius immobilitas quies est et non alterius. Et addit Commentator¹ dicens quod ad hoc quod haec sit universaliter vera ‘omne movens physicum movetur’, non sufficit movens quandoque <movere> et quandoque non, sed requiritur quod eius cessatio a motu sit vera quies. Potentiae enim et habitus animae sunt moventes in potentia, sed non dicuntur quiescere, cum non sint corpora. Unde de tali movente non oportet quod moveatur a moto. Dicit² autem quod tale movens quod necessario movetur ab eo quod movet, quod tale movens et motum sunt illa quorum materia est eadem, ut declaratum est in libro *De generatione*. Et ideo corpora caelestia non moventur ab illis quae movent. Movens igitur physicum per accidens movetur et non per se, et ideo motus est perfectio moti per se, id est secundum quod est motum, et non perfectio motoris. 20 25 30

1 movetur] motus G 13 rem] *sup. lin.* G 16 primo qualiter] *inv.* G
27–28 moveatur...moto] moveat motum G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 16, f. 91K–L | ² Cf. *ibid.*, ff. 91M–92A

202a28 Accidit autem.

15. In ista parte declarat unum prius acceptum, scilicet quod, si motor moveatur, hoc est per accidens et non secundum quod est motor, quia motor movet secundum quod est in actu, et movetur secundum quod est in potentia. Et secundum quod est in actu, non est in potentia respectu eiusdem et eodem modo. Igitur si motor movetur, hoc non est secundum quod motor, sed per accidens, quia secundum quod motor est in potentia; si igitur motor moveretur secundum quod motor, sequitur quod motor moveretur secundum quod est in actu, quod falsum est. Motus igitur est perfectio moti secundum quod motum. Quod autem motor moveat secundum quod est in actu, non secundum quod est in potentia, declarat, quia motor movet per formam suam et ad formam consimilem; sed per formam est in actu; motor igitur movet secundum quod est in actu. G 256a
- 15 16. Istud capitulum continet sex partes principales. In prima parte narrat errores antiquorum alio modo definientium motum. In secunda parte improbat definitionem eorum. In tertia parte narrat causas propter quas ipsi sic definiebant motum. In quarta parte declarat quod motus est actus, et non privatio, sicut antiqui posuerunt. In 20 quinta parte declarat quod omne movens physicum movetur in movendo. In sexta parte declarat quod motus est perfectio mobilis secundum quod motum.

8 potentia] actu G 16 alio modo] materiae G

QUAESTIO 3

UTRUM OMNE MOVENS NATURALE IN MOVENDO MOVEATUR

1. Quaeratur utrum omne movens naturale in movendo moveatur. 5
2. Videtur quod non, quia movens respectu moti est in actu et motum respectu moventis est in potentia. Si igitur movens moveretur a moto, idem respectu eiusdem simul esset in actu et in potentia, quod est inconveniens. 5
3. Item potentia motoris debet excedere potentiam mobilis sive moti. Si igitur idem respectu eiusdem esset movens et motum, quod oportet si movens moveatur a moto, sequitur quod idem respectu eiusdem esset excedens et excessum. 10
4. Item movens et motum aut sunt adaequata in potentia vel non. Si sint adaequata in potentiis, tunc neutrum movet. Si igitur potentia unius sit maior quam potentia alterius, tunc illud quod est minoris potentiae non movet illud quod est maioris potentiae. Quia potentia motoris debet excedere potentiam moti, <igitur motor non movetur a moto.> 15
5. Praeterea accipiatur aliquod agens magnae virtutis quod potest agere ad magnam distantiam, et agat in passum parvae virtutis, et distent in tantum quod passum non potest agere per tantam distantiam per quantam distat ab agente, quia volo quod illud quod est minoris virtutis sit in ultimo distantiae secundum quod agens maioris virtutis potest agere. Illo posito manifestum est quod agens aget in illud quod est minoris virtutis [et non e contra]. Et per casum agens minoris virtutis non potest agere in aliud per tantam distantiam per quantam distat ab agente maioris virtutis; agens igitur maioris virtutis non patitur ab agente minoris virtutis. Igitur non omne movens naturale movetur in movendo. 20
6. Item adamas movet ferrum et non movetur a ferro. 25
7. Item per Philosophum¹ in primo *De generatione* capitulo de actione et passione, sicut [enim] in motu est devenire ad primum movens penitus immobile, sic in omni actione est devenire ad primum agens quod est impassibile; sed per Aristotelem ibidem omne agens 30

20 agat] aget G 24 illo ... agens] in marg. G

¹ Cf. Arist., *De gen. et corr.*, I, 7, 324a30–32

agit in alterando; et per consequens aliquod est movens quod movet[ur] alterando et tamen econtra non patitur. Sed omne movens alterando est movens naturale. Igitur aliquod est movens naturale quod non movetur nec patitur in movendo.

5 8. Ad oppositum est Aristoteles.¹

9. Ad illam quaestionem dicendum quod omne movens naturale in movendo movetur suppositis istis duabus condicionibus, scilicet quod sit tale movens quod quandoque movet[ur] et quandoque non, et quod cessatio eius a motu sit vera quies. Unde cum dicitur quod omne
10 movens naturale in movendo movetur, per ‘movens naturale’ debet intelligi tale movens quod quandoque movet et quandoque non, cuius cessatio est vera quies.

10. Et illud patet per Commentatorem octavo commento et commento decimo sexto huius libri tertii. Dicit enim Commentator² quod
15 Aristoteles per ‘movens naturale’ intelligit movens in potentia. Et commento decimo sexto exponit³ quid est movere in potentia, dicens quod illud est movens in potentia quod quandoque movet et quandoque non. Et ponit causam propter quam Aristoteles ponit illam particulam ‘cuius immobilitas est vera quies’. Et est, quia aliquae sunt potentiae in corporibus, sicut formae, quae quandoque movent et quandoque non, et tales motores non moventur nisi per accidens, nec tales motores, quando cessant a motu, quiescunt vera quiete, quia nihil quiescit vera quiete nisi corpus; ideo ad excludendum talia moventia in potentia dicit Aristoteles quod omne movens in potentia cuius immobilitas est vera quies, non movet, nisi moveatur. Tale autem movens est corpus. Vult igitur dicere quod omne movens in potentia quod
20 est corpus, non movet, nisi moveatur.

11. Quod autem tale movens moveatur in movendo patet, quia omne tale movens communicat in materia cum moto et est ei contrarium, et per consequens motum communicat in materia cum motore et
30 est ei contrarium et per consequens movet motorem. Igitur omne movens in potentia quod est corpus movetur in movendo, quia omne movens communicans in materia cum moto movetur in movendo; sed

9 eius] est G 16 decimo] vicesimo G 28 quia] quod G 30–31 et¹ ... contrarium] in marg. G 33 in¹] cum G

¹ Cf. Arist., *Phys.* III, 1, 201a23–25, 202a3; cf. AA, 2; 100 | ² Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 8, f. 88M | ³ Cf. *ibid.*, comm. 16, f. 91L–M

omne movens in potentia quod est corpus communicat in materia cum moto; igitur etc.

12. Intelligendum quod omne movens corporeum movetur. Sed tamen non oportet quod moveatur ab illo respectu cuius est movens, nec etiam oportet quod moveatur eodem motu in genere, cum move- 5
tur, sicut patet: nam caelum movet ignem et non movetur ab igne. Unde secundum Aristotelem¹ primo *De generatione*, sicut in motu locali est devenire ad primum movens penitus immobile, sic in motu alterationis est devenire ad unum primum alterans inalterabile, et illud 10
est caelum.

13. Ad primum argumentum² dicendum quod non est inconveni- niens quod aliquid respectu eiusdem sit in potentia et in actu ratione diversorum. Unde quod movens sit in actu per formam suam et in potentia ad formam mobilis non est inconveniens. Unde per Commen- 15
tatore³ commento octavo et etiam nono huius libri tertii, quod ali- quid respectu eiusdem sit in potentia et in actu, potest intelligi multi- pliciter: vel quod in temporibus diversis, sicut aliquid in uno tempore est actu calidum et in alio tempore est in potentia calidum. Alio modo in eodem tempore in actu et in potentia. Et potest esse dupliciter: vel 20
respectu diversorum, sicut aliquid simul est <in actu> calidum et in potentia ad frigidum, vel potest aliquid simul et semel <respectu eius- dem> esse in actu et in potentia, sed diversimode, sicut panis respectu corporis est in actu et in potentia, quia est in actu panis et in potentia corpus, scilicet illud corpus in quod panis transubstantiabitur.

14. Ad aliud⁴ dicendum, cum dicitur quod potentia motoris excedit potentiam moti, dicendum quod potentia motoris secundum quam movet debet excedere potentiam eiusdem speciei in moto; tamen po- 25
tentia contraria potest esse aequalis cum moto. Verbi gratia, si calidum agat in frigidum, calidum agit per caliditatem et caliditas in calefa- ciendo agentis excedit caliditatem in passo, quia si essent aequae ca- 30
lida, neutrum ageret in reliquum per caliditatem. Sed non oportet quod caliditas agentis excedit frigiditatem in passo. Dicendum tunc quod movens agit in motum per unam formam et patitur a moto per aliam formam. Et dico quod in forma secundum quam movet excedit mo-

22–23 sicut... potentia!] in marg. G

¹ Cf. Arist., *De gen. et corr.*, I, 7, 324a30–32 | ² Cf. supra, 296, 5–8 | ³ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 8, f. 88K–L; comm. 9, f. 89B | ⁴ Cf. supra, 296, 9–12

tum, et in forma secundum quam movetur exceditur a moto. Et non est inconveniens quod aliquid excedat aliud in caliditate, et quod exceditur ab ipsa in frigiditate. Unde si calidum agat in frigidum, excedit ipsum in caliditate et exceditur a frigido in frigiditate.

5 15. Ad aliud¹ dicendum quod movens et motum esse adaequata in potentia potest intelligi dupliciter: vel quod sint adaequata in virtutibus contrariis vel quod sint adaequata in eadem virtute secundum speciem. Dico tunc quod, si movens et motum sint adaequata in potentiis contrariis, potest unum bene agere in aliud, ut si ignis habeat tantum de caliditate, quantum aqua de frigiditate, et non plus, hoc stante bene potest ignis agere in aquam. Sed si sint adaequata in eadem virtute secundum speciem, per illam virtutem neutrum agit nec patitur, ut si aqua habeat tantum de caliditate quam ignis, nec aqua ageret in ignem nec e converso. Unde oportet semper quod potentia moventis
10 secundum quam movet excedat eandem potentiam in passo. Unde ex hoc quod calidum agat in frigidum, non oportet quod caliditas agentis excedat frigiditatem passi. Tamen si ignis agat per caliditatem, oportet quod caliditas agentis excedat caliditatem passi. Et tunc, cum dicitur quod, si agens et passum non sint adaequata in potentiis, tunc illud
15 quod est minoris virtutis non ageret in illud quod est maioris virtutis, dico quod per illam formam in qua exceditur non agit in illud quod est maioris virtutis. Unde si minus calidum agat in magis calidum, non agit in ipsum per caliditatem, sed per illud quod habet de frigido.

 16. Ad aliud argumentum² dicendum quod non oportet quod
20 agens repatiatur a passo remoto, immo quodlibet agens in potentia corporeum repatiatur a passo propinquo. Unde in proposito, licet agens maioris virtutis non repatiatur a passo minoris virtutis multum distante, tamen ex quo distans est ab ipso, non agit in ipsum nisi quia agit in medium inter ea, alterando ipsum medium, et illud medium agit in
30 passum distans; et illud medium quod contiguatur agenti maioris virtutis agit in ipsum.

 17. Ad aliud³ dicendum quod, licet adamas non alteretur a ferro, alteratur ab eo in quod agit immediate. Possibile tamen est ferrum esse in tali distantia quod non alterabit adamantem.

15 eandem] aquam G 21 illud] illo G

¹ Cf. supra, 296, 13–18 | ² Cf. ibid., 19–29 | ³ Cf. ibid., 30

18. Ad aliud argumentum¹ dicendum concedendo quod est devenire ad alterans inalterabile, et illud est caelum. Sed caelum non alteratur, quia non communicat in materia cum passo. Unde, sicut dictum est prius, non omne agens patitur ab eo in quod agit, sed solum agens communicans cum passo in materia.

5

2 inalterabile] in alterando G

¹ Cf. supra, 296, 31–297, 4

LECTIO 3

UTRUM MOTUS SIT IN MOTORE AUT IN MOTO

202a13 Et dubium est manifestum.

1. In isto capitulo intendit Aristoteles dissolvere quaestionem
5 qua quaeritur utrum motus sit in motore aut in moto.

2. Et primo solvit secundum veritatem dicens quod illud dubium,
scilicet utrum motus sit in motore aut in moto, est manifestum, id est
solutum, cum manifestum sit quod motor agit per suam formam et
secundum quod in actu, et motum movetur secundum quod est in
10 potentia. Et ex hoc patet quod motus est perfectio moti secundum
quod est motum, non perfectio motoris secundum quod est motor. Ex
hoc enim apparet quod motus est in mobili sicut in subiecto. Motus
enim est actus mobilis ab hoc, scilicet a motore, et actus motoris non
est aliud ab actu mobilis. Oportet enim eundem actum inesse
15 utri[s]que, scilicet motori et mobili. Mobile enim est in eo passo, scili-
cet in eo quod patitur. Movens autem est in eo agere, id est in ipso
quod agit. Tamen movere non est aliud a moveri omnibus modis,
scilicet aliquid existens in essentia motoris quemadmodum motus est
in essentia moti. Actio enim motoris quae est movere est eius, non in
20 eo, sed activum, scilicet movens, est motor ipsius motus. Movens
enim se habet ad mobile sicut agens ad patiens. Et propter hoc unus
est actus secundum subiectum motoris et mobilis et duo in definitione,
sicut agentis et patientis est una actio in subiecto et duae actiones in
definitione. Et similiter est in omnibus relativis oppositis. Sicut idem
25 est spatium seu proportio unius ad duo et duorum ad unum, sic idem
est spatium ascendentis et descendentis. Spatium enim in ascensu[m]
et spatium in descensu[m] idem sunt secundum subiectum; ratio ta-
men non est una. Similiter est in movente et in moto, quod actus
utriusque est unum secundum subiectum, non autem secundum ratio-
30 nem, quia per comparisonem ad agens dicitur movere et per comparationem
ad passum dicitur moveri.

3. Commentator¹ declarat hic qualiter in relativis sunt duae rela-
tiones et tamen relatio inter ea est eadem secundum quod est inter illa

18 essentia] potentia G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 18, f. 92K

duo. Et dicit quod hoc universaliter est verum. Proportio enim inter unum et duo est eadem secundum quod est inter duo, et est duo secundum quod est proportio unius ad duo, quod est dimidium, est alia a proportione duorum ad unum, quae est duplum.

4. Intelligendum est quod, ubi diversa sunt extrema relationis, alia est relatio unius extremi ad aliud et alia e converso (alia, dico, secundum subiectum et secundum rationem). Alia enim est relatio dupli ad dimidium et alia dimidii ad duplum. Nam relatio dupli ad dimidium est in duplo, sed relatio dimidii ad duplum est in dimidio. Verumtamen relatio quae est in uno extremo est una secundum subiectum et duae secundum rationem, quia alia est ratio eius ut est ab uno termino et alia est ut ad alium terminum. Alia enim est ratio duplicitatis secundum quod est a duplo et alia ratio eius secundum quod est ad dimidium. Et sic de actione et passione seu de actu motoris et mobilis. Nam idem est actus motoris et mobilis secundum subiectum, quia est in eodem subiecto, scilicet in mobili; alia tamen est ratio eius secundum quod est a motore et alia est ratio secundum quod recipitur in mobili.

5. Aliud exemplum de ascendente et descendente declarat Commentator sic, quoniam idem est spatium a sursum ad deorsum et e converso, et similiter idem est motus per idem spatium. Dicitur tamen in respectu ad superius ascensus et in respectu ad inferius descensus. Definitio autem ascensus et descensus non est eadem, licet ambo sunt eadem secundum subiectum, et sic est de motore et moto, quoniam actio facta in materia est eadem et in respectu unius dicitur movere et in respectu alterius dicitur moveri et illa sunt valde opposita.

6. Sed dubium est qualiter idem motus posset dici ascensus et descensus. Et potest dici quod motus reflexus factus sursum et iterum deorsum reflectendo [idem] potest dici ascensus et descensus: ascensus respectu loci sursum, descensus respectu loci deorsum ad quem redit. Conveniens tamen exemplum esset, si loco ascensus et descensus poneretur accessus et recessus. Idem enim motus secundum subiectum quae est recessus ab uno termino est accessus ad alium terminum; alia tamen est ratio et definitio accessus et recessus.

202a21 Habet autem.

7. In ista parte ponit Philosophus dubitationes quae faciunt dubitare in hac quaestione. Quando enim distinguitur de motu quod est

unum secundum subiectum et diversum secundum rationem, tunc accidit quaestio disputativa utrum agere, quod est actio motoris, sit aliud ab actione moti, quod est agi, aut sunt idem agere et pati ita quod dicantur de eodem. Et ulterius, si actio motoris sit alia ab actione moti
 5 et utraque actio sit motus, tunc est quaestio utrum illi duo motus sint in agente aut in patiente aut agere in agente et pati in patiente; e converso autem non potest dici, scilicet quod agere sit in passo et agi in patiente nisi aequivocando de actione et passione.

8. Istae igitur sunt quaestiones: utrum agere et pati sint idem vel
 10 diversa, et posito quod sint diversa, est quaestio an utraque, scilicet actio agentis et passio patientis, sit in patiente aut utraque est in agente aut actio est in agente et passio in patiente. Et innuit quod actio agentis et patientis sunt diversa, quia fines sunt diversi; nam finis actionis est actus et finis passionis est passio. Et innuit quod, quia fines sunt di-
 15 versi, necesse est ut actio diversetur, quia diversitas in finibus est maior quam diversitas in actionibus.

202a28 Sed si hoc.

9. Hic arguit Philosophus contra membra posita in quaestione et primo probat quod actio non est motus per se existens in agente et
 20 passio in patiente, quia si actio sit in agente per se, tunc motus esset in movente, quia tam actio agentis quam patientis, ut supponitur in quaestione, est motus. Definitio enim motus continet utramque actionem. Si igitur actio sit in agente, motus est in agente, et si motus sit in agente, cum agens sit movens, motus erit in movente per se. Sed quod
 25 hoc sit falsum probo, quia si motus sit per se in movente, sequitur quod omne movens moveretur aut habens motum non moveretur, quod est impossibile. Consequentia patet, quia si motus sit per se in movente, tunc in omni movente est motus causatus ab illo movente. Quaero tunc: aut omne movens moventur aut non omne movens mo-
 30 vetur? Si omne movens movetur, habetur propositum, scilicet quod omne movens movetur aut habens motum non movetur. Si detur quod non omne movens movetur, cum in omni movente sit motus, sequitur quod aliquid in quo est motus non movetur et ita habens motum non movetur.

G 258b

5 illi] illae G 17 si hoc] dilige G 18 quaestione] definitione G

202a31 Si utraque autem.

10. Hic destruit aliud membrum, scilicet quod utrumque, tam actio quam passio, sit in passo. Et quia utrumque esse in passo potest intelligi dupliciter, aut quod utrumque sit unus motus existens in passo aut sunt duo motus existentes in passo, ideo Aristoteles destruit utrumque illorum. 5

11. Et primo probat quod actio et passio non sunt duo motus existentes in passo. Et hoc probatur dupliciter. Primo sic, quia si sic, sequitur quod actus uniuscuiusque non erit in unoquoque, id est non erit in eo cuius est actus, sed in alio, quia actio agentis non erit in agente, cum tamen sit actio agentis. Et si detur quod actio agentis sit in agente, cum actio sit in passo, ut dictum est, sequitur quod una actio sit in duobus, scilicet in agente et in patiente, et ita doctrina simul erit in addiscente et docente, quod est inconueniens. 10

12. Deinde inducit ad aliud inconueniens dato quod actio et passio sunt duo motus et sunt in passo, quia ex hoc sequitur quod aliquid moveretur ad eundem terminum duobus motibus, scilicet motu quae est actio et motu quae est passio. 15

202a36 Sed unus.

13. Hic improbat aliud membrum ponens quod actio et passio sunt unus motus et sunt in patiente, et hoc per duas rationes. Prima est haec: si actio et passio sint unus motus, tunc idem esset actus motoris et moti, quia actio est actus motoris et passio est actus moti, et sic idem esset actus diversorum secundum speciem, quod est irrationale. Et syllogismus sic componitur: quae sunt diversa secundum formam, non habent eandem actionem; motor et motum sunt diversa secundum formam; igitur motor et motum non habent eandem actionem. 20 25

14. Secundo probat idem, scilicet <quod> actio et passio non sunt idem motus in patiente, quia si sic, docere et addiscere essent idem, quia docere est agere et addiscere est pati, et si docere et addiscere essent idem, tunc omnis docens, quando docet, addisceret illud quod docet, et omne addiscens, quando addiscit, doceret illud quod addiscet. 30

19 sed unus] sumus G

202b5–6 Aut neque alterius.

15. In ista parte incipit Aristoteles dissolvere secundam quaestionem, quae accidit ex prima quaestione, scilicet ex illa utrum motus sit in motore aut in moto. Secunda quaestio fuit an ambo, scilicet actio
 5 motoris et moti, sint in agente aut in patiente aut una in agente et alia in patiente. Et quia ipse vult quod ambae sint in patiente, ideo solutio sua consistit in solvendo rationem quae probat quod non ambae sunt in patiente.

16. Una ratio probans quod non ambae sunt in patiente fuit, quia
 10 si sic, actio alicuius esset in alio. Illud solvit dicens quod non est inconueniens actum alicuius, ut agentis, esse in altero ut in patiente. Est enim doctio actio docentis in quodam, scilicet in patiente; tamen actio agentis non est decisa ab agente ita quod nullo modo sit eius. Nec est inconueniens eundem actum esse duorum, unius ut agentis et alterius
 15 ut subiecti; tamen alia est ratio eius ut est ab agente et ut recipitur in subiecto.

G 259a

202b10 Neque necesse.

17. In ista parte solvit Philosophus secundam rationem quae probat quod actio motoris et moti non est eadem. Illud enim inconueniens ad quod deducebatur in illa ratione fuit quod docens addisceret
 20 omne quod doceret. Illud solvitur, quia illud inconueniens non sequitur. Nam quamvis actus docentis et addiscentis sint idem secundum subiectum, non tamen oportet quod sint idem secundum rationem definitivam, sicut patet: via ab Athenis ad Thebas est eadem et e conuerso secundum subiectum, sed non secundum rationem, sed ista via
 25 in respectu unius dicitur ascensus et in respectu alterius dicitur descensus. Et sic est in proposito. Quamvis actio et passio sint idem secundum subiectum, non tamen sunt idem secundum definitionem, et ideo non oportet quod omnis docens addiscat illud quod docet.

30 18. Alias duas rationes quae proba<n>t quod non ambo sunt in patiente, scilicet actio et passio, non solvit Philosophus, sed solutio illarum rationum satis haberi potest ex praedictis.

18 secundam] quartam G 21 quia] quod G

19. Una ratio deducebat ad hoc inconueniens quod idem moueretur simul duobis motis ad eundem terminum. Intelligendum quod illud non sequitur, quia actio et passio non sunt duo motus, sed unus motus.

20. Alia ratio probavit quod actio et passio non sunt in patiente ita quod sint unus motus in patiente, quia motor et motum sunt diversa 5
secundum formam, igitur non habent eandem actionem. Illud solvitur, quia motor et motum sunt diversa secundum formam, ideo non habent eandem actionem omnino secundum definitionem.

202b23 Quid quidem igitur.

21. Hic recapitulat ea quae dicta sunt in hoc capitulo de definitione motus, dicens quod dictum est quid sit motus universaliter et 10
quid secundum partem. Dictum est enim quid est definitio motus in communi et similiter quae est definitio suarum primarum specierum. Et maxime id est manifestum in secunda definitione motus in qua dicitur quod motus est perfectio moti secundum quod est motum. Illa 15
enim definitio est notior quam prima, quia per illam secundam definitionem motus patet quae sit definitio augmentationis, alterationis et sic de aliis speciebus motus. Alteratio enim est actus alterabilis secundum quod alterabile et augmentatio est actus augmentabilis in quantum 20
augmentabile et sic de aliis.

202b26 Amplius autem.

22. In ista parte intendit Aristoteles declarare quod notius est motum esse actum motoris et mobilis quam ipsum esse actum mobilis, quoniam notius est motum esse actum mobilis quam ipsum esse actum eius quod est in potentia secundum quod in potentia, et hoc propter 25
quaestionem dictam de motu, scilicet utrum motus sit in motore aut in moto aut in utroque.

23. Et dicit Commentator¹ quod secunda definitio motus notior est quam prima. Tamen prima magis declarat substantiam motus. Deinde declarat quod ex secunda definitione motus, videlicet ex illa 30
'motus est actus mobilis in quantum mobile', potest quis scire omnes definitiones ultimarum specierum motus, ut quid sit aedificatio, quo-

2 motis] modis G 23 mobilis²] moventis G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 23, f. 95E–F

niam est actus aedificabilis inquantum est aedificabile, et medicatio actus medicabilis inquantum medicabile, et sic de aliis.

24. Istud capitulum continet quattuor partes principales. In prima parte solvitur illa dubitatio utrum motus sit in motore aut in moto. In
5 secunda parte movet Philosophus quaestiones facientes dubitare de praedicta quaestione. In tertia parte solvit illas quaestiones et rationes in contrarium. In quarta parte recapitulat dicta in hoc capitulo. G 259b

QUAESTIO 4

UTRUM ACTIO SIT IN AGENTE VEL IN PASSO

1. Quaeratur utrum actio sit in agente vel in passo.

2. Quod actio sit in agente videtur. Nam per Philosophum¹ nono *Metaphysicae*, ubi per operationem non est aliquid causatum praeter ipsam operationem, ibi operatio est immanens, sicut visio in vidente et speculatio in speculante. Aliqua igitur actio est in agente; et quare una, eadem ratione et quaelibet. 5

3. Item actio aut est in agente aut in passo; non est in passo; igitur est in agente. Quod non sit in passo probo, quia passio est in passo. Si igitur actio esset in passo, aut igitur est eadem potentia qua passum recipit actionem et passionem, aut alia potentia et alia. Non est dicere quod passum recipiat actionem et passionem mediante eadem potentia, quia per Philosophum, si posse sanari et posse laborare essent eadem, labor et sanitas essent idem; si igitur eadem esset potentia ad actionem et passionem, sequitur quod actio et passio essent idem. 10
Similiter per Commentatorem quinto *Physicorum* commento nono potentiae in unoquoque praedicamento per accidens sunt eiusdem generis; si igitur esset eadem potentia ad actionem et passionem, sequitur quod actio et passio essent in eodem praedicamento cum illa 20
potentia et per consequens actio et passio essent in eodem praedicamento. Nec est dicere quod passum mediante alia potentia et alia recipiat actionem et passionem, quia capio potentiam mediante qua passum recipit actionem agentis, et arguo sic: passum mediante hac potentia recipit actionem agentis; igitur passum mediante hac potentia recipit; igitur passum mediante hac potentia patitur; sed pati idem est quod recipere passionem; igitur passum mediante hac potentia recipit passionem; igitur mediante eadem potentia passum recipit actionem et passionem. Non igitur est dicere quod passum recipit actionem et passionem mediantibus diversis potentiis. Similiter si sit diversa potentia mediante qua passum recipit actionem et passionem, aut igitur potentiae sunt in eodem subiecto secundum eandem partem aut sunt in diversis partibus. Si sint in eadem parte, cum praedicamenta accidentalit adveniant substantiae mediante quodam ordine ita quod unum 30

6 immanens] immani^{ns} G 16 passionem] passum G

¹ Cf. Arist., *Metaph.* IX, 8, 1050a30–b1; cf. AA, 1:226

recipiatur mediante alio, ut qualitas mediante quantitate, sequitur quod una potentia recipit aliam, et ita sequitur quod eadem potentia recipit actionem et passionem, quia si una potentia recipiat aliam potentiam, tunc recipit actum illius potentiae; et certum est quod recipit suum
 5 proprium actum; igitur etc. Nec est dicere quod passum recipit actionem mediante una potentia existente in una parte et passionem mediante potentia existente in alia parte, quia sic esset reperire passionem, ubi non est actio, et e converso, quod non est verum.

4. Item movere est in movente; igitur actio est in agente. Quod
 10 movere sit in movente, probatio, quia quies opposita ipsi movere est in movente; et opposita habent fieri circa idem; igitur etc. Probatio quia
 quies opposita ipsi movere est in movente, quia volo quod A moveat
 B; postea A non moveat, moveatur tamen B ab aliquo alio. Verum est
 tunc quod illud quod prius fuit movens quiescit; et quies qua quiescit
 15 non opponitur ipsi mobili, quia B movetur sicut prius; igitur illa quies
 opponitur ipsi movere et ita quies est in eo quod prius fuit movens;
 igitur quies opposita ipsi movere est in movente et per consequens
 movere est in movente. Unde per Philosophum et Commentatorem
 cessatio moventis a motu est vera quies; et illa quies est in movente;
 20 igitur movere est in movente.

G 260a

5. Item si actio esset in passo, cum passio sit in passo, et utrumque est motus, sequeretur quod idem simul moveretur duobus motibus ad eundem terminum.

6. Item actio denominat agens, igitur est in agente.

25 7. Item actio est illud secundum quod in illud quod subicitur agere dicimur per auctorem *Sex principiorum*.¹ Et illud videtur esse principium agendi; et est in agente; igitur actio est in agente.

8. Item nono *Metaphysicae* commento secundo dicit Commentator² quod actio carpentatoris est in carpentatore; et per consequens
 30 actio est in agente.

9. Ad oppositum est Philosophus.³ Et facit rationem suam: nam si actio esset per se in agente, motus esset per se in movente, sed hoc est falsum, quia si motus esset per se in movente, aut omne movens moveretur, et sic non esset devenire ad primum motorem immobilem,

34 devenire] deno^o G

¹ Cf. Anon., *Liber sex princ.* I, 16 (ed. Minio-Paluello, 38); cf. AA, 33:10 | ² Cf. Averr., *In Metaph.* IX, comm. 2, f. 227G | ³ Cf. Arist., *Phys.* III, 3, 202a28–31

quod est inconueniens, aut habens motum non moueretur, quod est impossibile.

10. Item Commentator¹ dicit quod actio motoris, quae est mouere, eius est, non in eo. Actio igitur agentis est ab agente et non in agente. 5

11. Ad quaestionem dicendum quod actio est in passo tamquam in subiecto loquendo de actione secundum quod est praedicamentum distinctum a passione. Et hoc patet per Philosophum et Commentatorem. Aristoteles² enim mouet hic dubitationem de actione, utrum sit in agente vel in passo, et determinat quod est in passo. Et certum est quod loquitur de actione quod est praedicamentum, quia de nulla actione alio modo accepta est dubium in quo sit, sed solum est dubium de actione quae est praedicamentum, in quo est. Nam si actio sumatur pro principio per quod agens agit, certum est quod actio isto modo sumpta est in agente, non in passo. Si etiam actio sumatur pro passione ita quod non differat nisi sola voce a passione, sicut dicitur quod actio potest accipi dupliciter — nam omnia nomina verbalia terminantia in termino possunt significare indifferenter actionem vel passionem —, et sic dico quod de actione non est dubium quin est in passo, quia non est dubium quin passio sit in passo, et actio hoc modo sumpta est idem quod passio. Et ideo Aristoteles, ubi mouet dubitationem de actione, in quo sit tamquam in subiecto, loquitur de actione secundum quod est praedicamentum distinctum a passione, et de actione alio modo sumpta non est dubium in quo sit tamquam in subiecto. Cum igitur Aristoteles ex intentione demonstrat quod actio est in passo, et loquitur de actione secundum quod est praedicamentum, patet quod actio secundum quod est praedicamentum est in passo. 10 15 20 25

G 260b

12. Item actio secundum quod est praedicamentum fundatur in motu, quia auctor *Sex principiorum*³ loquens de actione quae est praedicamentum dicit quod omnis motus in actione et omnis actio in motu firmatur. In quo igitur est motus per se, in eodem est actus per se. Et motus est per se in mobili, et si sit in movente, hoc est per accidens. Igitur actio est per se in mobili et per consequens est in passo per se et 30

15 non] vel G 15–16 passione] actione G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 18, f. 92H | ² Cf. Arist., *Phys.* III, 3, 202a21–36 | ³ Cf. Anon., *Liber sex princ.* II, 20 (ed. Minio-Paluello, 39); cf. AA, 33:9

non in agente nisi per accidens, ut si accidat quod passum sit agens, tunc ex hoc quod actio est per se in passo, est per accidens in agente.

13. Ad primum argumentum¹ dicendum quod Aristoteles non vult quod aliqua actio sit in agente nisi per accidens, quia idem potest
 5 esse agens et passum. Verumtamen actio quae est ab agente, non est in agente, sed in passo. Et cum dicitur quod aliquae actiones sunt immanentes, sicut videre et intelligere, dico quod videre et intelligere non sunt actiones, sed passiones. Unde videre et intelligere secundum
 10 veritatem non sunt actiones, sed secundum figuram nominis. Unde videre significat actionem, si esset actio, et videns actionem significat, si esset agens, et hoc formaliter, quia tempore impositionis illarum vocum opinabantur quod sensus sentit et etiam intellectus intelligit extra intelligendo et ita opinabantur quod videre et intelligere essent
 15 actiones et propter hoc verba activa imponebantur ad significandum istos actus, qui in rei veritate non sunt actiones, sed significant ut actiones et secundum veritatem sunt passiones. Unde obiectum extra est causa effectiva actus videndi et videns est passum, et ideo videre est in passo, cum sit in vidente.

14. Et si dicatur quod Philosophus dicit quod aliqua actio est in
 20 agente, quia ipse distinguit de duplici actione, scilicet de actione immanente et de actione transeunte, dicendum quod Aristoteles non intendit ibi distinguere de actione, sed intendit dicere quod operatio est perfectior potentia, sive per illam operationem sit aliquid causatum quod maneat post operationem, sicut per actionem carpentatoris cau-
 25 satur domus, sive non sit aliquid causatum per operationem quod sit aliud ab operatione, quia in utrobique potentia est propter operationem, sicut potentia visiva propter videre et potentia aedificandi propter aedificare. Dicit etiam Philosophus² quod, ubi ad operationem potentiae non est aliquid causatum praeter ipsam operationem, operatio est in eo et perfectio eius cuius est potentia sive in ipsa potentia,
 30 sicut videre in vidente et intelligere in intelligente. Unde operationes istae quas Philosophus dicit esse operationes in rei veritate sunt passiones, licet secundum figuram nominis sint actiones. Unde si per actionem intelligamus indifferenter actionem veram et actionem secundum figuram nominis et per agens agens verum et agens secundum
 35 figuram nominis, sic est concludendum quod aliqua actio est in

¹ Cf. supra, 308, 4–8 | ² Cf. Arist., *Metaph.* IX, 8, 1050a23–28

agente, sicut videre in vidente. Si tamen loquamur de actione et agente proprie, sic nulla actio est in agente proprie nisi per accidens.

G 261a 15. Ad aliud argumentum¹ dicendum quod, sicut actio et passio sunt idem secundum subiectum et differunt secundum definitionem, sic potentia respectiva actionis est eadem secundum subiectum cum potentia respectiva passionis, sed differunt definitione. Eadem enim est res quae suscipit hoc et illud, sed prout sibi attribuitur sumere actionem habet aliam definitionem quam habet secundum quod sibi attribuitur sumere passionem. Et cum dicitur quod potentiae rerum contrariarum sunt contrariae, sicut potentia ad sanitatem et potentia ad aegritudinem, dicendum quod actio et passio non sunt vere contraria, quia omnia vere contraria sunt eiusdem generis. Verumtamen concedo quod potentia respectiva actionis et potentia respectiva passionis sunt diversae secundum definitionem, secundum quod habent distinctas definitiones. Et cum dicitur quod potentia est in eodem genere cum actu, concedo. Unde concedo quod potentia respectiva actionis et potentia respectiva passionis differunt genere et sunt idem subiecto et differunt definitione. Et concedo quod illa quae sunt idem subiecto et differunt definitione possunt esse diversorum generum.

16. Ad aliud² dicendum quod quies opposita ipsi motui non est in movente nisi per accidens. Et cum dicitur quod cessatio motoris a motu est vera quies per Philosophum, dicendum quod Aristoteles loquitur ibi de motore in potentia, qui quandoque movet[ur] et quandoque non. Tales enim motores sunt corpora et formae in corporibus. Nam tam corpus quam forma in corpore quandoque movet[ur] et quandoque non, et eodem modo utrumque illorum, scilicet corpus et forma in corpore, quandoque movet[ur] et quandoque non, sed unum illorum, scilicet corpus, quandoque movet[ur] vere et quandoque quiescit, sed forma in corpora, licet non moveat[ur], non oportet quod vere quiescat. Unde Aristoteles vult quod omnis movens in potentia cuius immobilitas est vera quies non movet, nisi moveatur. Nec hoc est verum quod omnis movens in potentia, quando non movet[ur], vere quiescit. Nec ex illo dicto Aristotelis sequitur quod in motore sit vera quies opposita ipsi movere.

12 vere] vera G 32 quod...potentia] omnis movens in potentia quod G 34 movere] moveri G

¹ Cf. supra, 308, 9–309, 8 | ² Cf. supra, 309, 9–20

17. Ad aliud¹ dicendum quod tam actio quam passio sunt in passo. Et quando dicitur ‘utrumque est motus’, dicendum quod neutrum est motus, sed motus est materialis in utroque, scilicet in actione et passione. Unde actio et passio non sunt idem motus, sed fundantur
5 in ipso motu. Et posito quod actio et passio essent motus, non est dicendum quod sunt diversi motus, sed idem motus; et ideo non sequitur quod aliquid movetur simul diversis motibus ad eundem terminum.

18. Ad aliud² dicendum quod haec consequentia non valet ‘actio denominat agens, igitur est in agente’. Aliquid enim denominatur ab
10 aliquo quod non est in eo. Nam obiectum visus denominatur ab actu videndi, qui non est in obiecto, sed in visu. Color enim dicitur videri. Et sic dicendo ‘color videtur’ est praedicatio denominativa et color sic denominatur a visione quae est in visu, et non a visione quae est in colore.

19. Ad aliud³ dicendum, cum arguitur quod auctor *Sex principiorum* dicit quod actio est secundum quod etc., non intelligit quod actio sit illud per quod agens agit, quia illud per quod agens agit est quantitas vel forma substantialis, sed intelligit quod actio est illud a quo aliquid denominatur agens.

20. Ad aliud⁴ dicendum quod actio carpentatoris non est in eo, sed in passo. Unde actio carpentatoris quae est aedificare est in aedificato. Et cum Commentator dicit quod actio carpentatoris est in carpentatore, ipse per ‘actionem carpentatoris’ intelligit aliquod principium agendi vel aliquam artem cuius actio non transit extra subiectum artis.

G 261b

21. Aliter aliqui dicunt ad quaestionem, secundum quod vult Simplicius⁵ super *Praedicamenta*, quod actio dicitur dupliciter, scilicet actus et effectus actionis. Et infra dicit⁶ quod actionum aliae sunt purae et aliae sunt mixtae. Ex istis accipitur quod triplex est actio: actio pura et actio quae est effectus actionis et actio mixta. Et quod
30 effectus actionis existens in passo posset dici actio patet ex impositione grammaticorum. Actio enim est nomen verbale <...> et ideo potest derivari a verbo activo, quod est agere, vel a verbo passivo, quod est pati, et per consequens habere significationem activi et passivi. Sed secundum quod est significatio passivi non est effectus passivum existens in passo.
35

16 quod²] quam G

¹ Cf. supra, 309, 21–23 | ² Cf. ibid., 24 | ³ Cf. ibid., 25–27 | ⁴ Cf. ibid., 28–30

⁵ Cf. Simpl., *In Cat.*, cap. de facere et pati (ed. Pattin, 414) | ⁶ Cf. ibid. (420)

22. Si igitur quaeratur in quo est actio sicut in subiecto, dicendum quod actio potest esse in agente per accidens, quia possibile est quod agens sit passum, sed sic non intelligitur difficultas quaestionis, sed difficultas quaestionis est de per se subiecto actionis.

23. Et si quaeratur in quo est actio pura, dicendum quod actio 5
pura est in agente sicut in per se subiecto. Nam per Simplicium¹ super *Praedicamenta* factio pura quae est genus est omnino separata a patiente. Et ponit exemplum de actione et passione: de actione sicut calefacere, frigefacere, de passione sicut calefieri, frigefieri. Dicit etiam quod, sicut est pura actio, sic est pura passio comprehendens 10
solam passionem quae est in patiente. Ex istis videtur quod actio pura non est in passo, sed in agente.

24. Illud videtur esse de intentione Avicennae² secundo suae *Physicae* capitulo primo versus finem, ubi dicit quod movere est dispositio moventis. Movere igitur secundum ipsum est in agente. Illud 15
idem est quod vult Albertus³ super librum primum *Sex principiorum*. Ipse deducit ad inconveniens posito quod actio sit in patiente sicut in subiecto. Sequitur quod tunc omne patiens ageret et actio esset passio. Et postea dicit quod actio firmatur in motu qui est actus moventis, sed passio firmatur in motu qui est actus mobilis. Unde ipse innuit quod 20
unus motus sit in agente et alius in passo. Similiter auctor *Sex principiorum*⁴ dicit quod actio animae non movet illud in quo est, quia non movet animam, sed coniunctum ex corpore et anima. Ex quo patet quod actio animae in movendo corpus est in anima, non in corpore, quia si esset in corpore, moveret illud in quo est. Ex istis auctoritatibus 25
patet quod actio pura quae est praedicamentum est in agente, non in passo.

25. Hoc probatur per rationem: aliquod est agens quod non causat actum absolutum in passo nisi motum tantum, sicut primum movens non causat in caelo nisi motum tantum. Si igitur actio esset subiective in passo, oporteret concedere quod actio esset motus et eadem ratione passio esset motus et tunc etiam oportet concedere quod idem 30

3 difficultas] difficultate G 5 si ... pura] in marg. G

¹ Cf. Simpl., *In Cat.*, cap. de facere et pati (ed. Pattin, 426) | ² Cf. Avic., *Liber primus nat.*, tract. 2, cap. 1 (ed. Van Riet, 173) | ³ Cf. Albert. M., *De sex princ.*, tract. 2, cap. 5 (ed. Meyer, 25a) | ⁴ Cf. Anon., *Liber sex princ.*, I, 16 (ed. Minio-Paluello, 38)

simul moveretur duobus motibus ad eundem terminum vel quod actio esset passio; quorum utrumque est inconueniens.

26. Item in eodem subiecto in quo est relatio est fundamentum relationis; sed relatio fundata in actione est subiective in agente; igitur
5 actio est subiective in agente. Quod relatio fundata in actione sit subiective in agente patet. Nam paternitas fundatur in actione patris; et paternitas est subiective in patre; et ita relatio fundata in actione est subiective in agente.

27. Verumtamen alia est actio quae est effectus actionis agentis,
10 et illa est in passo sicut in subiecto. Illa enim non differt a passione, nisi sicut via ab Athenis ad Thebas et e converso differunt. Actio enim inquantum est in agente, simul est et in patiente secundum respectum.

28. Actio mixta est actio alicuius moventis se, sicut actio deambulantis. In tali enim actione idem est agens et patiens et movens et
15 motum, et ideo talis actio est in agente et in passo.

29. Unde breviter triplex est actio: actio pura, et illa est in agente; alia est quae est effectus actionis purae, et illa est in passo; tertia est mixta, et illa est in utroque.

30. Si dicitur contra istam viam quia secundum illud nulla actio
20 pura est transiens, quia quaelibet esset in agente, ad illud dicitur quod actio non dicitur immanens solum propter hoc quia manet in agente, sed quia per ipsam non est aliquid operatum, cuiusmodi sunt velle <et> intelligere. Tamen secare et urere dicuntur actiones transeuntes, quia quamvis maneant in agente, tamen per eas est aliquid operatum
25 extra.

31. Rationes in contrarium non probant quod actio quae est praedicamentum est in passo, quia de tali actione non loquitur hic Philosophus, sed de actione quae est effectus actionis purae, quae est praedicamentum.

QUAESTIO 5

UTRUM ACTIO ET PASSIO SINT IDEM

1. Quaeratur utrum actio et passio sint idem.

2. Videtur quod non, quia si sic, haec esset vera ‘actio est passio’. Sed quod haec sit falsa, probatio: nam per Philosophum¹ primo *Posteriorum* propositio negativa est immediata in qua unum genus generalissimum removetur ab alio genere generalissimo; haec enim est immediata ‘nulla substantia est quantitas’. Cum igitur actio et passio sunt genera generalissima, ista erit immediata ‘nulla actio est passio’ et per consequens haec est falsa ‘actio est passio’.

3. Item praedicamenta sunt primo distincta, igitur in nullo conveniunt, quia ea quae in aliquo conveniunt et in aliquo differunt non distinguuntur primo, sed solum ratione partis. Igitur actio et passio in nullo conveniunt et per consequens haec est falsa ‘actio est passio’.

4. Iterum, si haec esset vera ‘actio est passio’, haec esset vera ‘paternitas est filiatio’; sed haec est falsa. Consequentia patet per Commentatorem² commento duodevicesimo huius tertii, ubi dicit quod actio agentis et patientis est unum in subiecto et duo in definitione; similiter est de motore et moto et universaliter de omnibus terminis.

5. Item quaero aut aliquid sit de essentia actionis quod non est <de> essentia passionis vel econtra, vel non. Si non, tunc actio et passio non dicerent quiditatem. Si sic, tunc utrumque addit aliquid supra motum; igitur utrumque est aggregatum ex motu et ex alio et per consequens neutrum est motus, quia nihil est sua pars.

G 262b 6. Item si actio esset passio, calefacere tunc esset calefieri et addiscere esset docere, et ita omnis addiscens doceret, quod est manifeste falsum.

7. Item si haec esset vera ‘actio est passio’, tunc species actionis et passionis praedicantur de se invicem et esset eadem species actionis et passionis, quod est contra Aristotelem³ in *Praedicamentis*, ubi dicit quod diversorum generum non sub alterum positorum diversae sunt species et differentiae.

17 duodevicesimo] duodetricesimo G 19 moto] movente G

¹ Cf. Arist., *Anal. post.*, I, 15, 79a33–b22 | ² Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 18, f. 92H–I | ³ Cf. Arist., *Cat.*, 3, 1b16–17; cf. *AA*, 31:9

8. Ad oppositum est Philosophus,¹ qui dicit quod actio et passio sunt idem actus.

9. Ad quaestionem potest dici quod haec est vera per accidens ‘actio est passio’, quia per Aristotelem, sicut via a B in A et ab A in B
5 accepta absolute secundum subiectum est una, tamen secundum quod est ab A in B differt a via accepta secundum quod est a B in A secundum definitionem; sic est in actione et passione. Sed haec est vera ‘via quae est ab A in B est via a B in A’. Igitur haec est vera ‘actio est passio’.

10. Similiter Commentator² commento duodevicesimo huius tertii dicit quod illa eadem actio respectu unius dicitur movere, respectu alterius dicitur moveri. Dicit³ etiam quod actio et passio sunt unus motus. Verumtamen actio et passio distinguuntur definitione secundum Philosophum et Commentatorem, quia movere est actio motoris
15 in moto et moveri est passio moti a motore.

11. Sciendum etiam quod accipiendo ‘actionem’ et ‘passionem’ secundum quod supponunt simpliciter, sic est haec impossibilis ‘actio est passio’, quia aliquid est de significato actionis quod non est de significato passionis. Accipiendo tamen ‘actionem’ et ‘passionem’
20 secundum quod supponunt personaliter, sic potest haec concedi ‘actio est passio’ secundum unam viam.

12. Ad primum argumentum⁴ dicendum quod negativa est immediata in qua unum genus generalissimum removetur ab alio cum nota ‘per se’. Unde haec est immediata ‘nulla actio per se est passio’.

25 13. Ad aliud⁵ dicendum quod non oportet praedicamenta esse sic primo distincta quod in nullo conveniunt, immo praedicamenta sunt primo distincta secundum definitionem ita quod nec definitiones duorum praedicamentorum nec etiam specierum contentarum sub diversis praedicamentis resolvuntur in aliquam definitionem convenientem
30 utroque. Unde res unius praedicamenti non praedicatur de re alterius praedicamenti per se nec est idem secundum eandem definitionem in diversis praedicamentis.

14. Ad aliud argumentum⁶ dicendum quod non sequitur ‘haec est vera “actio est passio”, igitur haec est vera “paternitas est filiatio”’,

10 duodevicesimo] duodetricesimo G 24 se¹] sey^{tis} G

¹ Cf. Arist., *Phys.* III, 202b5–22; cf. AA, 2:101 | ² Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 18, f. 92L | ³ Cf. *ibid.*, comm. 22, f. 95A | ⁴ Cf. *supra*, 316, 4–10 | ⁵ Cf. *ibid.*, 11–14 | ⁶ Cf. *ibid.*, 15–20

quia quamvis actio et passio <et> paternitas et filiatio conveniunt in hoc quod, sicut paternitas et filiatio conveniunt in hoc quod utrumque est habitudo, sic actio et passio conveniunt in hoc quod utrumque est habitudo inter duo, tamen alio modo est diversitas, quia paternitas et filiatio non sunt una habitudo, quamvis in hoc conveniunt quod utrum- 5
que est habitudo inter duo, sed actio et passio sunt unus motus.

15. Ad aliud argumentum¹ dicendum quod aliquid est de essentia actionis quod non est de essentia passionis, et tamen haec est vera per accidens ‘actio est passio’, ut patet in simili: aliquid est de essentia hominis albi quod non est de essentia hominis musici, et tamen haec 10
est vera per accidens ‘homo albus est homo musicus’. Et cum dicitur quod, si aliquid sit de essentia actionis quod non est de essentia passionis, tunc utrumque aliquid addit supra motum, dicendum concedendo. Et cum dicitur ‘nihil est sua pars, igitur neutrum illorum est 15
motus’, dico quod non sequitur, sicut non sequitur ‘animal est pars hominis, et nihil est sua pars, igitur homo non est animal’, quia in antecedente ‘homo’ et ‘animal’ supponunt simpliciter et in consequente personaliter.

16. Ad aliud argumentum² concedo quod haec est vera ‘calefacere est calefieri’, sed ex hoc non sequitur quia omne calefaciens calefiat. Nam generatio est corruptio; nam generatio est una mutatio per quam una res corrumpitur et alia res generatur. Igitur haec est vera ‘generatio est corruptio’, sed ex hoc non sequitur quod haec sit vera ‘omne quod generatur corrumpitur’.

17. Ad aliud argumentum³ dicendum quod, sicut actio et passio sunt idem secundum subiectum et distinguuntur secundum definitionem, sic est de speciebus actionis et passionis. Et cum dicitur ‘diversorum generum’ etc., dicendum quod diversorum generum diversae sunt species secundum definitionem.

18. Aliter tamen posset dici ad illam <quaestionem> quod haec est impossibilis ‘actio est passio’, quia actio importat aggregatum ex motu et respectu ad agens et passio importat aggregatum ex motu et respectu ad passionem, et quamvis utrobique sit idem motus, quia tamen respectus ad agens et ad passum non sunt idem, ideo aggregatum ex motu et respectu ad agens non est aggregatum ex motu et respectu ad passum; et ideo haec est falsa ‘actio est passio’. Similiter 35

¹ Cf. supra, 316, 21–25 | ² Cf. ibid., 26–28 | ³ Cf. ibid., 29–33

ponendo quod actio sit in agente et passio in patiente, sic est dicendum quod haec est impossibilis 'actio est passio'.

LECTIO 4

OPINIONES ANTIQUORUM DE INFINITO

202b30 Quoniam autem de natura.

1. Postquam Aristoteles complevit sermonem de motu, incipit loqui de infinito. Et primo declarat quod oportet naturalem loqui de infinito, et hoc per rationem et ex testimonio antiquorum. Per rationem sic: scientia naturalis determinat de mensura, motu et tempore; et unicuique illorum convenit esse finitum vel infinitum; et cum igitur ad eandem scientiam pertineat considerare de oppositis, sequitur quod si ad naturalem pertineat considerare de finito vel infinito, quod ad naturalem pertinet considerare de utroque; et ita ad naturalem pertinet considerare de infinito. 5
10

202b36 Signum autem.

2. Hic inducit testimonium ex antiquis quod oportet naturalem loqui de infinito. Nam omnes qui dicuntur tetigisse naturalem philosophiam naturaliter locuti sunt de infinito et omnes sunt ponentes infinitum tamquam principium quoddam eorum quae sunt, id est principium entium, ut Pythagorici et Plato. 15

3. Deinde exsequitur ponendo opiniones antiquorum. Et primo ponit opiniones ponentium infinitum esse substantiam per se existentem, secundo ponit opiniones ponentium infinitum esse accidens. Platonici et Pythagorici posuerunt infinitum esse substantiam per se existentem et non accidere alicui alii. Et in hoc conveniunt, sed differunt in hoc quod Pythagorici dixerunt infinitum esse in rebus sensibilibus. Unde ponunt numeros esse principia rerum sensibilibus, quia sunt principia substantiarum. Et quia infinitum convenit naturae numeri et numeri, ut dixerunt, sunt principia rerum sensibilibus, ideo posuerunt substantias sensibiles esse infinitas, et dicunt infinitum esse extra caelum, sed non dicunt quid est illud infinitum. Plato autem differt a Pythagoricis, quia Plato non ponit aliquod corpus extra caelum et sic non ponit infinitum extra caelum nec ponit ideas extra caelum. Dicit enim quod extra mundum non sunt, sed intra, nec sunt ideae in loco 20
25
30

G 263b

4 Aristoteles] autem G

apud ipsum. Plato etiam ponit infinitum esse tam in sensibilibus naturalibus quam in sensibilibus abstractis. Sic igitur Plato et Pythagorici in duobus differunt. Primo differunt, quia Pythagoras ponit infinitum extra caelum, Plato non. Secundo, quia Pythagoras ponit infinitum non esse separatum a sensibilibus, Plato autem ponit infinitum tam in separatis a sensibilibus, puta in ideis, quam in sensibilibus, cuiusmodi sunt magnum et parvum. Magnum enim crescit in infinitum per ipsum et parvum diminuitur in infinitum.

203a10 Hi quidem.

10 4. In ista parte inducit Philosophus duas rationes propter quas Pythagoras dixit infinitum accidere entibus ex natura paris, non ex natura imparis. Prima ratio est: solum numerus par potest dividi in duas medietates et numerus impar non potest dividi in duas medietates; ex natura igitur paris est quod aliquid sit divisibile in duo media.

15 Cum igitur illud quod est divisibile in duo media sit divisibile in infinitum, quia utraque medietas est divisibilis in duo media et sic in infinitum, sequitur quod par est causa infinitatis et quod par largitur corporibus naturam divisionis in duo media in infinitum. Et quia impar non est divisibile in duo media, ideo dixerunt quod impar non est

20 causa infinitatis.

203a12–13 Signum autem.

5. Hic ponit aliam rationem ad probandum quod par sit causa multitudinis specierum in entibus et non impar. Et signum ad hoc est quod accidit in numeris, quando componuntur cum uno, quod est principium numeri, <quod numerus par est causa multitudinis specierum et impar non>. Minimus enim numerus impar cum uno facit quadratum. Numerus enim quadratus est qui resultat ex ductu unius numeri in se ipso, et sic est de quaternario; nam bis duo sunt quattuor. Cum igitur primus numerus impar cum <uno> facit quaternarium, patet

30 quod primus numerus impar cum uno facit quadratum. Similiter secundus numerus impar, scilicet quinarius, compositus cum hoc quadrato facit aliud quadratum, scilicet novenarium. Novenarius est qua-

3 Pythagoras] Pythagoricus G 4 Pythagoras] Pythagoricus G 10–11 propter...
Pythagoras] Pythagorici propter quas G 24 componuntur] componitur G

dratus, quia ter tria faciunt novem. Similiter tertius numerus impar, scilicet septenarius, compositus cum secundo quadrato, scilicet novenario, faciunt sedecim. Qui numerus est quadratus; nam quater quattuor sunt sedecim. Et ille tertius numerus quadratus, scilicet sedecim, compositus cum quarto numero impari, scilicet cum novem, faciunt 5
viginti quinque. Et ille numerus est quadratus, quia resultat ex numeri ductu in se ipsum; quinquies enim quinque sunt viginti quinque. Et sic semper addendo numerum imparem per ordinem numero quadrato semper conservatur forma numeri quadrati. Et quando numerus impar apponitur quadrato modo praedicto observatur eadem forma numeri 10
quadrati sicut in figuris; quando scilicet gnomon additur figurae quadratae, adhuc conservatur natura quadrati. Nam per Philosophum in *Praedicamentis* gnomon est supplementum non alterans quadratum, G 264a
sed augens ipsum. Et quia sic est, ideo ponebant numeros impares gnomones. Sed aliter est de numero pari. Primus enim par cum uno 15
facit triangulum. Et quando secundus par, scilicet quattuor, componitur cum triangulo facit heptagonum, id est figuram septem angulorum, et sic de aliis. Et ita patet in figuris quod per appositionem parium angulorum diversificatur forma figurae in infinitum, et ideo dicit Philosophus hic quod numerus impar est causa finitatis et numerus par est 20
causa multitudinis in infinitum.

203a15 Plato autem.

6. Hic narrat Philosophus sententiam Platonis de natura infiniti et dicit quod Plato posuit duo infinita, scilicet magnum et parvum, et ita non posuit Plato unam rem esse causam infiniti, sicut fecit Pythagoras 25
ponendo par esse causa infiniti, sed Plato posuit duas res esse causas infiniti, scilicet magnum et parvum.

203a16 De natura.

7. Cum narravit sententias eorum qui posuerunt infinitum esse substantiam per se existentem et principium rerum, in ista parte nar- 30
rat opiniones ponentium infinitum esse accidens principiis et elementis rerum, dicens quod omnes philosophi loquentes de natura subiciunt

17 heptagonum] septogonum G 25 Pythagoras] Pythagoricus G 29 qui] quae G
31 principiis] privationis G

infinito quandam alteram naturam, id est ponunt infinitum esse quandam alteram naturam a praedictis elementis, verbi gratia ut ponentes aquam aut aerem aut medium illorum esse infinitum ponunt infinitum exsistere in magnitudine illius rei et etiam accidens ei. Sed de numero
 5 eorum qui faciunt elementa finita in numero et non in magnitudine, nullus concludit infinitum esse. Quicumque autem faciunt elementa infinita numero, <habent ponere corpus infinitum>, quemadmodum Anaxagoras et Democritus, in quibus ille, scilicet Anaxagoras, posuit illud corpus infinitum ex consimilibus partibus infinitis, ille autem,
 10 scilicet Democritus, posuit illud corpus infinitum esse ex omni genere figurarum, id est ex partibus infinitis in numero et in figura, quas vocat radices et semina figurarum.

203a23 Et hic quidem.

8. In ista parte ponit Philosophus opinionem Anaxagorae dicens
 15 quod Anaxagoras dixit quamlibet partem esse mixtam cum qualibet ad modum totius mundi. Et movebatur ad hoc dicendum ex eo quod videt quidlibet fieri ex quolibet. Et ex hac positione videtur quod omnes res ante sint ad invicem congregatae, ut caro et os et quodlibet membrum. Et quia sic videntur omnia entia esse simul, scilicet antequam segregantur a toto in quo sunt, et tunc illud totum est compositum ex partibus consimilibus infinitis. Principium distinguens res ab invicem non solum oportet esse in unoquoque, id est in unaquaque generante partem ex parte, sed etiam necesse est illud principium esse omnium, id est in generatione alicuius ex illo toto, et ideo est necesse, ut sit tale
 20 principium distinguens, secundum talem opinionem, quoniam omne quod fit fit ex huiusmodi corpore, scilicet ex infinito in quo omnia fuerunt simul. Omnibus autem inest fieri ex hoc corpore praeter hoc quod non simul fiunt ex illo, et per consequens illius quod generatur oportet inesse quoddam principium agens et segregans. Hoc autem
 25 principium est unum, quem ille vocat intellectum. Ille autem intellectus in aliqua hora incepit intelligere, et cum intelligit, incepit distinguere res ab invicem et tunc fiebat novus mundus. Quare necesse est aliquando, scilicet antequam res segregentur ab invicem per intellectum, quod omnia essent simul, et aliquando inceperint moveri per

G 264b

6 autem] etiam G 8 quibus] quo scilicet G 12 semina] scientia G 14 opinionem] opiniones G 31 incepit²] intelligit G

illum intellectum segregantem, et sic in aliqua hora erant infinita simul in aliquo toto.

203a33 Democritus vero.

9. In ista parte ponit Philosophus opinionem Democriti dicens quod Democritus dicit de numero principiorum nihil alterum fieri ex altero, id est dicit principia non generari ex se invicem, sed opinabatur tantum corpus commune esse principium omnium entium, id est corpus commune omnibus, quod componitur ex partibus infinitis indivisibilibus, esse principium entium; corpus, dico, differens secundum partem, id est secundum diversitatem partium, et quantitate et positione et secundum figuram. Ex quo sequitur secundum ipsum, ut totum illud corpus commune sit infinitum, ex quo entia generantur per congregationem et segregationem.

10. Deinde concludit hoc quod dixerunt de infinito, quod cognitio de infinito est necessaria naturali. Generatio enim quia videtur esse infinita, oportet naturalem reddere causam illius infinitatis. Et hoc videtur esse impossibile in primo aspectu, nisi infinitum ponatur principium generationis, sicut posuit Anaxagoras et Democritus.

203b4 Rationabiliter autem.

11. Deinde declarat in quo antiqui recte opinati sunt de infinito. Et declarat primo quod hoc in quo antiqui conveniunt, scilicet infinitum esse principium et ipsum nec esse generabile nec corruptibile, si conceditur infinitum esse, est necessarium naturae eius. Primo igitur declarat quod, si infinitum sit, oportet quod sit principium, non principiatum. Nam omne ens aut est principium aut principiatum; sed infinitum, si ponatur, non est principiatum; ergo est principium. Quod non sit principiatum patet, quia si esset principiatum, haberet principium et ita haberet terminum et ita esset finitum. Si tunc infinitum esset principiatum, sequitur quod infinitum esset finitum. Dicit igitur quod omnes qui ponunt infinitum esse, rationaliter ponunt ipsum esse principium. Neque possibile est ipsum infinitum esse frustra, sed propter aliquam actionem. Neque possibile est aliam potentiam nec aliam actionem seu

3 vero] vere G 21 hoc...quo] in hoc G 22 esse²] est G 23 necessarium] notum G 30 principium] finitum G

alium ordinem inesse illi, scilicet infinito, nisi sicut principii, id est impossibile est infinitum habere aliquam actionem aut ordinem nisi actionem vel ordinem principii.

12. Commentator¹ habet aliam translationem, scilicet si infinitum habuerit principium, erit finitum, et dicit quod, si illa littera quam
5 invenit in illo libro sit vera, tunc Aristoteles intelligit quod, si infinitum habuerit principium, quod illud principium esset infinitum, quoniam impossibile est, ut aliquod infinitum ab aliquo finito inveniatur. Et sic erunt duo infinita, sed hoc non est concessum; nam alietas exigit
10 finitatem, quia exigit discretionem et discreta secundum quod sunt discreta sunt finita. Et ideo dignius est quod infinitum sit principium quam quod sit principiatum.

13. Et Commentator² adducit aliam rationem ad idem. Et est: si infinitum habuerit principium, aut igitur principium intrinsecum aut
15 principium extrinsecum. Non est dicere quod est principium extrinsecum, quia omne habens principium extrinsecum contingit ut illud cuius est huiusmodi principium sit finitum in parte extra quam est, et
20 ideo, qui ponit quod infinitum est aliquid aliud a principio extrinseco, continget ei necessario, ut infinitum sit finitum. Nec habet infinitum aliquod principium intrinsecum, quia tunc contingeret formam esse
infinitam vel materiam. Et ideo melius est ponere infinitum esse principium quam principiatum. Sed prior translatio manifestior est secundum
Commentatorem, quae talis est: ‘infinitum non habet principium, quia tunc esset finitum’.

G 265a

25 **203b7 Amplius autem.**

14. Hic declarat quod, si infinitum fuerit principium, quod nec est generabile nec corruptibile. Nam omne quod generatur necesse est accipere finem et magnitudinem, quam cum habeat complebitur generatio, et ita oportet generatum habere finem in magnitudine, quando
30 completur sua generatio, quemadmodum necesse est ipsum habere principium magnitudinis ex qua incepit generari; et cum habuerit principium est finitum; igitur omne quod generatur est finitum. Et similiter

1 scilicet] si G 2 aut] ad G 4 aliam translationem] alium gradum G 26 fuerit] habuerit G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 30, f. 98G–K | ² Cf. *ibid.*, 98H–I

finita est omnis corruptio. Unde generatio et corruptio sunt finitae et per consequens infinitum nec generatur nec corrumpitur.

15. Deinde declarat quod ipsi recte opinati sunt qui non concedunt infinitum quod posuerunt esse primum principium habere causam agentem; et huiusmodi sunt omnes antiqui praeter Anaxagoram et Empedoclem. Anaxagoras enim posuit intelligentiam esse causam agentem illius mixti infiniti quod posuit esse principium rerum. Empedocles vero posuit litem et amicitiam esse causam agentem. 5

203b15 Esse autem quidem.

16. In ista parte ponit Philosophus quasdam rationes principales probantes infinitum esse et ponit quinque rationes, quarum quaedam sunt verae et quaedam falsae; et de numero earum quae sunt verae quaedam sunt notae per se et quaedam non. 10

17. Prima ratio est de tempore: nam tempus est infinitum; igitur infinitum est. 15

18. Quod autem tempus sit infinitum probatur dupliciter. Primo, quia tempus nec habet principium nec finem, quia nec generatur nec corrumpitur, quia si tempus generetur aut corrumpatur, ipsum aliquando est in instanti praesenti, quando generatur; et instans praesens necessario exigit praeteritum et futurum; igitur ante illud tempus generatum erat tempus. Et ita potest argui de alio tempore et per consequens totum tempus numquam incepit. 20

19. Alia ratio est: generatum <vel> corruptum est illud cuius extrema exceduntur a tempore. Si igitur tempus <haberet> generationem et corruptionem, tempus esset excessum a tempore, quod non est verum. Et ideo dicit Aristoteles quod omnes antiqui conveniunt in hoc quod tempus est aeternum praeter Platonem. 25

203b17 Et in magnitudinibus.

20. Hic ponitur alia ratio ad probandum infinitum esse. Quae ratio accipitur ex divisione magnitudinis. Mathematici enim utuntur infinito in divisione magnitudinis. 30

3 recte] recti G 24 exceduntur] extenduntur G

21. Et addit Commentator¹ dicens quod divisio magnitudinis in duo media in infinitum est maximum principium apud mathematicos et videtur esse per se notum.

22. Commentator² inquit utrum istud principium ‘magnitudo
5 est divisibilis in infinitum’ sit per se notum in scientia naturali vel
debeat demonstrari in ea, et respondit dupliciter. Primo sic, quod illud
principium est per se notum in scientia naturali, sed in mathematica
aestimatur quod debeat demonstrari in scientia naturali. Verumtamen
magnitudines componi ex divisibilibus vel indivisibilibus non est per
10 se notum in scientia naturali. †Unde Commentator dicens ex indivisi-
bilibus destruitur per hoc principium magnitudo est divisibilis in infi-
nitum† Verumtamen cum declaratum fuerit in sexto huius quod mag-
nitudino non componitur ex indivisibilibus, tunc erit certificata scientia
de hoc principio, scilicet ‘magnitudo est divisibilis in infinitum’. Et
15 dicit: ‘forte igitur geometer ponit hoc principium, scilicet “magnitudo
est divisibilis in infinitum”, et naturalis dissolvit hanc quaestionem
utrum magnitudo componatur ex indivisibilibus’. Alia ratio Commen-
tatoris est quod illud principium, quod magnitudo est etc., indiget
demonstratione, et hoc erit in hac scientia et de hoc perscrutabitur in
20 sexto *huius*.

203b18 Amplius adhuc.

23. [Similiter] hic ponitur tertia ratio. Quae est: si ponatur infinitum, possibile est generationem et corruptionem semper esse et aliter non contingit generationem et corruptionem semper esse. Si enim
25 generatio semper sit, oportet quod illud ex quo res generantur sit infinitum, quia si esset finitum, tandem esset consumptum et generatio deficeret. Cum igitur generatio sit aeterna, necesse est infinitum esse.

24. Et dicit Commentator³ quod ista tertia ratio est necessaria, sed non est nota per se, est tamen concessa ei qui dicit generationem
30 esse ex non ente et corruptionem esse <in> non ens.

203b20 Amplius autem.

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 31, f. 99D | ² Cf. *ibid.*, f. 99D–F | ³ Cf. *ibid.*, f. 99F

25. Hic ponitur quarta ratio. Quae est: omne finitum finitur ad aliquid extra ipsum; igitur <extra> omne finitum est aliquod corpus ad quod finitur et sic in infinitum. Unde potest argui: accipiatur aliquod corpus finitum. Illud corpus finitur ad aliquid extra. Tunc quaero: aut illud corpus ad quod finitur est finitum aut infinitum? Si sit infinitum, habetur propositum. Si sit finitum, tunc finiatur ad aliquid extra. Et quaerendum est de illo sicut prius: aut est finitum aut infinitum? Aut igitur oportet procedere in infinitum aut extra corpus finitum est aliquod infinitum ad quod finiatur corpus finitum. Et quodcumque istorum detur, semper sequitur quod infinitum est.

26. Commentator¹ dicit quod ista ratio est famosa et falsa, quia accidit quod finiatur ad aliquid extra ipsum.

203b22 Maxime autem.

27. Hic ponitur quinta ratio et est ratio quae maxime facit homines dubitare et credere infinitum esse. Et haec est ratio: non contingit intellectum deficere intelligendo vel imaginando. Unde aestimatur quod hoc quod accidit in opinione sequitur naturam rei. Propter hoc numerus videtur esse infinitus et mathematicae magnitudines videntur esse infinitae et quod [est] extra caelum, scilicet vacuum, videtur esse infinitum. Cum autem infinitum sit extra caelum, videtur corpus infinitum esse et mundi infiniti posse esse. Unde haec est ratio: intellectus non deficit in intelligendo vel imaginando; et contingit intelligere vel imaginare infinitum, ut vacuum infinitum extra caelum et magnitudines mathematicas infinitas; igitur infinitum est, quia aliter intellectus deficeret in intelligendo vel imaginando.

28. Deinde ponit rationes ad probandum quod, si sit vacuum infinitum, ex hoc sequitur quod sunt plures uno mundo, immo infiniti mundi. Et non est maior ratio quare mundus debet esse in una parte vacui quam in alia; nam nullus locus vacuus est dignior quam alius, ut in eo sit mundus. Si igitur ponatur vacuum infinitum, erunt infiniti mundi in diversis partibus vacui. Si enim sit vacuum infinitum extra caelum, tunc est possibile quod in illo vacuo sint infiniti mundi. Et non solum sequitur quod hoc est possibile, immo quod hoc sit neces-

G 266a

1 finitur ad] fi^{tatur} aut G 9 finiatur] fini^{tatur} G 28–29 in...vacui] vacuus in una parte G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 31, f. 99G

sarium. Nam in perpetuis nihil differt contingere ab esse. Aeterna enim non continentur a tempore, et cum sit possibile aliquid esse de natura rerum aeternarum, illud erit necessarium non contingens.

29. Et dicit Commentator¹ quod possibile in rebus aeternis quas
5 non continet tempus est necessarium; quod autem sit possibile ut sit et non sit, est in individuis specierum quae continet tempus.

203b30–31 Habet autem.

30. In ista parte concludit ex dictis quod oportet naturalem consi-
derare de infinito an sit, et maxime utrum sit corpus sensibile infini-
10 tum, dicens quod consideratio de infinito habet dubitationem. Ponenti-
bus namque infinitum non esse multa inconvenientia accidunt, quae
sunt tempus non esse neque motum neque divisionem mensurarum
neque additionem numerorum, et ponentibus infinitum esse accidunt
impossibilia multa, quia si ponatur infinitum esse, habet dubitationem
15 quare est. Perscrutandum est igitur utrum sit sicut substantia aut sicut
accidens alicuius naturae per se aut neque substantia nec accidens.
Unde indifferenter sive quis ponat infinitum unum aut plura infinita
numero, sed nihil minus, si ponatur et infinitum magnitudine, est dubi-
tatio utrum infinitum sit substantia vel accidens. Maxime autem est
20 physici considerare, si magnitudo sensibilis sit infinita.

31. Istud capitulum continet quattuor partes principales. In prima
parte declarat quod oportet naturalem determinare de infinito. In se-
cunda parte ponuntur opiniones antiquorum. In tertia parte declarat in
quo antiqui ponentes infinitum [di]recte dixerunt. In quarta parte po-
25 nuntur rationes probabiles probantes infinitum esse.

9 et maxime] *inv.* G

¹ Cf. Averr., *In Phys.* III, comm. 32, f. 99L–M